
3 1761 06586074 4

לוח הטעיות

עמוד	שורה	טעות	תיקון
2	20	המים	העמים
8	23	שכחו	שכחי
11	10	המכיון	המכוון
20	8	אם	את
24	17	להבנה	להכנה
26	7	הקדשי	הקדש
—	11	דאיש	האיש
33	20	כשנגדו	שכנגדו
—	22	לכשנגדו	לשכנגדו
43	23	בעיר	בנייר
50	7	על	אל
69	16	אם	מיותר
73	24	מבואר	מבוארי
76	10	שהוא	שהיא
86	25	עת	את
—	—	ואם	ועם
90	13	פי	על פי
96	17	עשוק	גזול
—	18	ומשפט	ומשפט שלום
104	11	ויצירתם	יצירתם
107	6	הכמה	חכמה
117	30	יהוו	יהיו

Druck von Bendiner & Schlossberg in Wien.

כמה מאמרי האגדה, למשל בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד זה מות (ב"ר פ' ט'), לשון נופל על לשון לפי מבטא בני ספרד שאינם חולקים בין תי"ו דגושה ובין תי"ו רפויה. מאי חשמל היות אש ממללות (חגיגה פ"ב) לפי שבני סורסי קוראים חי אש כמו חש.

ט"ז) נקוט בידך שבעלי ההלכה והאגדה הלכו בדרך ר' אלעזר הקליר ומנחם בן סרוק ומדקדקי צרפת ואשכנז ולא הניחו ג' אותות ליסוד כל שרש ושרש ובפרט בנחים וחסרים וע"כ די לו אות אחת לדורש.

י"ז) בהוראות איזה מלות (ד"מ הגיד, אמר, דבר, עוז, אחרי, אחר,*) בהבנת בניני הפעל ובסמיכת המקור אל הפעל היו להם כללים מיוחדים ליסוד, עליהם סמכו ועליהם נשענו ועל פיהם פרשו ודרשו, ואם חכם לבך די לך ברמיזא.

יח) חכמי האגדה הסמיכו כל מה שדרשו ברבים על המקרא ובספרים שלנו הרבה פעמים עיקר חסר מן הספר היינו שהמעתיקים והמדפיסים שמו ראש הפסוק והשמיטו עיקר הכתוב אשר ממנו נובע הדרש.

כתבתי פה פיסלוי הסמוך לווינא ביום שנכפל בו כי טוב לסדר כי תבא שנת תרכ"ג לפ"ק:

*) ההבדל שבין אחרי ובין אחר כלומר שאחרי סמוך ואחר מופלג נכון הוא ע"פ חוקי הלשון ויתד הוא לתלות בו דבר גדול למשל ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע מלת אחרי תורה שאין הקב"ה מניח את עמו בלי מנהיג אפילו שעה קלה ותיכף ומיד וסמוך למות משה רבינו אמר אל יהושע, ובאברהם אבינו נאמר ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם להורות חסד הקב"ה וטובו שהניח ריוח בין הדבקים והרחיק נסיונו של אברהם אוהבו מגדולתו ומשמחת לבו שכרת ברית שלום עם אבימלך וגר בארץ פלשתים ימים רבים.

ח) בעלי האגדה בחרו כמה פעמים בדברים מתמיהים ומבהילים את הנפש ונראים בלתי הבנה בהשקפה ראשונה (פּאַראַדוקסאַ) והלבישו דברים פשוטים מהלצות כדי לעורר את העם ולהיותם כמסמרות נטועים בלב השומעים כאמרם מלתא דתמיה מדכרי אינשי.

ט) גם היו להם לשונות מיוחדות אשר צריך לבאר אותם על דרך ההעתקה וההעברה, למשל סם חיים וסם מות (ברכה וקללה), קשר של תפילין (השתלשלות חבור וקשר של הדברים הנולדים בעה"ז), תפילין של יד (רמז על המעשה), ותפלין של ראש (רמז על התלמוד), אש לבנה (הנגלה) ואש שחורה (הפנימי), צירוף האותיות (ידיעת המושגים בירורם וחיבורם), ערב שבת (העה"ז) ושבת (העה"ב), עוברין שבמעי אמן (דור עתיד או כחות פנימיות), ומי יתן והיו נאספים לשונות האגדה בספר אסיפה אחת.

י) רבנן דאגדתא השתמשו ג"כ בדברי הלכה ורמזו עליהם ליופי הדיבור ולפאר הדרש כמו שמצינו בנבואות ישעיה (חלק ב') ירמיה יחזקאל וחגי, ועיין למשל ב"מ פ"ו ע"א: „יתיב רבה בר נחמני אגירדא דדיקלא וקא גריס קמיפלגי במתיבתא דרקיע אם בהרת קודמת לשער לבן טמא וכו'„ מפני שהלשינו על רבה בר נחמני ותורת המצורע היא תורת המוציא שם רע ולשון הרע.

י"א) במשך הזמן אנשים הרבה אשר תולדותם ספרו לנו כתבי קודש נהפכו למשל והיו לדוגמא ולדפוס כמו אדום, ישמעאל, קרח, המן, נבוכדנצר, אחשורש, ובעלי האגדה שמו למשל בפיו של אדום דברים נובעים ממקור זמניהם.

י"ב) מנהג בעלי האגדה לדרוש מזמור ממזמורי תהלים או פסוק ממשלי שלמה על האבות או על משה ואהרן וגו' אף כי ידעו שהמזמר והמליץ רוח אחרת היתה עמם ולא עלה על לבם מעולם להשוב שדוד המלך יסד אשרי האיש על אברהם או על שבטו של לוי או על בניו של קרח אלא אסמכתא דבורית או ריטוריקית היא להם.

י"ג) רגילין בעלי האגדה להשוות האבות והבנים (יעקב ויוסף דוד ושלמה) ומתאמצים בכל כחם להרבות השיווי והדימוי, ועיין לעיל כלל ב) סימן ה.

י"ד) אספו אחת לאחת למצוא חשבון ג' ה' ז' ח' או י' מספרים יקרים בעיני בעלי האגדה מפני שהם סימנים לאבות ולחמשה חומשי תורה ולז' ימי שבתא ולשמונת ימי מילה ולעשרת הדברות, והענינים אשר הכניסו בתוך המספרים האלה אינם בצמצום ותנו ושיירו.

ט"ו) ידיעת מבטא לשון עברי הנהוג בא"י ובבבל מבוא הוא להבנת

ה) לכל זמן וגם הרבה מאמרי האגדה ממעי העת יצאו וקורות הזמן הולידו אותם, ע"כ צריך לחקור תולדות הימים, מאורעות ישראל במקומות מושבותיהם ותכונות וידיעות ועקרי אמונת האומות אשר בקרבם בעלי האגדה הם חונים, ובפרט הכמת היונים ומדות הרומיים וספרי הכנסיה הנוצרית והחקירה הזאת תוסיף לך מאור עינים ותפתח לך שער הפנימי של האגדה. עיין למשל מדרש חזית פסקא כי הנה הסתו עבר: "אמר ר' עזריה כי הנה הסתו עבר זו מלכות אדום שמסיתה את העולם ומטעת אותו בכזביה המ"ד כי יסיתך אחיך בן אמך", וברכות כ"א מאמר ריב"ז לתלמידיו בשעת פטירתו: „פנו כלים מפני הטומאה (נגד הצדוקים) והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא (נגד הנוצרים) כמו שפרשתי בדרשה על ריב"ז, ושם תמצא משען ומשענה לכלל הזה. ועיין דברים רבה פ' ב': "אמר ר' יוחנן כשמתכנסים מלאכי השרת לפני הקב"ה לאמר מתי ר"ה מתי יו"כ אומר להם לי אתם שואלים אני ואתם נלכה אצל ב"ד שלמטה", תוכן המאמר הוא התנצלות קה"ה ע"פ ב"ד אשר התעוררו נגדו כמה כתות באמרם שמועדי ה' נדחו מזמנם הקבוע להם מימות התורה כמו שתראה בס' בראשית זוטא ובספר הנוך מועתקים מלשון כוש, ומאמר ר' יוחנן נחמד מזהב ומפז רב כי חוק המועדים לישראל ומשפט לאלהי יעקב בכל שעה.

ו) יש אגדות שהם על צד מליצת השיר (כמו שהעיר הרמ"בם ז"ל במורה ג' מ"ג), בדו אותן החכמים בכח דמיונם להמתיק לשונם ולבאר הגיונם, למשל טענותיו של קרח הנמצאות בבמדבר רבה ובריש מדרש שוחר טוב והרבה פתרוני החלומות בפרק הרואה ואגרות חכמי פרס ומדי במדרש אסתר.

ז) אולם צריך לדעת כי כמה ספורי האגדה הנוגעים לחיי האנשים והאנשים המובאים בספרי קודש לא מלבם של בעלי האגדה יצאו אלא עתיקי יומין הם ובעל פה נמסרו מדור הולך לדור בא, וראיה נכונה הוא בספר קהלת אשר מחברו רמז באמרו: "אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים„ על מה שספרו לנו חז"ל מקורות וממאורעות שלמה המלך שהורד מכסאו והלך נע ונד בגולה, ובעת הזאת ואחרי נסיונות רבות ומחוץ לירושלים אמר "הבל הבלים הכל הבל", וכלי גולה הם חליפות שמלות של שלמה המלך, בהם יגיד ויעיד כל מה שעבר עליו וכל מה שראה בשוט בארץ ובהתהלך בה. ומזה תדין על שאר ספורי האגדה וצר לי המקום לפרטם ועיין למשל ב"ר פ' י"א "זימן לו הקב"ה לאדם הראשון שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהן אור", וזהו ניצוץ ממה שספרו היונים מפרומיטים, ודברי פרומיטיס הלא הם כתובים ומבוארים בספר הנקרא לייטטריפט פיר פעלקערפזיכאלאגיע להחכם הבלשן המפואר טטיינטהאל חלק ב'.

מהכלל הזה יצאו לנו פרטים להבנת האגדה

א) העברי נוטה מאד לצד הגוזמא, מפליג כל דבר, בורח מן הקצה אל הקצה, מוריד שאול ויעל השמימה, לזה קורא עם הארץ וזה בשם גאון יכנה, זה מכניס בתוך עשרת בני המן מפני שהוא דלפון וזה מעשיר בעשרו של קרח, האמצעי מכובד מפי ספרי (פרשת בהעלותך) ולא מפי סופריו ומחבריו. וזה מקור הגוזמאות וההפלגות וההרחבות בדברי האגדה אשר אין צורך לפרשן מלה במלה, כי האגדה דברה כמה פעמים כלשון היהודים בזמננו.

ב) רוח העברי רצוא ושוב כמראה הבזק, משכיל ומבין ברגע קטן, אין צריך להרבות לו אומר, די לו ברמיזא, ואין מפרש ברוב דברים אשר ממילא יובן.

ג) דומה העברי לצבי מדלג מענין לענין ומקפיץ מדבר לדבר וסוף הפירוש במחשבתו תחלה הוא חוט השני המחבר הענינים והדברים והפסוקים והיו לדרש אחד.

ד) נפש העברי השקה מאד בדברים אחדים והוראות שונות, למשל עשה שבתך חול (בבגדים במאכל ובמשתה) ואל תצטרך לבריות, מכור עצמך לעבודה זרה (לעבודה שהיא זרה ממך) ואל תצטרך לבריות, האוהז ס"ת ערום נקבר ערום, וע"כ דרשו בעלי האגדה דברי תורה באופנים ובפנים משותפים.

ה) העברי אם פתאום עולה לו דבר אשר ימצא חן בעיניו יאהז בו ולא ירפנו, למשל אם מצא ערך ושיווי אחד לשני אנשים או לשני ענינים נאה ומקובל על לב אף כי נפרדים הם בצדדים אחרים יחזיק בהם במעוזו וידרוש בכל מאמצי כחו להשוותם עד תומם ויהי דיין ומוכיח שפיפן עלי אורח הפשט.

ג) ידוע תדע כי דרך רבנן דאגדתא לפתוח בפסוק חוץ מהפרשה הנדרשת ולהמתיק אח"כ הענין במשל ולחזק הדבר במליצה המורגלת בפי העם (עיין מדרש הזית פסקא שיר השירים: "וכולהון יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה"), והחוט המשולש של מקרא משל ומליצה הוא קשר אמיץ של האגדה ואל תתמה אם תמצא במדרש משלים שונים על ענין אחד, כי המשל ליפוי הדרש.

ד) שים עינך ולבך על בעל האגדה ושם אומרה, קורות חייו תכונות רוחו ונפשו וסגנון מיוהד אשר לו לדרוש, כי הדוריש והדרש משולבים איש אל אחיו ולדוגמא אעירך על האגדות של ר' אלעזר המודעי ורבי יהודה בר סימון.

דברי האגדה המושכת לבו של אדם כמים כיין וכמן נאמרים בכל לשון מפורש ושום שכל בשבתות ובי"ט, אבל אשמים רוב דרשני עדת ישרון בעשותם מאמרי הז"ל כחומר ביד היוצר, משנים הופכים מרחיבים מוסיפים וגורעים ככל הישר בעיניהם, אין מנהל להם, תועים ומתעים בדרך ובערך האגדות, ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"כ אמרתי עת לבקש ולכנוס כללים אשר על פיהם תפרש מאמרי האגדה בתוך קהל ועדה, ואלו הם:

א) טרם בואך היכל האגדה עשה אזנך כאפרכסת לשמוע בריית א דל"ב מדות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (מבוארת באר היטב בספר נתיבות עולם מאת ר' צבי הירש קאצינעלינבוגין בדפוס ווילנא שנת תרי"ט ונלוו אליה חידושים וביאורים יקרים מאת ר' שמואל שטראשון מבני ידידי ואהובי איש בר לבב וזך הרעיון ר' מתתיה נ"י), חקור בה והבן בה והעמד דבר על מכונו, ומבלעדה לא תרים את לשונך לדבר על עניני האגדה הבנויה על ל"ב עמודים.*)

ב) כתוב על לוח לבך שמזג רוח אומתנו הישראלית הוא מיוחד ומפורד מבין העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם. כבר הטפתי מלין על הענין הראשי הזה המפיץ אור בהיר על שפת עם ישראל ועל השתלשלות ספריו ומנהגיו ועל איכיותיו להיות הגון לקבלת התורה ולעמוד על מכונו בקרב הגוים ולשאול מהם כלי כסף וכלי זהב כלומר תאריהם היקרים במכתב עתי הנקרא "נייאצייט" להחכם ר' שמעון סטַנטו, ועוד אדבר עליו אי"ה בקרב הימים בספר בפני עצמו.

---

*) לדוגמא אפרש לך המדה הראשונה וז"ל הבריתא: את לרבות כיצד דכתיב וה פקד את שרה וגו' מלמד שכל העקרות נפקדו עמה וכה"א צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי הכמינו ז"ל לא מצא הן בעיניהם שם יצחק מלשון שחוק והיתול ואמרו לנפשם אברהם סימן הוא לבניו שהוא אב המון גוים וישראל זכרון לזרעו ששרה עם אלהים ועם אנשים ויוכל ומה לנו שם יצחק? הכי כל השומע יצחק? ע"כ פרשו כל השומע יצחק לי ישמה עמי כי כל אשה עקרה תשמח בשמעה שילדתי בן לזקוני ותקוה אל ה' שיתן לה ג"כ שם בארץ מבנים ומבנות וזהו שכל העקרות נפקדו עמה כלומר פתח של תקוה נפתח להן שה' יברך בטנן. ודע כי בימים הראשונים מדת הרבוי יקרה היתה ובהמשך הזמן כן ירבה וכן יפרוץ לא שמו גדר וגבול לדרש הרבוי כמו שקרה במדת גזרה שוה בעניני ההלכה.

כללים

לפרש מאמרי האגדה

יסדתים ואספתים

אני

אהרן יעללינעק

יושב ודורש פה ווינא.

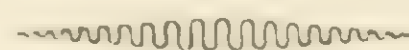
הבנת הענין ומהם הדמות הענין אל מקרה רחוק או בלתי מפורסם כמו ישיקרא החלב הלבן ישהלבן הוא רב הכללות ויקישה לשער רצונו בזה ומהם עשיית השמות הנכריים המפליגים דרות הנמצאים בלשון האימה והנה נשלם הנרצה ממנו בזה החלק:

אמר אברהם קטן המשפיעים ותלמיד הרופאים הנסמך זעירא דמן חברייא בכמ"ר שלמה בינת ולה"ה הכותב בכמה קילמיסים בלא מעשר נסים אל גנת אגוז השלמות ירדתי וראיתי ספר מגיד אמרי שפר מספר ספורים כספירים מפנינים יקרים נחלק לד׳ שערים כוללים כללים גדולים בשפה ברורה לא יערכם זהב וזכוכית ואבן יקרה וכמהו לא נמצא בינינו בחכמת ההלצה אשר מישר למדבר דבורו ויפק רצון האנשים במאמרו ומי לא יתפין ביקרו וגדלת התפארת הנותן בפשטי התורה והנביאה בכללה ועטרת גדולה בדברי הקבלה כאשר תראה בשער הראשון פרק י"ג פרק הזכירה אחר אשר למד אותנו איכות הזכירה המלאכותית ומהותה ועשיית המקימות והצורות גם בשער הד׳ בפרק ל"ג פרק המשכה ובשאר המקימות פשטים נפלאים אין להם ערך בטובם על כן אחותיו אף חבקתיו והבאתיו אל חדרי משכיתי ושלחתי ידי בקלמוסי וכתבתיו לזכות בו את הרבים והיה ביאת זה הספר בבית הקונה אותו לתוספת ברכה והצלחה והיים לו ולבניו אחריו לתכלית הנמשך ממנו שיגדיל תורה ויאדיר:

וישא משלו עליו ויאמר:

אחרי רואי ספר מבריז נפת צופים אשביעך
אהזתי בו חבקתיו כי בו אמרי יושר אורך
כשמו ריטוריקא כן הוא ולך אל עולם אודך
כי המצאת זאת ליהודה מיסר ליאון ואברכך.

השלמתי אני אהרן יעללינעק הגהת הספר היקר הזה בין כסא לעשור תרכ"ד לפק יה׳ יהיינו ויהזקני ללמד דעת את העם ע"פ דברי התורה ומאמרי חכמינו ז"ל ומשפטי ההלצה.

כי לא יקשה עם מה שהעירותי הנה לעמוד עליהם ובכלל כל הנמצא בכתוב מדברי הנבואה והמדברים ברוח הקדש אין בהם נפתל ועקש לא נמגום כבדות או זרות על דרך האמת כי איך ידבר אדון הלשון ותפארתו בתבות ומאמרים כבדים בלתי מזוקקים זה לא יפול בהשת הדמיון כל שכן שהשכל ראוי שירחיק אותו והסבת הכללית בכל מה שאמרנו מאלה היפויים למען יעברו הלשון המורגל מההמון כי בזה הענין יהיו תמימי ההספקה ויעוררו הלבבות כי לא יתפעל האדם מהדבר שהוא רגיל בו ואמר הפילוסוף בג' מההלצה כי כמו זה יקרה לבני העיר שיפלאו מהנכרים הבאים עליהם ויכניעו להם נפשותיהם וככה הענין במלות הנכריות אצל בואם לשמע אוזן:

פרק שמונים ושלש

הדברים שצריך להתרחק מהם או להתקרב אליהם.

אמר ארסטו בג' מההלצה שראוי למליץ שיעשה מהשנויים מה שהוא מתיחס ומתדמה לענין ההספקה לא פחות ולא יתר וזה לפי מה שיכוון ההגדלה והבאי' בערך אל דבר אחר שאם נרצה להגדיל ענין הגנבה בתכלית מה שאפשר נאמר בגנב שהוא נלחם ואם נרצה לבזותו נאמר שהוא לקח או הונה את עמיתו והנה כלם שבים אל לקיחת הממון מבלי רצון חברו אלא שהמלחמה מגדלתה ודאונאה מפחיתה ועם כל זה ראוי שיצא מסוג המאמר אלא יגנה איתו או ייפהו בדברים שהם תחת הסוג ההוא והמשל עו' כי הבקשה והתחנה הם תחת סוג אחד והוא השאלה והתחנה פחותה מהבקשה וזה שהתחנה תהי' ממי שהוא למטה והבקשה מן השוה וכשרצינו ליפות התחנה ולהגדילה נקראה בקשה וכשרצינו לגנות הבקשה נקראה תחנה והנה השנויים הנאים והמשלים הם מהענינים שהם אחרים במין כמו שידומה האדם באדם המתיחס לו ר"ל שנדמה היפה ביוסף ואם לא יהיו אחדים דמין הנה יהיו אחדים בסוג הקרוב כגון שנדמה האשה הנעימה אל הצביה ואם אי אפשר יהיו אחדים בסוג הרחוק כמו אמרנו באשה התמימה שהיא ברה כחמה ואם לא יעלו אל סוג אחד ואם היה רחוק הנה הוא פחות וראוי שיהיה הדבור הכתוב מה שתקל הבנת עניניו אצל קריאתו והנאמר פנים בפנים מה שתקל פרישתו והדבור הנקרא אמנם תקל הבנת עניניו בעת קריאתו כשתהיינה בו אותיות מהדבקות וההפרדה וצריך שישתדל בהנחת אותיות הקשרים במקומות אשר יחויב שתהיינה בו וראוי שישמר מהשמות הקרים והם אשר מהם תקשה

פרק שבעים ותשעה

פרק ההגדלה.

ההגדלה היא כאשר תבא בתיבה יהידה אות מורה על ההגדלה והמשל אין ישועתה לו באלקים סלה (תהל' ג' ג') ולכה לישועתה לנו (שם פ' ג') אל יי' בצרתה לי (שם ק"כ א') תבואתה לראש יוסף (דב ל"ג) ויבוקש ענינו בבינוני.

פרק שמונים

פרק הנשנה.

הנשנה הוא מאמר יבא בו הכפל הבנוי או הכפל מלות הטעם המורות על ענין אחד כמו ושתלתי אני (יחזק' י"ז כ"ב) המבלי אין קברים (שמות י"ד י"א) הרק אך במשה (במ' י"ב ב') וזולתם ויבוקש ענינו בנשא ובשפל ובינוני:

פרק שמונים ואחד

מההתעוררות.

ההתעוררות הוא מאמר תבא בו אזהרה על העלם הדבר בדברים הנודעים לעורר העצבון כמו אל תגידו בגת ואל תבשרו בחצות אשקלון כו' (ש"ב א' כ') וכן במיכה בגת אל תגידו כו' (מיכה א' י') וזה היפוי הוא נפלא לעורר העצבון והקינה ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני:

פרק שמונים ושנים

פרק הנסמך.

הנסמך הוא מאמר אשר הסמוך והנסמך אליו מורים על ענין אחד כמו אדמת עפר טיט היון וזולתם רבים ויבוקש ענינו בשפל יותר וימצאו בלשוננו יפויים זולת אלו שהבאנו והספקתי על מה שאמרתי בזה

ביחזקאל ויהי בהכיתם ונשאר אני והמה משתחויתם קדמה לשמש (יחזק' ח' י"ו) ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישעי' ס"ג ג') והנה לקחנו אלה התבות הנה על סברת מי שיראה שאין בהם הרכבה כאשר בארתי בלבנת הספיר והנה התבאר שענין שראה יחזקאל מההריגה העצומה עם הצלתו היה בתכלית הזרות וכן ענין השתחואת האנשים ההם אמנם אגאלתי בא להומם הענין ולהגדילו אשר לא היה נעשה אם ידבר בלשון המורגל והנה הזרות יהקה העניגים הזרים והרוממות העניגים הנשאים ובכלל כל ענין ראוי שיאמר בלשון תיוחס אליו ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני:

פרק שבעים ושבעה

פרק ההרכבה.

ההרכבה היא מאמר תעמוד בו תיבה אחת במקום תבות וזה נמצא בלשונו הרבה ואם הוא בלתי נמצא בלשון הערב כי אם על המעט והם ממלות ההלציות כאשר התבאר מהג' מההלצה והמישל ירדוף אויב נפשי (תהל' ז' ו') שהוא במקום ירדוף שהוא מן הקל וירדף שהוא מן פעל הדגיש והמכון במאמר שהאויב היה רודפו הוא בעצמו ומרדפו לאחרים וכן מבליגיתי עלי יגון (ירמי' ח' י"ח) מרכב ממבליג ומבלגת כמו שאמרנו בלבנת הספיר וכן תמיד היום שמי מנואץ (ישעי' נ"ב ה') מרכב מן פעל והתפעל כלומר שי"י היה מסבב שיהיה שמו נואץ בגוים בעד חטאות ישראל ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני. נשלם הפרק:

פרק שבעים ושמונה

פרק הקודם.

הקודם הוא מאמר אשר בו הכנוי טרם הידיעה כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו') אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר (ירמיה כ"ז ה') וזולתם רבים ויבוקש ענינו בשפל יותר:

פרק שבעים וארבעה

פרק המקביל.

המקביל הוא מאמר בו תיבה תורה על הפך מה שהונחה להורות כמו כי אשה כושית לקח (במד׳ י״ב א׳) תיבת כושית מורה על היפוי כמו שאומר התרגום וכן על דברי כוש בן ימיני (תהל׳ ז׳ א׳) כוש ר״ל יפה כי זה המזמור נאמר על שאול שהיה איש יפה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וכן תיבת חסד הוא (ויקר׳ כ׳ י״ז) כי תיבת חסד תורה על היושר אשר בתכלית ותורה הנה על דבר שהוא בתכלית מה שאפשר מהבלתי נאות ויבוקש ענינו בשפל ולפעמים בבינוני:

פרק שבעים וחמשה

פרק המסתיר.

המסתיר הוא מאמר נאמר בו דבר רע בלשון נקיה או שתאמר תחת התיבה המגבלת הבלתי מגבלת אפילו לא תהיה הכונה להסתיר הרע כמו ומן הבהמה אשר איננה טהורה היא (בראש׳ ז׳ ח׳) אל בני כי לא טובה השמועה (ש״א ב׳ כ״ד) יתיצבו בדרך לא טוב (משלי י״ו כ״ט) ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה וכו׳ (שמות י״ח י״ז) משל הב׳ והרב לא אדם תאכלנו (ישעי׳ ל״א ח׳) ולהכרית גוים לא מעט (שם י׳ ז׳) הן קנאוני בלא אל (דבר׳ ל״ב כ״א) והנוהג מנהגם ואמר הפילוסוף בשלישי מהחלצה שהמלות המוס־ות והשמות בלתי נשלמים והדבור בלתי שלם ובכלל השלילות כלם והמלות המורות על ההעדר הנה אמנם ראוי שיעשו ברוב אצל רמיות ההעלמה ואצל רצון העלמת הדבר והסתרתו והם ישרים יותר מאשר הם הלציים ויבוקש ענינו בבינוני:

פרק שבעים וששה

פרק הזרות.

הזרות הוא מאמר תבא בו תיבה או תיבות זרות לפי הדקדוק לעורר על זרות הענין להגדילו ולרוממו כמו שהתבאר מהפילוסוף והמשל

פרק שבעים ואחד

פרק המקיף.

המקיף הוא מאמר בו תיבה כוללת ומקפת תיבות רבות כמו לא תלביש שעטנז (דבר׳ כ״ב י״א) ר״ל שוע טווי ונוז וכן לאסורים פקח קוח (ישע׳ ס״א א׳) המכוון בו פתיחת המאסר כי הרצון בקוה מאסר למה שנלקחים שמה האנשים ויבוקש ענינו בבינוני ובשפל יותר:

פרק שבעים ושנים

פרק המוקדם.

המוקדם הוא מאמר בו דבר היה אחר כמה שנים כמו שנאמר במלכים הנה בן נולד לבן דוד יושיהו וזבח עליך את כהני הבמות כו׳ (מ״א י״ג י״ב) וכן אל עין משפט היא קדש ויכו את כל שדה העמלקי (בראש׳ י״ד ו׳) ועדין לא היה עמלק וכן וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדוף עד דן (שם שם י״ד) ודן לא נולד עדין ויבוקש ענינו בשפל:

פרק שבעים ושלשה

פרק המגזם.

המגזם היא מאמר נאות בו דברים אשר בעיניהם הם זולת מה שכוון בהם המאמר כמו שמח בחור בילדותך (קהל׳ י״א ט׳) שהוא צווי דרך גזום לא שהכונה מן האומר תהיה שהוא נכון לעשות כן כמו שמעיד על זה סוף הפסוק שאמר ודע כי על כל אלה וכו׳ וכן עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך באשר יגעת מנעוריך (ישע׳ מ״ז י״ד) ויבוקש ענינו בנשא בינוני ושפל:

פרק הששים ותשעה

פרק הנוסף.

הנוסף הוא מאמר יבא בו אות תיבה או מאמר נוסף במקום לא יצטרך אל ההרחבה משל הראשון אלה בני צבעון ואיה וענה (ברא' ל"ו כ"ב) עוד בישעיה לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישעי' מ"ט ז') הוי"ו בהם לזולת ענין שמישי וכן בסוף התיבה היושבי בשמים (תהל' קכ"ג א') חוצבי מרום קברו (יש' כ"ב י"ו) משל השני ישם פחדו פחד (תהל' י"ב ה') וכן ביחזקאל כי עשק ע. שק גזל גזל אח (יחזק' י"ח י"ה) בשניהם השם אחר הפעל נוסף יחשב משל הג' יחי ראובן ואל ימות (דבר' ל"ג ו') וכן ביחזקאל וישב מכל פשעיו אשר עשה חיה יחיה לא ימות (יחזקאל י"ח כ"ה) מעט מזער לא כביר (ישעי' י"ו י"ד) ואמר הפילוסוף שהאריכות ואם הוא ממה שתקשה בו הבנת הענין יקובל בו תועלת בהלצה אצל מה שיכון הלצי הרבות המאמר:

פרק השבעים

פרק החסר.

החסר הוא מאמר יחסר בו אות תיבה או מאמר וקרא הפילוסוף בג' מההלצה זה המאמר בלתי נקשר ואמר שהוא ב' מינים מין העדר אותיות הקשרים ומין העדר הממוצעים אשר בין חלקי המאמר משל הראשון הנמצא בית י"י (מ"ב י"ח ט"ו) כמו בבית י"י שני שרי גדודים היו בן שאול (ש"ב ד' ב') כמו לבן שאול משל השני ויאמר ליוסף אם יחרוש בבקרים (עמוס ו' י"ב) בא' תחסר תיבה המורה על הפועל ובשני תחסר התבה המורה על הפועל ועל הנפעל משל הג' חכך שופר כנשר על בית י"י (הושע ח' א') המכוון בזה המ' שיתקע בשופר כי האויב יבא מהר כנשר אל בית והנה יחסר כל זה כי האויב יבא מהר וכן במיכה איך ימיש לי לשובב שדנו יחלק (מיכה ב' ה') ר"ל כאשר אנו השבים שי"י יצה כו' ויבוקש ענינו בבינוני ובשפל:

וריפת ותוגרמה (ב־אש׳ י׳) וזה הרבה וראוי לעשות כשלא נצטרך להאריך או שאין לנו פנאי ואם היתה הה־חבה בלשון תועלת ויבוקש ענינו בשפל:

פרק הששים ושבעה

פרק נגד העין.

נגד העין הוא מאמר משים הענין לנגד עינינו וזה בספרו מה שהיה קודם הענין ועם מציאיתו ואחריו באופן והמשל משירת האזינו שהיא מספרת בלשון צח ענין ישראל כלו והתחיל מאז מקדמי ארץ והולך מגדת ומספרת הדברים בכל דור ודור עד סוף הגלות ואמר הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום כו׳ (דבר׳ ל״ב ל״ג) וכן שירת דבורה תשית לנגד עינינו מלחמת סיסרא מתחלה ועד סוף שנאמר כן יאבדו אויביך י״י ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופ׳ ה׳ ל״א) ועל זה הדרך הולכת פרשת הודע ירושלם את תועבותיה הכתובה ביחזקאל (י״ו) כי תספר ענין יש האומה והולכת ומגדת דרכיהם ופשעיהם לכל חטאתם עד זמן יחזקאל וכל זה בלשון מדברת גדולות ואמרות מזוקקות ויבוקש ענינו בשפל ובבינוני ואל תתמה על קצת השמות אשר לפי הנראה הם ענין אחד כמו הדמות דמות דמיון וזולתם כי הוקשה מאד לקרא כל יפוי בשמו המיוחד לו והנה טוליאו מהזיר השם בעצמו פעמיים למה שבזה מן הקושי:

פרק הששים ושמונה

פרק ההצעה.

ויען היו הנביאים בקיאי ההלצה כמו שהתפרסם מעניינים שאין ערוך אליהם במליצי האומות התחייב שכל דבריהם יהיו אמרות טהורות מזוקקות והתחייב שאין בדבריהם זרות כלל והדבר ההוא אשר יקרא זר אצל המדקדק הוא אצל המליץ לענין נאות לפי הענין ותמים ההספקה לשומעים ולכן כאשר התבוננתי בספרי הקדש מצאתי בהם יפויים זולת הנזכ׳ ואולי הם מיוחדים בלשוננו והבאתי מהם קצת בזה המקום אשר הכונה בו לדבר בעניינם:

פרק הששים והמשה

פרק הנותר.

הנותר הוא כאשר ישאר במחשבה דבר לא הושם במאמר וזה אם מפני התוספת אם מפני הספק אם מפני הנמשך אם מפני ההפסקה אם מפני הדמיון מפני התוספת הוא כשיאמר יותר ממה שיסכים ממנו עם האמת והמשל ממה שאמר יי' להושע קח לך אשת זנונים עוד אמר קח לך אשה אהובת רע ומנאפת (הושע א' ב') נשאר במחשבה שזה אינו כמשמעו ושהוא משל משל הב' כאשר אפשר שיובנו מהענין דברים מתחלפים כמו מה משא יי' (ירמי' כ"ג ל"ג) שיהיה מלשון משא מדבר ים (ישעי' כ"א א') שהמכוון בו נבואה ואפשר ג"כ שיהיה מענין כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו (שמות כ"ג ה') נלקח בעבור אחד מאלה ונשאר במחשבה זה הספק ר"ל מה המכוון בו מאלה ומשל הג' כאשר יאמרו הדברים הנמשכים לדבר מה הענין כלו ישאר במחשבה כמו שבא בתורה מעשית קצת הענינים אשר איננו נראה שקדם אליהם צווי כאשר הענין כן בפרשת ויהי ביום השמיני שנאמר ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ולא נמצא שנצטוה על זה משה ויען עשית כל אלה הדברים נמשכת אל הצווי שצוה בהם הש' ית' ישאר הענין כלו במחשבה ר"ל הצווי והמעשה משל הד' ממה שאמר למעלה בנפסק שישאר דבר גדול במחשבה מהספקת המאמר משל החמישי כאשר ילקח הדמיון מבלתי הדבר אשר ידומה כמו שנאמר ביחזקאל בנבואת צור ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש (יחזק' כ"ח י"ו) וזהו הדמיון שנדמה בו חירם מלך צור לכן ישאר במחשבה הדבר כלו הדמיון והדבר אשר נדמה וכאלו אמר ואבדך חירם שנדמה לכרוב ממשח הסוכך מתוך אבני אש וזה בזה היפה מן הערבות ולפעמים מן הנאות בהזדמן מי שיאות לו לדבר בזה האופן ויבוקש ענינו בנשא בינוני ושפל:

פרק הששים וששה

פרק המספיק.

המספיק הוא מאמר אין בו יתר או פחות ממה שצריך כמו בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס וכן ובני גומר אשכנז

פרק הששים ושלשה

פרק הספור.

הספור הוא הגדת דברים מה קרה עם הבאת עושי המעשה והמקבלים מדברים כל אחד לפי שיאות לפי תכונתם כמו הספור מהמלאכים עם אברהם ועם לוט וספור יעקב עם עשו וספור ענין המרגלים וענין פילגש בגבעה וזולתם רבים אשר באו בשאלות ותשובות ותחנות ומאמרים כפי תכונת המדברים כאלו תאמר שבני סדום היו מדברים בגאוה והתנשאות כמו האחד בא לגור וישפוט שפוט וכו׳ ולוט היה מתחנן ומתנפל אל נא אחי תרעו וכו׳ (בראשי׳ י״ט ז׳) וזה המאמר היה נאות לטבע לוט גם כי היה מן הראוי לפי הענין כי במקום האכזריות ועוית המשפט ראויה התחנה וכן בענין דבור יעקב והשלוחים היתה ראויה התחנה והדבור המוסרי כאשר הענין בעבדי המלך בערך אל המלך אמנם עשו היה מדבר בגסות הרוח כפי מה שיהיה נאות לתכונותיו הרעות אלא שהיה מראה אהבה וחבה בדבריו בדרך הישרים אל אשר יאהבוהו ובכלל כל הספורים יבא בהם מעשים ודברים מסכימים לטבע הענין ולתכונת האנשים אשר נקבו בשמות בספורים ההם וזה הענין ראוי שישמרהו אשר יבדה מלבו ספורים לא היו ולא נבראו ויבוקש ענינו בשפל יותר:

פרק הששים וארבעה

מההעברה.

ההעברה בזה המקום היא מאמר תיוחס בו אחד הפעלות לאשר תמנע בערכם הפעולה ההיא והמשל גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקימו מכסאותם כל מלכי גוים כו׳ (ישעי׳ י״ד ט׳) וכן כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חבק׳ ב׳ י״א) וכן הוי החרב לי״י עד אנה לא תשקטי הרגיעי ודמי (ירמי׳ מ״ז ו׳) וכן ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלקים (יחזקאל ל״א ט) וכן ידברו לו אילי גבורים מתוך שאול את עוזריו ירדו שכבו הערלים חללי חרב (שם ל״ב) וזה היפוי נפלא הערך כאשר תאות ההרחבה בלשון ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני:

פרק ששים ואחד

מהסימן.

הסימן הוא מאמר יתואר בו איש מהאנשים בסימני גופו למען יודע באמצעו והמשל ארמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א י"ז מ"ב) ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים (ש"ב ט' ג') וכן ותהי מלחמה בגת ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש עשרים ארבע במספר (ש"ב כ"א כ') וזה היפוי אם יכוון בו ספור סימני הגוף בקצור הנה בו מן היופי מה שלא יעלם ויבוקש ענינו בשפל יותר.

פרק הששים ושנים

מהתואר.

התואר הוא מאמר יתבאר מן האנשים מצד מדותיו כמו והאיש קשה ורע מעללים והוא כלבי (ש"א כ"ה ג') וכן הורד שאול גאונך המית נבליך וכו' ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעי' י"ד י"ג) תאר בזה המאמר נבוכדנצר בגאוה והתנשאות וכן ביחזקאל יען גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (יחז' כ"ח י"ז) מודיע הרם מלך צור בגאוה וגאון וכן אמר בפרעה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני ואמר אחר כך אמור אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל מי דמית ביפיך עוד אמר יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (שם ל"א י') ואמר בתהלת עזרא כה אמר מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי י"י אלהי השמים (עזרא א') תאר אותו בענוה ובמוסר וכן והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במד' י"ב ג') ויבוקש ענינו בנשא בינוני ושפל:

על המישענת הקנה הרצוץ וכן אמר שיתחייב אלי׳ם מהנוק בזאת הסבה כאשר הענין בקנה והנה החוק הוא לפנינו ולזה יקרא זה ההדמות יחס או ההתיחסות למה שיצטרך כאן יחס ג׳ דברים כמו שבארנו והנה מה שצריך למליץ בערכים האלה שיסדרם באופן נפלא התקין אם על צד הצחות אם על צד הבאור אם לפרסם יותר אם לישום הענין מפורסם לעינינו כאשר התבאר מהמשלים הנזכ׳ ויבוקש ענינו בנשא בבינוני ובשפל:

פרק חמישים ותשעה

מהדמיון.

הדמיון הוא מאמר כאשר נביא מעשה או דבור על צד ההדמות עם שם האיש בעל המעשה או בעל הדבור ההוא ובזה יבדל מהערך כמו ויעש הישר בעיני י״י כדוד אביו (מ״א י״א ו׳) וכן כאשר עשו לי בני עשו כו׳ (דה״ב כ״א) ואפשר בערכו שבאותן הסבות בעצמן הכתובות בערך יעשו הענין יותר צח כאשר לא ילקח מפני דבר אחר כי אם מפני הצחות יותר מפורסם כאשר ישיב היותר נעלם לברור מבואר כאשר ילקח הדמיון מהענין שהוא יותר נגלה ויישים נגד העינים כאשר יפרסם כל הדברים בדקות שקודם הענין ועם מציאותו ואחריו כאשר התבאר ממה שקדם ויבוקש ענינו בשפל יותר:

פרק ששים

מהצורה.

הצורה הוא מאמר כאשר נצריך תמונה לתמונה מצד התיחסות והדמות קרה לשניהם במראה או בענין מה וזה אפשר שיעשה אם על צד השבח או על הגנות משל הא׳ ומראהו כמראה מלאך האלקים נורא מאד (שופטים י״ג ו׳) משל הב׳ דמיונו כאריה יכסוף לטרוף (תהל׳ י״ז ב׳) ויבוקש ענינו בבינוני ושפל יותר:

המכוון במאמר הא׳ אינו המכוון בב׳ כי רצה במאמר הא׳ שהשם ית׳ ידין עמים בגשמים אם מצד העצרם אם מצד היותם לפעמים גשמי קללה והרצון בשני שרשם באמצעותם יתן אכל למכביר וזה בביאם בשעור הראוי לזרעים בעתו יורה ומלקוש אמנם אין במאמרים הפך מצד התבות ויבוקש ענינו בשפל ובינוני:

פרק חמישים ושמונה

פרק הערך.

הערך הוא כאשר יתבאר הדמות שני דברים מתחלפים בענין מן הענינים ותעשה לאחד מד׳ סבות אם על צד הצחות אם על צד הביאור אם לפרסם יותר אם לשום הענין לנגד עינינו וכן יעשה באחד מד׳ פנים אם מההפך אם מהשלילה אם מהקצור אם מהיחס אם אחד מאלה הפנים יוחס אל אחת מהסבות הנזכרות סבת הצחות תלקח מן ההפך והמשל הכמכת מכהו הכהו כו׳ (ישעי׳ כ״ז ז׳) ר״ל שלא היה עונש ישראל מבלי מדה ושעור כמי שהיה העונש המגיע לאויביו אדרבה היה הענין בהפך שענשם היה במדה ושעור כמו שאמר (שם) בסאסאה בשלחה תריבנה והנה היה אפשר שיאמר אם לא מפני הצחות שהשם ית׳ מגיע העונש לישראל במדה מזולת שיצריך ענשם אל עונש האויבים וסבת הבאור תלקח מן השלילה והמשל כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל׳ נ״ה י״ג) התבאר הדבר מצד שכאשר אין ראוי שנחוש אם משנאינו עלינו הגדיל כן אין ראוי שנחוש אם יחרפני אלא שזה הדבר קשה לסבול מאנוש כערכנו וזה מה שאמר אחר כן ואתה אנוש כערכי סבת הפרסום יותר תלקח מן הקצור כמו כענבים במדבר מצאתי את ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה (הוש׳ ט׳ י׳) שהוא מאמר יותר קצר ממה שהיה אומר אני מצאתי את ישראל במדבר וחשקתי בהם חשק נפלא ולא היה כל כך מפורסם אמנם זה הדמיון מפרסמו פרסם רב למה שהוא דבר נגלה להמון הפלגת החשק כענבים במדבר ובבכורי התאנים סבת תשומת הענין לנגד עינינו תלקח מההתיחסות והמשל הנה שתדע בטחת על משענת קנה הרצוץ על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו (מ״ב י״ח כ״ב) וראוי שתשומת נגד העין הוא כאשר נביא מה שהוא קודם הדבר ומה שהוא במציאותו ומה שהוא אחר הדבר והנה ימצא כלם בזה ההתיחסות למה שהבטחון הוא הדבר הקודם להשען וההשען הוא הענין בעצמו ומה שימשך אחר זה הוא צער הבא מן הנקוב וכן היה הבושה מצריך הבטחון אל פרעה

ישב אל נשיאי העדה אנשי שם וקולי אל בני אדם המכוון בו יתר העם מקצהו והנה אמר לפתאים שהם חסרי השכל וערומי המדע גם משיללי ההנהגה שיבינו ערמה ושם הערמה יאמר על קנין התחבולות המיוחדות בדבר דבר וזה יהיה אם בפילוסופיא המדינית בחכמת ההלצה ואם בפילוסופיא העיונית בחכמת ההגיון וזה כי הפתאים הם הנעדרי הידיעה בכל ענין רצה לומר אשר להם הסכלות העדרי ואלו ראוי שיתחילו מן הנזכר׳ לפי הדרך אשר יכוונו אליו אמנם הכסילים אשר להם הסכלות קניני ר״ל שיודעים הדבר בחלוף מה שהוא ראוי שיבינו לב ר״ל שיתנו בינה וחכמה בלבם עד ידעו הדרך ישכן אור ולא יגששו כעורים קיר ואחר כך אמר לבעלי הדעת היושבים לפני יי׳ שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים ר״ל שתדבר דבר נפלא הערך מראשית פרי ההשגות ראוי לנגידים ולשופטי הארץ ומפתח שפתיה מישרים ר״ל היושר אשר במדות ובדעות והנה זה הספור ארוך מאד נמשך עד משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם ונמצאו בזה המאמר הרבה מן היפויים ההלציים אם הפתרון הוא מאמר שאמר ליד שערים ומבא פתחים שהם דבר אחד אם הצחות כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה בטרם הרים הטבעו ולפני גבעות חוללתי אם המשל מבלתי נתינת הסבה כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת אם המשל עם הסבה קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר כי טובה חכמה מפנינים כו׳ אם השוה טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר אם ההודה גאה וגאון ודרך כו׳ אם המתדמה כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת אם ההשבה יראת יי׳ שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות שנאתי ואחרים זולת אלה והמשל עוד מזה היפוי חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה בראש הומיות תקרא בפתחי שערים וכו׳ עוד ושומע לי ישכון בטח ושאנן מפחד רעה ויען אין הכונה ממני עתה לבאר ספר משל עזבתי פי׳ כל הפסוקים למען לא אצא מכוונת הספר והספקתי במה שפרשתי מצד מה שהם משל לזה היפוי ויבוקש עניני בבינוני ובשפל יותר:

פרק חמישים ושבעה

פרק ההתנגדות.

ההתנגדות הוא מאמר ימצא בו ההפך מצד המאמרים לא מצד התבות והמשל כי בם ידין עמים, יתן אכל למכביר (איוב ל״ו ל״א)

בנוי על ענין הנפשות והעמידה הנ״ זוה נשנה פעמים רבות עד אשר
אתם מצודדות נפשים לפורחות עוד ביחזקאל בן אדם ארץ כי תחטא לי
למעול מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם כו׳ (שם יש׳ יא״ב
אמר והיו שלשת האלה בתוכ׳ נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו
נפשם נאום י״י אלקים והנה ענין זה המאמר שתמנע להם הצלה מן
העגשים ההם ואפי׳ יהיו בתוכם הצדיקים הנזכרים ועל זה סובב כל המאמר
וזה מה שנשנה פעמים רבות עד סופו ונשנת הכרת הארץ ושוממותה
בעונשים מתחלפים עוד ביחזקאל ואחותך הגדולה שומרון היא ובנותיה
היושבת על שמאלך ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדום ובנותיה
(שם י״ו מ״ו) והנה כל זה המאמר נבנה על שגדלה הטאתם מחטאת
שומרון וסדום והם הנכפלים והנשנים עד סוף המאמר ובהם העמידה
תמיד וקצת דברים גם כן נשנים במלות שונות כאשר יתבאר למעיין בהם
וכאשר יכונן זה היפוי במליץ באופן נאות יהיה בו מן הערת הלבבות
והמשכתם אל אשר יחפצהו שעור רב ויבוקש ענינו בנשא בבינוני ושפל:

פרק חמישים וששה

פרק ההגדה.

ההגדה היא מאמר באשר יביא המגיד אחד שנים או שלשה מדברים
וכל אחד כפי מה שיאות לו ההגדה והמשל משלמה המלך
בספר משלי אשר יביא החכמה והתבונה מעוררות האנשים אל השגת
הידיעות והערה אשר בתכלית ואמר הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה
בראש מרומים עלי דרך בית נתיבות נצבה משלי ח׳ ב׳ ואמר שהיא
תרון גם כן ליד שערים ומבא פתחים והנה העיר בזה על תכונת הקול
ההכרחי לפי מדרגת הספור ולכן אמר תקרא ותתן קולה ותרון ר״ל שהיתה
נותנת הקול המיוחד לכמו זה הספור והעיר גם כן על המקומות אשר
ראוי לבחור למי שחפץ לעורר הלבבות אל הדרכים החשובים והטובים
למען עשותו כיום הזה להחיות עם רב ואמר שבמקומות הקבוצים הגדולים
שם יתנו צדקות י״י במקהלות יברכו את י״י והם מה שספר בכאן ר״ל
ראש מרומים בית נדיבות ויד שערים ומבא פתחים והנה ראשי מרומים
ובית נדיבות הם מקומות האנשים בכלל ויד שערים ומבא פתחים הם
מקומות בעלי החכמה על דרך אל השערה אל הזקנים (דברי׳ כ״ה ז׳)
וכאלו רצה בזה החכמה והבינה להעיר כל הלבבות כעם כבתן כנקלה
כנכבד וזה מה שאמר אחר כן גם כן אליכם אישים אקרא וזה המאמר

פרק החמישים וארבעה

פרק הצחות.

הצחות הוא מאמר כאשר ענין אחד יאמר באופנים מתחלפים וזה נמצא ממנו בישעיה הרבה המשל נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי פרשתי ידי כל היום אל עם סורר כו' (ישעי' ס"ה א') וכן פחדו בציון חטאים רעדה אחזה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם (שם ל"ג י"ד) וכן ביחזקאל בת אמך את גועלת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן אמכן חתית ואביכן אמורי (יחז' י"ו מ"ה) וזה היפוי בערך אל הפתרון הוא כיחס הכל אל החלק למה שזה בערך אל המאמרים והפתרון כערך אל התבות ויען כזה היפוי מן הצחות אשר בתכלית נקרא צחות סתם ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני יותר:

פרק החמישים וחמשה

פרק העכבה.

העכבה הוא מאמר כאשר נתעכב על דבר אחד קיים זמן רב אשר כל כח המאמר סובב עליו ונכפילהו פעמים רבות עד תשלום הספור וטוליאו מתנצל לבלתי הביאו משל לזה היפוי כי קשה להביאו מלשונם ואני אביא לך בזה כמה משלים נכבדים ויקרים מדברי הנביאים הקדושים שהם היו המליצים המופלגים וראשונה ממה שאמר השם לירמיהו וכי ישאלך העם הזה או הנביא או כהן לאמר מה משא י"י ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי אתכם נאם י"י (ירמי' כ"ג ל"ג) והנה כל זה המאמר עד תשלומו סובב את משא י"י והוא הנשנה פעמים רבות ובאו בו גם כן דברים נכפלים מקצתם בעצמם ומקצתם במלות שונות כאשר יתבאר למתבונן בזה המאמר ונמשך זה המאמר עד יען אמרכם את הדבר הזה משא י"י ואשלח אליכם לאמר לא תאמרו משא י"י עוד ביחזקאל ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך כו' ואחר כן אמר הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועושות המספחות על ראש כל קומה לצודד נפשות הנפשות תצודדנה לעמי ונפשות לכנה תחיינה (יחז' י"ג) והנה כל זה המאמר

פרק החמישים ושנים

פרק החלוק.

החלוק הוא מאמר יחלק בו הדבר אל חלקים יודעים עם באור כל אחד מהם והמשל במלכים משני המצורעים שהיו פתח השער שאמרו מה אנחנו יושבים פה עד מתנו אם אמרנו נבא בעיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו (מ"ב ז') והנה בארו המיתה מצד הרעב ואם היה זה בעיר כל שכן אם ישבו פתח השער וכן לכו נא ונוכחה יאמר י"י אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי י"י דבר (ישעי' א') והנה באר כל החלקים שהביא מצד שהוש' ית' יעדם אשר אין חליפות לו ובזה יבדל מן החלוק שהוא אחד מחלקי המאמר ויבוקש ענינו בשפל יותר:

פרק החמישים ושלשה

פרק המאסף.

המאסף הוא מאמר כאשר הדברים המפוזרים והמפורדים בספור ארוך יהיו נכללים יחד יתלכדו ולא יתפרדו והמשל ממה שעשה ישעיהו שכמעט כל מה שדבר מעונות ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם כלל אותם בפסוק אחד ואמר הוי גוי חוטא עם כבד עון כו' (שם שם) וכן כל הנאמר מהשרים בארוכה קבצם בפסוק אחד ואמר שריך סוררים וחברי גנבים כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם (שם שם) וכן מה שאמר מיכה על הרע כפים להטיב השר שואל והשופט בשלום והגדול דובר הוות נפשו ויעבתוה (מיכה ז' ג') וזה היפוי גדול הסכנה לעורר השומעים אל הכעס והקצף הגדול והוא טוב בכל סוגי הדבור ובחלקי המאמר וביחוד בראיות הסברתיות ויבוקש עניני בנשא ובבינוני יותר:

להנצל מן הקנאה והאיבה אוהב שלום ורודף שלום ויבוקש ענינו בשפל יותר:

פרק חמישים ואחד

פרק ההתבוננות.

ההתבוננות הוא מאמר כולל באופן צחובור מה שאפשר שימשך בעתיד מאשר עליו העצה והמשל ממה שאמר פרעה הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות׳ א׳) וכן אמרו שרי פלשתים אל אכיש מענין דוד השב את האיש וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ולא ירד עמנו למלחמה ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם (ש״א כ״ט ד׳) וכן מה שאמר יהודה אל יוסף ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים (בראש׳ י״א) כן מה שאמ׳ משה לה׳ בענין המרגלים ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ואמרו אל יושבי הארץ כו׳ והמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכלת י״י להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבעת להם וישחטם במדבר ועתה יגדל נא כח י״י כו׳ (במד׳ י״ד) וכן מה שכתבו רחום בעל טעם ושמשי ספרא לארתחששתא מלכא כען ידיע ליהוא למלכא די הן קריתא דך תתבני ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתום מלכים תהנזק ובסוף הענין מהודעין אנחנא למלכא די הן קריתא דך תתבני ושורייא ישתכללון לקבל דנא חלק בעבר נהרא לא איתי לך (עזרא ד׳ י״ג) וזה היפוי אפשר לו שיעורר כעס גדול או רחמנות בהגידו מה שאפשר שימשך בקצור ובלשון ברור ויבוקש ענינו בשפל יותר:

שאמר הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום ואת נפש בניך ובנותיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך לאהבה את שונאיך ולשנא את אוהביך כי הגדת היום אין לך שרים ועבדים כי ידעתי היום כי לו אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך כי בי״י נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעוריך ועד עתה (ש״ב י״ט) והנה באו בזאת התוכחה דברים המכעיסים אשר בתכלית והבינו לזה המליצים בספריהם תעלה ורפואה לשכך המתם בזכור מעלתם חכמתם ותבונתם ושאר מה שיצטרך להשיב הרב ההמון אל תערה משל הב׳ מענין שאול ברדפו אחריו ב׳ פעמים ואמר לו בראשונה למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך הנה היום הזה ראו עיניך כו׳ ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי כו׳ ישפוט י״י ביני ובינך ונקמני י״י ממך וידי לא תהיה בך כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וידי לא יהיה בך אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעוש אחד והיה י״י לדיין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש״א כ״ד י״ו) זו תקרא תוכחה קלה אמנם מה שאמר לו בפעם השנית היה בה מן הקלות יותר:

פרק חמישים

פרק ההכנעה.

ההכנעה הוא מאמר באשר נפחית מן הטוב אשר נמצא בנו או במשפחתנו או בסרים אל משמעתנו בין שיהיה טבעי או נקנה לברוח מההתנשאות והמשל ממה שהשיב שאול אל שמואל באמרו למי כל המדת ישראל הלא לך ולבית אביך (ש״א ט׳ כ׳) שהפחית משפחתו ושבטו ואמר הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימין ולמה דברת אלי כדבר הזה וכן מה שהשיב דוד אל שאול ברצותו ליתן לו בתו לאשה ואמר מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה התן למלך וכן השיב א״כ לעבדי שאול הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש ריש ונקלה (שם י״ח כ״ב) וכן מה שאמר דוד לשאול אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעוש אחד וכן מה שאמרה אביגיל לדוד אל נא ישית אדוני את לבו אל איש הבליעל הזה אל נבל כי כשמו כן הוא וכו׳ ואמרה א״כ יהי כנבל אויביך והמבקשים אל אדני רעה (שם כ״ה) וזה היפוי רב התועלת

כלומר שההכרח בערכם שיהיו להם עינים לראות יראו ויקחו מוסר ואזנים לשמוע לקול המלך והשרים ונכבדי הארץ ויהיו כפופים תחתיהם לשמור ולעשות ככל אשר יצוה אליהם ובלעדם לא ירימו את ראשם ואת רגלם למען לא יפלו ברשת הפשעים והחייב להם מן העונש כפי הדבר אשר יחטאו עליו אחר כך ירד מדרגה אחרת אל הנמהרים אשר בפחזותם וסכלותם חטאו חטאה גדולה יאמר שיתחייב בערכם שלבם יבינו לדעת וישישובו מדרכם הרעה ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם יחזיקו במוסר ולא ירפוהו ויענדוהו עטרות להם ויחדשו תכונה בלבם עד לא יתחייב ממנה ללכת בדרכי רשע ואם היה החטא בדבור ומצד מה שהלעיגו באנשים או דברו סרה הגיע עליהם העונש הראוי הוא מבואר שההכרח אליהם שיסכימו למהר לדבר צחות ר"ל דברים יערבו לנפשות ותהיינה אזניהם קשובות ועלגים מרים אל ענין אחד כמו כבש כישב וזולתם והנה ספר כל מדרגות אנשי המדינה ר"ל המלך והשרים נכבדי הארץ דלת עם הארץ והחטאים כי בכל דור ודור לא תנצל המדינה שלא יהיה בתוכה פשע וחטאת ונתן לכל מדרגה חקה ומשמרה וזה משל מה שנעשה מזה היפוי בדברים אמנם משל מה בערך אל פרטי מיוחד ר"ל היאך תהיינה משמרות האנשים בערכו ובאי זו חזקה יחזיקוהו הוא מה שאמר אחר כן לא יקרא עוד לנבל נדיב ר"ל שראוי להחזיק בכל אדם לפי מה שהוא פן תחנף הארץ אם נעשה זולת זה וזה הרצון לפי דעתנו בזאת הפרשה שהנביא יעורר על הדברים הראוים להנהגת כל מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו אמנם שהוא כיון בזה בעבור ישראל וסמך אותה לענין מלך אשור כי סבת ההצלה לישראל מידו היתה בעבור זה למה שהמלך והשרים הגדולים ויתר העם היו במדרגה מן השלמות עד שנעשה בעבורם הנס הגדול ההוא ממפלת מלך אשור עם תעצומו אשר כמוהו לא נהיה מימים רבים והנרצה בכילי ונדיב נבל ושוע והמכון בפסוקים כבר פרשתיהו למעלה וזה היפוי הוא מעולה מאד בהדרכת הדברים המדיניים:

פרק ארבעים ותשעה

פרק התוכחה.

התוכחה היא מאמר יבואו בו תוכחות ראויות מצד האהבה לא מצד איבה או לענ והיא נחלקת לשני חלקים למה שממנה עצומה ממנה קלה ואמר שהתוכחה בזה המקום היא הנעשת מן האדם בערך אל מי שגדול הימנו משל הא' התוכחה שעשה יואב אל דוד בענין אבשלום

לכן יחס למלך הצדק יאמר לצדק ימלך מלך וראוי שתדע להבנת זה הענין שהצדק הוא הפך הרשע והצדק בכתם הוא תכונה תסדרנה ממנה כל הפעלות המדותיות כפי מה שראוי במדה מדה כאלו תאמר שיסודר ממנה הנדיבות והגבורה והפרישות וזולתם שהם אמצעיות בין הקצוות והרשע בכתם הפך זה והמשפט הוא בערך אל הדברים אשר יפול למענם הריב בין אדם לחברו והוא רצון קיים ומתמיד בשופט לתת לכל אחד מבעלי הריב כפי מה שיחייבהו הדין והנה מפני שהמלך הוא יותר מעולה כמו שאמר והשרים הם קרובים אליו במדרגה היושבים ראשונה במלכות והיה הכרח החשיבות והמעלות כפי מדרגת האנשים חייב בהכרח שהמלך ראוי שיהיה יותר שלם ולזה יחס לו הצדק שהיא השלמות אשר בתכלית כמו שבארנו ויחס לשרים מה שהוא למטה ממנו והוא המשפט והוא המספיק ואם תמצאנה להם מדות מה בלתי אמצעיות לא ייזק כמו אם היה נמצא זה הדבר במלך כי אם יבא הזק מה מן השרים יותר פחיתות מצד קצת מדותיהם גבוה מעל גבוה שומר ואפשר שיתקן המעות על ידי המלך ואפשר שתהיה למ״ד ולשרים בלתי נוספת כמו שיחשבו קצת המפרשים ויהיה שעור הפסוק כן הן המלך מן הראוי לו שימלך לצדק ר״ל שיהיה צדיק בכל הדברים וזה מה שראוי למלך מה שמספיק לשרים הוא שישרו לעשות משפט לכל אחד מבעלי הריב ואחר שבאר מן המשמרות מה הוא הראוי למלך ולשרים ירד בהדרגה אל האנשים החשובים גדולי הארץ וקרא אותם איש כמו איש אתה ומי כמוך בישראל (ש״א כ״ו ט״ו) כלם אנשים ראשי אלפי ישראל המה (במד׳ א׳ י״ו) ואמר והיה איש ר״ל כל אחד מנכבדי הארץ במחבא רוח כלומר שזה צד משלמות הנהגת המדינה שיהיו בהם גומלי חסדים ונדיבי עמים עד יהיו העשירים למחסה ולמסתור לעניים ואביונים ולא יחוסו על צרורות כספיהם ואם בהרבה מן הדברים חטאו הנה עליהם המלך והשרים יישרו ארחות עקלקלות ויסקלו מסלת ההנהגות מאבן אמנם מן ההכרח לישוב העיר ולטוב הכולל שתהיה להם תכונת הנדיבות והגמילות חסד כי זה דבר בלתי נופל במצות המלך והשרים להיות כל איש שורר בביתו ובקניניו בבית ובשדה ולזה אמר שיהיה זה האיש מצד טבעו בערך אל יושביה קצרי יד במקום יוכל אדם להחבא כי מפני הרוח ובסתר ינצל תחתיו מזרם מים רבים ולהספיק להם מה שיצטרך עד לא ירעבו ולא יצמאו ויהיו כפלגי מים שישיבו נפש ההולכים בציות וארץ שואה ומשואה ויהיה להם כצל סלע כבד בארץ עיפה יומם השמש לא יכם וישליש וירבע הענין בתכונות מתחלפות למען יחייבו הערה נפלאה בלבות האנשים והוא מן הדרכים ההלציים ואחר זה ירד ג״כ בהדרגה אל דלת עם הארץ ואמר ולא תשעינה עיני רואים ואזני שומעים תקשבנה

כרם דבר נכרי לא יקנה בזה צחות ולא פליאה מניעה הנפש ויבוקש ענין זה היפוי בנשא ובבינוני ובשפל:

הפרק ארבעים ושבעה

פרק השאלה

השאלה לפי המובן בה הנה היא מאמר אשר הכונה בו זולת מה שתורינה עליו התבות והתחלף מן ההתיחסות שההתיחסות הוא בערך קצת התבות והשאלה הוא בערך כל המאמר ותבא אם על צד הדמות אם על צד הגדלה או המעטה אם על צד ההפך משל הראשון כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק כו' (ישעי' ה' ג') שהוא מדמה ענין ישראל לזה הכרם כמו שהתבאר בסוף המאמר וכן צופיו עורים כלם לא ידעו כלבים אלמים לא יוכלו לנבוח הוזים שוכבים אוהבי לנום והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה (שם נ"ו י"א) דמה ענין נביאי השקר לכלבים השומרים הצאן שהם ישנים עד לא תשלם בהם השמירה המכוונת בם והמשל על צד הגדלה מה שנאמר ביחזקאל ואחותך הגדולה שומרון היא ובנותיה היושבת על שמאלך ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדום ובנותיה (יחז' י"ו מ"ו) הנה להגדיל עון יהודה וחטאתו דמה כאלו היתה אחותו שומרון וסדום והמשל על צד ההפך הנה חכם אתה מדניאל כל סתום לא עממוך (יחז' כ"ח ג') המכוון בזה הלוף מה שיראה ממנו והוא שיורה סכל הדבר בערך אל דניאל וכבר דברנו מהצחות הנופל בתבות דבר מספיק וראוי לנו לדבר בצחיות הנמצאים בספורים כפי יכלתנו ונתחיל מן החלק ונאמר:

פרק ארבעים ושמונה

פרק המפקד.

המפקד היא מאמר כאשר התבאר חלוקת המשמרות והפקדיות הראויות לאיש ואיש כפי מעלתו והוא יעשה בדברים ובערך אל פרטי מיוחד והמשל ממה שאמר ישעיהו בפרשת הן לצדק ימלך מלך (ישעי' ל"ב) וזה כי בתחלה באר מה הראוי למלך שהוא הגדול באומה ההיא שימלך עליה ולזה צריך שיהיה גדול המעלה והחשיבות אחר שהפחיתות והתכונות הרעות בו מזיקות מאד בהיות במדרגה מן היכולת לעשות בעם כטוב בעיניו

פרק ארבעים וחמשה

הבלתי מורגל.

הבלתי מורגל הוא מאמר באשר תמצאנה תיבות בלתי מורגלות קרובות לענין או דומות לו והמשל רואים את הקולות (שמות כ' י"ח) ר"ל שומעים וכן מרחוק יריח מלחמה איוב ל"ט כ"ה ר"ל מרגיש וכן מתוק האור וטוב לעינים (קהלת י"א ז') הרצון במתוק שהוא נאות ויבקש ענינו בבינוני ובשפל:

פרק ארבעים וששה

פרק ההתיחסות.

ההתיחסות הוא מאמר ילקחו בו קצת דברים דרך משל ובהעברה מצד הדמות מה נמצא ביניהם אשר למענו תעשה כהוגן והמשל ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת (ישעי' ל"ה א') המשוש הוא ענין מיוחס אל האדם ונלקח הנה אל דרך דמיון שהוצאת הפרחים מורה על טוב גדול במדבר וציה כמו שהמשוש מורה על טוב האדם וכן כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה (שם מ' ו') הבשר הכלה במהרה המשילו לחציר ולציץ השדה שהן נפסדים לשעתן ולפעמים יכונו בו הקצור כמו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם (שם ג' י"ד) המכון בבעור הכרם שעשו אותו העני נקי מנכסיו כמו שלא נשאר דבר בכרם אחר שבערו אותו והנה בזה הלשון הוא מקצר לפעמים יכוון בו נקיות הלשון כמו וידע אדם את חוה אשתו (בראש' ד' כ"ה) תטחן לאחר אשתי (איוב ל"א י') ספר ענין התשמיש בנקיות לפעמים ירצו בו הגדלת הדבר כמו הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה' י"ח) לפעמים המכוון בו המעטת הדבר כמו תהרו חשש תלדו קש (שם ל"ג י"א) אפרים רועה רוח ורודף קדים (הושע י"ב ב') ולפעמים יכוונו בו הצחות לבד כמו שמים חשך לאור ואור לחשך מר למתוק ומתוק למר (ישעי' ה' כ') וראוי שיעשה זה היפוי בתבונה ודעת באופן יראה בו ההדמות מגולת זרות ואמר הפילוסוף בג' מהמליצה שאין ראוי למליץ שישים מאמריו כלם במלות מסוג אחד עד שיהיו כלם מושאלות נכריות או מפורסמות אבל ראוי שיערב זה בזה כי בזה יהיה המאמר חזק דמיון לפי שכאשר יביאם מסוג אחד ולא היה

מהמאמר מבואר עם מה שבה מהצחות ויבוקש ענינו על הרוב בבינוני יותר:

פרק ארבעים ושלשה

פרק הגוזמא.

הגוזמא היא מאמר מגדיל הדבר יותר מן הראוי על צד ההפלגה והמשל ערים בצורות וגדולות בשמים (דברים ט׳ א׳) חוצבי מרום קברו חוקקי בסלע משכן לו (ישעי׳ כ״ב י״ו) בעדן גן אלקים היית כל אבן יקרה מסכתך אודם פטדה ויהלום וכו׳ (יחזקאל כ״ח י״ג) ולפעמים בא עם הערכה ודמיון והמשל כל עץ בגן אלקים לא דמו אל סעפותיו (יחז׳ ל״א ח׳) וזה הרבה משיסופר ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני ובשפל:

פרק ארבעים וארבעה

פרק ההמרה.

ההמרה היא מאמר כאשר נבין הכל מן החלק או להפך הרבים מן היחיד או להפך משל הראשון פרשה ציון בידיה אין מנחם לה (איכה א׳ ט״ז) ממה שאמר בציון אבין שכן היה הענין בכל ערי יהודה וכן ותאמר ציון עזבני י״י וי״י שכחני (ישעי׳ מ״ט י״א) לקח הנה החלק תמורת הכל משל השני וכל הארץ באו מצרימה (בראש׳ מ״א נ״ז) אבין שזה המאמר צודק בחלק מן הארץ לבד משל הג׳ ואיש לא יעלה עמך גם איש אל ירא בכל ההר (שמות י״ט) הרצון בזה כל איש ואיש וכן ויעבור יפתח אל בני עמון להלחם בם (שופ׳ י״א ל״ב) יובן מזה כל העם אשר ברגליו משל הד׳ ויקבר בערי הגלעד (שופ׳ י״ב ז׳) ר״ל אחת מהערים וכן ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם (יונה א׳ ה׳) כלומר אחד מן הירכתים ויבוקש ענינו על הרוב בבינוני ובשפל:

החמה יהיה שבעתים (ישעי׳ ל׳ כ״ו) למה שהיא עלת החום קרא אותה חמה אם שנקרא המקום בשם המקומם והמשל חטא חטאה ירושלים (איכה א׳ ה׳) ר״ל היושבים בה וכן ויאמר מצרים אניסה מפני (בני) ישראל כו׳ (שמות י״ד כ״ה) אם שיקרא המקומם בשם המקום כמו נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעי׳ ז׳ ו׳) וישאר מה שנמצא בלשוננו מאופני זה ההתחלפות בארנו בלבנת הספיר פרק ב׳ משער השמות ויתהלף זה מהכנוי למה שהוא על צד השבה והגנות אשר אין הענין כן במכנה ויבוקש ענינם בבינוני ובשפל :

פרק ארבעים ואחד

פרק האריכות.

האריכות הוא מאמר יבואו בו דברים רבים על צד הצחות אשר אין בהם הכרה להכנת הענין המשל והנה נטיתי ידי עליך ואתנך ביד שנאותיך בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה (יחזק׳ י״ו כ״ז) ולהבנת הענין היה מספיק שיאמר ונתתיך ביד פלשתים וכן ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישיתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החודרת להם (שם כ״א י״ט) והיה מספיק שיאמר ותכפל חרב שלישיתה למען למוג לב והרבה המכשולים וכל ספרי הנבואה מלאים מזה היפוי אשר יבואו בהם דברים רבים מתחלפים על צד ההרחבה להפליג הצחות והגדל המאמר ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני על הרוב :

פרק ארבעים ושנים

פרק הבלבול.

הבלבול הוא מאמר יבואו בו דברים בבלבול בחלוף הסדר הרגיל וזה על שני פנים אם בהפך החלקים אם בהתמצעות תיבות בין שני ענינים הראוים להיות יחד משל הא׳ במותיך כחטאת (ירמי׳ י״ז ג׳) כמו כחטאת במותיך וכן כאכול קש לשון אש (ישע׳ ה׳ כ״ד) כמו כאכול לשון איש קש משל הב׳ בהושע (ח׳ ב׳) לי יזעקו אלקי ידענוך ישראל שהרצון בו לי יזעקו ישראל אלקי ידענוך והתמצעו בין יזעקו וישראל שתי תיבות ר״ל אלקי ידענוך וזה ההתמצעות ראוי שיעשה באופן ישאר

פרק שלשים ושמונה

פרק התמורה.

התמורה היא מאמר באו בו תיבה או תבות מושאלות או לקוחות דרך העברה והמשל ישאגה לו כלביא וינהום עלי כנהמת ים (ישעי׳ נ״ט ז׳) וזולתם רבים ויבוקש בנשא ובבינוני:

פרק שלשים ותשעה

פרק הכנוי.

הכנוי הוא מאמר יכונה בו אדם מה בזולת השם המיוחד לו על צד האיבה או דבר מה זולת זה והמשל הראיתם בן המרצח הזה (מ״ב ו׳ ל״ב) בן נעות המרדות (ש״א כ׳ ל׳) קרבו הנה בני עוננה זרע מנאף ותזנה (ישעי׳ נ״ז ג׳) בן אדם צופה נתתיך (יחז׳ ג׳ י״ז) והנוהג מנהגם וזה היפוי נאות בכל סוגי הספורים ובכל חלקי המאמר ויבוקש ענינו על הרוב בבינוני ובשפל:

פרק ארבעים

פרק המכנה.

המכנה הוא מאמר יקרא בו שם דבר לאי זה תואר פנימי או חיצוני קרה לענין ההוא והוא על פנים רבים אם שנקרא דבר מה נמצא על שם מי שהמציאו בראשונה והמשל ויקרא לה נבח בשמו (במדב׳ ל״ב מ״ב) יקרא שם העיר כשם בנו הנוך (בראש׳ ד׳ י״ז) שיקרא הממציא בשם הדבר אשר המציאו כמו שנקרא שלמה המלך קהלת על שם הספר ההוא שהמציאו אם שיקרא בעל הכלי בשם הכלי כמו וקשתות נערים תרטשנה (ישעי׳ י״ב י״ח) ר״ל בעלי הקשתות וכן לפי דעתי ויבואו פתחי נדיבים (שם שם) ר״ל בעלי החרבות וקראם נדיבים שהיו אנשים השובים אשר מעולם אנשי השם והוא כמו פתחים נדיבים על דרך חלוני שקופים (מ״א ו׳ ד׳) אם שיקרא העלול בשם העלה כמו והלילו שירות היכל (עמוס ח׳ ג׳) שהרצון בו פועלי השיר אם שתקרא העלה בשם העלול כמו ואור

והרוע יותר ממה שהיה אם יאמרנו בפרסום ובזה מסכים זה היפוי עם ההעלמה ויבדל ממנה שההעלמה היא קודם כמי שיאמר אינו רוצה לספר מה שבך מן המומים והמעשים המגונים כמו שהמשלנו למעלה והנפסק הוא מתחיל לדבר ואחר כך מפסיק במדרגת מי שיאמר אתה אדם כך וכך איני רוצה לומר יותר והמשל בזה אם תמתק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו ר״ל שימתק הספור הרע והטלת המומים בבני אדם וא״כ יכחידנה תחת לשונו ואמר שאינו רוצה לגמור ולסיים דבריו ויבוקש ענינו בבינוני ולפעמים בשפל:

פרק שלשים וששה

פרק הכלל:

הכלל הוא העולה מן המאמר והמתחייב ממנו והמשל מה שאמר השם
יתי׳ ליהושע מן היעוד הטוב על כבוש הארץ אם ישמור לעשות את חקי האלקים ואת תורותיו ואמר שלא יתיצב איש לפניך כו׳ רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות כו׳ לא ימוש ספר התורה כו׳ (יהושע א׳ ז׳) ואמר בתכלית הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת וזה הוא הכלל מכל זה הספור כלומר העולה מכל מה שאני צויתיך המצות ואתה חזק ואמץ לשמרם וימשך לך מזה על צד הגמול שלא תערוץ ולא תחת ואהיה עמך בכל אשר תלך והמשלים על זה הרבה ויבוקש ענינו על הרוב בבינוני ובשפל:

פרק שלשים ושבעה

פרק ההצעה.

ונאמר אחר מעשרה יפויים שהם גם כן בתבות והם מסכימים עם
הראשונים מזה הצד ומתחלפים למה שהנזכרים הם לפי הוראת התבות על דרך פשט אמנם אלו העשרה התבות באו דרך משל העברה או דמיון ונתחיל מן התמורה ונאמר:

פרק שלשים וארבעה

פרק הנבדל.

הנבדל הוא כאשר יבאו מאמרים רבים נבדלים מבלי אות קושר והמשל כי עם מרי המה בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יי׳ (ישעי׳ ל׳ ט׳) וכן כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זער שם זער שם (שם כ״ח י׳) וכן בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דבר׳ ל״ב ח׳) וכן יזבחו לשדים לא אלוה אלקים לא ידעום חדשים מקרב באו לא שערום אבותיכם (שם שם) וזה מסכים עם המחולק בהעדר האות הקושר ויתחלפו שהעדר האות הקושר בנלחין הוא בין התיבות ובזה היופי בין המאמרים וזה היופי חוק ההערה אל הכעס או אל הרחמנות עם שבו מן הקציר מה שלא יעלם ויבוקש ענינו בדבור הנשא ובבינוני:

פרק שלשים וחמשה

פרק הנפסק.

הנפסק הוא מאמר אשר יותחל בו דבר מה ויפסק כמו שאמר דוד מספר תכונות הרשע אלה פיהו מלא ומרמות ותוך תחת לשונו עמל ואון (תהל׳ י׳ ז׳) וזה שהרשע הוא מפליג לחטוא בלב בדבור ובמעשה יספר תחלה מה שבו מן העון והפשע בלב ואמר שהוא אומר בלבו בל אמוט לדור ודור אשר לא ברע כלומר מה שבא בתורה מן הקללות והענשים הגדולים לעוברים על המצות לא יקום ולא תהיה בערכי ולא תבואני צרה ותוכחה שואה ומשואה על דרך והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי וזה השרש המחטיאו ואשר ישליכנו במצולות הפשעים והמרדים וא״כ ספר מה שבו מן העון בלשון ואמר אלה פיהו מלא כלומר שהוא מבטיח האנשים באלות בשבועות עד יגורם בחרמי ויאספם למכמרתו וזהו דרך אחר ממה שיחטא בלשו׳ עוד יחטא באופן אחר שהוא מרמה בלשונו בתכלית מה שאפשר אמנם יספר דרך תחבולה באופן לא ירגישו האנשים בו וזה מה שרצה במרמות ותוך והוא דרך שני א״כ אמר ותחת לשונו עמל ואון ר״ל שלפעמים מתחיל לדבר ומכחיש הקצת ממנו תחת לשונו אם שידו שם למו פיו ושותק אם שאומר שאינו רוצה לסיים מה שהתחיל וזהו יותר רע מכלם מפני שמפליג החשד בלב השומעים וישוער בו מן המרירות

הרגיל עמהם הרגל רב ישאר החלק הרביעי ר״ל שמי שיאמר לו אשריו הוא אשר בתורת יי׳ חפצו ויהגה בה יומם ולילה כאלו אמר שאין הדבר שתהיה ההתמדה התדירה מותרת בו כי אם בתורה אם וביתר ההרגל התדיר אסור אלא שכבר ראוי לו להשתדל בהישנתם הישתדלות קצת לתכלית הבנת הדעות התוריות אשר לא תלקחנה על המושכל בלי ספק והשכל והתורה, לא יסתרו זה את זה כאשר יחשבו הפתאים ועתיקי משדים והנה הלך בהדרגה כי מאלה השלשה ההרה על הממון והקנין ועניני העולם הוא הרע הגדול עד אי אפשר שים שלמות ולזה אמר ילך בערך אל הרשעים שאפי׳ ההליכה לא תותר בערכם ואמר אחר זה חטאים שאפשר שלמות גדול אלא שהשגותיו אינם מזוקקות ונקיות מהטעות ולזה התיר בהם ההליכה ואמר לא עמד והביא הלצים באחרונה שהשגותיהם אמתיות והם שומרות יותר מן הטעות ממה שיפילו בו האנשים עם הטוב הגדול הנמשך מהפילוסופיא המדינית אלא שאין ראוי לעמוד שם לעולם ולא תותר בהם ההתמדה הגדולה למען תתבונן בבקר בבקר בסודות התורה ופנות שבטיה וילמד לעשות את חקי האלקים ואת תורותיו ולכן התיר בהם העמידה ואמר ישב שהוא לשון נופל על עכבה גדולה כמו ותשבו בקדש ימים רבים (דברים א׳ מ״ו) ואתה יי׳ לעולם תשב (תהל׳ ק״ב י״ג) וכאלו רצה בזה שבראשון מאלה אין ראוי לעמוד בו כלל ובשני אפשר בו שיעמוד קצת מן הזמן לא הרבה כדי שיוכל לזקק דעותיו ויסיר הטעות והמכשלים אמנם באחרון יוכל לעמוד בו יותר להיותו נקי מן הטעות אלא שאין ראוי להתאחר בו באופן יתבטל בו מן התורה אשר תאות בם ההתמדה אשר בתכלית וזהו המכוון בהלך עמד וישב לא ענינם באשר הם כי הוא מן הלשונות המפליגים והתבונן בענש הכתוב בסוף המזמור איך הלך בו גם כן בהדרגה ומה מאד מורה על מה שאמרנוהו ומסכים לו מכל צד וזה שלא זכר האבדון בערך אל החטאים גם לא הזכיר הלצים בענש כלל והנה אם תפקחנה עיני השכל זה המאמר הוא מסכים עם מה שאמר ירמיהו אל יתהלל חכם בחכמתו כי כלל בחכם כל החכמות העיוניות הבריות או בלתי הבריות ובגבור כוון בעלי ההנהגה המדיניות שהוא גבור עומד כנגד יצרו ואי זהו גבור הכובש את יצרו אם שהם גבורים עושים דבריהם גזרות לשמור ולעשות ולבדם נתנה הארץ והוא מבואר שהשכל וידוע ה׳ היא התורה בעצמה כי לא ישוער זה זולתה וזה היפי מועיל מאד בראיות הלקוחות מן הסברה ויבוקש עניני בביוני יותר :

והתענוג האמתי הרוחני וראוי שתדע שאין הרצון הנה ברשעים בעלי הפשעים והעברות על דרך ואתה הלל רשע ישובו רשעים לשאולה (תהל׳ ט׳ י״ח) אמנם זאת התיבה תשולח הנה על החרדים על הממון ומתמידים ההשתדלות בעניני העולם כמו לא ימלט רשע את בעליו קהל׳ ח׳ ח׳) אל תרשע הרבה (שם ז׳ י״ג) ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א י״ב מ״ז) ר״ל בכל מקום שהוא פונה היה מכוון ענינו בהשתדלות רב ועצום עד שהיה מגיע מבוקשו וכן גם כן אין ענין חטאים הנה כמו מחטאתו אשר חטא אמנם המכוון בו הדבר שאפשר שתשיגהו השגיאה והיציאה מן האמת אל הכזב והוא לא ידע ואשם מלשון אל השערה ולא יחטיא (שופ׳ כ׳ י״ו) ויהיה הרצון בחטאים בעלי החכמות העיוניות כי אם יעמוד האדם בם לבד אין ספק שיטעה בהרבה דרושים וביחוד באלקיים באשר קצרה כח השכל להגיע עד תכונתם עם שלא יתנו השלמות התכלית אשר אנחנו קהל י״י וסגלתו נשיגהו באמצעות התורה הקדושה ענין לצים ישולח לעולם על הדבור כמו להבין משל ומליצה (משלי א׳ ו׳) מליצי רעי (איוב י״ו כ׳) יליין משפט (משלי י״ט כ״ח) וזולתם אלא שבסתם יאמר על המפליגים לדבר ר״ל יושבי קרנות המתלוצצים ותמיד לא יחשו מלספר מומי בני אדם בחנפי לעגי מעוג והמכוון בלצים הנה לפי מה שאחשוב הם אשר שמו כל מעינם בדבור ר״ל בחכמת הדבוריות שהם דקדוק הלצה הגיון וגם בפילוסופיא המדינית שהם בעלי הדינים וההנהגות המליצים בעד האנשים ומדברים בענינם אם לטובה אם למות ולשרשי לענש נכסים ולאסרין ויקרא אלה לצים ואם באלה החכמות מן ההבנה אל העיוניות והטוב המדותיי מה שלא יעלם למה שאם כונו בהם התכלית ויספיקו בהם מבלתי שיהרדו אל י״י ואל טובו אל התורה אשר שם משה להיות כל איש שורר בבית התהלה והתפארת לעולם הבא לחזות בנועם י״י שבו במדרגת הלצים המפליגים תמיד לספר ירבו ידברו גבוהה גבוהה והוא מבואר מאד שאי אפשר שיעמוד מה שכונו קצת המפרשים בפרוש אלה המלות כי אם היה כדבריהם מי הוא הסכל שיחשוב שבעל החטאות והרשע והליצנות יאמר בו אשריו עד שהוצרך המשורר לעקור זה הדעת מעקרו וכו׳ ולאמר אשרי האיש אשר לא הלך וכו׳ אבל מה שפירשנו אנחנו גיאות מאד לענין עם שהתבות תשארנה בבלתי זרות ואחר התישב זה נאמר שהיה נופל במחשבה שהשלמות התכליתי הוא באחד מד׳ ר״ל אם בקנינים אשר ירמוז בהם תיבת רשעים ואם בחכמת העיוניות אשר יכוון אליהם במלת חטאים ואם בחכמת הדבוריות ובפילוסופיא המדינית אשר רצה בלצים ואם בתורת י״י הקדושה ואחר שזה השלמות אינו באחד מאלה הג׳ ר״ל רשעים וחטאים ולצים דאדרבה השלמות הוא במי שלא

לו את אשר טוב בעיניך (ש"ב י"ט ל"ח) ונכון העשותו בכל סוגי הדבור ובבינוני ובשפל ובפתיחה ובחתימה מחלקי המאמר:

פרק שלשים ושנים

פרק המסופק.

המסופק הוא מאמר באשר ישאל מה טוב מב' דברים או יותר והמשל במלכים (מ"א י"ב ד') כשאמרו ישראל לרחבעם אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך אמר א"כ ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עומדי את פני שלמה אביו לאמר איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר ר"ל ששאל להם מה היה יותר טוב משני דברים להשיב הין על מה ששאלו או להשיב פניהם ולא ישמע ולא יאבה וכן בענין אבימלך בשופטים ט' ב') דברו נא באזני כל בעלי שכם מה טוב לכם המשול בכם שבעים איש כל בני ירובעל אם משול בכם איש אחד ויבוקש ענינו בשפל יותר:

פרק שלשים ושלשה

פרק ההמשכות.

ההמשכות הוא מאמר יבואו בו מאמרים רבים על העשות הדבר או בלתי עשותו וישאר אחד מהם בהכרח משלילת כל מאמר מהבאים בספור זולתו והמשל ממה שאמר ירמיהו אל יתהלל חכם בחכמתו אל יתהלל הגבור בגבורתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי (ירמי' ט' כ"ב) והוא מן המפורסם שאם לא היה נופל במחשבת האדם שראוי להתהלל בענינים הנז' בחכמה ובעושר ובגבורה היתה האזהרה בזה מן מותר ולבטלה גמורה ולזה התחייב בהכרח מזה המאמר שהדברים הנופלים ברשת הדמיון שראוי להתהלל בהם יעלו אל מספר ד' ר"ל אם שיתהלל בחכמה ואם בעושר ואם בגבורה ואם בהשכל וידוע אבל אין ראוי שיתהלל לא החכם בחכמתו ולא הגבור בגבורתו ולא עשיר בעשרו א"כ ראוי שיתהלל בהשכל וידוע והוא הנשאר בהכרח משלילת האחרים וכן באמרו אשרי האיש אשר לא הלך וגו' כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהלים א') הכונה בזה המאמר להוכיח הדבר שראוי למענו שיאמר להעסק בו אשריו ר"ל שמעותד לה יי' ההצלחה התכליתית

על פני מים אמללו (ישם י״ט ה׳) וכן הנה י״י בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ יושביה שבת משוש תופים חדל שאן עליזים שבת משוש כנור (ישם כ״ד ח׳) והנה מן ההכרח שהשומע יתעורר מהשכבת הענין במלות שונות התעוררות מה וכבר התפרסם למעלה מדברינו שאפשר התחברות יפויים רבים במאמר אחד מצדדים מתחלפים מבלתי שיתחייב מזה בטל והיו הדברים על לבבך תמיד יכונו יחדיו על שפתיך ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני:

פרק שלשים

פרק הסבובי.

הסבובי הוא מאמר מורכב מהפכיים באופן שהקדום במאמר הראשון ישוב אחרון בשני וכן להפך והמשל ולאהבה את שונאיך לשנא את אוהביך (ש״ב י״ט ז׳) וכן ביחזקאל כי אני י״י השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל (יחז׳ י״ז כ״ד) וכן זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל (ישם כ״א ל״א) וזה היפוי יתחלף מן החלוף מצד שתנאי החלוף שמאחד מהמאמרים יתחיב חברו כמו שהתבאר ואין הענין כן בזה המקום ויבדל מן ההפוך כי בזה היפוי תהפכנה התבות כמו שהתפרסם שהוא זולת מה שהתחיב בהפוך וזה ההתחדשות יחייב ערבות אל השומעים ובו מן הצחות מה שלא יעלם ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בבינוני יותר:

פרק שלשים ואחד

פרק ההתנדבות.

ההתנדבות הוא מאמר כאשר יפרסם ההתנדבות דבר מה כלו בשלמות אל אשר הפצנו ביקרו לעשות בו כחפצו והמשל במגלת אסתר (ג׳ י״א) הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך וכן הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (בראש׳ כ׳ ט״ו) וכן לא אדוני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתיך (שם כ״ג י״) וכן בענין אביגיל ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחוץ את רגלי עבדי אדני (ש״א כ״ה מ״א) וכן בענין ברזלי הגלעדי הנה עבדך כמהם יעבור עם אדני המלך ועשה

פרק עשרים ושמונה

פרק ההכפל.

ההכפל היא חזרת הדבר פעם אחרת על צד הכעס או על צד הרחמנות משל הא׳ כי הרבה אפרים מזבחות לחטוא היו לו מזבחות לחטוא (הושע ח׳ י״א) וכן תן להם ה׳ מה תתן (להם) תן להם רחם משכיל (שם ט׳ י״ד) וכן אהי דבריך מות כו׳ (שם י״ג י״ד) וכן במיכה (ו׳ ט״ו) אתה תזרע ולא תקצור כו׳ וכן בנחום (ג׳ י״א) גם את תשכרי תהי נעלמה גם את תבקשי מעוז מאויב וכן ביחזקאל (ב׳ ו׳ ז׳) ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה ודברת את דברי אליהם אם ישמעו ואם יחדלו כי (בית) מרי המה וכן בישעיהו כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם (ישעי׳ נ״ט י״ח) משל הב׳ כשהוא על צד הרחמנות בהושע אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הורג בניו (הושע ט׳ י״ג) וכן בהושע איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבואים נהפך עלי לבי כו׳ (שם י״א ח׳) וכן במיכה כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה כו׳ (מיכה א׳ ט׳) וכן על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחללים יהמה על כן על מואב ייליל ולמואב כלו אזעק (ישעי׳ ט״ו ב׳) אמנם יתחלף זה מכל מיני השנות והשבה שהזכרנו למעלה כי זה היפוי אינו חוזר כי אם בעם אחד והיא על צד הכעס או על צד הרחמנות כמו שהתפרסם ממה שקדם והוא זולת מה שיתחייב ביפויים הנזכ׳ וזה היפוי גדול מאד לעורר הכעס או הרחמנות והוא כמי שיכה פעמים במקום אחד בעצמו אשר בו מן הכאב והצער דבר לא יעלם ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני:

פרק עשרים ותשעה

פרק הפתרון.

הפתרון היא השבת ענין אחד בתיבות מתחלפות והיא כאלו המתאחרת תפתור הקודמת ויבארה והמשל שבעתי עולות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישעיה׳ א׳ ו״א) וכן רואיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (ישם י״ד ט״ו) וכן ואנו הדיינים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופורשי מכמורת

וכן מים שאל חלב נתנה וכו׳ ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בבינוני יותר:

פרק עשרים וששה

פרק הנמשך.

הנמשך הוא מאמר כאשר יתמצע הפעל והוא נמשך אל הקודם ואל המתאחר יחד והמשל מגן אם יראה ורומח (שם) אם יראה הוא באמצע ושב לשניהם וכן הרים נזלו מפני י״י זה סיני וכו׳ (שם) תיבת נזלו שבה לשניהם וכן ידיה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שם) כאלו אמר ידיה ליתד תשלחנה וימינה תשלח להלמות עמלים וכן בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב: (שם)

פרק עשרים ושבעה

פרק ההשבה.

ההשבה היא מאמר כאשר דבר אחד שב לענינים רבים בין יקדם אותו הדבר או יתאחר משל הא׳ ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו ילל ישימון (דברים ל״ב י׳) תיבת ימצאהו תצא לשניהם והיא קודמת וכן אמר אויב ארדוף אשיג וכו׳ (שמות ט״ו ט׳) תיבת אמר הקודמת שבה לכלם משל הב׳ רוכבי אתונות צחורות יושבי על מדין והולכי על דרך שיחו (שופ׳ ה׳ י׳) תיבת שיחו תשוב לכלם והיא באחרונה וכן כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו (ישעי׳ י״ח ג׳) תיבת תראו המתאחרת תשוב לשניהם והמיוחד מאלה הג׳ יפויים הוא יותר צח לכן ראוי לעשות על המעט כדי שלא יקוץ בו אדם אמנם הנמשך וההשבה שהמכוון בהם הקצור ראוי לעשותם בתדירות ואלה הג׳ יפויים יבוקש ענינם בבינוני יותר:

עליהם למשא ולא יכלו לסבול העמל הגדול אשר ישיג אותם למעני על דרך הנה מתלאה והפחתם אותו (מלא' א' י"ג) ועל זה הדרך מה שנאמר גם כן בישעיהו והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם אף יפעל אל וישתחו כו' (ישע' מ"ב ט"ו) שבמאמר המתאחר דבר יותר גדול בערך אל חברו זה היפוי מעיר לבב השומעים אשר זה לא יעשה בדבור הכולל והמורגל בפי האנשים ולזה לא נבא בתחלה אל היותר גדול כדי שיחודיש ממציאות הקטן והגדול יחדיו באופן הנזכר ערבות מה אל השומעים ויצא המאמר ממדרגת הדברים המורגלים אשר לא יעוררו השומעים הערה גדולה או קטנה ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בבינוני יותר:

פרק עשרים וארבעה

פרק ההעלמה.

ההעלמה היא מאמר באשר יראה שהכונה היא להסתיר הדבר או שלא לאמרו ומכל מקום יובן מכח המאמר והמשל במזמור (נ"ח ה׳) האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם ויהיה הרצון באלם שתיקה ואלמות כמו מי ישום אלם כלומר אני רוצה לשתיק מזה הענין ולהיות כמו אלם אם צדק תדברון ומשרים תשפטו בני אדם והנה יובן מזה המאמר שלא היו עושים כן כמו שאמר א"כ במפורסם אף בלב עולות תפעלון וכן לפלגות ראובן גדולים חקקי לב (שופטים ה') כלומר למה שנחלק ראובן ועמד תחתיו מעבר לירדן ולא יצא למלחמה יש להשיב עליו מחשבות רבות שהיא שותקת מדם והורה זה הדבר פעם אחרת ואמר לפלגות ראובן גדולים וכו' להגדיל הענין והנה מזה היפוי נולד בלב השומעים חשד יותר גדול ממה שהיה זה מפורסם במאמר ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בבינוני יותר:

פרק עשרים וחמשה

פרק המיוחד.

המיוחד הוא מאמר באשר יהיה לכל ענין הנאמר פועל מיוחד והמשל בשירת דבורה ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שם שם ד') וכן מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא

פרק עשרים ושנים

פרק ההערה.

ההערה היא מאמר כאשר יסופר בקצור מה שכבר נאמר ומעיד על מה שראוי להאמר והמשל מה שאמר אליהו לאיוב הנה זאת חקרנוה כן היא (איוב ה׳ כ״ז) וזהו ספור קצר ממה שנאמר שמענה ואתה דע לך זאת היא הערה על מה שראוי להאמן כלומר שיבין מה ישנ׳ וידע מה ייש לו להשיב וכן מה שאמר דניאל דנא חלמיה ופשריה נאמר קדם מלכא (דניאל ב׳ ו׳) המאמר הא׳ הוא קצור מה שנא׳ והאחרון הערה על מה שיאמר וכן מה שאמר נבוכדנצר אחר ספור החלום דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכדנצר ואנת בלטשצר פושריה אמ׳ כו׳ וכן מה שאמר דניאל לבלטשצר דנא כתבא דרשי׳ מנא מנא תקל ופרסין דנא פשר מלתא וכו׳ בכל אלה הא׳ ספור מה שנא׳ והב׳ הערה על מה שיאמר ולכן נקראת הערה שבה יעיר האדם על מה שראוי שיאמר ואפשר שיעשה זה הספור בכל מיני הדבור ובחלקי המאמר על הרוב בהתרה ובקיום ויבוקש ענינו בבינוני יותר:

פרק עשרים שלשה

פרק ההגהה.

ההגהה היא מאמר כאשר יעזב בו דבר ויקח היותר גאות בענין כאלו הוא מגיה מה שכבר אמר והמשל מפלטי מאויבי אף מן קמי תרוממני (תהל׳ י״ח מ״ט) כאלו הגיה מה שכבר אמר מפלטי מאויבי אמר שלא ההצלה לבד עשה מן האויבים אבל עשה עמו דבר מעולה יותר שעשה אותו נשא ומרומם יותר משנאיו שהוא גדול יותר מן ההצלה מהם וכן בישעיהו ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל (ישעי׳ מ״ג כ״ב) יאמר הנביא כי השם ית׳ יצר ישראל שירוממוהו ויהללוהו בקהל עם וזהו שאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו והנה הגיע מרוע תכונת ישראל שלא די שלא יהללוהו כי גם בעת צרתם לא יקראוהו והוא המכוון בלא אותי קראת יעקב ועוד עושים רעה גדולה מזו שהם אומרים כי תשיג להם יגיעה רבה ותלאה עצומה בסבת עבודתו והוא הנרצה בכי יגעת בי ישראל כאלו הגיה מה שאמר לא אותי קראת כלומר זהו עון קטן בערך אל מה שהם מתרעמים ומתלוננים כי הייתי

הפעל והמעשה כל שכן שיעשה זה כאשר ימצאו שניהם יחד הדבור והמחשבה אחר כן אמר לעשות חנף וכו' אמר שהוא חושב ומדבר לזה התכלית ר"ל שיעשה הרשע בפרהסיא לגזול ולעשוק האנשים ולהיות כפוי טובה אפי' כנגד הבורא ית' עד שיאמר עזב י"י את הארץ ואין אלקים כל מזמותיו והגיע מהפלגת תכונתו הרעה שיגזול גם את העניים ואם מה שאפשר שישיג מהם הוא מעט וזה מה שאמר להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר כי מעט קט שיקח ממנו יקח חיותו לחמו ומימיו וימות תחתיו ברעב וזה מה שאמר בגדר הנבל אמנם כל מה שאמר בגדר הכילי מוכיח על היותו במדרגת הרוע למטה מהנבל הרבה וזה מאחד משני פנים אם שלא יגיע מתכונתו לעשות הרעות המפלגות שיעשה הנבל אם גם כן שמה שיעשהו יעשהו בערמה ותעלומות והסתר ואמר שהכילי כליו רעים רצה לומר שהוא לא יגזול בפרהסיא כמו שיעשה הנבל אלא שיכון להונות האנשים במדה במשקל ובמשורה באופן יחשבהו לא ידע הדבר ולא ישמע בחוץ קולו וזה מה שאמר כליו רעים ר"ל שיש לו אבן ואבן אפה ואפה עוד עושה תחבולה אחרת כי זמות יעץ ר"ל שהוא חושב תחבולות רעות להטות מדין דלים בעדות שקר או להסיר משפטו באופן אחר בדבר שיגיע לו הנאה ממנו וכל זה בלאט ובתעלומות ומביא האנשים לחשוב שהוא רודף אחר צדקה ומשפט והנה הנבל והכילי שניהם שוים כשירעו לעניים ויקחו אותו המעט אשר להם אלא שהנבל עושה זה מהפלגת תכונתו הרעה שעם גזלו העשירים יגזול גם אותו המעט אשר לעניים אמנם הכילי עושה זה להסתיר עניניו גם כי יקל בעיניו להטות דין העניים יותר מהעשירים ואם הטיית דין העשירים היתה לו במדרגה שוה מן ההסתר והקלות מהם להטיית דין העניים היה מניחם על ענינם ואמר אחר כך הנביא בגדר הנדיב ונדיב נדיבות יעץ הפך הכילי שהוא זמות יעץ ואם תאמר שהוא מיעץ על הנדיבות ולא שיעשהו לזה אמר והוא על נדיבות יקום ר"ל שהוא מתקיים ויעמוד בסבת רב הנדיבות שהוא עושה וזה היפוי כאשר יעשה כהוגן הוא אומר כל כך הדבור בקצור ובלשון מבואר עד יאות הרבה אל השומעים ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ויבוקש ענינו בבינוני יותר:

מיוחדים בו ית' אשר לא יצדקו על זולתו וקראהו במקום אחר קורא הדורות מראש (ישעי' מ"א א') ושהוא ראשון ואחרון וכל אלה מה שיוחד האליק' מזולתו ובן שלמה המלך בנדרו הפתי אומר שהוא המאמין לכל דבר והחכם הוא המבין דבר לאשורו ואלו הם תארים מיוחדים בפתי ובחכם ואמר שתורת החכם היא מקור חיים לסור ממוקשי מות (משלי י"ג י"ב) והנה ישעיה אומר גדר הנבל והכילי ואמר בגדר הנבל כי הוא אשר נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל י"י תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר וגדר הכילי בשכליו רעים הוא זמות יעץ לחבל עניים באמרי שקר ובדבר אביון משפט אמנם גדר הנדיב אשר נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעי' ל"ב ה') ולהבנת זה המאמר ראוי שתדע שהנדיבות היא התכונה אמצעית בין הכילאות והפזור והקצה האחרון הוא הכילאות ולזה הוא מן התימה למה הביא הנבלה אצל הנדיבות למה שהאמצעי בערך אל הנבלה הוא טוב הלבב וענין הנבלה הוא להיות כפוי טובה על אשר גמלהו מן הטובות כמו שנאמר הלי"י תגמלו זאת וכו' (דברים ל"ב ו') רוצה לומר שהיו כפויי טובה על כל אשר גמלם י"י וישכחו אל מושיעם ולזה אמר אחר כן הלא הוא אביך קנך וכן בענין אביגיל נבל שמו ונבלה עמו (ש"א כ"ה כ"ה) כלומר שהוא כפוי טובה עם דוד כמו שאמר אך לשקר שמרתי את כל וכו' ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וכו' וטוב הלבב הוא העושה טובה לאשר גמלוהו ומשלם להם כפעלם וכל זה מוסיף ספק וקושי בענין הנבלה אשר הביאה הנביא הנה ונאמר אנחנו שאחר שהתכונות האלה שתיהן טוב הלבב והנדיבות הם בממון לא חשש הנביא לכלול בנדיבות גם טוב הלבב ומזה הצד היה הקצה האחרון והנבלה כאשר לקחו גם כן הפילוסוף בא' מההלצה הנה הנבל והכילי יתחלפו למה שהכילי עם שהוא קובץ על יד והוא צר עין מכל מקום אפשר שישלם לאשר גמלהו כפעלו אשר הוא זולת ממה שהוא בנבל שהגיע מהפלגת התכונה על חמדת הממון ואהבתו עד ישלם רעה תחת טובה ולזה הוא מן הכילי ויותר ממנו לכן לא יאמר הכתוב לא יאמר עוד לנבל שוע כמו שיאמר לא יאמר עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע כי אינו נופל בדמיון שיקרא הנבל שוע להפלגת המרחק אשר ביניהם אמנם מה שהוא אפשר וגם זה בזרות שההמון יחשבו על הנבל שהוא נדיב ועל הכילי שהוא שוע והנה לקח בגדר הנבל שהוא נבלה ידבר ולבו יעשה און ר"ל כי להפלגת רשעו וחמודו לממון ינבל בפרהסיא וא"ת אולי יאמר ולא יעשה למה שאין מן ההכרח שכל מה שיאמר יוציאהו האדם לפעל כאשר יפורסם מן החוש אמר א"כ ולבו יעשה און ר"ל שאפילו מה שחושב אותו בלבו לבד מפעולות הנבלה לעולם יביאהו אל

יכהו בשבט התלאות והצרות ויתר אפי כים הוא על צד התוכחה כאשר ייסר איש את בנו שאל בינו לבין עצמו ואמר (ישעי' כ"ז ז) הכמכת מכהו הכהו וכו' ותכף השיב בסאסאה בשלחה תריבנה כלומר אם הייתי עושה עמהם כלה כאשר עשה למלך אשר שהיה מכהו יליתר ראשית שהוא מכה אותם בעברה עד השמדם וזה איננו כי הוא איננו מכלה אותם כליון גמור כאשר משלם לשונאיו בלי מהר וישאיר על פני להשמידם וזה שאמר בסאסאה בשלחה תריבנה וזה היפוי הוא גדול המעלה והרגיל בו יחשב אדם חכם ונבון ואפשר העשותו בכל סוגי הדבור ובקיום יותר מכל חלקי המאמר ויבוקש ענינו על הרוב בדבור הבינוני והנשא:

פרק עשרים

פרק ההדרגה.

ההדרגה הוא מאמר הולך בהדרגה מן הקודם אל המתאחר כמו ואַרפכשד ילד את שלח ושלח ילד את עבר ולעבר יולד שני בנים (בראשי' י') וכן ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה וימת בלע וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה וימת יובב וימלוך תחתיו חושם מארץ התימני וימת חושם וימלוך תחתיו הדד בן בדד כו' (שם ל"ו) וכן ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת ויסעו מסכת ויחנו באיתם אשר בקצה המדבר ויסעו מאיתם ויחנו על פי החירות כו' (במדבר ל"ג) וזה יבוקש ענינו בדבור השפל:

פרק עשרים ואחד

פרק הרושם

הרושם הוא מאמר מורכב מדברים המיוחדים לענין בקצור כמו הצור ' תמים פעלו כי כל דרכיו משפט כו' (דבר' ל"ב) אלה הדברים בתכלית השלמות הם מיוחדים בבורא ית' וכן בישעיהו (מ' כ"ו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח כאלו אמר שהשם יתעלה הוא מי שברא והוציא במספר צבא השמים וקרא לכלם בשם המיוחד לו רצוני לומר שנתן לכל אחד מהשלטנות והכח כפי מה שאפשר לו ואמנם היה זה מרב אונים ואמיץ כח שהשם יתעלה וכחו לא יגבלו והוא בלתי בעל תכלית ואלה הם דברים

פרק תשעה עשר

הוכחת השאלה.

הוכחת השאלה הוא מאמר אשר כשיבואו בו שאלות תכף אחר השאלה נשא המבוקש מדם להוכיח מכח השאלה וזה על ב' פנים אם שהשאלה תשוב אל המנגד אם ששאל אליו בעצמו השואל משל הא' מיפתח כשרצה להוכיח שמלך בני עמון לא היה ראוי שילחם אתו אחר אותו הספור הארוך היאך התגלגל כבוש ישראל הארצות ההנה שאל ואמר הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם ואחר כן אמר בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובעריער ובבנותיה וכל הערים אשר על יד ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההיא (שופ' י"א כ"ו) ואחר הב' שאלות ההנה נשא המבקש והוכיחו מכח השאלות ואמר ואני לא חטאתי לך כו' כלומר ממה שכבשו ישראל הארצות ההנה אין ראוי שתלחם עמי כי אם היה באמת המשפט אתכם היתה ראויה זאת המלחמה זה שלש מאות שנה גם אין ראוי לך להלחם מצד שאני פשעתי נגדך בדבר מן הדברים ואם כן אתה עושה אתי רעה להלחם בי וכאלו אמר אם היתה זאת המלחמה ראויה לא ימנע אם שתהיה ראויה מצד כבוש הארצות שלא כדין ואם היה זה היתה נעשת בימי בלק בן צפור כמו שפירש אם שתהיה ראויה על איזה פשע או חטאת עשיתי נגדך וזה איננו כי אנכי לא חטאתי לך נשאר אם כן שאתה עושה עמי רעה להלחם בי המשל מירמיהו בהנבאותו על בבל באמרו על הארץ מרתים וכו' (ירמי' נ' כ"א) רצה להוכיח שסבת המפלה העצומה הבאה עליהם היתה על אשר הפליגו להרע לישראל ושאל בינו לבין עצמו איך נגדע ונשבר פטיש כל הארץ איך היתה לשמה בכל הגוים ותכף השיב ואמר כי בי"י התגרית רוצה לומר שהתגרו בישראל הנקראים בשם השם ועשו עמהם את הרעה אשר בתכלית וכאלו אמר מפלת בבל לא ימנע אם שתהיה מצד חולשתם ומעוט כחם אם מצד אי זה פשע וחטאת נפלא יתחייב אליהם ההכרת והשמד על צד העונש מאשר לו הגבורה לאין תכלית יבטל שיהיה מצד חלישתם למה שכבשו כל הממלכות עד יקראו פטיש הארץ ונשאר אחר כך שנלכדו ונוקשו ונתפסו על צד העונש מהבורא ית' בורא השמים ונוטיהם וזהו מה שאמר יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת נמצאת וגם נתפשת כי בי"י התגרית וכן כשרצה ישעיהו להוכיח שה' ית' הוא אוהב את ישראל ואם לפעמים

ויתחייב גם כן בערכי חלף קצת האותיות וחסרונם והשתנות נקודים אם שתחזור התיבה משם לשם עם השתנות נקוד והוראה כמו בית לעפרה עפר התפלשי (שם שם) וכמו בתי אכזיב לאכזב אם שתחזור התבה עם תוספת גזר עם הוראה מסכמת כמו שנאמר ביחזקאל לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם (יחזק׳ ז׳ י״א) כי הנרצה בהמהם כמו המכוון במהם וגזר מי נוסף ולפעמים תשוב עם תוספת גזר עם הוראה מתחלפת ושנוי קצת האותיות עם הנקודים ותוספת הא׳ כמו שנאמר במיכה היורש אביא לך יושבת מרשה (מיכה א׳ ט״ו) ולפעמים תשוב התבה עם הוראתה עם תוספת נו״ן עם התחלפות מעתיד לנמצאים לעתיד לנסתרים כמו אל תטיפו יטיפון (שם ב׳ ו׳) ולפעמים תשוב התבה בהדרגה עם תוספת גזר פעמים וכמעט עם הוראה מסכמת וזה מבלתי אמצעי כמו שכתוב בנחום בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב׳ י״א) והנה מבוקה לפעמים בתוספת גזר בערך אל בוקה וכן הענין במבולקה בערך אל מבוקה ולפעמים תחזור התבה פעמים ג״כ מבלי אמצעי באופן אחר כמו ונהה נהי נהיה והוא מבואר שנהה הוא פעל ונהי נהיה הם שמות ויתר התחלפות אשר ביניהם מפורסם וזה היפוי הוא יותר בינינו במנהג ממה שהוא אצל הנוצרים ובאופן מתחלף במקצת וביחוד מיכה המורשתי מלא כרסו מעדניו וקצרה ידי מהביא כל פרטי זה היפוי כי נשארו מהם הרבה בפסוקים כמו כי עזה עזובה תהיה וכו׳ (צפני׳ ב׳ ד׳) כי עד סירים סבוכים וכסבאם סבואים (ותום המרכבה לרכש יושבי לכיש (נחום א׳ י׳) וזולתם רבים והקיש מאלה על השאר ואלה הג׳ יפויים ר״ל המתדמה והמסכים והחוזר ראוי לעשותה על המעט למה שיש בהעשותם מן הקשי מה שלא יעלם והתדירות יביא האנשים לחשוב שהדבר יש בו מן ההראות מצד המלאכה ההלציית לא מצד האמת ויביא אל שהאנשים לא יאמינו במליץ אשר הוא מהדברים ההכרחיים בערכו ויישוב במדרגת הנערים עוד שבאלה היפויים מן הערבות והנעימות שעור רב ואין בהם קנין חזקת החשיבות והמעלה במליץ ובהתמדתם יקוצו האנשים במדרגה מה שיביאו הדברים המתוקים כמו הדבש והנוהגים מנהגו אל האוכלים מהם הרבה יקוצו בהם כתכלית מה שאפשר כמו שנאמר דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו (משלי כ״ה י״ו) ואפשר העשותו בכל הדבור ויבוקש ענינו לפעמים בנשא ויותר בבינוני:

פרק שבעה עשר

פרק המסכים.

המסכים הוא יפוי כולל חלקים מה אשר בכל חלק יפול פעל מה באופן מתדמה לחברו והמשל קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי שובל גלי שוק עברי נהרות (ישעי' מ"ז ב') בכל חלק יפול פעל צווי לנקבה וכן למי תדמיוני ותשוו ותמשילוני ונדמה (שם מ"ו ה') תדמיוני ותמשילוני נופלים באופן מתדמה וכן צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני (שם מ"ח י') וזולתם רבים ואפשר העשותו בכל סוגי הדבורים ויבוקש ענינו בבינוני:

פרק שמונה עשר

פרק ההעתקה.

ההעתקה היא כאשר יעתקו התבות במאמר עם חלוף או תוספת אות או אותיות גזר או גזרים או עם התחלפות ההוראה אשר אפשר שתעשה על פנים רבים מתחלפים אם שתחזור אותה התיבה בעצמה עם הוראתה עם תוספת אותיות השמוש לבד והמשל בירמיהו על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק (ירמי' מ"ח ל"א) מואב במאמר הראשון מבלי אות השמוש ובשני עם תוספת וי"ו ולמ"ד לשמוש אם שתחזור אותה התיבה בעצמה בחסרון אות השמוש והתחלפות הוראתה והמשל הבוגד בוגד והשודד שודד (ישעי' כ"א ב') הוא מבואר שהתיבות הראשונות הם עם אות השמוש והם שמות הבוגד והשודד והאחרונות הם פעלים בלי אות השמוש אם שתחזור התיבה עם התחלפות מפועל לפעול ומשם לפעל כמו הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך (שם ל"ג א') במאמר הא' נחלף הפועל לפעול והב' נחלף השם לפעל עבר המורה על רבים ובכן יקראהו גם כן החלוף מן יחיד לרבים וכן כהתימך שודד תושד התחלף השם לפעל בזאת ההורה וכן גם מדמן תדומי שב השם לפעל בנפילת המ"ם והנו"ן ובא תחתיהם תי"ו ויו"ד וגם בגת אל תגידו (מיכה א' י') התחלף השם לפעל עם השתנות אותיות ותוספת והסרון ושנוי הנקוד אם שתחזור התבה עם התחלפות הלק אחד מהבנין אל חלק אחר כמו כנלתך לבגוד יבגדו בך התחלף מהמקור לפעל עתיד מורה על רבים

פרק חמשה עשר

פרק השוה.

השוה הוא מאמר כולל חלקים מה ישוי התנועות במספר או נראים שוי התנועות והמשל אז תבין צדק ומשפט ומשרים כל מעגל טוב׳ משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו (משלי י״ז י״ג) טוב פרי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (שם ח׳ י״ח) אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י׳ ה׳) כל מאמר מהנזכרים כולל שני מאמרים שוי התנועות במספר וכאלה רבים במשלי וזה הענין יעשהו ההרגל המתדמה במעט בלי כונה ואפשר העשותו בכל סוגי הדבורים ויבוקש ענינו בבינוני ובשפל יותר:

פרק ששה עשר

פרק המתדמה.

המתדמה הוא יפוי כולל חלקים מה אשר בכל אחד מהם תפול תבה באופן מתדמה לאשר היא בחלק האחר והמשל תמת ישרים תנחם וסלף בוגדים ישדם (משלי י״א ג׳) תיבת תמת נופלת באופן מתדמה לסלף שהוא במאמר האחר וכן מלת ישרים למלת בוגדים וכן וישמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדה (ישעי׳ נ״ב י״ב) וכן תאות צדיקים אך טוב ותקות רשעים עברה (משלי י״א כ״ג) תאוה ותקוה נופלות באופן מתדמה וכן צדיקים ורשעים וכן מחשבות צדיקים משפט ותחבולות רשעים מרמה (שם י״ב ה׳) וזה הרבה וראוי שתדע שלא ימנע במאמר אחד היות יפוים רבים בבחינות מתחלפות כמו במשל שהבאנו באחרונה ר״ל מחשבות רשעים כי אשר ימצא בו יפוי החלוף גם כן כמו שהתבאר למעלה אלא שזה יביט אל נפילת התבות באופן מתדמה והחלוף אל הרכבת המאמרים המורכבים ושהאחד יתחיב אל חברו וזה היפוי נלקח בערך אל השמות ויבוקש ענינו יותר בבינוני ואפשר העשותו בכל סוגי הספורים:

פרק ארבעה עשר

פרק המשלש.

המשלש הוא מאמר כולל ג' יפויים יחדו מבלי אמצעי עם התמדת התבות והוכחת הדרוש ואלה הג' יפויים המשל והחלוף והמשבית והמשל מספר קוהלת כאשר שלמה המלך רצה להוכיח שהוא טוב לשמוע גערת חכם משמוע שיר כסילים ואמר להוכיח זה בתחלה שטוב כעס משחוק (קה"ל ז' ג') ואין המכוון בכעס הנה תכונת הכעס ומדתו אבל לקח הנה כעס במקום סותר ההתול והצחוק רצוני לומר שראוי לאדם לעמוד בדמות כועס טרם שימשך אל ההתול והשחוק ונתן הסבה בזה אמר ברע פנים ייטב לב רצה לומר כי מדרגת השגת החכמות והידיעות אשר רמז הנה בייטב לב כי הרצון בלב הנה החלק השכלי כמו צור לבבי וחלקי (עם) אלקים לעולם (תהל' ע"ג כ"ו) הוא כפי מדרגת רוע הפנים שהרצון בו התפשט מן התאוות החומריות והנה זה המאמר הוא משל פשוט עם נתינת הסבה ויתמיד לזה המשל החלוף תכף ואמר לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה (משלי ז' ד') כלומר אחר שלב האדם שהוא הכח השכלי ייטב עם רוע הפנים ר"ל ששלמותו הוא נתלה בהפשטה מן החמריות אין ספק שהחכמים המבקשים השלמות באחרון ושהרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה יכוננו לבם בבית אבל אשר שם מן ההערה אשר בתכלית אל עזיבת התענוגים וענייני העולם אמנם הכסילים אשר כספם ותאותם ישימו כדומם לניף ותענוגיו ולשומו לראש פנה ויבזו הידיעות והשגות השכל יכוונו אל הפך מה שכוונו אליו החכמים רצה לומר שלבם בבית שמחה והנה מן המשל הנז' והחלוף התחייבה התולדה שטוב לשמוע גערת חכם שהוא מעיר אל הטוב שבמדות ובדעות שהם תכלית מה שכוון מן יצירת האדם משמוע אל שיר כסילים אשר יעירו אל התאות המדומות לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה והאריך אחר כן בהפסד ענינם על צד ההמשל ואמר כי כקול הסירים תחת הסיר כו' וההכרחי בזה היפוי הקשר המאמרים הנזכרי' וחבורם מבלי אמצעי לא מצד הזמן ולא מצד המאמרים וזה היפוי מועיל מאד בקיום ובהתרה ובכל סוגי הדבורים ויבוקש ענינו בבינוני ובשפל יותר:

לישומעים מה שלא יעלם וזה היפוי טוב בערך אל כל סוגי הדבור ובכל חלקי המאמר וביחוד בהתרה ויבוקש ענינו על הרוב בדבור הבינוני:

פרק שנים עשר

פרק המדובק.

המדובק הוא מאמר כולל חלקים קצרים ומדובקים זה בזה שבים אל ענין אחד קודם השלמת המאמר והמשל שריך סוררים וחברי גנבים כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים (יש' א' כ"ג) וכן שבעתי עולות אילים וחלב מראים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (שם שם י"א) וכן ותשורי למלך בשמן ותרבי רקוחיך ותשלחי ציריך עד מרחוק ותשפילי עד שאול (ישעי' נ"ז ט') וכן ותבטחי ביפיך ותזני על שמך ותשפכי את תזנותיך (יח' י"ו ט"ו) וכן ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי (שם שם י') וזה היפוי אם נעשה כהוגן הוא בתכלית מה שאפשר לעורר החמה והכעס לרעים והרצון וטוב הלבב לטובים ואפשר העשותו בכל סוגי הדבורים ויבוקש ענינו על הרוב בדבור הבינוני:

פרק שלשה עשר

פרק המחולק.

המחולק הוא מאמר נופלות בו תיבות רבות מבלי אות קושר והמשל אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל (שמות ט"ו ט') בין רגליה כרע נפל שכב (שופט' ה' כ"ז) וכיהזקאל התאחדי הימיני השימי השמאלי אנה פניך מועדות (יחז' כ"א) וזה היפוי ואשר למעלה ממנו כמעט הם מכוונים תכלית אחת אלא שיתחלפו בהמתנה ומהירות שהקודם הוא יותר מתון וזהו יותר מהיר ודמיון הקודם במי שמרים ורועו להכות חברו הכאות רבות ודמיון זה היפוי במדרגת מי שתוקע חרבו במהרה בבטן אויבו הלוך ותקוע לא יחדל עד ידקרהו ויעבירהו ממותי חללים ימות ואלה שניהם מפלגים בהערת הלבבות לטובה או לרעה וטובים בערך אל כל סוגי הדבור ויבוקש ענינם על הרוב בדבור הנשא והבינוני:

יכן נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משלי י"ו כ"ו) כלומר נפש עמל עמל לצרכו והסבה בזה כי לא יוכל לעשות מבלי שיעמו' לצרכו כי אכף עליו פיהו ר"ל פיהו כופף אותו על זה המעט מפני הכרח האכילה והשתיה אשר אי אפשר בלבדם ויהיה אכף וכפף שני שרשים בענין אחד כדעת ר' דוד ויבא על דרך כל עמל האדם לפיהו אמנם המשל המורכב הוא במחובר ממשלים רבים וגם הוא יחלק לשני מינים כי ממנו מבלתי סבה ממנו עם נתינת סבה משל הא' פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחה קונה לב (שם ט"ו ל"ב) בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תהרס (שם י"א י"א) ברב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל (שם י' י"ט) עוכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנות יחיה (שם ל"ו כ"ז) כל אחד מאלה מורכב מב' משלים והמשל ממה שממנו בסבה נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (שם ו' ל"ב) ואחר אלה המשלים נותן הסבה והוא אמרו כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (שם שם ל"ד) וזה היפוי אפשר העשותו בכל סוגי הדבור ובכל חלקי המאמר זולת החלוק ועל הרוב יבוקש ענינו בדבור הבינוני:

פרק אחד עשר

מהחלוף.

החלוף הוא מאמר מורכב מהפכים אשר מא' המאמרים יתחייב האחר ובזה יבדל מההפוך אשר בארנוהו למעלה והמשל גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי (משלי י"א י"ז) עוכר שארו וגומל נפשו וכן איש חסד ואכזרי הם הפכין ומזה הצד אין חלוק בין ההפוך ובין החילוף אלא שבהפוך לא יבקש מאחד מן המאמרים יתחייב חברו כאשר הענין בחלוף כי מכח המאמר הא' האומר שהעושה טובות לנפשו יקרא איש חסד יתחייב שהעושה הפך זה ר"ל שהוא עוכר שארו ימשך לו הפך החסידות והוא האכזריות וכן רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת (שם י"א י"ח) כי אם פעולת שקר תתחייב אל הרשע הוא מבואר שימשך אל זורע צדקה שהוא הצדיק שכר אמת וכן אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה מחשבות צדיקים משפט תחבולות רשעים מרמה (שם י"ב ד') וכן אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י' ה') מבואר מענינם שמאחד מאלה המאמרים יתחייב האחר בהכרח וכאשר יחוברו בקצור בתכלית התקון אחד באחד יגשו מבלי הפרדה או חיבת מן הערבות

מחליש בזה יותר תשובותיו אמנם א"כ שקרא בקול גדול יהודית להשמיע דבריו אל ההמון וחשב שההמון יאמין בזה עם הצלחת מלך אשור וחלישת שכלם אז השיב בהכחשת היכלת ואמר שאין דבר תלוי ביכלת אלוה להציל העם מיד מלך אשור וזה מה שאמר ההצל הצילו כו' איה אלהי חמת וארפד כו' אמנם הבטיחם קודם זה בטוב הגדול ובנעימות החיים שיהיו להם אם ישמעו אל מלך אשור אשר הוא בחלו' התלאה העצומה אשר להם בהיותם תחת ממשלת חזקיהו כי בזה ימלך לבב העם ירוצו ולא ייעפו בשמעם היעוד על אשר יקוו מן ההצלחות וזה מה שאמר אליהם עשו אתי ברכה וצאו אל וכו' והנה בכל זה הספיר הוא היה השואל והעונה והמתיר הספקות ואם היה בפני האנשים הנז' וזה היפוי אפשר לעשיתו בכל סוגי הדבורים ובכל חלקי המאמר זולת החלוק:

פרק עשירי

מהמשל.

המשל הוא מאמר קצר בערך אל הנהגת העולם פרסם בו אשר ימשך ממנה בזמן ההוה בעתיד ובזה האופן לקחנו המשל הנה כמו שאמר דוד משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וכו' (ש"א כ"ב י"ג) ומזה היפוי מלא כל ספר משלי והוא יחלק לשני חלקים למה שממנו פשוט וממנו מורכב והפשוט גם הוא נחלק לשני חלקים למה שממנו עם נתינת הסבה וממנו זולת זה משל הראשון קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו (משלי י"ו י') לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח (שם י"ו כב) עושה צדקה ומשפט נבחר לי"י מזבח, אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (שם כ"א י"ז) כל אלה המשלים הפשוטים ומבלי סבה מבוארת בכתוב משל השני שהוא עם נתינת הסבה גדל חמה נשא עונש כי אם תציל ועוד תוסיף (שם י"ט י"ט) המכוון בו כי מי שהוא גדל חימה ימשך לו העונש בהכרח וזהו המשל ונותן בו הסבה כי אם בואת החמה אפשר שתציל בעליה לפעמים מצד התגברותו על אשר יכעס עליו כי יחם לבבו וינצחהו ועוד תוסיף בכל פעם זאת החמה להתגבר עד יבואהו העונש הגדול מהאנשים כי זה דבר בלתי סובלו הטבע והנה בהכרח בעל החמה ישא קללות ומארות ומכה בלתי סרה באחרונה עוד משל אחר שוד רשעים יגורם (שם כ"א ז') זה המשל כי מאנו לעשות משפט זאת היא הסבה וכן טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב (קהלי' ז' ג') טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל (משלי כ"ב ט')

שונאו כדי שיקח הבחינה השלמה אם אפשר שילחם עמו ויכהו או יכבד וישב בביתו ויהי לו למס ויעבדהו ותשועה ברב יועץ וכל זה איננו שוה לו אם לא תהיה לו גבורה שיוכל להתגבר אם מצד גבורת אנשיו והוקם עם מעוטם או מצד רביים ואם אינם במדרגה גדולה מן החוזק או מצד שניהם יחד ר"ל החוזק והרבוי והנה בחזקיהו לא היה אחד מאלה באופן יקוה הנצחון עם מלך אשור כאשר יבאר אחר כך ויען למי שנמנעת התשובה בערכו אפשר לו להתגבר על אויביו מצד העזר אשר לו מאחרים והיה אפשר שישיב כי בזה העזר יעשה חיל ובו יבוס קמיו אמר א"כ הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ כו' כלומר לא תשלם לך התשועה בזה אם מצד שפרעה אולי יטעה אותך ומוצא שפתיו לא ישמר אם ג"כ מצד שפרעה מלך מצרים אינו במדרגה מן היכולת שיוכל להושיע את ישראל מיד אויביו אפי' עם שתוף יש' עמהם וכאשר היה זה כן הוא מבואר שהבטחון בפרעה ישוב לו לנזק כי לולי זה הבטחון אולי היה משלים ומציל את נפשו מיד להבה ולזה המשיל אל משענת קנה הרצוץ שישיב לנזק אל הסומך עליה בחלוף מה שקוה ממנו מן העזר והתועלת וא"כ הקשה קושיא אחרת גדולה ואמר אולי תאמרו אלי באלקים נעשה חיל כי לי"י התשועה ובו בטחנו לעזרה אשר לא יבושו קויו גם הוא היכול האמתי וספק לעשות הכם לבב ואמיץ כח והנה דברי' כחרש הנשבר הבל המה מעשה תעתועים גם בזה לא תוכלו הועיל והן נכובה תוחלתכם כי אתם מריתם את פיהו והכעסתם לפניו הנה אפ' אם נודה שהיכלת בידו לעשות לא יעשה ולזה אמר וכי תאמרו כו' הוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו כו' והנה לא נשאר לכם הבטחון כי אם על מצרים ושב לבאר מה שהניח שלא תשלם לה' התשועה על ידו כי אנשי המלחמה בירושלם ספו תמו מן בלהות עד לא יוכלו לתת רוכבים על אלפי' סוסים והנה כמעט נשאר פרעה לבדו והיה מפורסם שלא היה יכול להלחם עם המלך הגדול מלך אשור אשר אין ערוך אליו בימים ההם יכבש ממלכות ולחם מלחמות הסיר גבולות עמים ולא התיצב איש לפניו והנה עם ההודאה ביכלת ית' היה אפשר שישיב רבשקה א' משתים אם שהסתיר פניו מהם והיה לאכול מרוב עונם ורבה משטמה אבל לא שיצוה להחרימם אלא שלא יושיענו אם תקראנה אותו צרות רבות ורעות אם שחרה אפו עליהם עד לכלה וישלח עליהם שרי החילות להשמיד להרוג ולאבד והנה שב עתה להשיב התשובה האחרונה אמר שהשם אמר אליו עלה על הארץ הזאת והשחיתה והיה גם כן אפשר שישיב רבשקא לאות הטענה בהכחשת יכלת הבורא ית' אלא שלא ראה לאמר זה בהיותו מדבר עם אליקים ושבנא ויואח שהיו חכמים וידועים שהיה אליהם זה הדבר מפרסם הכזב היה

לכל חטאתם ישאל ואמר למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יי׳ לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו כו׳ (ירמיה ב׳ ל׳) וכן הדור אתם ראו דבר יי׳ וכו׳ (שם שם ל״א) וא״כ אמר מה תטיבי דרכך לבקש אהבה גם את הרעות למדת את דרכך וחזר ואמר מה תזלי מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבושי כאשר בשת מאשור (שם שם ל״ו) והיתה זאת השאלה בסוג העצתי וכן ישעיהו במפלת מלך בבל אחר הדברים ההם ר״ל שבר יי׳ מטה רשעים שבט מושלים מכה עמים בעברה כו׳ אמר איך נפלת משמים הלל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים (ישעי׳ י״ד) וכן בהוכיחו את ישראל בתחלת הספר ואמר הוי גוי חוטא ואמר אחר כן על מה תכו וכו׳ ושב א״כ כאשר קרא אותם קציני סדום ועם עמורה ואמר למה לי רוב זבחיכם וכו׳ (שם א׳) והנה בהעשותך במשפט יעלה לשמים שיאה ורוב מה שתבא במנהג היא בדבור הנשא:

פרק תשיעי

מהוכוח.

הוכוח הוא כאשר האדם נושא ונותן בענין מה וישאל ויתיר הספקות הנופלות בפני השומעים והמשל מרבשקה כאשר הלך להמשיך הלבבות להכנע תחת מלך אשור נשא ונתן לעיני אליקים בן חלקיהו ושבנה הסופר ויואח בן אסף המזכיר להוכיח כי הנה מה טוב ומה נעים לעבוד את מלך אשור והוא היה השואל ומתיר הספקות הקורות בענין כי הם לא השיבו אליו דבר כמו שבא בכתוב ואמר בתחלה בתכונת שאלה (מ״ב י״ח) מה הבטחון הזה אשר בטחת והוא בעצמו השיב לזאת השאלה ואמר אמרת אך דבר שפתים כלומר אולי תשיבני כי דבר שפתים ר״ל שיפתה האנשים והעם בכונו במאמריו הערבות והצחות עד יהיו לאחדים בידו ולא תבקע העיר לא במרד ולא במעל כי הרבה מי שינצלו עם הלשתם מצד האחדות וההסכמה אשר ביניהם ותחשוב שדבר שפתים כזה האופן יצילך מיד צר והיית מוצק ולא תירא זה אפשר שיעמוד והביא לזה ראיה מן המפורסם מן הנהגה המדינית שהנצחון אמנם ישלם באמצעות ב׳ דברים אשר הם תנאים הכרחים במלחמה ואמר עצה וגבורה למלחמה כלומר אינו כמו שתחשוב כי מי שרוצה להלחם עם אויביו באופן יקוה הנצחון הגמור יתחייב לו שיתיעץ ויתבונן היטב אם המלחמה ראויה שתעשה אי לא ואם היא ראויה שתעשה באי זה מקום ובאי זה זמן והיאך לא יעלם ממנו ענינו וענין

שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה (ש"א ב' ה') וזה הרבה משיסיפור וזה היפוי אם יעשה בתכלית התקון יבוקש ענינו על הרוב בדבור הנשא והיא מיוחד בסוג המקיים והמשפטי ובכל חלקי המאמר זולת החלוק:

פרק שביעי

הקריאה.

הקריאה היא המורה צער או כעס או דאגה בסבת אדם מה מדינה או מקום כמו הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד ספו שנה על שנה חגים ינקופו (ישעי' כ"ט א') כי למה שהנביא היה רואה החרבן רבית היה לו מן הצער הדאגה והכעס מה שלא יעלם וכן הוי מוראה ונגאלה וכו' (צפנ' ג' א') וכן הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך כהתימך שודד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך (ישע' ל"ג א') היה מלא כעס וחימה על מלך אשור שהרבה לפשוע כנגד כל ישראל וכן הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליוצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו הוי אומר לאב מה תוליד (שם מ"ה ט') רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים (שם מ"ז א') הוי גוי חוטא עם כבד עון (שם א' ב') הם והנוהג מנהגם מורים מן הצער הכעס והדאגה מה שלא יעלם עם שמביאים השומעים להתפעל ההתפעליות ההנה בעצמם וזה היפוי ראוי שיעשה על המעט ולפי מה שיבוקש בענין כי אז ימצא בו מן הצחות שעור רב והוא כלי נפלא להמשיך הלבבות אל הדברים הנזכרים ועל הרוב יהיה הרגלו בדבור הנשא ובא בלשון הקדש על התוכחה כמו הדור אתם ראו דבר ה' (ירמיה ב' ל"א) לפעמים זולת אלה כמו הקהל חקה אחת (במדב' ט"ו) וזולתם רבים אלא שעם מלת הוי תורה על הרוב על מה שנאמר למעלה:

פרק שמיני

מהשאלה.

השאלה היא מאמר אשר כשספרו מן הנשאל דברים אשר בערכם תאות השאלה אז ימשך הצחות אשר בתכלית עם לשון מדברת גדולות והנה ירמיהו אחר התרעמו מישראל תלונה גדולה על רוב פשעיהם

פרק חמישי

החזרה.

החזרה היא חזרת התיבה היא בעצמה מבלתי הסדר השמיר בראשונית והמשל בשירת דבורה בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד (שופטים ה' כ"ז) השנות התיבות כרע ונפל הוא מבואר שלא ישמר הסדר כמו הקודמים וכן בנחום (א' ב') אל קנוא ונוקם י"י נוקם נשנה בהעדר הסדר וכן בצפניה (ג' ב') לא שמעה בקול וכו' וכן (שם י"ג) שארית ישראל לא יעשו עולה וכו' בשניהם תיבת לא תעתק מבלי סדר עוד ביחזקאל (ז' ב' ג') קץ בא הקץ על ארבע כנפות הארץ עתה הקץ עליך ויקראו זה היפוי שהתיבה הנשנת לפעמים מורה דבר אחר ממה שהורה בתחלה והמשל בשמשון ויאמר שמשון בלחי חמור חמורתים כו' חמור חמורתים (שופט' ט"ו י"ז) הוא מגזרת ויצברו אותם חמרים חמרים (שמות ח' י') שהוא זולת מה שיורה כיתר המקומות והשנות דבר אחד בעצמו ג' או ב' פעמים זה אחר זה מבלתי אמצעי הוא מזה המין והמשל עוה עוה עוה אשימנה (יחז' כ"א ל"ב) ארץ ארץ ארץ שמעי דבר י"י (ירמי' כ"ב כ"ט) אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעי' נ"א י"ב) עורי עורי לבשי עוז זרוע י"י (שם נ"א ט) התעוררי התעוררי קומי ירושלים (שם שם י"ז) והוא נפלא לעורר על ענינים מתחלפים ואין ראוי שיחשב שההשנות באלה היפויים יהיה מצד הסרון תיבות הצריכות בלשון אבל הכונה בהם הערבות והצחות להזק השומע עד שהוא במדרגה מן הפרסים שאין צריך להביא עליו ראיה וזה היפוי נופל על הנשא ועל שפל ועל הבינוני על הרוב:

פרק ששי

מההפוך.

ההפוך הוא מאמר מורכב מהפכים ועל הרוב מתחיל בטוב ומסיים ברע והמשל מעודד ענוים י"י משפיל רשעים עדי ארץ (תהלים קמ"ז ו') והוא מבואר שמעודד הוא הפך משפיל וענוים הפך רשעים והמאמר הא' גמול והב' פורענות וכן כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו (ישעי' מ' ד') וכן כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל (תהלים י"ח כ"ח)

והיא מבואר שאלה המשלים האחרונים הם בדברים הבלתי רומים כי במשל הא׳ האימית מתהלפית יבני המימשך הנצחי הוא זולת צדק ומשפט האמונה וזה היפוי יתכן העשותו בסוג המקיים העצתי והמשפטי ובדבור הנשא והבינוני ויש לזה היפוי מהצחות וההתנשאות מה שלא יעלם.

פרק שלישי

השנות המאוחר.

השנות המאוחר הוא השנות התבה האחת בעצמה באחרונה והמשל בישעיהו בנבואות מצרים ערות על יאור על פי יאור וכל זרע יאור יבש נדף ואיננו (ישעי׳ י״ט ז׳) רוע התרועעה הארץ פור התפוררה הארץ מוט התמוטטה הארץ (שם כ״ד י״ט) והמשל ביחזקאל ונתכה בתוכה טמאתה תתום חלאתה תאונים הלאת ולא תצא ממנו רבת חלאתה באש חלאתה (יחזקאל כ״ד י״א) וזה היפוי אפשר העשותו בדברים אשר אפשר ההשנות הקודם בערכם:

פרק רביעי

המורכב משניהם.

המורכב משניהם הוא הרכבת שני הצחות הנזכרים יחד עד תהיה התיבה הראשונה נשנת בראשונה והאחרונה באחרונה והמשל בצפניה בסוג העצתי בטרם לא יבא עליכם חרון אף י״י בטרם לא יבא עליכם יום אף י״י (צפ׳ ב׳ ב׳) עוד בירמיה (ה׳ ט״ו) הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל וכו׳ עוד בירמיה (ט״ו ה׳) כי מי יחמל עליך ירושלים ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך עוד בירמיה (כ״ג י׳) כי מנאפים מלאה הארץ כי מפני אלה אבלה הארץ וזה אפשר העשותו בכל הסוגים ויבוקש ענינו בדבור הנשא והבינוני:

הנה נתחיל סדור הפרקים

פרק ראשון

ההצעה לזה המאמר

אחרי שקדם לנו מה שקדם מענין זה הספר ונכנסנו בחצריהם ובטירותם וחפשנו חדר בחדר בדברי המליצים הקדומים והחדשים למצוא דברי חפץ נשאר לנו שנביא היפויים המליציים למשפחותם לבית אבותם כפי מה שידענו שהם ג״כ ענינים משתתפים לסוגים רבים ורוב מה שנאמר בזה נקחהו מד׳ מהמליצה שחבר טוליאו וממה שספר הפילוסוף בג׳ מהמליצה אמנם המשלים להם הביאותים מבית קדשנו ותפארתנו מדברי הנבואה והספורים התורים היושבים ראשונה במלכות הערבות והצחות המתוקים מדבש לא יותן סגור תחתיהם ותמורתם כלי פז:

פרק שני

ההשנות.

ההשנות יקדם הוא שישנה תבה אחת בעצמה בראשונה בדברים הדומים או בלתי דומים והמשל בדברים הדומים אל תרא ביום אחיך ביום נכרו אל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה (עובדי׳ א׳ י״ב) הנה תיבת אל נשנית פעמים רבות בתחלת כל מאמר והם דברים דומים כי כלם שבים אל מה שהיה עשו שמח בצרת ישראל עוד בזכריה בדברים הדומים ובסוג המקיים לשבח ממנו פנה וממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (זכרי׳ י׳ ד׳) עוד בצפניה יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שואה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפני׳ א׳ ט״ו) והמשל בדברים הבלתי דומים מה שנאמר ביחזקאל שם אשור וכל קהלה כו׳ שם עילם וכל המונה כו׳ שם משך ותובל כו׳ (יחזק׳ ל״ב כ״ד) עוד בהושע וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט וארשתיך לי באמונה (הושע ב׳ כ״א כ״ב)

השער הרביעי

כולל שמונים ושלשה פרקים.

שאינו עלה לדבר עלה לו וזה כשיקח ההווה עם הדבר או אחריו סבה למציאות הדבר מזולת שיהיה סבה כאלו יאמר שהנהגת בן אבי עמר היתה מפני רע כוונו לפי שהקטטה באנדלוס היתה אחריה ומקום אחר והוא שיהיה הדבר שדרכנו שילקח בתאר מה וילקח בתאר אחר וזה אם מזמן אם מקום אם תבונה או צד משל הראשון מהבינוני שמדרכו שילקח בתאר זמן העומד ולקחו בתאר עבר ופרעה חולם (בראשית מ"א א') משל השני שלקה שמה תמורת הנה משל הג' כגון שהוציא העבר בתכונת ההווה ואמר שומר שומרת וכו' משל הד' שמה שראוי להוציא בצד האפשר ר"ל ראובן אפשר שילך הוציאו בצד המחוייב ראובן מחוייב שילך או יהיה ממה שדרכו שילקח בתואר מה וילקח מוהלט כמו שנאמר במי שישר בממונות שהוא ישר במוחלט וזה מה שרצינו זכרו בזה השער:

וגלויות אצל השומע ושניהם יפעלו ההספקה המניעה הנפש כל שכן מה שהיה מהם כאשר התחיל ההלצי במעשהו הרגיש הוא והשומעים בתכלית המכוון ממני ובכלל שיעמדו ממנו על הדבר המתחייב הנמשך לפתיחת המאמר כי הסימנים אשר בזה התואר כבר ישמחו בם המדברים כאשר ירגישו מהם זה הענין כ״ש השומעים ואלה המקומות בכלל כשהגיעו לאדם היה אפשר לו שישיג בם מהמלאכה הזאת בזמן קצר ויגיעה מעטה מה שדרכו שיושג בזמן ארוך ויגיעה רבה:

פרק עשרים ושנים

מהמקומות המטעים.

המקומות המטעים ב׳ מינים מלות ועניינים ואולם הסימנים המטעים מפני המלות הנה א׳ ממיניהם הוא שתהיינה תמונית המלות אחדות ומה שיורו עליו מאותם התמונות מתחלף והמקים הזה התחלה להקשים רבים כי אלו כשיחוברו כפי זה האופן יחודש מהם סימן נחשב מוולת שיהיה באמת סימן ומה אשר היה בהם בהסכמת השם ושתופו כמו אמרנו במי שיהסו כלבי שהוא כלב ואמנם הטעות בזה ששם הכלב יאמר על משפחת כלב ועל החי הנובח ומקום אחר מהדבור הופ״ד שיאמר מחובר ומהמחובר שיאמר נפ״ד לפי שיחשב שהוא דבר אחד מישל מה שיצדק נפרד ויכוב מחובר שיאמר שאיש ידע אותיות האלפא ביתא כל אחד בפני עצמה ידע השיר לפי שהשיר מחובר מאותיות אלפא ביתא והמשל ממה שיכזב נפרד ויצדק מחובר כמו ב׳ וג׳ הם ב׳ ומקום מיוחד בהלצה והוא שישים האומר השומעים בצד שיתדמה להם הענין עד שיפול בנפשותיהם שמי שעליו הטענה עשה אותו אשר טען הוא נגדו מפני שיקיים הטוען שהוא עשה זה או יפול בנפשותיהם שהטוען כוזב בטענותיו מפני שיתנצל מי שעליו הטענה והראשון יהיה ממה שיאמרהו הטוען או יפעלהו כמו שיגדיל מה שטען בו נגדו או ימצאהו רחת ממנו ויראה ממנו בעצמות הצטערות והשני ממה שיפעלהו מי שעליו הטענה או יאמר כמי שיבכה או יעמוד ויכה להייו ויעלה עפר על ראשו או יאמר מאמרים יבהיל בהם השומע והשופט עד שיתנודד וישנה במה שישגיח בו ולא יוכל לשערו ומקום אחר שהוא הולך בו מן הכולל אל המיוחד כמי שיאמר פלוני גנב מפני שהוא רע כי כבר יצדק שהגנב רע אלא שלא יתהפך ר״ל שכל רע יהיה גנב ומקום אחר ממה שבמקרה כמי שיאמר שהעכברים עזרונו על שונאינו לפי שהם כתתו מתרי קשתותם ומקום אחר שיישי׳ מה

אשר יוכיח האדם בם ומדמיוניהם ודומי בעל הריב מבני אדם וזה כשלא יוכל מי שעליו התרעומת שיסור גנות מה שנזכר בו יתנצל בשדומה אותו הפועל כבר עשאו המתרעם או כבר היה אותו הפעל בעינו מדומהו מבני אדם וזהו ההשתוות ואמנם יפנה ההלצי אליו כשלא יוכל להסיר החשד ממנו באופן אחר ומקום אחר במדרגת מי שיביא ראיה על מי שגוריש מארצו שהוא מיוחס ממה שכתוב בספרי היחסים אצל בני המדינה ההוא ומקום אחר כאשר פעל ויעזב מה שהוא יותר מעולה ממנו ומקום אחר שנעיין אם יעשה היועץ מה שמיעץ לאחרים לעשות או שיתרחק ממה שיועץ להתרחק ממנו כי אם לא יסכים דבורו עם מעשיו והוא לו אפשרי היה זה מקום תוכחה לו וזה המקום כזוב כי כבר ייעץ האדם בדבר והוא יחשבהו בעת היותו מיעץ בו כי טוב וא״כ התבאר לו שאינו טוב ולא יפעלהו והוא כבר יעץ בו ומקום אחר שנעיין אל ב׳ פעולות אשר יפעלם האדם האם האחת משתיהם יחיב ממנה כשפעלה שלא יפעל א״כ האחרת ויהיה בזה מקום הוכחה כמו מי שיגנה האדם ויתקרב אליו כי הגנות מורה על הרחוק והנה היא מתקרב ומקום אחר שנעיין בדבר אשר הושם ראיה על התרעומת נקיים ממנו כשהוא אפשר שיהיה ראיה על ההתנצלות או אם יהיה הדבר אשר בו יתנצל יתכן בו שיהיה ראיה על התרעומת וזה יהיה על ב׳ פנים אם שיהיה בטבע הראיה כמו שימצא אדם עומד באמצע הבית ויאמר לו שהוא לסטים לפי שהוא נמצא בזה המקום ויאמר הוא הלא אם הייתי לסטים לא הייתי עומד באמצע הבית והאופן השני שימצא באותו המאמר אשר יתנצל בו המתנצל או יתרעם ממנו המתרעם מקום יורה לנו ממנו הפך הוראתו ואם היה בהתנצלות הורה בו על התרעומת ואם היה בתרעומת הורה ממנו על ההתנצלות וזה כמו טעות יקרה במאמר מתוספת או הסרון או העלם תנאי מתנאיו כמו שיחשד אדם שהוא גנב דבר מבית הודמן שנרצח בעליו בו ויאמר למה אגנוב ממנו דבר ואני לא רצחתי בעליו כי בכמו זה המקום יתחזק החשד עליו אחר שהיה כבר טעה ופנה להשיב ממה שלא נשאל ממנו מקום אחר הלקוח משם הדבר משל זה שאם יזדמן איש ששמו נואף או רוצח ויאמר אתה נואף אתה רוצח אתה רוצח ולפעמים היה בהעתק השם ובשנוי מעט כמו שהיה שמו אונן ויאמר שהוא עשה אונאות והתוכחית בכלל יותר מצליחות ויותר מועילות מן הקיומים לפי שהם יביאו לדמות אל השומע עם הדבר הפכו ויהיה ציורו יותר תמים ויותר ערב וגם כן כי התוכחות לקרבת באורם יחוברו ממלות מעטות ותהיינה יותר נקלות שמירה ויותר נקלות הכרה לדבר ושניהם אלה הדברים הם סבה אל שתהיינה התוכחות יותר מבוארות

בזה נעשה בו הדברים אשר יחייבו בהם תכליות שונות והוא שנעיין בדברים אשר כשיהיו יסבלו ב׳ תכליות מתחלפות או תכליות רבות כי אנו כשלקחנו אותם הדברים גבולים אמצעיים היה אפשר לנו שנספיק בם בדבר וחלופו כמו שיאמר אומר בדבר נתנו האדם לזולתו אמנם נתן אותו אליו להכלימו ולהבאישו כי גחלים אתה חותה על ראשו ויאמר אחר שהמתנה מתנת אוהב נאמנה והוא מקום יעשה בכל הסוגים הג׳ והי״ה כולל על המדינים והמיעצים והוא שנעיין בדברים אשר יכסוף בם האדם או לא הענינים אשר מפניהם יעשו הדברים כאשר נמצאו או לא יעשו כשנעדרו ומזה שאם היה הענין אפשר והיה נקל ומועיל לו ולאוהבים ומזיק לשונאים או בלתי מזיק או היה הנזק פחות מהתועלת הנה ראוי שיעשו אלה ודומיהן אמנם אשר יחשוק מהם האדם או יחדל הפיכי אלה ומאלה יתרעמו המתרעמים וישיבו המשיבים אם התרעומת הנה מאשר יכספם האדם וא׳ ההתנצלות מאשר יחשוך מהם וראוי שתהיינה ההקדמות אשר יעשה בכאן מהדברים המקובלים בתחלת הדעת ותפול ההספקה בקרוב ובקלות ומשל מה שתפול בו ההספקה בקרוב ובקלות מה שאמרו קצת הקדמונים כי הנימוסים יצטרכו אל נימוס יחוקם כמו שיצטרך הדג אשר בים אל המלח עם היות הים מלוח וכמו שיצטרכו הזתים אל שמן הזית ואם בם שמן זית כי זה ואם היה בלתי מספיק הנה כבר תפול ההספקה בו בקרוב כאשר נוסף אל המלח כשנרצה השארותו ושמירתו וישושם בו טעם אחד וכן יתוסף בזתים באשר ירצה השארותם ושנוי טעמם ר״ל שיושם שמן הזית בם:

פרק עשרים ואחד

ממקומות התוכחת.

אמנם מקומות התוכחת מהם שיעיינו בני האדם בטובות ורעות אשר בהם יזכור הבעל ריב בשבח או הגנות ממה שהוא חוץ מאותו הענין אשר בו המאמר וזה מה שהיה מהם הגדת חדשות אצל בני אדם ומתגלא בפימיהו או היו מוכנים להרגילו בפיהם ואם לא הגידו בו עדיין ר״ל מפעולות בעלי הריב ומאמריהם ההוים והעוברים ויעשו תוכחת בעל הריב בזה אצל מה שיחייבו אותם ענין מה כמו שיאמר אדם אתם הנה לא יתן אחד מכם דבר כלל ואולם אני הנני כבר נתתי להרבה מכם ובכלל הנה יהיה העיון בכאן בכל מה שיזכירהו המדינים יחד ממה שהוא חוץ מההקדמות אשר יעשו בבאור הדבר ומקום אחר לקוח מדומי הפעולות

וכבה כאשר שפטו בו ממי שיחשב בהם שהם לא ישפטו בתהפוכות או בהפך האמת או בהפך הטוב או בהפך המועיל או בהפך היושר כמו הבנים עם האבות והמלמד הי' בחלוקת הנשוא בבטול המצא הנשוא לנושא כגון שיאמר איך יהיה פלוני חייב מלקות אי זו שבועה נשבע או אי זה הק חלק מהדברים שהעונש בהם מלקות המקום הי"א שנעיין בכל מה שיתחייב לענין מטוב ועד רע כדי שיבחן אם הוא טוב או לא כפי המתחייבים וכל שכן המתחייבים המתהפכים כאלו נאמר אם טוב למתלמד לקחת מוסר השכל והנה התחייב אליו מן הטוב שיהיה חכם ושיהיה נושא חן ושכל טוב בעיני ה' ואדם והמתחייב אליו מן הרע שיהיה מקונא והנה נבחר כשראוי שיקח מוסר השכל כי הטוב גובר עליו המקום הי"ב שנעשה המקום הנז' בהפכים לבד כמו שיאמר אם אדברה הנני מדבר אם אמת ואם כזב אם אדבר כזב ישנאני האל ואם אדבר אמת ישנאוני בני אדם המקום הי"ג כשיהיה ענין מה יודו בו כל בני אדם בנגלה ובלשון ובהפכו יודו בו כל בני אדם במשכיות הסתר כי החלצי אפשר שיתן הספקה בדברים כאלה בדבר והפכו והוא תחבולה ופלא המשל שמי שיכון להזהיר על הרחקת היין יאמר שהיין אסור כי שקוץ הוא ומפתח הפשעים כי זה בנגלה ובנראה יודו בני אדם ר"ל הישמעאלים ויאמר אחד שהוא יועיל לאיש בבריאותו ייטיב תכונתו וישכלו כי זה יודו בו בני אדם בסתר ובמשכיות לבב המקום הי"ד מורכב מב' מקומות וממקומות הקבלה אחד משניהם הרכבת ההפכים והאחר הפוך הקדמות ההפכים וזה כפי שהוכח בעבודת בנו גדול שהוא אומר למוכיחים אם אתם תשימו הגדולים מהנערים בכלל אנשים הנה כבר תחייבו שהקטנים מהאנשים נערים כי אמרנו הנער הגדול איש הפך אמרנו האיש הקטן נער והאיש והנער מקבילים וכמו כן הגדול והקטן ומשל אחר ממי שיאמר אם אתם לא תשימו המבקרים אתכם מתועבים ומרוחקים כאשר עשו נבלות הנה לא תקרבו ליראי החטא ולא תבקרום ומקום הט"ו שני המקבילים יחוייב להם דבר אחד בעינו כשנאמ' שהנפש היא עצם ותמות או אינה עצם שכלי ולא תמות שאשר יחוייב מאלו הב' מקבילים הוא ענין אחד ר"ל שהנפש אינה נפש והי"ו מועיל בלקיחת המקדמות המתהפכות והוא שבכאן תכונות לדברים ישיבו אותם התכונות דברים מתהפכים וכאשר לוקחו אותם התכונות גבולים אמצעיים היה אפשר לתת בם הספקה בדבר והפכו וזה המקום מתחלף לשאר המתהפכים כשאלו התכונות אינם מתהפכות משל זה שיאמר אומר אם אני אפחד לא אהרוג אבל אבריח שבבריחה אנצל וכאשר אהיה בטוח אהרוג או יאמר כאשר אפחד אהרוג כי אני בהריגה אנצל וכאשר אהיה בטוח לא אצטרך אל ההריגה והמשל

פרק העשרים

מהמקומות וקודם מהמקימים.

ויען המקימות הם יסודות הסימנים כי אמנם אפשר לני שנמצא הקדמות הסימנים בדרך מלאכותי בידיעת המקומות כאשר התבאר בב' מהחלצה ראוי שנאמר מהם בזה המקים ולמה שיהיה המקים אם מקיים והיא אשר יוליד מציאות הענין מהקדמות המודות ואם מיבית אשר יולידהו מהקדמות הנכחשות גם כי יפול בהם הטעות לפעמים הנה ראוי לנו שנזכיר מין מין מאלה בפני עצמו ונתחיל מהמקימים ונאמר שאחד מהמקומות המקימים היא הלקוח מההפכים והמשל שאם היתה היראת חטא מועילה התחייב מזה שהתאוה שהיא הפכה תהיה מזיק ואם היתה המלחמה עלת הרעות הקירות הנה השלים ראוי שיתקן זה ויסקלהו וזה שהוא מבואר שמה שיתחייב אל אחד מההפכים היא הפך מה שהתחייב אל האחר הב' שהדברים הנגזרים היובם אחד כמו שנאמר היראת חטא טובה א״כ הירא חטא טוב הג' מהמצטרפים שאם היה הפועל נעים הנה ההתפעלות ג״כ נעים והמשל אם המכר נעימות הנה ההקנאה נעימות הד' מן הפחות והיתר כמו שיאמר הכה אביו ואם כן יכה קרוביו כי כשיהיה פחות המציאות נמצא הנה רב המציאות נמצא בהכרח ואולם בבטיל הוא הפך זה כי מי שלא יכה הקרובים יותר ראוי שלא יכה האב וזה' שיסתיר דברי המליץ ממה שפעלו כבר או פועלהו או ממה שלא יפעלהו גם אינו פועלו ומהם שתטריח מי שישאל אותך בדברים קשים עליך או דבר מה שיפעל הוא מה שיקשה עליו או לא יוכל לעשותו ומהם שתשאל לזולתך שיפעל מה שתדע שהוא לא יוכל לעשותו ומה שאיננו לו כדי שיחשב בך שאתה ממי שאצלו אותו הדבר וממה שתתן למום על זולתך דבר תדעהו לעצמך כדי שיחשב שאשר תתנהו מום לזולתך איננו לך וכמו כן שתחייב לזולתך זכות אינו בך כדי שיחשב שהוא בך ומהם הרדפת תוספת התנאים במאמר עד שישיב טענה או חסרון התנאים במאמר עד שישוב טענה וממה שיעשו בו תוכחת אל המתרעם שיבאר מי שעליו התרעומת שהוא השתוה לו ברע ושאינו יותר מעילה ממני והמקום הו' לקיח מהגדר או מהרושם או מה שיחשב בו שהוא גדר או רושם או המרת שם מקום שם או הודעת הדבר בסוגו והז' הוא מקום מהחלוקה כגון שיאמר אומר שמי שיחמוס יחמוס לא' מג' ויבאר שאי אפשר שיהיה א' מהם והח' מהחפוש ר״ל כלתי שלם במי שיאמר פלוני החזיק בדת אלקיו והתמיד ממשלתו ותכין מלכותו הט' שנשפט בדבר מה מפני שכבר שפט בו מי שכבר קדם באותו הדבר בענו או בדומהו וכל שכן אם היה נעשה על יד כל ההמון והחכמים עמם או רובם והיה אותו המשפט תמידי

תורה עליה כמו לפי מה שיראה לי או לפי מה שאחשוב והנוהג מנהגם גם כי היא תאות בישישים יותר למה שסברתם תשען על מה שבחנו ונסו מן הדברים ואפשר שתעשנה הסברות דרך דמיון וחקוי כמי שיאמר אני הושב שאבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהנה ולפעמים הסברה תענג הנפש ויכאיבה למה שתסכלו שני הדברים יחד כמי שיאמר אל ירע בעיניך כי כבר הכרתי מדותיך כי זה המאמר יסבול הוכחה הגדלה והדבור המדותיי כשיעשה על צד הסברה הוא יותר מועיל כמי שיאמר אין לנו שנאהב בשעור מה שנשנא ר"ל שהאהבה ראויה שתהיה יותר וראוי שיהיה מה שיליץ האדם בו בדברים המדותיים כפי מחשבת השומע וכפי מה שיכשר בעיניו מן המדה ויהיה כמות בו בכה כי בזה יהיה המאמר לו יותר מועיל לפי שהוא ישים מה שבכה בנפשו מהרה כמו שיראה האדם ישיש פועל פעל נער ויאמר לו זה בלתי נאה לישישים אבל הנאות גם כך וכך כי כשירד זה המאמר על מי שבנפשו מחשבת אותה המדה התנועע אליה ותועלות הסברה הא' שישכל ההמון לא יקיף בענינים הכוללים כי אם בחלקיים וכאשר נליין להם הכללי באותן החלקיות אשר השיגו' שמחו מהכלל אשר הקנינו להם כי האנשים יאהבו בטבע ההקנאות והב' כי לכל אדם ימצאו לו דברים יכספם ודברים לא יכספם וכאשר נליין אותו במה שלא יכספהו בכללי המשו' בינו ובין מה שיכספהו ימהר לקבול הכללי מפני צרכו אליו ואלו לא הביאו קרוב לא יקבלהו ולא תפיל לו בו הספקה והמשל מי שיש לו בנים כחשים עבריינים או שכנים רעים יקבלו מאמר האומר שאין בעולם רע מהשכנים או מהבנים הג' מה שירוץ המנהג בו מהשמטת ההקיש המקים אותה להראותה ושהוא ממה שיוכל להביאו כל אחד מאצל עצמו וישים השומע בצד שיצייר נפשו שהוא מבעלי ההכרה והידיעה בהקישו ויהיה סבת אל שיצדיקהו וימשך לו והד' כשהוליץ בדבר פנימי ירחה המאמר בזה בתשובתו לראותו שהוא מגונה עליו שיכנ' למאמר זולתו למה שהוטבעו עליו הנפשות מהעצום והמרי וכאשר הולץ בכללי בערך אל הענין ההוא החלקיי היה אפשר שלא יסתור המאמר ויקבלהו אחר שנעלם ממנו אותו הדבר שהיה מכון המליץ והה' היותר עקר ויותר מעולה שהסברה תשים הדבור המדותיי והיה זה כן שהסברה היא גזרה כללי בענינים אשר יכספם האדם תניעהו אל שיתלבש במדת מי שבחר אותם הענינים עצמם או ירחיקם ולכן היתה הסברה ערבה אצל השומע ואצל המליץ:

אחד ההקדמה הכוללת היתה שקרית אמנם המשל אפשר שתהיה הקשה מפרטי אחד לבד אל פרטי אחר כאלו תאמר ראובן מפני שעשה כך קרה לו כך ובן ג״כ שמעון אם יעשה כמוהו יקרה מה שקרה לו ושאר מה שצריך לזה באתי בקצורי לחכמת הדבר וזה מספיק הנה בידיעת הסימן וההמשל:

פרק תשעה עשר

מהסברה.

הסברה היא גזרה נושאה ענינים כלליים לא חלקיים וזה בענינים הנבחרים והמרוחקים לא בענינים העיוניים כאשר היתה הגזרה תולדת סמן והתחלה לסמן אחר שיפורש ההקש המוליד אותה ולא ההקדמה השניה אשר תעשה עמה חלק סמן ולא התולדה מחוייבת ממנה וזה שהגזרה הכללית לא ימלט שתהיה אם התחלת סמן ואם תולדת סמן או מה שיקבץ שני הענינים וזאת היא אשר קראנוה סברה הנה ומשל במי שירצה לדבר על לב חברו לנחמו על עניו ויאמר לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כי זה כאלו אומר לו אתה לא תעזב באופן תהיה נודד ללחם כי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם והנה היא התחלה לסמן ואם היה הקש שלם היה נעשה על זה התאר אין שום צדיק לפי מה שאחשב נעזב וזרעו מבקש לחם ואתה צדיק א״כ כו׳ והנה השמיט בזה המקום הקטנה אמנם היא תולדה לסמן בזה האופן לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כי יודע י״י דרך צדיקים ואמר הפילוסוף שהסברה נחלקת אל ד׳ חלקים החלק הא׳ הסברה אשר יקבלה השומע בזולת זרות ר״ל שתהיה מן הדברים המפרסמים אל רב בני אדם והב׳ שתהיה מפורסם אל המשכילים והחכמים שבהם הג׳ הסברה הזרה מצד מה הד׳ אשר זרה ומסופ׳ הרבה משל הא׳ אם יאמר אומר לפי מה שאחשוב ולפי מה שאסבור ראוי ש היה האדם בריא משל הב׳ אם יאמר יראה לי שאינו אהוב מי שלא יאהב תמיד משל הג׳ שאין ראוי שיקובל מאמר מי שיהי בתאר מה במה שיחשוב בו ויסבר משל הד׳ אם יאמר שסברתו היא מהאדם שלא ישים כעסו בלתי מתאחר שהיה הוא מת וזה המין ראוי שתהיזק בסימן בזה האופן שיאמר כי הכעס מן הדברים אשר הוא סבתם וכאשר היו הסברות מגונות נכריות ראוי שיקדום לפניהם דבר המסיר גנותם כמי שיאמר אני איני מקנא לאחד מבני אדם ולא מכביר עונות וסברות בטלות כי איני ראוי להוכיח ולתת מוסר השכל והמנהג בסברות שתאמר בה תבה

ונו' שרצה להוכיח באותה הבדיאה שתצא איש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא כמו שאמר במשל הבדוי שתצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון ולפעמים לא יהיה יהוע הכזב בהרבה מן ההדות אשר יעשום בעלי ההנהגות ושב הדמוי יותר מיוח' בהקדמה הבדויה אצל ארסטו ואשר הוא בדברים הנמצאים יקרא המשל סתם ותועלת הדבור הבדוי שהוא יותר נקל מהנמצא לפי שיקשה להביא דמיון במאמר מהדברים כבר עברו ואמנם הדבור הבדוי כבר יקל וזה אמנם יהיה כשיהיה לאדם כח על לקיחת הדומה והמתיחס ומתחיבי הדברים והענינים הרוים מהם ותועלת ההמשל הנמצא שהוא יותר מספיק בסוג העצתי שהקורות הנופלות בעתיד הם ברוב דומות אל העוברות והדמויים יותר מועילים בשהם יותר נקלים ובאשר האדם אפשר שישימם חוקי הדמיון אל הענינים אשר בם הדבור והענינים העוברים אשר יביאם בהמשל לפעמים לא יהיו חוקי הדמיון אלא שהם כמו שנ' יותר חוקי ההספקה יאמר בא' מהמליצה שהמאמרים אשר יהיה בם הקיום והבטול כמו שהם במלאכת הנצוח ב' מינים א' מהם ההפוש ושיחשב בו שהוא הפוש והמין השני ההקש ומה שיחשב בו שהוא הקש כבה המאמרים המקיימים והמבטלים לזאת המלאכה א' מהם דומה להפוש והוא ההמשל וא' דומה להקש והוא הסימן והסימן א"כ הוא ההקש ההלצי וההמשל הוא ההפוש ההלצי וההלציים כאשר יבחן ענינם יגלה שהם אמנם יפעלו כלל האמותים אשר יהיו במאמר בשני אלו המינים ר"ל אם בהמשל אם בסמן מה שהם יכונו ההדמות להקש ולהפוש ואשר יפעלו מזה אמנם יפעלוהו במה שהוא המשל באמת וסמן באמת או במה שיחשב בו שהוא כן והקש בנצוח הוא יותר בטוח מן ההפוש וההמשל בהלצה יותר מספיק מהסימן משל הסימן מה שנא' בירמיהו (י' י"ב) נבער כל אדם מדעת וגו' ואלו עשינו הקש שלם היה זה ענינו מכל אשר שקר נסכו ראוי שיהיה נבער כל אדם מדעת והפסל שקר נסכו א"כ מהפסל ראוי שיהיה נבער כל אדם מדעת והנה השמיט הכתוב ההקדמה הגדולה ולכן נקרא סמן ר"ל הקש בלתי שלם וכן בישעיהו שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי מאסו את תורת י"י צבאות כו' (ישע' ה' כ"ד) הוא ג"כ סמן ולו היה הקש שלם היה בתואר כבה כל המואס תורת ה' צבאות שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה וישראל מאסו את תורת י"י צבאות א"כ שרשם כמק יהיה כו' והנה בכאן ג"כ נשמטה הגדולה ומשל ההמשל התבאר למעלה מדבר רבשקה גם ראוי שתדע שההבדל בין ההפוש וההמשל הוא שההפוש הוא הקשה מכל הפרטים אל הכלל כמו שיאמר שאין אדם אחד שלא ידבר למה שראובן מדבר שמעון מדבר לוי מדבר וכן כל פרטי האדם מדברים ויתחייב מזה שכל אדם ידבר ולא חסר פרטי

פרק שבעה עשר

ממדות הגבירים ר״ל אשר הם בין הישישות והבחרות.

ואולם אשר הם בתוקף החיים שהם הגבירים אשר יקראום אריסטו׳ זקנים מדותיהם אמצעיות בין אלו המדות והם מתרחקים מהקצוות לכן הם יותר ישרים והם גוברים על מה שראוי בעת הראוי ובשעור הראוי מזולת שיסתכנו והם לא יצדיקו בכל דבר ולא יכזיבו בכל דבר אבל יציירו הענינים כפי ישותם ־נמשכת לטבעם והם מכוונים אל הנאה והמועיל יחד ואינם אנשי הצדקה גמורה ולא ההתלוצצות גמור וכן בתאוה והגבורה רציני שהם יראי חטא עם גבורה והבחורים גבורים תאוניים והישישים רכי לבב יראי חטא ובכלל יש להם הממוצע בין התוספת והגרעון הנמצאים בבחורים ובזקנים ושנות הזקנה הם מל״ה שנים עד נ׳ שנה וזה מה שרצינו אמרו ממדות הזמנים בזה המקום:

פרק שמונה עשר

מהסימן וההמשל.

הנה הגיע המקום לפי מה שיעדנו לדבר במיני ההקשה אשר יקח ההלצה כי אלה ג״כ אין ספק בם שהם משתתפים לכל הסוגים הג׳ ר״ל עצתי קיומי משפטי ונאמר כי לפי מה שיאמר הפילוסוף בב׳ מההלצה הם ב׳ סוגים המשל וסמן והסברה היא החלק מהסמן וההמשל דומה לחפו׳ במלאכת הנצוח והסמן דומה להקש וההמשל בזאת המלאכה הם ב׳ מינים אחד שיהיה לקוח מדברים כבר היו ונמצאו כמו שעשה רבשקא למה שכאשר רצה לבאר נצחון מלך אשור על יהודה וירושלים הביא ראיה מהדברים שכבר היו ר״ל ממה שקרה לאמות האחרות שלא יוכלו לעמוד לפני מלך אשור ואמר (מ״ב י״ח, ל״ג ל״ד ל״ה) ההצל הצילו אלקי הגוים וכו׳ איה אלקי חמת וארפד וכו׳ מי בכל אלקי הארצות וכו׳ והנה באר מזה לפי מחשבתו המנע הצלת ירושלם גם כן והמין השני מן המשלים שהמליץ ימציא המעשה ויבדאהו בדיאה וזה לפעמים היה הקדמה ולפעמים מאמר ארוך והארוך לפעמים היה ידוע הכזב אצל המדבר והשומע כמו הבדיאה שעשה יותם על בעלי שכם יעל בית מלוא שהמליכו עליהם אבימלך באמרו (שופטים ט׳ ח׳) הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך

מהשבתם בבני אדם רעה לנפילתם על סבות הבגידה וחטאת הכונה בנסיון ורוב הפעלות הנופלות בם היו כלם רעות או מביאות אל הרעות וממדותיהם שהם לא יספקו בדבר במה שבינם לבין עצמם ולא יתפלאו מדבר ירד עליהם לפי שהוא כבר הוכפל עליהם ולמה שהם נסו כל דבר כאלו הם לא יקוו דבר ולא יצטערו בשבח וגנות לפי שכונתם האמתיות גם לא יגזרו אומר על דבר לעולם בזולת שמא ואולי לרוב הכזבת תוחלתם והם רעים בקצת מדותיהם לרוע תוחלתם בכל דבר וזה למעוט אמנתם והאמנתם מעט היא לרבוי נסיונם ולא יאהבו ולא ישנאו בהפלגה ולא יגלו אהבתם ושנאתם כי אם באונס הכרח והידיד והאויב אצלם הם להם על דמיון אחד וזה לרוב הבגידה והטעות שנפלו בהם לארך ימיהם והם קטני נפשות יבוי בדברים הנשגבים ולא ישתוקקו אל דבר זולת מה שבו המחיה והם בלתי בעלי חן וכבוד לרוב צור׳ העולם בענינים ההכרחיים להיות ואמנם היה להם זה לרוב הנסיון ולזה הם בעלי כילאות לעמידת׳ שהשגת הקנינים קשה וביחוד בישנות הישישות שההפסד מוכן להלישת גיפותם והם רואים את הנולד למה שנסו מענין הזמן ויש להם מורך ופחד לקרירות מזגם בהפך הבחורים שהם בעלי המימות והבערה הם אוהבים להיות אף אצל סוף הייהם לא להתעדן מהתאוות לפי שסבות התאוות כבר נעדרו זולת תאות המאכל מבין שאר ההושים כי היא תמצא בהם הרבה לפי שהמאכל הכרחי להם ויהיה שם ההכרח עם ההתעדנות אמנם יאהבו החיים מצד עצמם לבד והבתם ואהבתם לבני אדם היא מפני המועיל לא מפני הנאה לפי שהם אוהבים נפשותיהם והמועיל הוא בהצטרף אל נפשו והנאה הוא בערך אל זולתו ובישנותם הוא מועט למה שיבחרו המועיל יותר מן הנאה והבשת הוא יראת הבצר הנאה ולמה שהדברים שהם טוב גמור ארוך אל הקנאתו כאשר התבאר אליהם בנסיון ואשר נשאר מחיי הישישים מעט תמעט תוחלתם ורוב מחיתם ועדונם אמנם הוא בזכרונות לא בתוחלת בהפך מה שעליו הענין בבחורים כי הזכרון היא בערך אל העובר והישישים כבר עברו רוב חייהם ולזה הם טובי הראיה והאומר במה שיהיה וכעסם מצד מעוט סבלותם הוא מהיר חד אמנם הוא חלוש מצד חלשת חמימותם והם יראי חטא להפסיק תאוותיהם ויגזרו מדרישת היותר משיבח אל מה שהוא הכרחי ומועיל וממדתם החמס אבל במרמה ואינאה לא בקלונות כמו ענין הבחורים והם סובלים הכאבים בנחת לפי שהמתינות והנחת הם הפך הלצנות אשר הם ממדות הנערים והם רחמנים אבל זה הוא מפני חלשתם ודמותם קלות הפלת הרע במי שיחמלו עליו לא מפני אהבתם לבני אדם כרחמנות הבחורים:

גם הם גבורים עם שהם מנעימי התוחלת כי הגבורים כעסנים נעימי תוחלת ואולם נעימי' התוחלת יהדיע להם שלא יחרדו וזה שבח התקוה בהתגברות יתן להם גבורה ותוחלת הטוב הוא אחד ממה שיתן הגבורה אולם הכעס הנה יחזק להם חוזק הלב לפי שאין אחד שיפחד מאדם ויכעס עליו וממדתם שהבשת יגבר עליהם לפי שהם אינם מבינים עדין בין הדברים אשר יתחייב להתבייש מהם ובין הדברים אשר אין להתבייש והם לחשדם נפשותיהם מכל יתביישו מכל דבר מיראתם שכבר טעו והם מחזיקים מנימוסים מאד ואוחזים בהם והסבה בזה שהם לא יפנו על העיון בהם עד שיובדל להם מה מהם יושר ממה שאינו יושר והם גדולי הנפישות ויחשבו שלא יהיו עניים לעולם כי לא נסו הגלגולים וההפסדות ישתוקקו לעולם מפעלות גדולי הנפישות הנשגבות מהם וזה מדרך התרחבות תוחלתם וממדותיהם שהם יבחרו הנאה יותר מבחירתם המועיל למיעוט התבוננות בתמורות הזמן ובחירתם לנאה מפני בחירתם המעלות ובחירתם למעלות מפני השבח והגנות והם מחבבים חבריהם יותר משאר בני אדם לפי שמתמימות התענוג והשמחה המצא החברה והשתתפות האחים והם לא ידרשו במועיל בדבר מן הדברים ולא האוהבים וטעותם בדברים רב מה שיהיה בדברים המועילים אשר יבחרו הזקנים ופעולותיהם בלתי מוגבלות ובלתי משוערות כי הם יחבבו מאד וישנאו מאד ובכלל הנה יפליגו בכל דבר וזה לרוע הכרתם תמורת הזמן והם יחשבו שהם יודעים כל דבר וזה בסבת השתוקקם לכל דבר והם יחבבו החמס באנסות והדברים אשר מהם המום וקלון וזה גם כן להתפארותם והפלגתם בדברים והם רחמנים לפי שהם יחשבו בבני אדם שהם טובים וצדיקים וזה למיעוט רעתם וישנאו אנשי הרוע לפי שהם יחשבו כי אנשי הרוע יפעלו מה שאיננו ראוי והם אוהבים הלצנות והשעשוע ונטותם מהדבר היא קל מהרה לפי שמהירות הנטיה מחלשת הסברה:

פרק ששה עשר

ממדות הישישים.

והישישים אשר עברו שנות הזקנה הנה הם הפכי למדות הבחורים ר״ל לאהבת הלצנות והשעשוע ותשוקת התאות הגופניות והרחמנות לאנשים והפתוי ומהירות הכעס וחוזק הלב ואהבת הכבוד והנצוח והמשכת התוחלת וגודל הנפש ורכיבת החמס ושאר זה המין והיה זה כן לפי שהם היו זמן ארוך וקצרה תוחלתם ונבגדו הרבה וחטאו הרבה והיתה

יהיו על תכונת האנשים אשר ימצאו להם הענינים הנכבדים אשר זכרנום כמו הנוי והעושר והגבורה והחכמה והראשות אמנם היה הראשות מהענינים אשר יאנה האדם על הפקדו לפי שאנשי הראשות יוכלו להטיב אל רוב בני אדם ומהיותר עצומה שבפעולותיהם היה הנהגת הצבאות והדרישות וזולת זה מקניני הראשיות ותכונותיהם אשר יפעלו בהם ההטבה לבני אדם ואשר ישתוקק הרבה מהאנשים שיהיו כמותם או אשר יתפלאו מהם הרבה מן האדם יכספו האנשים להדמות להם ומזה המין אשר זכרו בפרסום שמם המשוררים והמליצים ומשארי ספרים לנצחם הם אשר זכרו בתושבחות האדם ופרסום שמו ואשר להם כל הטובות או גדולי השעור מהם לא יאנחו ולא יצטערו והנה מאלה יוכל המליץ לקיים היגון והאנחה או לעורר האדם אליהם:

פרק חמשה עשר

ממדות הבחורים.

יען תמצאנה מדות מיוחדות לפי השנים הסכמנו להביאם בזה המקום כפי מה שאמר הפילוסוף כג' מהלצה למען לא יבצר מהמליץ אשר יוס לעשות לדבר במדות המתחלפות לפי השנים לקיים ולעורר כפי הצורך והשעור ונתחיל ממדות הבחורים ונאמר הבחורים הם אשר עברו שני שבועות משנותיהם אל צד ג' שבועות הנה ממדותיהם שהם יבחרו כל דבר והם נמהרים אל מה שיתאוהו והתאוות הגופניות הגוברות עליהם יותר מיוחסות אל הנוגה והם מהירים ומתהפכים יתאוו הדבר במהרה ויתעבוהו במהרה והסבה בהשתוקקם כל דבר שדעותיהם מבולבלות לא נתישבו עדין על מה שראוי מהענינים העולמיים ואין סברותיהם קימות והם עם זה מהירי הכעס עד יאנסו ממני למה שהם מרוב אהבתם הכבוד לא יסבלו אם יקלם מקלה אבל יצטערו כאשר יחשבו שהם יבוזו והם אוהבים הכבוד ועל הכל הנצחון וזה שהבחרות ישתוקק ההתפארות והנצחון דבר מן ההתפארות ויכספו הכבוד והנצחון יותר מהממון כי לא נסו ההוצאה ומחשבתם נעימה ותוחלתם רחבה להמימות טבעם לא יחלשו ולא ילאו סבלו הצער ויבוזהו וזה לכח המימותם והם ברוב יהיו בתוחלת לפי שהתוחלת היא בהצטרף אל העתיד הנכון לעובר והעתיד לנערים נמצא יותר מן העובר לפי שהם בראשית מציאותם ולזה ייחלו יותר מאשר יזכרו והם מאמינים בכל דבר וזה שמדרכם שיאמינו מבלתי ראיה או בראיה חלושה לכן יצדיקו בכל דבר וכאשר יכון להטעותם בהוראה תקל הטעאתם

פרק ארבעה עשר

המאמר ביגון ובאנחה.

האנחה, היא דאגה מה תראה בפנים להפקד טובות נכבדות יכספם האדם לנפשו או למי שהוא לרגלו וזה בערך אל הטובות האפשריות והיה אותי האדם כפי טבעו או סגנו או הוריו הקדומים ממי שראוי לטוב ההוא מזולת שיכסוף שלא יהיו אותם הטובות לזולתו ואמנם יכסוף שיהיה לו וידאג מפני שלא היו לו והנה התחייב מזה שהאנחה והיגון טוב ושהם לא יהיו אלא לטובים ושהקנאה רע והסרון ושהיא לא תהיה אלא לרעים למה שהיגון ישים האדם בצד שיהיה מוכן להשיג טובות ויהיה ראוי להם כי זה ההפעלות לא יהיה אלא למי שיראה נפשו מוכנת אל הטובות וראויה להם ויהיה זה סבה להקנאת המעלות ואולם הקנאה תשים האיש בצד שיהיה מוכן לא לשישיג טוב אחר ואין ספק שלא יצטער האדם בהפקד ממנו הענינים שהם מועטי הטוב או שהם בלתי טובים גם לא יכסוף אשר לא יראה נפשו ראויה להם ולזה אשר יאנחו הם אשר יראו נפשותם ראויות לטובות אינם להם ואשר הם בזאת התכונה הם הבחורים וגדולי הנפשית גם אשר לא תהיינה להם טובות אשר יהיו ראוים להם נכבדי האנשים וטוביהם כמו העושר ורבוי האחים יאנחו על מה שיבצר להם מהטובות האלה כי מי שיש לו עושר יאנח על מה שיבצר ממנו מן הרשות ואשר לו רשות מבלעדי עושר יאנח על מה שיבצר ממנו מן העושר וכבר יאנחו אלה על מה שיבצר מהם מהתוספת והרבוי לטובות כאלו הוא יותר ממה שימצא לזולתם אמנם קרה לאלה זה ההפעליות כי הם יחשבו בנפשותם שיהיו טובים או קרוב שיהיו טובים אחר שימצא להם הדבר הראוי לטובים משל זה שכאשר אחז אחד הראשות והעושר חשב שהוא טוב אחר שהיו שני אלו מן הדברים הראוים לטובים ולזה מצא האנחה על מה שיבצר לו מזה ואשר אבותיהם הראשונים וקרוביהם מכובדים יקרה בם זה ההפעלות הרבה ביהם אלה הטובות לפי שהם יחשבו שהם נאותות להם כירושה ושהם ראויים להם וכאשר יהיו הענינים אשר בם האנחה ענינים נשגבים ומפוארים יחייב שיהיו אם מעלות נפשיות או ענינים משובחים ר"ל טובות גופניות או מחוץ ואלה כל הדברים אשר בם תועלת נעימות ושלמות ואם ערבות ולכן כבר יכבדו האנשים בעלי אלו המינים הג' ר"ל המטיבים אליהם והם אנשי התועלת והטובים והם האנשים נעימי הפעלות ואשר בם התעדנות והם הערבי' ושוה היתה ההטבה ובהתעדנות בם לנפשותם או למי שידבק בם והנה היגון

יקנא האדם האנשים אשר הם יותר חסרים ממנו הרבה או שהם יותר שלמים ממנו מאד ואמנם יקנאו מי שבינו ובינם שתוף וזה בחולקים בדבר אחד ואוהבים לדבר אחד ובכלל כל ב׳ אנשים מתאוים לדבר אחד וכל אחד יאהב שלא יהיה לחברו דרך שיתאחד בו ויתפרד ולזה היתה הקנאה יותר ראויה שתהיה לאלו וזה כמו המפואר והמתפאר כי אלו יתאוו דבר אחד וכל אחד מהם יכסוף שיפרד בו ואמנם יקנא המפואר למתפאר בדברים אשר כשקנה אותם היה בם דומה לו והדאגה באלה הדברים תחלה והאנחה עליהם כאשר השתרישה מהנפש תחודש ממנו הקנאה לאמר ימצאו להם הטובות האלו אז הם תאבים שימצאו להם בעתיד או כבר נמצאו במה שעבר ולכן כבר יכנסו אשר נאמרו בשער האנחה והגאוה בשער הקנאה לפי שהאנחה כאשר התחזקה מהנפש שבה קנאה ומי שהיה מהנערים גדול בשנים הוא יקנא הקטן ממנו בשנים כאשר הגיע הקטן לטוב לא השיגהו היותר גדול או שהשיג טוב כמהו וכן יקנא מי שהשיג הדבר בהנהגה גדולה למי שישיגהו בהנהגה יותר מעוטה וכמו כן אשר השיגו דרושם בהשתדלות ואיחור ויגיעה יקנאו לאשר השיגוהו קל מהרה ומאלה הדברים יקח המליץ ההקדמות לעורר הקנאה או לקימה׃

פרק שלשה עשר

מהשמחה.

והוא ידוע גם כן במה ישמחו האנשים ולמי ישמחו ובאי זה תכונות יהיו השמחים אחר שהיו הדברים אשר בהם ישמח האדם הם בהפך הדברים אשר בהם ידאג ועליהם יקנא כאשר התבאר במה שקדם כבה אשר ישמח הוא הפך אשר יקנא ואשר ישמחו בני אדם בו הוא הפך אשר יקנאו בו ולזה התחייב שאם היתה הקנאה דאגה בטוב ישיגהו מי שראוי לו ומאלה הדברים התבאר לנו דרך אשר בו נעורר השופטים על החמלה או על הקנאה על אחד מבעלי דינים והיאך יקויים היות האדם חומל ומקנא׃

הנה כבר ראוי שיחמול עליהם וישדאג לעניים ובכלל מכאן יקח המליץ הקדמות לקיים הקנאה או לעוררה:

פרק שנים עשר

מהקנאה.

הקנאה הוא דאגה תקרה לאדם מפני הצלחת זולת וטוב מזלו וזה כאשר נמצאו לו מהטובות כמו הטובות המתוארות בשער הגאוה ומציאותם לבני אדם שהם ראויים להם וראותו בם והיתה אותה הדאגה מהמקנא איננה לפי שהוא תאב שיהיה לו אותו הטוב לבד או יסור מהמקונא ויהיה לו אבל לשיסור לבד מהמקונא ותתחייב מזה שהמקנא אמנם יקנא המין מבני אדם שהם דומין לו ובני גילו או יחשב בם שהם דומיו ובני גילו וארצה בדומיו המתדמים לאיש בסוג ביחס בשנים בקנין בשבח וממון כי אלו הם המקונאים והרצון בסוג כפי מה שאמר הפילוסוף בג׳ מההלצה נעורות או זקנה אשה או איש ערבי רומי ואולם הקנאים הם אשר ידמו השלמות בטובות אשר יקנאו עליהם אלא שהם לא ישלמו בזה ולא הגיעום כל הטובות ולא נפקדו מהם כלם יחד אבל מעט מהם ולכן מה שלא ימצאו פועלי הפעולות הנשגבות רצוני בעלי השעור הנשגבים ובעלי המזל המצליחים בדברים הצלחה תמימה לפי שהם יראו שכבר לא יבצר מהם דבר ושכל דבר להם וככה המין מהאנשים אשר ינושאו בדבר מן הדברים ויכובדו בסבתו וכ״ש בחכמה וכשרון התבונה ואוהבי הכבוד יותר חזקי קנאה מאשר אינם אוהבי כבוד והחכמים יחפצו שיכובדו בכבודות הראויות לחכמים ולכן יקנאו באשר יכובדו באלה הכבודות והכלל כל מי שישובח בדבר מן הדברים הנה הוא יקנא זולתו בדבר ההוא בעיני ולכן אשר יכספו שיכובדו על דבר מה יקנאו על אותו הדבר בעינו והאנשים הקטני הנפשות הם גם כן קנאים שכל דבר יגדל אצלם יקנאו עליו ואם היה בעצמו קטן ואולם במה יקנאו הם יקנאו בהשתוקקם לכתר השבח וכתר שם טוב ולמעלות הממון והעבדים ובכלל בכל אופני ההצלחות והמזל ובכל דבר נעים וכל שכן בענינים אשר יתאוום או יחשבו שכבר יתחייב שיהיו להם והקנאה תהיה במין מן האנשים אשר להם אצל האדם דמיון או התקרב כאשר היו בזמן אחד או קרוב ובמקום אחד או קרוב ולכן לא יקנא הישיש בנער ולא יקנא אשר יבאו אחריו בזמן או אשר עברו ונפסדו וביחוד משנים רבות וכן לא יקנאו זה עם זה מי שהם רחוקים במקום כאלו תאמר יושבי רומי למצריים ולא

הטובות וסבת זה שהאנשים הם יותר חזקי חימה על אשר יתעשרו מחדש מאשר להם העושר בירושה וכמו כן הענין בשאר הטובות אשר מהון והסבה בזה ב׳ דברים אחד מהם שהם יראו שאותו הטוב המתחדש הם ראוים לו יותר ממנו והשני שהם יראו שהמחויב בו היה התחבר ענין הקדום לו ר״ל שאשר היה לו מקדם הוא ראוי לו והוא העני דרך משל או ההכנעה ולכן לא יתגאו בני אדם בטובות הקודמות לפי שהם ממה שכבר הורגלו יבאלו הם מחוייבות להם והטוב אשר האדם אינו ראוי לו אצל המתנאה עליו מתהלך וזה שהטוב אשר ראוי לו אחד מבני אדם מתהלך בנאותות והשעור וזה שאין כל טוב נאות לכל אדם ולא השעור מזה אחד אבל לכל אדם טוב נאות ושעור התיחס כי משא כלי המלחמות והתבונות המלחמיות הם טובות אבל הם בלתי נאותות בגוזרים ואמנם הם נאותות באנשי הגבורה וכבר הפלגה במשגל לא תאות באשר עשרם חדש ואמנם תאות לאשר להם עושר קדום לפי שהחדש בעושר יצטרך אל שמירת העושר ואולם קדום העושר הנה כאלו עשרו דבר קיים לא יפחד עליו וכאשר היה האדם יאות בו טוב מה ולא יגיעהו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל וכאשר הגיע לאדם מהטובות מה שהוא נשגב ממנו באיכות או השעור הנה הוא מתת אלקים והחנינה והחק והגזרה אשר יאמר בו שהוא אצל השם ית׳ וזה כמו שיתגבר הקטן בגדול כשיהיה שונא או הנקלה בנכבד והעבריין בנזיר אלקים ואם לא הנה אין לעבריין שיתגבר בנזיר כי הנזיר מעולה יותר מהעבריין ומכאן יתבארו הטובות אשר יאמר שהאנשים יגיעו אליהם בגזרת אלקית וזה שאלה הטובות ודמיוני אלה האנשים הם אשר יוחסו הטובות היורדות בם אל הגזרת האלקית ומאשר יתגאו עליהם בני אדם אשר יהיו אליהם הטובות העצומות אשר יהיו ראוים להם הטובים מבני אדם לא הרעים מהם ולכן יאנה האדם ויתגאה כאשר המעולים לא יוכלו להתגבר במה שיהיו ראוים ויתגבר בם מי שלמטה מהם ואולם אשר יתגאו הנה הם האנשים האוהבים הכבוד ושאר הענינים אשר יתגבר בם מי שאינו ראוי להם כי זה המין מבני אדם בכלל יאנה ויתגאה בכל הענינים אשר יראו נפשותיהם ראוית להם ולא יראו זולתם ראוים להם בהבצרם מהם והגיעם לזולתם אמנם המסתפקים מבני אדם ואשר יראו שאצלם תחבולה בהבאת הטובות לא יתגאו לפי שלא יראו שבבא׳ דברים הם יותר ראוים בהם מזולתם ואם יראו זה בעלי התחבולה לא יראו שהם יבצרו מהם ומהדברים הנזכרים יתכן שנטה השופט אל הגאוה על בעלי הריב או הרחמנות לו או העצבון וזה שאשר היו בכאן אנשים בלתי ראוים ולא יתגברו ולא יצליחו הנה אין ראוי שידאג עליהם אבל ישמח בזה ובהפך אם היו בכאן רק אנשים ראוים לטוב ולא יתגברו

ואשר ילכו אל הרע מהסבות הראויות שיבא מהם רע יראו בני אדם שהם ראוים לזה ואולם אשר ילכו אל אלה הדברים מדרכים בלתי ידועים הנה ראוי שיהיו באמצע בין אלו שלא נאמין בם שהרע שמצאם הוא ראוי או בלתי ראוי אבל ראוי שיונח ענינם אל האל לפי שמה שיגיע אל האדם מהעול והרע מדרכיו הידועים הנה סבתי העול והרע אשר באדם ההוא ואולם מה שהגיעו מזה מזולת דרכיו הידועים הנה אנו נעזוב ידיעת זה אל האל יתברך והקנאה יותר הסכית לעצבון מהדאגה על הטוב אשר הגיע למי שאינו ראוי לו אשר קראנוה גאוה וכאלו זה ההפעלות קרוב שיהיה באמצע בין העצבון והקנאה וזה שהדאגה בטוב כמו שהקנאה בטוב ואולם ההבדל ביניהם שהקנאה דאגה בטוב השיג מי שיהיה ראוי לו וזה דאגה בטוב השיג מי שאינו ראוי לו ואשר ידאג להגעת הטוב למי שהוא ראוי לו ולמי שאינו ראוי לו ירפא מזה הכאב בנפילת הרע בהם ר"ל ביותר רעים שיהיו אשר לא יהיו ראוים לטוב ולכן המין מן האנשים אשר יכו אבותיהם או ישקצו נפשותיהם ברציחה כל אדם ישמח בנפול עליהם העונש לפי שהיא במדרגת השמחה אשר תהיה כשיגיע הטוב לנאותים כי שני הענינים יחד הם יושר והטובים והחכמים ישמחו בירידת הטוב במי שראוי לו וירידת הרע ג"כ במי שראוי לו שכל אחד מאלו נאה הסכלים והרעים ישמחו וידאגו בהפך מזה שישמחו מהם החכמים או ידאגו מהם הנה התבאר מאין ילקחו הקדמות לקיים העצבון או לעורר:

פרק אחד עשר

המאמר בגאוה.

אמר הפילוסוף כבר מהלצה שאם היה המתגאה הוא אשר ידאג לטוב ונעימות ענין יהיו לאיש לבלי חק הנה התחייב מזה הגדר בנפשו שלא תהיה הגאוה בכל הטובות לפי שהאדם לא יתגאה על אחר בגבורה ולא בחסידות ובכלל בכל המעלות אשר תהיינה לאדם מן הרצון כמו לא יראה במציאות הפכי המעלות לו ואמנם תהיה הגאוה בממון והכח ובכלל בטובות המוצאות האדם בחוץ ממה שכבר יראה שהטובים יהיו ראוים להם והרעים אינם ראוים להם כמו הרשות והממון ואמנם יתגאה האדם באלו בשהיו חדשים כי הקודמים מזה יחשב בם שהוא קרוב מהענין המחוייב אשר בטבע ולכן לא יתגאו בני אדם בממונות הבאות מירושה ולא בראשיות הקודמות ברוב ואולם יתגאו בלי ספק בטובות המתחדשות כמו הממשלה המתחדשת ומין הממון והאחים וזולת זה מן

במחשבתם שיפול בהם רע אבל האנשים אשר יעצבו הם אמצעיים בין מי שיבטח בזמן כל הבטחון ובין מי שיתיאש כל היאוש לפי שהמינים אשר בקצוות לא יעצבו והאנשים אשר יפחדו מאד מאד לא יעצבו לזולתם לפי שהנבהלים מהפחד לא ידאגו באחרים להיותם טרודים בכאב הנופל בהם ואשר יחשבו באחד שהוא עני ופחות הנה לא יעצבו לו לפי שהם יראוהו ראוי לנפילת הרע בו או לא יראו שנפילת הרע בו רעה ופועלי העצבון הם כל הדברים המפסידים לגוף ומצערים לנפש וביחוד אם היה מן המפסידים המביאים אל המות ומהמפסידים המביאים אל המות הם כאבי הגוף והמהומה התמהון והחלי והצרך אל מכלת הבית וכן העדר האהים או מעוטם למה שהיה מרוע המזל יהיה מהרעות המעציבות המפסידות והעמידה מהתנועה וההעסקות וקצת מההלאים הם ממה שיפעלו העצבון וממה שיפעל העצבון הוא אם ילך האדם בדרך אשר בו ימצאו האנשים טוב והוא לא ימצא ממנו כלום או אם הוא הולך ומכון אל הטוב וכל אשר יקוהו ימצאוהו רעות רבות וצרות או שהיא הולך אל הטוב בזמן לא יוכל ליהנות ממנו כעושר בימי הזקנה אמנם הקרובים אשר הם בתכלית הקרבה ממני כמו האב והבן יעצב עליהם האדם כאשר יירא ירידת הרע בהם או שיחמול עליהם כאשר כבר ירד עליהם וזה ההבדל בין העצבון וההחמנות כי העצבון בערך אל העתיד וההחמנות בערך אל הדבר שכבר בא אמנם כאשר נפל הרע באדם הנה לא יאמר שהוא ירחם עצמו וכאשר יירא נפילתו לא יאמר שהוא עצב אבל יפחד אמנם יעצב האדם על הדומין לו במדות והמחשבות והמדרגות והיחסים כאשר היו התלאות קרובות הנפילה בהם ובכלל יעצב האדם מהרעות והכאבים קרובי הנפילה לא מנמנעי המציאות או אשר תרומה נפילתם במה שעברו פעמים רבות והזכרון ג"כ לא יפעל הפחד או העצבון והאותות והראיות אשר יורו על הרע כמו אשר ידמו בקולותיהם ותכונותיהם כאלו נפל הרע או שהוא קרוב הנפילה הם מפועלי העצבון ובפרט כאשר חשב שאלו אשר נראה אות הרע נופל עליהם יהיו נשחתים וכל שכן אם היו נכבדים ויותר מזה אם היה השחתתם בעת אשר הצורך אליהם יותר או התקוה בהם יותר אפשרית כמי שיהרגו או ימותו בחורים כי אילו כלם יפעלו העצבון יותר מזולתם ר"ל השחתת המעולים אשר לא יהיו ראויים לזה בעת אשר הצורך אליהם בו חזק גם תהיה הדאגה על אשר יגיעם טוב לבלי חוק והוא אשר יקרא גאוה לפי שהעצבון הוא הדאגה שהיא הפכית לעצבון על הרע אשר יגיע למי שאינו ראוי לו וזה ההפעלות האחר הוא מדת נשיאות ר"ל הדאגה על מי שהגיעו טוב לבלי חק כי אשר ילכו אל זולת מה שיהיו ראוי' מטוב או רע הנה ראוי לדאג עליו מאד

האדם ויאוה למקום הסכנה הגדולה והתלאה העצומה כי מי שיהיה בצרה נפלאה יתאוה היציאה ממנו ולכן יגדל החסד אצל אשר הם בתכלית ההכנעה או בריחה משונאיהם כאשר שמרום והסתירום ממבקשי נפשם ואם היתה ההטבה בעצמה מעטה הנה היא גדולה בהצטרפה אל חוזק הצורך וקושי הזמן והנה התבאר מאין ילקחו ההקדמות אשר יקויים בהם החסד אמנם מאין ילקחו ההקדמות אשר יסולק בהם החסד הם על ח' פנים א' שתהיה ההטבה חוזרת אל המטיב הב' שתהיה מעוטה ממה שתחוייב הג' שתהיה בעת אשר לא יצטרך אליה הד' כשנפלה ההטבה בהזדמן הה' כשתהיה ההטבה באונס הו' כשנכוון בהטבה התגמול על הטבה אחרת ממקבל ההטבה אל המטיב הז' כשיכוין בהטבה לפרסמה ולקבל עליה תשואות חן הח' שהמטיב הטריח מקבל ההטבה בענין מה או צורך בעבורו והנה נשלם זה הפרק:

פרק עשירי

מהעצבון.

העצבון הוא דאגה מה משגת מפני רע מפסיד או מצער יקרה לאדם לבלי חק וזה כאשר יהיה ירא שיחודש הרע עליו או על אחד מן נטפליו והיה קרוב הנפילה והרצון במפסידים אשר ישנו הגוף ובמצערים שיפעלו הכאב הנפשי והתבאר מזה שהבלתי עצב יחשוב שלא תאונה רעה לא אליו ולא לאחד הנטפל בו ולכן לא יעצבו אשר כבר יהיו עליהם הרעות העצומות כמו אשר מתו בניו ולא אשר יחשבו שהם מצליחים וזה שאשר יחשבו זה יחשבו שהם לא יגיעם דבר מהרע ג"כ לא יעצבו אשר יחשבו שהם לא יכאבו לא מפני גופותיהם ולא מפני נפשותיהם וזה אם מפני שכבר קדמום רעות וניצולו מהם ואם מפני שהם ישישים כפי ארך הרגלם לרעות ואם מפני רבוי הנסיון ואם למקום מנהג נהגו בו להכניע נפשותיהם בהכנעת נפשות המקובלים המצליחים ואם מחמת פרסומם לבני אדם שיראו מפני זה שהרעות רחוקות מהם מצד שעוריהם אצל בני אדם עד כלם ישתדלו בהצלתם ומכלל אלו האנשים אשר מחשבותיהם נאות למקום מציאות האבות להם והבנים והנשים אשר לא יכאיבום ולא יצערום ולא יעציבום הימי' באח' מהם ומכלל אלו ג"כ בעלי ההפעליות המיוחסות לגבורה כמו הכעס וחוזק הלב כי אלו לא יעצבו ולא ייראו ממה שייראו ממנו הכל והאנשים הרעים נותני המומין המבוין זולתם להסרין יצירתם לא יעצבו לפי שלא יעלה

ישקיפו על עניניו ויוכל להאמין כם גם לא יתביש האדם מהגנבים רפחותים כי אלו לא יבושו למה שהיא גנות או שבח במדרגת הבהמות והנערי׳ ואין בישנות האדם ממכיריו ומהרחוקים בשוה למה שהבושת אשר יהיה לעיני מי שיכירך יהיה ממה שהוא במחשבה והמפורסם מגונה ומיני האנשים המתפעלים מהבושת הפעליות רב הם מאמינים בעצמם שהם גדולי המעלה כי אלה תמהר אליהם החרפה פן יגונו בעיני האנשים אשר במושב זקנים יהללוהו וכן האנשים אשר יכספו יהיו נראים והשובים אצל בני אדם ואשר הם רבי הצרך אל העוזרים תמהר אליהם החרפה גם האנשים אשר אינם בתכלית השבח או בתכלית הגנות יתביישו כי יראו פן ימהר אליהם הגנות גם האדם החרפה תקדימהו כשיביטו אליו האנשים אשר יתבייש מהם לכן מי שירצה לחזק הכלימה ולהגדילה יחקה שהפעל המגונה נעשה במקום רואים ולא ישיג האדם כלימה בלבד מעניניו כי גם יתבייש מפעולות הנטפלים אליו כאלו תאמר בניו ואשתו ואחיו ואבותיו וזולתם גם תגדל הכלימה אם יתרשל האדם משמירה מה שראוי שישמרהו כמו המלכים והשרים והמדינות ותכפל עם הבטת שונאיהם וכמה שאמרנו בענין הבשת יובנו עניני העזות בדבר שהוא נודע בהפכו וזה כשנדע הפך האנשים המתביישים ומאשר יתבייש ומאי זה דבר יתבייש ומזה החלצי יוכל לעמוד על התעוררות הבשת או להליץ ממנו מה שראוי:

פרק תשיעי

, מקיום החסד ותת תודה לו.

החסד הוא אשר למענו יאמר לבעל החסד שהוא חסיד והענינים שיקרא חסדים הם א׳ מב׳ ענינים אם העזר בגוף ואם בממון וכבוד וכבר יהיה העזר בגוף או ממון מפני הכבוד ואמנם תקרא ההטבה חסד כאשר לא ימצאה מקבל ההטבה מאדם אחר זולת המטיב וגם שלא יגיע לפעלו ממנו דבר אבל יהיה כלו בגלל המקבל ולפעמים תהיה ההטבה המעטה נשגבה בהצטרף על אחת מה׳ פנים אחד מהם כשיהיה רוב הצרך אליה הב׳ בעת שאין דרך בני אדם להשגיח על יד אח׳ כמו בסכנות העצומות הג׳ שהיה הוא לבדו המטיב הד׳ שהיה הוא הראשון הה׳ שהיתה הטבתו עודפת על הטבת זולתו והדברים אשר אצלה חוזק הצורך ג׳ מינים הא׳ הנכספים ההכרחיים בחיים הב׳ אשר ישתוקק האדם אליהם ואם לא יהיו הכרחיים כמו המגדים והג׳ מה שהיה מן הדברים מכאיב הפרדו או מצער ואשר הם בזה התואר ב׳ מינים מין מורגל ונכסף והם החשוקים ומין ישתוקק

ממנה כי אלה תכונות מגונות מעידות על ההכנעה והשפלות ומה שראוי להתבייש ממנו להכלים פעולות החשיבות כגון שיגנה הנדיבות והותרנות החמלה והרחמנות או שישבח נפשו ויספר ממנה פעולות נאות או שייחס לנפשו פעולות זולתו ומהמגונה לאדם שתהיינה פעולותיו בצורת מה שהוא מגונה ואם לא היו מגונות על דרך האמת כמו שיהיה ממשפחה או אנשי מדינה שהם אנשי גנויות וממה שיכלם כי האדם שיהיו דומיו ובני גילו מבני אדם יפעלו פעלות נאות ולא ישתתף הוא להם בם והרצון בדומיו השוים בסוג ואשר הם ממדינה אחת והרצון בבני גילו בעלי השנים המתקרבים ואשר הם בענין אחד ר״ל באהבה או בחברה או שהם מגיל תכלית אחת ובכלל כל אשר ישתוו בדבר אחד כמו שיהיו אנשי מלאכה אחת או עסק אחד והנה הענין כן למה שהוא מגונה שלא ישתתף האדם עם אוהביו בני משפחתו או מדינתו אם בטוב ואם ברע והכלימות אשר ישיגו האדם מפאת זולתו ר״ל על צד הדבוק בו או בדומה לזה כמו הזמות בנשים ובנערים יתחייב מהם הבזיון אשר בתכלית הנבלה וההקלאה והרצון בנבלה הפרסום אצל בני אדם בענין מגונה וההקלאה כגון שיבוזה ויחמס ולא ימצא מושיע לו ומזה המין הגזל והגנבה וזולתם וממה שיתבייש ממני האדם כאשר לא יבקש גאולת דמו ויען הכלימה הנה אמנם תהיה מפני דמוי העדר השבח ויצטער ממני האדם מזה כאשר היה מפאת הנכבדים מבני אדם ר״ל שיעדר שבחו מפיהם הנה יתבייש האדם בכלל מאשר יחשבוהו גדול ויכבדוהו או מאשר בעיניו בזה התואר מן הכבוד והמעלה ואשר יאהב האדם שיהיה מכובד אצלם הם דומיו ובני גילו והאנשים אשר יחשב בם שאמונותיהם אמונות צודקות כמו הישישים ובני המעלה והדברים המפורסמים הנראים לעין ונעשים בפרהסיא יכלם האיש מהם יותר מזולתם ולזה יתבייש מהקרובים אליו ומביטים אל עניניו יותר ואשר לא יתביישו מאלו הם המגונים והרעים מבני אדם אשר הכלם לא ידעו הכרת פניהם ענתה בם והמין מהאנשים אשר ישמר האדם מהם ולא יאמין בם יתבייש מהם כי אלה יגנוהו אם יראו בו פעל מה מגונה וינבלוהו ולזה לא יתבייש התלמיד מרבו ומהאוהבים אשר יתנהג האדם עמהם בנחת כי אלה יראו לו אי זה הדרך ישכון אור שלא ישיג מהם כלמה יהיה נבוה אצל בני אדם והאנשים אשר ישמרו גנויות בני אדם והמבזים והמלעיגים יתביישו בני אדם מהם ובכלל יתבייש מכל מי שיחזיקהו במדרגה מעולה ויהלל אותו ולא יתבייש האדם לבד מהגנויות אמנם יתבייש גם מהאותות המורות עליהם כאלו תאמר שלא יתבייש האדם מהזנות לבד אבל מהראיות אשר יורו על הזנות כגון דבור הנבלות וזולתם ואפשר המצא מינים אחרים יתבייש מהם זולת אשר זכרנום אמנם לא יתבייש האדם מאחיו קרוביו עוזריו אשר

שינא לו גם מתמול גם משלשום וכן עבודת האלוה ושמירת חוקיו ומשפטיו יתנו הבטחון אשר בתכלית כי יבטח האדם על עושהו ולא יירא מרבבות עם ונעימי ההנהגה אצל בני האדם וביחוד אצל החכמים ורבי הדעה והמליצים הנמרצים אשר להם לשון מדברת גדולות יבטחו בהם וכל שכן שלא יראו יגיעם רע מזולתם והכעס הוא מהדברים הנותנים לאדם בטחון גם החוסים יבטחו בה׳ בהאמינם כי הוא מושיע החוסים וחוסים בו וכאשר יחשוב האדם שלא יבואהו רע או שאם יפיל יבטלהו ויצודהו למרחפות לא יירא ולא יחת:

פרק שמיני

מהבשת והחרפה.

הכלימה או הבישנות הוא עצבון או ערבוב יקרה אצל עשיית הפעלות בלתי נאותית יישימו האדם בלתי משובח אם בעבר אם בהווה אם בעתיד ואולם עזות הפנים הוא בזיון ומעוט כאב והצטערות בחדוש הדברים אשר יהיה מהם הבשת והנה התחייב מזה שאדם יבוש ויכלם בהראות בו אחת מפעולות הרעות או מפעולות הפחיתים משל הראשון גזל וגנבה כפירת הפקדון רדיפת החמס וזולתם מהדברים שיתחייב מהם נזק אל זולתי משל השני כמו המורך לבב ונעדר הרגשות הבושה והניהוג מנהגם מהחסרונות אשר לא יתחייב מהם נזק אל בני אדם ומהרעות המגונות אשר יתבייש האדם התחתן או התקרב או היות בחברה עם בעלי הנבלה והפחיתות ומהדבר שראוי להתבייש האדם הוא שיהיה עשיר ולא יקובל ממנו תועלת או מה שיקובל הוא מעט או שישאל העניים ויצטרך מהם או שייעד האדם בדבר מה וכאשר יבקש ממנו אותו הדבר ישאלנו הוא גם כן דבר מה כדי שידחהו בזה לבלתי עשות מה שייעדהו או בהפך זה שכאשר נשאל דבר יבקש הוא לשאול מה שהיה כבר יעדו בו כדי שידחה מנפשו השאלה וממה שיתבייש האדם ממנו שישבח האדם בעת צרכו אליו ולא ישבחהו בזולת העת ההוא נכזבה תוחלתו ממה שהיה מקוה הגעתו אליו מן התועלת בחק האיש ההוא יתהפך לגנות וממה שיתבייש האדם שישבח האדם ביותר ממה שבו כאשר יעשו החנפים או יוציא הנבלות והפחתיות בצורת המעלות או שיראה התלאות והיגיעות הקורות לבני אדם יותר חזקות הכאב והצער ממה שהם וכן הניהוג מנהגם ממיני החניפות וממה שיתבייש ממנו האדם הוא שתהיה בעיניו התלאה המעטה הקורה אליו תלאה עצומה כשיקרה לישישים ולמעונגים שהם כואבים ללא דבר ולאשר לא ראו בצרה שיתעלפו כמעט

לכל צרה והם חלושים אצל הרעות כמו שנפל כי אלה הרעות בפעל אלא של אלי תקו׳ על ההצלה והם משתדלים בהגעתה והאות על זה שהם מבקשים העצה על ההצלה והוא מבואר ששאלת העצה היא בדבר אשר יפחד ממנו ויהיה בו ההצלה לכן גדר הפחד הוא אשר יחדל למענו הפחדן מענין מה כוון אליו והיא הפחד המכוון כפי המקום אשר יעוררהו ההלצי אצל הדיין או אצל בעלי העצה באמרו שאם יעשה כך וכך תבואינה רעות רבות וצרות עד ייעץ שיחדלו פן מרה תהיה באחרונה כמו שקרה בזמן העובר לאנשים קשי עורף עמדו במרדם עד הגיעם רעות רבות לא שעורים ומהאנשים לא עלתה על לבם הגעת הרע אליהם מצדם. נשלם הפרק:

פרק שביעי

מהגבורה והבטחון.

הגבורה והבטחון הם הפך הפחד והם יהיו דמיון או מחשבה לתקות ההצלה כאלו היא קרובה וידמו העדר המפחידים או רחוקי האפשרות ומה שיחייבו הגבורה לנגד עיניהם תמיד כגון הממון ועזר האחים ואנשים גדולים ימנעו הגעת הרע אליו והבטחון הוא באנשים אשר אין ביניהם הקנטה כי יבחר האדם במי שלא גמלהו רע וכל שכן במי שהטיב לו או שרחם עליו גם יבטח האדם באשר יאהבו שיזכרו פעולותיהם לטובה ויתרוממו בקהל עם והם הולכים בדרכי המעלה והנשיאות כי לא יחשב שהאנשים האלה יעשו עולה או יהיו לאנשים לסלון ממאיר ולקוץ מכאיב והאנשים אשר יחשבו יסירו מעליהם גם כל חלי וכל מחלה וכל בהלה ומהומה אצל ההתגברות על הרע הנופל עד לא ישיגו ממנו אבדון ומות או מה שיכאיבם הם רבי הבטחון והתקוה וכן אשר כבר נסו פעמים רבות מהרע העצום ויצילם ה׳ גם האנשים בלתי יראים מהרעות הנופלות אם שלא נסו הדבר המפחיד ולא ידעוהו ואם שנסוהו ויודעים בו והמשל מורדי הים באניות כי אשר לא ראו הטביעות הגדולות במצולות בלב ימים לא יראו כי יחשו יתמרו מימיו כי לא ישערו הסכנה הנופלת ואשר עשו מלאכה במים רבים תמיד וראו גבורת ה׳ ונפלאותיו במצולה וכי טבעו אנשים בתהומות פעמים רבות גם הם יבטחו ולא יפחדו אצל שערם ההצלה באשר מלפנים עברה עליהם כים צרה ואור נגה עליהם ואשר יחשבו שהם יותר מעולים מהמושלים עליהם או שכן הם באמת יותר מעולים או שוים אליהם לא יראו מהם ומה שיתן הבטחון גם כן שלא ימצא אדם חומס לאחר זולת שוגאו כי אז לא יפחד האדם מאשר איני

אבל הפחד הוא בערך אל דבר יפול הדושו בזמן העתיד הקרוב ויהיה עם זה גדול ועצום הרע כי מהרע המועיל לא יפחד האדם והתחייב מזה שהדברים המפחידים הם אשר להם כח גדול על ההפסדים הגדולים אם המות ואם שיהיה מן המצערים אשר בתכלית ויהיה אפשרות חדוש פעולתו בזמן קרוב וכאשר החמסן יחייב החמס כאשר יתקבצו בו ב׳ דברים הרצון על החמס והכח על עשיתו כי הרצון זולת הכח או הכח זולת הרצון לא יתחייב ממנו דבר כן ג״כ המפחיד יביא הפחד כאשר ספק בידו לעשית ורצונו עליו ולזה לא נפחד מהחלשים ואף אם ירצו בעשיית הפחד ולא מן הגבורים והחזקים כאשר נדע מעניננם שלא ירצוהו והרע אשר ראינוהו נופל באדם אחר נירא יותר ממנו ואשר הם מיעדים לעשות הרעות הגדולות בני אדם יראים מהם בטבע וכן אשר להם יכלת על הענשים הגדולים מפחידים אם לא שתהיה בהם מדת המחילה ואשר להם יכלת על הנזק מפחידים אשר בהם הנזק ההיא אפשרי כגון שהגנבים מפחידים בעלי הממון לא מי שאין להם ממון ואשר יפול בהם החמס לפעמים ויחשבו שיחמסו בעתיד הם יראים לעולם כמו אנשי חמס וכן אשר ימצאום תלוי מה שיקוו הם לעולם פחדנים ובעלי השררה והממשלה הם מפחידים וכל שכן כאשר יתאוו להזיק ואשר יפחדו מהם בעלי השלמיות והמעולים שבבני אדם הם מפחידים ואוהבי החמוסים מפחידים החומסים אותם וכן אוהבי השנואים מפחידים השונאים אותם ואין בעל החמה הגדולה והרגזנות מפחידים אצל הכעס והחימה כי אלו יסור כעסם במהרה ואמנם המפחידים הם בעלי הישוב והמעצור אשר לא יפרסמו ענינם ואין מי שיכיר מה שבלבם כי בתחבולות יעשו מלחמה והם נוטרי איבה בסתר וכל הדברים המפחידים כאשר לא תשוער ההצלה מאשר יגרמו בצד מן הצדדים אז יהיה מהם הפחד אשר בתכלית ובכלל הדברים המפחידים הם מפחידים למקום ההדמות כי הישיש יפחד כאשר קרה המות לישיש כמוהו לא כאשר קרה לבחור והנה הפחד בהכרח יהיה לאנשים יחשבו שיגיעום רעות ומהרעות אשר יחשבום שהם יגיעו אצל האנשים אשר יחשבו שהם יחייבו הגעת זה להם ובעת אשר יחשבו הגעת הרע אליהם ואחר התבאר שהפחדנים הם אלו התחייב מזה שאשר יחשבו שלא תאונה אליהם רעה הם בריאי הגופות נעימי התכונות מפני הדברים אשר מחוץ ואשר יחשבו בעצמם כי הם בשתי אלה התכונות ואם לא יהיו כן ר״ל בריאות הגוף והאותית הדברים אשר מחוץ אלה ג״כ לא יפחדו ולזה מי שיחשוב בעצמו בריאות הגוף וחזקו כמו הבחיר לא יפחד אדרבה יעיל ויחמום וימסור עצמו לסכנות וכן מי שהוא רב הממון ורב העזר מהאחים הקרובים והאוהבים יחשוב עצמו נעים התכונה מהדברים אשר מחוץ ומפני אלו שכבר שערו עצמם מטרה

פרק חמישי

מהשנאה והאיבה.

השנאה היא כהפכי האנשים אשר תחייב אליהם האהבה ופעולותיה הפכיות לפעולת האהבה כגון עשיית מה שיכעיס את בני אדם ונתינת המום בם והרע אליהם באחד ממין הרעות ואשר לא יתביישו מהעבירות ולא יוכחו מהפושעים ובכלל כל בעלי החסרונות אנחנו נשנא אותם ותבדל השנאה מהכעס למה שהכעס הוא בערך אל אדם עשה לנו מה שיחויב ממנו הכעס אמנם נשנא האנשים ואם לא פעלו כנגדנו דבר מצד רוע מעלליהם ופחיתות מדותיהם עוד שהכעס הוא בערך אל הפרטי כאלו תאמר ראובן או שמעון או זולתם אמנם השנאה תפול בין שני גוים כלם כאלו תאמר בין הישמעאלים והנוצרים ועוד שהכעס ישקוט באורך הזמן אף אם לא נעשה דבר מאשר כעסנו עליו להשקיט הכעס ממנו אמנם השנאה לא תעבור לעולם כי אם בהבטל הענין אשר יחייב השנאה ועוד שהכועס ישתוקק יגיע אל אשר יכעס עליו רע מה מוגבל תשיער בו לקיחת הנקמה אמנם השונא ישתוקק הרע לשונאו או זה רע שיהיה מוגבל או בלתי מוגבל ועוד כי בכעס ישותף קצת תענוג כמו שהתבאר ובשנאה לא ימצא תענוג ועוד הכועס ישתוקק שירד באשר יכעס עליו רע לא יעבירהו מן העולם אמנם השונא יחפוץ המות למי שישנא ויכסוף הפקדו מארץ החיים הנה ממה שאמרנו בזה הפרק ובפרק האהבה יבקש המליץ הקדמות יבאר בהם ענין השנאה והאהבה ומי הם האוהבים ומי הם השונאים גם היאך נעורר אל אהבת ענין או שנאתו עם שיקובל תועלת בידיעת ענין השנאה והכעס בקיים העול שהם מן הסבות אשר בגללם יעול המעול כמו שנקים שראובן מעול עלינו מצד השנאה אשר בינינו ;

פרק ששי

מהפחד.

הפחד הוא עצבון או ערבוב מדמוי רע יירא האדם שיפסידהו או יצערהו והנרצה בעצבון הדאגה והצער אשר תשיג הנפש ובערבוב השתבשות ההשתכלות ובהפסד האבדון והמות ובצער מה שלמטה ממנו אמנם אין הפחד מהדברים הנופלים בזמן הרחוק כי זה הדבר לא יפול הפחד עליו כאשר לא נפחד מהמות עם ידיעתנו שנמות בלי ספק למה שלא נדעהו היותו קרוב

והשונאים הם בהפך אלו שהטובות הנופלות בשונאיהם יהיו להם לצער גדול ויתענגו ברעות הנופלות בהם ואם כן מאותות האהבה התמימה הוא שיתאונן אל הרע הנופל באוהב וישמח בטוב המגיע אליו גם מאותותיה שיהיה פעל האוהב הפכי לפעל השונא בדבר האחד בעינו כאשר היקש אחד מהם באחר והמשל שאדם יחשוב להנצל על יד שני אנשים וימצא שאחד מהם עזרו והאחר מסרו והנה אין ספק שאשר עזרו הוא האוהב ואשר מסרו הוא השונא ואחר שכבר התבאר שהאוהב הוא אשר יכסוף הטוב לאוהבו מפני עצמות אוהבו הנה התבאר שההטבה אחד מפועלי החבה ואוהב האוהב אהוב ואשר יאהבו הנאהבים אהובים וכן אשר יאהבום האהובים ואשר ישנאו מי שישנא האדם ואשר ישנאום שונאי האדם כל אלה אהובים ובכלל האוהב יחשב הטוב שהוא לאהובו הוא לו בעצמו וכן הרע ולזה ישתתפו באוהבים ובשונאים ובכל הדברים והטוב הנפשיות אשר תערב חברתם ולא יקוצו בהם האנשים להיותם מתענגים בם הם אהובים לנעימות מדותיהם כי לא יתעוררו אלה לרעה מן הרעות או לשלח מדנים ותגרה עד תחוייב בהם השנאה גם המשבחים והמשובחים הם אוהבים זה את זה ואשר ירגילו נקיות במלבושיהם ובעניניהם הם נופלים בחן האנשים מצד אותו הנקיות והם אוהבים גם אשר ישקטו מהכעס מהרה ואינם נוטרים איבה ובכלל לא יחפצו במדון וברע שיגיע מהם לשום אדם הם אוהבים ואשר לא יתפלאו מזולתם בדבר עצמו אשר יתפלאו מעצמם אהובים כי לא תחשב זאת להערמה כי אין מי שיתפלא מעצמו כי אם בדבר יחשוב היותו אמת והשמחים באדם במה שיש לו מן הטובות אהובים והמכבדים והמכובדים אהובים זה לזה והאנשים אשר יחפוץ האדם יקנאו לו קנאה מצד מעלות באופן לא תגיע מזאת הקנאה הלשנה או דבר רע אלא שיכסוף שיעמדו על מעלותיו הם אהובים למה שיעמדו על הטובות והמעלות אשר באדם מצד קנאתם וזה אשר יכספו אם לא תגיע הקנאה למדרגה תתחייב ממנה נזק או חרפה במקונא ואשר ייטיבו לאנשים אוהבים לאשר ייטיבו אם לא תחובר בזאת ההטבה עבודה גדולה או דבר יותר רע ועצום מן ההענקה ההיא ואשר יאהבו הקרובים והרחוקים החיים והמתים יאהבו מבני אדם לשערם נעימות מדותיהם כי כבר יחשב שהאוהב את הנכרי או המת כל שכן שיאהב הקרוב או החי ואשר לא יעזבו האנשים לעת צרכם אוהבים למה שבהם מטוב ההנהגה כי האדם יאהב הטובים איך ומה שיהיה ופעולת האהבה הם החברה והתקרבות עם הבריות וחוזקת יד האוהב וההטבה לו ושלא יספר בטוב שעשה וכן יתר הדברים שיפעלו האוהבים קצת לקצתם:

יכפל בו יפעל המחייב לכעס גם גאולת הדם אם בעצם הפושע ואם במי שדבק בו תשקיט הכעס העצום עוד נפילת הרעות העצומות בפושעים תשקיט הכעס לפי שהיא עומדת במקום גאולת הדם עוד החמסים לא יפול הכעס עליהם ממה שיעשו כנגד החומסים לפי שהחמוסים יחשבו שהפעולות ההם הם יושר ואין לאחד שיכעס על היושר ובזה הענין ראוי שהחמוסים יראו להומסים שוה על צד העונש עליהם על מה שקבלו מהחמס אלא שהרעים והתקיפים לפעמים יכעסו אף על היושר לרוע תכונתם ואשר לא ישערו בבזיון והקלאה לא יכעסו וזה לכסלותם וגדולי הנפש לא יכעסו כי לא יחשבו שפעולת הבזיון יחייבו להם בזיון אדרבה יחפצו בזה שהאנשים ישללו מהם הרבה מפעולות המעלות כדי שיראו גודל נפשם שאף על הדברים הגדולים לא יכעסו ובכלל כל מי שלא יצטער בבזיון אם מפני קוטן שעור המבזה ואם מפני גודל שעור המבוזה הנה הוא לא יכעס עוד הנוססים לא יפול הכעס עליהם כי נפל ברע יותר עצום מן הרע שקיה האדם בהם כי אשר נפל בו פגע המות ירוחם אחרי שהוא יותר עצום שבפגעים הנה כבר התבאר מאי זה מקומות ילקחו הקדמות לעורר הכעס או להשקיטו והכעס בכלל ישקיט וינוח מששה מינים מבני אדם אחד מהם מן הנוראים הב׳ אשר יתביישו מהם בני אדם הג׳ נעימי המדות וטובי הנפשות הד׳ פועלי הבזיון לא בבחירה הה׳ מי שכבר ירד עליו רע יותר גדול מאשר ישתיקק הכועס עליהם הו׳ שיהיו כבר נאבדו ונפסדו וזה תכלית מה שנאמר בכעס. הנה נשלם הפרק:

פרק רביעי

פרק האהבה והחבה.

האהבה היא שיהיה האדם כוסף הטוב לאדם אחר בגלל עצמות אותו האדם לא בגלל עצמות נפשו ושיהיה לו כח יפעל בו הטוב לו והתאהבות הוא שיהיה כל אחד משניהם בזאת התכונה והתחייב מזה שהאוהב האמתי יחבב ויחובב יחד ויחש׳ שיהי׳ באהבה התמימה תנאי שלישי שכל אחד משניהם עם שהוא אוהב הטוב לחברו מפני עצמות חברו ידע כל אחד משניהם אהבת חברו לו וכאשר היה זה מונח לנו בגדר האהבה התבאר שהאוהב הוא אשר יתענג בטוב אשר יהיה לחברו וישתתף עמו בנוקין ועצבונות אשר ירדו בו לא מפני עצמותו אבל מפני עצמות אוהבו וכאשר היה האוהב בזה התואר כל אחד מאוהביו ישיש וישמח בו ולכן יהוו האנשים המשותפים בטבע ברעות ונוקין מחובבין

זה על צד הבזיון כי לא יחשב שאדם יבזה עצמו עד ההודאה בענין והתשובה ממנו שידוד שלא ישוב אליו לעולם ישקיטו הכעס כי הוא כמי שקבל עליו העונש ממה שעשה והוא מבואר שההודאה תקל העונש כי כשאמר דוד אל נתן חטאתי לי״י אז אמר נתן גם י״י העביר חטאתך לא תמות (ש״ב י״ב ג׳) וכן אמר משה רבינו בענין העגל מתודה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל״ב ל״א) וכן בענין הקרבנות והתודה אשר חטא עליה והנה התבאר בנסיון שאנחנו נכביד העונש על האנשים הכופרים הטוענים על עצמן ויחדל הכעס מאשר ידו בעונש הבא עליהם שהוא יושר ועוד התחייב כי הכפירה היא עזות פנים ויוהרא ואין לעג ובזיון כזה אמנם כאשר אין העון גלוי לא תחשב אז הכפירה לבזיון עוד ישקיט הכעס כשישים האדם עצמו דכא ושפל רוח במדרגת מה שנראה מהכלבים כי הם לא יחרצו לשונם על היושבים והשקטים אמנם ינשכו האנשים הנמהרים והענוות והצער באדם ישקיטו הכעס כי זה יחשבהו האדם בעונש הראוי והיורד עליו ואשר לא יחזיק במריבה ישקיטו הכעס כי זה עומד מקום ההכנעה ושפלות הרוח ואשר אין דרכם לזכור מומי האנשים להתל או להלעיג או אשר יעשו על המעט לא יכעס האדם עליהם או אם נפל בהם הכעס ישקוט מהרה עוד האנשים שהם טובי הנפשות נעימי המדות וסבלנים או לא יכעס האדם עליהם או ישקוט הכעס במהרה כי לא יחשב באלו שיעשו מה שיעשו על צד הבזיון גם האנשים הנוראים אשר מוראם וחתתם על הבריות לא יפול עליהם הכעס כי אין אפשר שיכעס עליו וירא ממנו יחד ואשר יתבייש ממה שפע׳ ישקיט ממנו הכעס והדברים אשר אין ראוי שיכעוס עליהם הנה הם אם שלא יכעוס האדם עליהם אם שישקוט הכעס במהרה כמו בזיון התלמיד על צד התוכחה ופעולת הבזיון אשר יכוון בה הגעגוע בעת אשר יכוון בהם הגעגוע או אשר יכוון בהם השעשוע בעת היה המכוון בהם השעשוע והגעגוע לפי מה שאמר אריסטו הוא אשר יכוון בו להטיב נפש אשר עליו הגעגוע מזולת שיגיע מאותו הגעגוע התענוג והשעשוע יכוון בו שיתענג המתענג עם אשר אליו השעשוע ולכן געגועי הטובים ולא ישתעשעו יכן הבזיון אשר המכוון ממנו היסור על צד העונש אצל הפושעים ישקוט ממנו הכעס וכן כשיספיק האדם הצורך בדבר מועט וגבוה הוא דבר אשר לא יכעס האדם עליו או ישקוט ממנו הכעס אחר שבאותו הגבוה קצת מהספקת צרכו ובכלל כל פעל מפעולות הבזיון או המבוה כאשר לא יכוון בו חוק למבוזה ולא תענוג מגונה או תחובר בו תקוה ותוחלת לא יכעס ממנו משל הראשון הבזיון על צדק התוכחת משל השני הגעגוע אשר לא יביא אל הומה משל הג׳ שיחובר בו טוב הספקת הצורך גם ארך הזמן ישקוט הכעס אם לא

להולתם בפעל או במאמר ועל זה הצד תפול ההקלאה בחכמים והמעולים מההמון למה שתכונותיהם ועניניהם ומעלותיהם הם אצלם נעדרי התועלת לגמרי ולזה כאשר ירגישו בפעולותיהם מן התועלת יתחרטו מן ההכלמה ויבקשו מהם מחילה ויתנצלו במה שעבר וזה בעת הצרך אליהם גם נכעס על האנשים אשר יפסקו טובותיהם הנהוגות או שלא יגמלו האדם על פעלו כפי מה שראוי לו או שיגמלו רעה תחת טובה שזה יחשבוהו האנשים לבזיון גם האוהבים יפול הכעס עליהם כאשר לא ידברו טובות באוהביהם כאשר יצטרך או שלא יגערו במי שמזכיר אותם לרעה או שלא ישתתפו בצרתם ויהיו להם מעיר לעזור כמשפט האוהבים או שיחשבו רעה מאוהביהם ויחשדום בדבר למה שכל אלה הדברים הם פעולות השונאים גם יפול הכעס על אשר יבזו האדם בדברים שהם חוץ ממנו ואלה ה' מינים א' כאשר יקל כאשר תכבדהו ב' אשר יבזה מי שהוא מופלא אצלך ואם אינו מופלא ג' שלא יהיה מופלא אצלו מה שתחפוץ היותו מופלא אצל כל בני אדם אף על פי שאין הענין כן והד' שבוה באנשים אשר תתפלא מהם או יתפלאו ממך ה' שלא יתבייש מהדברים שתתבייש מהם ואמנם יכעס האדם על הענינים האלה לפי שיראה לו שלא יעזרו לו אוהביו על הדבר הראוי ככעס האבות על הבנים כאשר הוא נעדר העזר מהם על הדברים הנאותים או יחשבו בם שהם נאותים גם נכעס על האוהב אם ישכח מה שראוי שיזכירהו כמו שישכח שם האוהב או מה שצוה עליו והוא נקל השמירה למה שהוא יחשבהו לבזיון גם יכעס האדם אל מי שיכירהו כאוהב לו וייטיב לזולתו ולא ייטיב אליו והנה התבארו מי הם האנשים המוכנים שיכעסו ואשר יפול הכעס עליהם והדברים הפועלים לכעס:

פרק שלישי

מהשקט הכעס.

השקט הכעס הוא העדר הכעס או רפיונו וזה נעשה בהפך הענינים הנזכרים ר"ל שאנשים שוקטי הכעס הם בהפך הכועסים גם אשר לא יפול עליהם הכעס ראוי שיהיה בהפך אשר הכעס יפול עליהם והדברים הפועלים להשקט הם בהפך הדברים הפועלים לכעס ולזה כשנשער שהמבזה אינו עושה מה שעושה בכונה אם שתהיה שגיאה או אונס יהיה סבה להשקט כעסנו כי הכעס הוא בערך אל הבזיון הנעשה ברצון עוד הצער והאונס בכועס ישקיטוהו מכעסו וישכיחוהו הבזיון עוד נשקיט הכעס כשנעשה בעצמנו מה שהחשב הכועס לבזיון עליו כי אז יחשב שלא נעשה

יבוזהו ומיני הבזיון הם ג' הקלאה התול ולעג וההקלאה היא הזכרת הקלונות אשר יעשה האדם במי שיחשבהו חרפת אדם וזה כשכוון בה הגעת צער או בזיון בערך אל הנקלה בהזכירו מומיו מבלתי שיכוון לתועלתו כלל אמנם כשכוון בה הגעת התועלת אל מי שיקלהו ויחרפהו כמו שיוכיח אדם חבריו לטובתו עם חרפות וגדופים זה לא יקרא בזיון וההתול הוא הסכמה נראה עם המהותל בדבר מזולת שיהיה הענין כן על דרך האמת כמו ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלקים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (מ"א י"ח כ"ז) והוא מבואר שהיה נראה שאליהו יסכים עמהם עד שהאמינו בו כמו שנאמר ויקראו בקול גדול ויתגודדו כמשפטם וכו' (שם שם כ"ח) והלעג הוא בזיון מה בדברים או ברמיזות באופן ירגיש בו הנלעג בלי הזכרת מומין ועל הרוב יעשה עם רמיזה כמו בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו (תהל' ל"ה ט"ז) אמנם נקרא לעג בשלא יכוון בו דבר אחר כי אם הקנטת הנלעג והבזיון בו אמנם אם כיון בזה תועלת לעצמו כמו שיעשו העומדים לפני המלכים לתת להם תענוג ושעשוע יקרא לוצין כמו משך ידו את לוצצים (הושע ז' ה') ואין ספק שהכעס יהבזיון הוא עם תענוג מה לבעליהם אם הכעס למה שיתגדל האדם להשבו שינקם ממנו ולזה לא יכעס האדם על מי שהוא גדול ממנו מאד כי לא תפול בזה מחשבה על הנקמה גם לא יכעס על מי שהוא קטון ממנו מאד למה שלא יחשוב לנפשו התגדלות בהנקם ממנו ואם המבזה ימצא תענוג בנפשו כהשבו לו מעלה על הנבזה כי לא יבזה האדם למי שיחשבהו גדול ממנו אמנם אשר יכעסו על זולתם הם אשר יחשבו ימצא להם יתרון עליהם בצד מן הצדדין כמו שיכעס העשיר על העני והשוקט על שמריו לנכון למועדי רגל ואשר יחשוב בנפשו שהיא מוכנת למעלה מן המעלות על נעדרי ההכנה אל השלמות והמלכים והשרים על אשר תחתיהם עוד יכעסו ויהיו חוקי הקפדנות מבקשי הנקמה אשר לא יתפייסו מהפושע עליהם בדבר מועט עוד יכעסו אשר היה עליהם חק הטבה מה מזולתם וימנעו ממנה בכונה מעושה ההטבה כי אלה יכעסו בחשבם עזיבת ההטבה ההיא אליהם לבזיון גם התכונות המחייבות הכעס הם ההשתוקקות אל דבר עם דאגה וצער שאלה לקוצר רוחם יחשבו לעשות איזה דבר כנגדם ואם לא נעשה ומהם אשר להם הדברים יצערו כמו עני או חלי וזולתו וישתוקקו אל הסרת אותו הצער כי אלה יכעסו על כל דבר ומהם האדם אשר נכזבה תוחלתו כי ימהר אליו בראותו מחשבותיו בטלות לא יועילו ולא יצילו ועל הדומה לזה אמר ישעי' הנביא ועבר בו נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (ישע' ח' כ"א) אבל האנשים אשר נכעס עליהם הם אשר יחשב בהם העדר התועלת

פרק ראשון

ההצעה לזה המאמר.

אחרי באינו בחלקים הראשונים מה שחשבנוהו מספיק בידיעת סוגי הדבור וחלקי המאמר והדברים הראויים למליץ ולמדנו האדם להרגיל נפשו בכל סוג מהם כפי מה שיאות ולכונן חלקי המאמר באופן ראוי והגון לענין ענין והראנו המקימות אשר ילקחו מהם הקדמות לדבר מה שצריך בסוג העצתי עצומי או מקיים עם השמירה מן ההטעאות ראינו לדבר בשני חלקים האחרונים בדברים המשותפים לכל המלאכות ויען מיני ההפעליות כגון הקנאה והאבה והכעס וזולתם מצד מה ששבו קנין באדם במדרגת המדות ר"ל שהיו אלה תכונות נפשיות בטבע או בהרגל יפול בהם השבח והגנות והיו מסוג המקיים ומצד מה שהם הפעליות יבוקש ענינם לפעמים בסוג המשפטי והעצתי בהצטרכנו לעורר הלבבות אל אחד מהם כאשר התפרסם מהדברים הקודמים היו אלה א"כ משותפים לכל המלאכות והיא מבואר בנפשו ג"כ שמיני ההקשה אשר ינהגם המליץ אינם דברים מיוחדים בסוג מה מהם כי הסמן והמשל שהם כלי ההלצי כאשר יבקש המבוקש ילקחו בכל אחד מהסוגים לכן הסכמנו את עצמנו לדבר מאלה השנים בזה החלק ר"ל ממיני ההפעליות וממיני ההקשה עוד ידבר בחלק האחרון מהיפויים ההלציים שהם דברים משותפים ג"כ ואין ספק לפי מה שנהשיב שזה הסדור הוא נפלא מאד מבואר היופי והתקון לא יערכנו זהב וזכוכית:

פרק שני

מהכעס.

אמר הפילוסוף בב' מההלצה הכעס הוא תוגה אי רושם נפשי' תהיה ממנו תשיקה מן הנפש אל עונש יהיה מחייב במי שהכעס עליו מפני בזיון ממני באיש הכועס או במי שהוא ל־גלו ודבק אליו והבזיון הוא אשר יקרא הקטנת הנפש לפי שהיא תקטן כאשר ידמו בו הדברים הקטנים

השער השלישי

כולל עשרים ושנים פרקים.

איש את אחיו אמת ומשפט וכו׳ ונחתמה הנבואה בפסוק המצוה בכלל על כל הכתוב בספר התורה הזאת ואמר בסוף מלאכי זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב חקים ומשפטים והנה אמר הש׳ ית׳ ליהושע (א׳ ז׳) רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי כו׳ ואדננו דוד צוה לשלמה בנו ושמרת את משמרת י״י אלהיך וכו׳ (מ״א ב׳ ג׳) והנה יזב מה שתמצא בספרים וכמעט כל מה שנאמר לנו מן המצוות האוהרות והתוכחות שהם בסוג העצתי כאשר התבאר בתחלת הספר הוא בעניני התורה התמימה וכל זה להיותה נימוס שלם לא יחסר כל בה מביאה אל הצלחת הגוף והנפש כמו שנאמר אורך ימים בימינה וכו׳ (משלי ג׳ ט״ז) כלומר שעל הכוונה הראשונה היא תתן לנו אורך ימים וחיים נצחיים ועל הכוונה השנית אשר כנה בשמאלה תביא אל הצלחת העולם הזה אשר מן הנפלאים בו הם עשר וכבוד כאשר התפרסם במה שקדם והנה עלה בידינו מכל מה שאמרנו שההלציי מבני אמתנו ראוי שיקח הקדמותיו ממה שנמצא כתוב בספרים האלה התוריים ובזה יהיו דבריו תמימי ההספקה אמנם אם יקח הקדמותיו מבעלי ההנהגה המדותיים להביא האנשים אל המעלות להסירם מן הפחיתיות אין כאן פשע וחטאת אלא שבוה ובכל הענינים ספרינו התוריים הם היושבים ראשונה ליסד אבן השלמות פנת יקרת וידיהם תבצענה בתי הנשמה להכין אותה ולסעדה בעל גמילות כעל

ישלם ובזה נשלם זה החלק הב׳ :

ודמיון עם אחד מברואיו התחייב מזה שאין יחס וערך לגמול הנפלא אשר נצפה אם נשמור לעשות ככל התורה והמצוה אשר צונו יי אלקינו לאשר יקוו הם השג באמצעות הנימוסים השכליים כי המצוה הזאת יש לה תועלות רבות זולת אשר ישיגם השכל לא יוכל האדם לעמוד עליהם כי אם בנבואה או בקבלה והנה אמר הנביא אל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעיה מ׳ כ״ה) למי תדמיוני ותשוו ותמשילוני ונדמה (שם מ״ו ה׳) לאמר שאין לו יחס ודמיון כלל עם אחד מברואיו וכן אין יחס בין פעולותיו ופעולות ברואיו ולזה מנהיגי האומה שופטיה ושוטריה ונביאיה יוכיחוגו על עברנו על המצות והתורות הזהנה ומיעד לעוברים עון גדול וכן יצוונו לשמור את כל החוקים והמשפטים אם יעוד הגמול ליראי ה׳ ולחושבי שמו אומ׳ במצות השכליות ר״ל התלויות באמונה שמע אלי יעקב וישראל מקוראי אני הוא ראשון ואני הוא אחרון אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעי׳ מ״ח י״ג) עוד אמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (שם מ׳ כ״ו) עוד אמר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ וכו׳ (שם שם י״ב) ואמר להזהיר מן העברות הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום וכו׳ (שם ה׳ ח׳) ואמר בהטיית הדין והמשפט הוי החוקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו (שם י׳ א׳) ואמר מיכה שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט כו׳ (מיכה ג׳ ט׳) ואמר שם על הרע כפים להטיב השר שואל והשופט בשלום והגדול דובר הות נפשו כו׳ ואמר יחזקאל וימרו בי הבנים בחקותי לא הלכו ואת משפטי לא שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת שבתותי חללו וכו׳ (יחזקאל כ׳) כאלו באר הפסוק שאין נימוס בעולם תתחייב אליו הצלחת הנפש אשר רמז וחי בהם כי אם התורה לבדה ואמר יחזקאל בעבודה זרה מה אמולה לבתך נאם ה׳ אלקים בעשותך את כל אלה (שם ט״ז ט׳) ואמר אחר כן בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשית בכל רחוב כו׳ (שם שם ל״א) ואמר עוד ואבא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי ישראל מחוקה על הקיר כו׳ (שם ח׳ י׳) ואמר עוד (שם) והמה משתחויתם קדמה לשמש ואמר ירמיהו (י״ז כ״א) בשמירת השבת השמרו בנפשותיכם ולא תוציאו משא ביום השבת ואמר עוד לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת כו׳ (שם) ואמר בצווי על שמירת קצת המצות שמרו משפט וכו׳ (ישעי׳ נ״ו א׳) ואמר בהושע (י׳ י״ב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד ואתה באלהיך תשוב (שם י״ב ז׳) ואמר בצפניה בקשו את יי כל ענוי ארץ וכו׳ (צפני׳ ב׳ ג׳) ואמר בזכרי׳ (ה׳ ט״ז) משפט אמת שפטו חסד ורחמים עשו

כי דבר אחד בעצמו לא יקובל מבעלי הדעת השלמה ומההמוניים בשוה לכן צריך המליץ בזה להערמה גדולה לתת לכל אחד דברים יערב לו ויטעמהו ויקבלהו וכן ג״כ אין ראוי שכל האנשים ידברו באופן מתדמה כי המאמר יקבל ג״כ התחלפות מצד התחלפות מדרגת האנשים המדברים והיא מבואר שאין ראוי לזקן מלא חכמה וחותם תכנית לדבר באופן ידבר אחד מהבחורים חדשים מקרוב באו לדבר ליד שערים גם כי המלך והשרים לא ידברו באופן מתדמה לדלת עם הארץ רק איש ואיש כפי מה שיאות למדרגתו לא יטה ממנה ימין ושמאל ובכלל צריך שיתבונן המליץ לעולם בג׳ ענינים א׳ הדבר אשר בערכו תנתן העצה הב׳ מדרגת היועץ הג׳ מדרגת האנשים אשר להם הכח להסכים אל מה שיועץ או למנוע ממנו עוד אמר כי הספור אין בזה הסוג מצד עצמו כי אם במקרה שאין מי שיסכל הדבר אשר ייעץ עליו עד יתחייב לספרו האמנם כי המשלים בזה הסוג יצליחו יותר ממה שיועילו ביתר הסוגים להיות הדברים העתידים מתדמים לעוברים עד נקח ראיה מהם על מה שאפשר שימצא בעתיד והנה יהיה במאמר העצתי ספור מהדברים העוברים במקרה גם שידמה לפעמים לסוג המשפטי כי הרבה מה שנעורר האנשים אל הכעס והאבה היראה והחנינה ואהבת הדבר והתרחק ממנו בסוג העצתי כאשר הענין כן בסוג המשפטי אמנם אם נקח הספור באופן רחב מצד שיכלול כל הגדה אם מהעבר אם מהעתיד כמו שהתבאר למעלה מדברי טוליאו בג׳ מההחדשה ומדברי הפילוסוף בקצור הנז׳ היה בזה הסוג מן הדבור הספור בעצם.

פרק שמונה עשר

מנתינת העצה לפי התורה.

אתה בן אדם אם תשכיל כל הנאמר למעלה מהנהגת הממשלה אשר אמר בה הפילוסוף תגיע ההצלחה האנושית אם שהיא תהיה על דרך המוסר וכפי מה שיחיבהו הדת והנימוס אשר השכל יסדוהו ואדם ירה אבן פנתו אז תדע מה גדלה מעלת האומה הישראלית על כל בני אדם מה טובו אוהליה ומשכנותיה ומה יפו פעמי הנהגותיה אשר לה משפטים צדיקים ותורות אמת לא הלו בה ידים נתונים נתונים המה לנו מאדון המציאה בורא השמים ונוטיהם אשר גבהו דרכיו מדרכינו ומחשבותיו ממחשבותינו כאשר גבהו שמים מארץ ויען יחס פעולה אל פעולה כיחס הפועל אל הפועל והיה הפועל בדתנו ונימוסנו הש׳ ית׳ שאין לו יחס

אנשי מעלות ובעלי יכולה על הפעולות אשר יתנו הצלחה למדינה ובעלי זריזות ושמירה במה שדרכו שיפסיד המדינה מבית או מחוץ ולכן נקראת זאת המדינה בזה השם וזאת הממשלה הם שני מינים ראשות המלך והיא המדינה אשר היו דעותיה ופעולותיה כפי מה שיחייבוהו החכמות העיוניות והשנית ראשות הטובים והיא אשר יהיו פעולותיה ודעותיה מעלות לבד וזאת תקרא הכהניית ויאמר שהיא היתה נמצאת בפרסיים הראשונים לפי מה שספרו אבונצר ואם אחדות הממשלה הנה היא הראשות אשר יאהב המלך שיתיחד בו בכבוד הראשיי ולא יבצר ממנו דבר ישותף לו בו זולתו וזה בהפך מדינת הטובים ואלה המדינות לפעמים היו הנימוסים המונחים בה מוגבלים בלתי מומרים אחרים לנצח כפי מה שעליו הענין בנמוסי הישמעאלים ולפעמים היו בלתי בעלי נימוסים מוגבלים אבל יונח הענין בם אל המושלים עליהם כפי היותר מועיל בעת עת כפי מה שעליו הענין בהרבה מהנימוסים הרומיים היום ותכליות אלה דהנהגות הם אלה תכלית ההנהגה הקבוצית החרות ותכלית פחיתות הראשות קבוץ הממון ותכלית טוב הממשלה המעלה והחזקת הנימוס ותכלית האחדות הכבוד וההנהגות אשר לא יונהו בם נימוסים בלתי מומרי' הנה תכלית מניחם הוא השמירה והנצירה מהטעות הנופל בנימוסים בהמרת הזמנים והמקומות ואמר בן ישר שאלה ההנהגות אשר ספרם אריסטו לא ימצאו פשוטות ואמנם ימצאו ברב מורכבות כגון הענין בהנהגה הנמצאת עתה כי היא כשנסתכל בה נמצאת מורכבת ממעלת כבוד חרות ונצחון והנה כאשר נדע מיני ההנהגות נוכל לדעת המדות והנימוסים אשר יביאו אל תכלית כל אחד מאלה ונוכל ליעץ הדברים המועילים בערכם האמנם כי ראוי שנתלבש באותן המדות אשר נשתדל ההספקה בהן כי בזה האופן יהיו דברינו נותנים ההספקה כי כשתצא בנו המדה אשר ניעץ עליה היה מאמרנו בזרזנו עליה יותר חזק ההספקה ולכן ראוי שלא ניעץ אלא במה שהוא נמצא לנו ואנחנו תאבים על שימצא לנו והנה התבאר מאין נספיק המועיל בנימוסים בהנהגה הנהגה וכמה צדי ההנהגות והנימוסים אשר נפנה למולה כפי מה שיספיק לזאת המלאכה ואמר קינטיליאנו בעשירי מן החלק הג' שהמיעצים בזה הסוג ראוי שידברו באופן מתחלף כפי התחלף תכונות השומעים ומעלותיהם עד שידבר בפני בעלי העצה היושבים ראשונה באופן ראוי אליהם ובערכם תאות הפתיחה בזה הסוג מתדמה לפתיחה הנעשת בסוג המשפטי. כי נשיאי העדה קריאי מועד ידמו הדינים אשר אליהם המשפט ובכלל בכל המאמר ישמור מה שראוי לשמור המדבר לפני הגדולים ואם היה הדבור העצתי לפני המון העם ראוי לכונן ההספקה בענינים יאותו להמון ולדבר דברים אשר מדרכם שיקובלו כפי מדרגתם

אדם הוא יותר נבחר מהדבר שהיותו נבחר תלוי בשיודע כמו הבריאות והיופי שהבריאות נבחר בעצמותו והיופי לזולתו ומהם שהמועילים בדברים רבים הם יותר מועילים ולזה יחשב שהבריאות והעושר נשגבים שהם מועילים בדברים רבים ר״ל שהם יקבצו העזיבה מהתוגה והפעל בתענוג ר״ל שהבריאות היא סבת הפעל בתענוג והעושר סבת עזיבת התוגות וכל אחד משני אלה ר״ל עזיבת התוגות והפעל בתענוג מעולה ונבחר בנפשו וכאשר קובצו באדם שמוהו רב ועצום מכל דבר אלה מה שראינו להביא בזה המקום ממקומות אשר מהם יתבאר היות הדבר יותר מועיל אלא יתחייב להלצי שכאשר הביא אלה ההקדמות לחזקם בהמשלים הלקוחים מן האנשים אשר פעלו אותם הפעולות והשיגם התועלת או נזק ולזה מה שיחוייב להלצי שיהיה שומר הספורים והגדות:

פרק שבעה עשר

מנתינת העצה בנימוסים.

אמר הפילוסוף באו׳ מההלצה שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והמדות והנימוסים אשר ייחדו הנהגה הנהגה למה שבכל אחת מהנהגות נימוסים מועילים בה אשר בהם תהיה הצלת אותה המדינה וקיומה והנימוסים מופלגי הפאר והתועלת הם הנימוסים הישרים אשר ישמם הראשון במדינה ההיא או הנפקד עליה ממנו והנימוסים ההם הישרים יתחלפו בהנהגות בהתחלף תכליתם ומספרם לפי מספר ההנהגות וההנהגות בכלל הם ד׳ ההנהגה הקבוצית וההנהגה הפחיתית וההנהגת הממשלה וההנהגת האחדות והוא הכבוד ואלה ההנהגות כלם המכוון בנימוסים המונהגים בהם הוא המדינה והכל לא האיש אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות בה בהזדמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד ואם פחיתות הראשות הוא אשר יתמנו בו הממונים על המדינה בהנחת המסים והעלות על צד שיגיע קבוץ הממון לראש הראשון לא לעשות אוצרות ומטמוניות למדינה או ההוצאה למשמרת והחוזק ואם הגנם הלק מקבוץ הממון היה ראשיות קבוץ הממון ואם לאו היה ראשיות הנצחון והיו במדרגת העבד לראש הראשון ותהיה שמירתו מהם כמדרגת שמירת האדם מעבדו ואם טוב הממשלה היא אשר תהיה על דרך המוסר וההמשך במה שיחייבהו הנימוס הם מושלים בטוב הממשלה וזאת היא הממשלה אשר יגיע בה כשרון אנשי המדינה וההצלחה האנושית ולזה היו

פעולתם אשר היא הצדק יותר מעולה מאשר פעולתם המעשה
הפך זה גם כן שהפעולה היותר מעולה היא מהחכמה היותר
מעולה שהעמידה על האמת שהיא יותר מעולה מהמעשה היו
המלאכות המדעיות יותר מעולות מהמעשיות וכה זה ההתחיבות הוא שיהם
פעולה לפעולה כיחס מלאכה אל מלאכה ומהם שאשר ישפוט בו הכל או
הרוב או המלובבים והטובים והישרים בלבותם שהוא טוב ויותר מעולה
הנה הוא יותר מעולה במהלט ובעצמו כאשר שפטו זה כפי יצירתם והיו
חכמי לב לא לפי מה שקנוהו מהדעות מחוץ כי המלובבים מבני אדם
כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם ואצל איזה דבר
הם ואם היתה מה שיעמדו עליו ביצירתם זולת מה שתהיה העמידה עליו
מזה בחכמות ורצון באשר יכספו הכל הנאמר בנדר הטוב ר״ל כפי
ויצירתם הטבעית כי מה שתכספהו היצירה הלבבית הוא טוב מהלט או הוא
יותר מעולה מטוב כמו ידיעתם שהגבורה והמוסר והעריצות טובות
ותשוקתם אליהם ומהם שמה שיהיה מן הטובות עמו תענוג הנה הוא יותר
נבחר ממה שאין עמו תענוג ומה שיהיה יותר רב תענוג הנה הוא יותר
נבחר ומהם שמה שיבחרוהו רכל הו׳ יותר מעולה ממה שלא יבחרוהו כל
ההמון ומהם שמה שיבחרוהו רוב בני אדם הוא יותר נבחר ממה שיבחרוהו
המעט מהם ומהם שמה שיבחרוהו השופטים הראשונים אשר לא לקחו
המשפטים מזולתם והם מניחי התורות יותר מעולה ממה שלא יבחרוהו
ומהם שהמקובל אצל בני אדם שאשר כבודותיהם יותר גדולות הם יותר
נבחרות שהכבוד למה שיהיה תגמול המעלה כל מה שיגדל כבוד האיש
יחשב בו שגדלה מעלתו והמין מבני אדם אשר הגיעם החוק העצום
והצער הנפלא למקום התועלת הם גם כן מקובלי המאמרים מאד כמו
סקרט וזולתו ואשר התקבצו בו שני הדברים יחד ר״ל הכבודות והחוק הרב
מפני המעלות יהיו יותר מעולים ויותר נבחרים ומהם שהדברים אשר יעשו
בזמן אשר אין מדרכם שימצאו בו או שיעשו׳ מי שאין מדרכם שיעשום
יחשבו יותר נשגבים ויותר מועילים אצל בני אדם כמו להיות מליץ בימי
הנערות או שיפעל החלש פעל החזק והחולה פעל הבריא ומהם שהחלק
הנשגב בדבר אחד בעצמו הוא מהדברים שהם יותר מועילים כמו הלב
מהב״ח או האביב מהשנה והבחור מהמדינה ומהם שהמועיל במה שהצורך
אליו יותר מועיל והפכו הוא יותר מזיק כמו הבריאות בישישות שהוא יותר
נבחר מהבריאות בנער ומהם מה שיהיה מן הדברים יותר קרוב אל
התכלית היא יותר מעולה מהם שמה שדרכו להיות באחרית החיים הוא
יותר מעולה כמו החכמה והידיעה וזולתו מן המעלות אשר ישלמו עם
אורך החיים ומהם שמה שפעולתו מועלת לעצמו אף אם לא ידענו שום

מעולה מהעושר ומהם שאשר יפעל הטוב הותר מועיל הוא יותר מועיל והמשל מן העריצות והיופי כי שניהם מועיל ויען העריצות יפעל בו טוב יותר גדול ממה שיפעל ביופי והוא א"כ יותר רב תועלת וככה הבריאות והתענוג ששניהם מועילים והבריאות יפעל בו טוב יותר נכבד וא"כ הבריאות הוא יותר מועיל ומהם שהנבחר בסתם הוא יותר מועיל מהנבחר עם תנאי מה והמשל שהבריאות הוא נבחר בסתם אמנם היופי הוא נבחר בתנאי ר"ל עם הבריאות והנה א"כ הבריאות הוא יותר מועיל ומהם ששני דברים מועילים אחד שלמות ואחד דרך אליו השלמות הוא יותר מועיל כאלו תאמר החכמה והלמוד שהחכמה היא שלמות והלמוד דרך אליו ואם כן החכמה היא יותר מעולה ומהם שהדבר הנבחר בעבור עצמו יותר מועיל מהנבחר בעבור זולתו כמו החכמה והעושר שהחכמה נבחרת בעבור עצמה והעושר בעבור זולתו ואם כן החכמה יותר מעולה ומהם שהדבר אשר ישים בעליו יותר מעט צורך אל האחרים הוא יותר מועיל מאשר ישימהו יותר רב צורך ומהם ששני דברים מועילים שהאחד צריך לשני ולא יתהפך הדבר שאינו צריך לאחר הוא יותר מועיל כמו הבנים והעושר שהבנים צריכים אל העושר ולא יתהפך כי העושר אינו צריך אל הבנים והתחייב א"כ שהעושר הוא יותר מועיל ומהם כאשר היו ב' דברים התחלות לב' דברים אחרים הנה מהתחלה הותר עצומה הוא יותר מועיל ומהם שאשר מציאותו יותר מעט יותר מעולה מאשר מציאותו רב כמו הזהב בערך אל הבדיל וג"כ יש צד הפך זה שמי שיגדל מציאותו הוא יותר מעולה ממה שימעט מציאותו לרבוי תועלותיו כמו שנאמר שהמים טובים לרבוי מציאותם וכללות תועלתם ומהם שמה שהוא קשה המציאות הוא יותר מעולה לפי שמה שימעט מציאותו הוא נכרי ויתפארו בו האנשים וגם כן יש צד הפך זה שמה שיקל מציאותו הוא יותר מעולה לפי מה שהוא ימצא בכל עת שישתוקק אליו ומהם שהדבר אשר הפכו יותר עצום הנזק הוא יותר מעולה ומהם שהדבר אשר העדרו יותר חזק הרוע הוא יותר מעולה ומהם שהתכליות שהם יותר מעולות המביאים אל אלה התכליות הם יותר מועילים ומהם שאהבת האדם בעל הממון יותר מעולה מאהבת הממון ומהם שהדברים אשר תאותם מעולה יותר מעולים מאשר תאותם בלתי מעולה והמשל שתאות החכמה מעולה ותאות המאכל והמשתה בלתי מעולה א"כ החכמות הם מעולות מהמאכל והמשתה וכן גם כן הפך זה שמי שהוא יותר מעולה הנה תאותו יותר מעולה למה שהחכמה מעולה יותר מהמשגל ואם כן מי שיתאוה לו החכמה יותר מעולה ממי שיתאוה המשגל ומהם שהחכמות שהם יותר מעולות פעולותיהם יותר טובות משל זה שלמה שהיו החכמות המדעיות יותר מעולות מהמעשיות היתה

מהטיבות הנמצאות לו מחוץ ואולם הודעת המעלות הם משער השבח למה שהמשבח יעיין בם מצד מה שהם הוות והיועץ מצד מה שהם עתידות והוא מבואר שמה שבפעל יותר נכבד משבבח והשבח הגדלה הבר׳ נמשכים למעלות והנה המיעץ ייעץ לתכלית השגת הד׳ הדברים הנזכרים ויזהיר מהפכיהם והנה אלה כלל הדברים הערבים והמועילים אמנם מן ההטבות המועילים אשר יגדל שעורם אל המקבלים היא כשיהיה אדם מה נשגב השעור ולא ג״כ שונא נשגב השעור ואחד מן האנשים יפעל הטוב באחד מהם והרע בשונאו זה יחשב לפעל נשגב ולהטב׳ גדולה אין במה כמו שקרה לאומירוש עם היונים ושונאיהם כי הוא הגדיל בשבח אחד מגדולי היונים והגדיל בבזיון שונא מופלג היה לו וגדלותו היונים הגדלה גדולה עד השבוהו לאיש האלקים והתגמול אשר לא תשוכה נפילתו הוא אם שיהיה חסר מן ההטבה אשר הגיע אליו אם בכמות ואם בתועלת ואם שיהיה זה מותר אצל הגומל ולא יצטרך אליו והתגמול הישר הוא ההטבה השוה אשר הגיע אליו והנה נשלם זה הפרק:

פרק ששה עשר

אשר המקומות מהם יוכיח המליץ שהדבר יותר מועיל.

יען יצטרך ההלצי לפעמים לבאר דבר יותר מועיל מדבר יתחייב המצא אצלו המקומות והמשקולות אשר בהם ישקל היות הדבר יותר מועיל ויותר משובח מהם שהדבר שהוא מועיל בכל הדברים יותר מועיל ממה שהוא מועיל בקצתם ומהם שהיותר מתמיד הוא יותר מועיל ממה שהוא על המעט מתמיד ומהם שאשר הם יותר גדול התועלת הוא יותר מועיל מהקטן ומהם שהיותר רב הוא יותר מועיל מהיותר מעט ומהם שאשר קבץ מתארי הטוב יותר הוא יותר מועיל ותארי הטוב אשר בתכלית הוא שיהיה הדבר נכבד בגלל עצמו לא בגלל זולתו ושיהיה נכסף אצל הכל ושיהיו בעלי החכמה והחשיבות מוספים אותו ודקדוב אצל זה הטוב הוא יותר מועיל ממה שהוא יותר רחוק ממנו גם אם היה בסוג אחר יתחייב היות זה הסוג אשר תחתיו המעולה ההוא יותר נכבד מהסוג האחר והמשל בזה אם האיש מעולה מהאשה יתחייב היות הזכרים מעולים מן הנקבות וזה כי יחס הנכבד אל סוגו כיחס הנכבד האחר אל סוגו והיה יחס הסוג אל הסוג כיחס הנכבד אל הנכבד ומהם שהדבר אשר יתחייב ממנו דבר אחד ולא יתהפך הוא יותר נכבד מאשר התחייב ממנו והמשל שמהממשלה יתחייב העושר ומהעושר לא תתחייב הממשלה ואם כן הממשלה היא יותר נכבדת ויותר

והקצינית בסוג ההוא אשר הוא מהם בשכבר הימים לא יהיה מיוחס ויען ההלצי בזה כפי המפורסם באומה אומה ונעימות התכונה בילדים היא רבוי הנערים וכשרונם במעלות הגוף ובמעלות הנפש מעלת הגוף כד׳ העריצות והיופי והחוזק והחריצות מעלות הנפש ענוה וגבורה וכשרון התכונה בנקבות ג״כ יהיה במעלות הגוף והנפש מעלות הגוף הם ב׳ והם יהם האברים כפי מה שראוי והמראה כמו שנאמר ברחל יפת תאר וכו׳ בראשי׳ כ״ט י״ז אמנם אריסטו׳ אמר ורבוי הכשר הטבעי לא המראה והיופי ומעלות הנפש הם ג׳ יראת חטא ואהבת המוסר ואהבת העמל העושר הוא רבוי הדברים והארצות וההיכלות ומקנה ועבודה רבה וזולתם מן הקנינים והנעמה בממון הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו לפי שההקנאה היא פועלת העושר וההשתמשות הוא העושר בעינו ולזה אמר בגדר הנז׳ ההשתמשות והכבוד הוא למשגית באנשים עם נעימות הפעולה והוא תגמול להם על דרך היושר והאמת אחר שהיו אלה הפעולות לא יהיה תגמולם זהב ולא יתן סגור תחתיהם ואלה יחייב להם כבוד אפילו שלא בשעת הפעולה וההשגחה בבני אדם אשר תחייב הכבוד היא ההשגחה בהצלתם מהרעות אשר אין ההצלה מהם נקלה או הקנאתם הטובות אשר אין הקנאתם נקלה והדברים הכוללים אשר יהיה בהם הכבוד הם המדרגות במושבות והאונה לדברי האדם ועזיבת מחלקתו והתשורות אשר יחייבו האהבה והקרבה כי התשורה תקבץ ב׳ ענינים הוצאת הממון והכבוד וזה כי בבני אדם ג׳ מינים מין אוהב כבוד ומין אוהב ממון ומין אוהב שניהם יחד והתשורה תקבץ אלה המינים הג׳ ואולם מעלות הגוף הנה היא הבריאות שיהיו מופשטים מן החלאים לגמרי כי זולת זה לא תהיה נעים התכונה בערכו ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר״ל מרוצה רכיבה האבקות פוזז כרכור ויופי הבחורים שיהיה ערבי המבט אצל מעשה המלחמה ויפי הישישים התענגות פעלותיהם בענינים אשר הם הצלחה ושיהיו בלתי תוגה או דאגה כי הישישות המשובח הוא התמדה הגדולה בהעדר התוגה אולם החריצות הוא כח יגיע בו אדם זולתו כפי רצונו בדחיה או הגבהה או בלחיצה או במה שדומה לזה והגסות הוא גדול האדם באורך ברוחב ובעומק ותהיינה תנועותיו עם זה בלתי נטרחות ויהיה גסותו אין סבתו שמן והעריצות היא תכונה מורכבת מהעריצות האמיצות והקלות כי אשר קבץ הגסות והכח והקלות הוא עריץ ורבוי החברה וכשרון התכונה באחים היא שיהיה כל אחד פועל הטוב אשר יועיל בו האחר לא הטוב אשר יקבל בו תועלות בעצמו לבד וזהו ענין הידיד והחבר ואולם כשרון מזל ההצלחה הוא שיהיה ההזדמן לאדם עלה למציאות הטובות לו אם מהטובות הנמצאות לו בעצמותו ואם

שייעץ בשמירה ראוי שידע אופני שמירת הארץ היא ומה שיצטרך לשמירה לפי מה שיתחדש וכמה מיני השמירה וידע המקומות אשר ראוי שישמרם שמירה מעולה ואשר ראוי שישמרם שמירה פחותה כדי שמוחל לכוון השמירה באופן הנאות למקום מקום ולהוסיף ולחסר כפי מה שיצטרך ומי שייעץ בענינים היוצאים מן הארץ והנכנסים בה צריך שידע שעור מה שיצטרך שיצא מן הענינים היוצאים ושעור מה שצריך שיכנס מן הדברים הנכנסים באופן יספיק לאנשי המדינה כדי שיוכל ליעץ על התוספות והחסרון כפי הצורך והשעה ולא יעלם ממנו גם כן מהענינים הנמצאים במדינה ומה הענינים הבלתי נמצאים בה וצריך שיבאו אליה מבחוץ כדי שייעץ על הבאת מה שצריך והוצאת מה שצריך ומי שייעץ בהנחת הנמוסים והדתות צריך שידע ויתבונן לכוון הדת והנימוס כפי מה שיאות לכל מדינה ומדינה לפי טבע האנשים ותכונותיהם כי אין כל המדינות שוות בזה והנימוס שהוא טוב במקום מן המקומות לעמידת אנשי המקום ההוא אפשר שיהיה סבה השחתת מקום אחר והפסד הכלל כי אין כל האנשים צריכים לאזהרה שוה ולנימוס שוה כי זה יתחלף לפי המקומות והטבעים וצריך שידע כל מיני ההנהגות ר״ל מה שצריך להנהגת המלכים ולהנהגת החרות וזולתם כדי שיוכל ליעץ בהם הראוי וישידע הדתות וההנהגות אשר הועילו לאנשי מדינה ומדינה בזמנים הקודמים ואשר מצאו בהם אנשי המדינות הזק כדי שיוכל ליעץ הקרבה אל המועילים והבריחה מן הנוקין ולהעמיד המדינה במה שישמרה מן ההנהגות ואמר הפילוסוף בא׳ מההלצה כי לכל אדם תשוקה טבעית לטוב אשר יכספהו וזה הטוב בכלל הוא כשרון התבונה וכשרון התבונה הוא האותות הפעל עם מעלה ואורך ימים וחיים נעימים וערבים עם הבריאות והרחבת הממון ונעימות התבונה אצל בני אדם עם הגעת הדברים השומרים לאלו הדברים והפועלים להם וכבר יראה שזה הוא רושם כשרון התבונה כי כל זה בני אדם יראו שזה כשרון התבונה או קרוב מזה וחלקי כשרון התבונה הם היחס רבוי האחים והבנים והעושר והאותות הפעל והכבוד והישישות המשובח ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות והעריצות וההריצות והגסות והשבח וההגדלה וההצלחה והמעלה והחלקיה כמו השכל והענוה והגבורה והיושר והחסידות היחס האנשים המיוחסים הם אשר אבותיו היו הראשונים אשר יסדו המדינה או הראשונים אשר חנו בה ויהיו עם זה ראשיה שופטיה ושוטריה בעלי שם טוב ורבי מספר ושיהיו עם זה בני חורין לא עבר עליהם רע או המיוחסים הם שהרגילו מענינים היפים המקובלים אצל בני אדם ואם לא יהיו שופטים ושוטרים ולא ראשים וטוב שיהיה זה היחס מצד האב והאם ואם נפסק הנשיאות

שגרם השלום בזמנים העוברים מהרעות שבאו מצד המלחמה וזולתם מן הראיות ואם ירצה להוכיח ההגון כגון הגבורה יאמר שראוי לאדם לסבול המות טרם יצא ממנו וכי טוב הוא למות בכבוד ממה שיהיה בחרפה ובבזיון ושאבותינו לא פחדו מהמות להשיג הכבוד והתפארת כמו שעשו מלכי בית חשמונאי ושהאבירים שהם הגבורים אשר מעולם לא פחדו מהסכנות והיתה מחשבתם דבקה לעולם בענינים רבי ההדר והתפארת וכן בנוהג מנהגם כפי מה שירצה ליעץ ראוי לקחת ההקדמות המיוחדות בדבר דבר וההתימות ראוי שנקחם כמעט כמו שנלקחו בסוג המשפטי והנה נשלם מה שאמר טוליאו בזה בההלצה בחדשה וזה ראינוהו מספיק בזה הפרק:

פרק חמשה עשר

מה היא המדינה והדברים אשר ייעץ בהם ההלציי.

אמר ויטורינו בישנה המדינה היא רבוי מקובץ מהאנשים להיות כפי המשפט אמנם הענינים אשר ייעץ בהם ההלציי הביאם הפילוסוף בא׳ מההלצה ואמר שלא ימנע אם שהמליץ ייעץ לאחד מבני המדינה אם שייעץ על אנשי המדינה בכללם והדברים שתהיה בהם העצה בדברים הגדולים מעניני המדינות יעלו אל מספר חמשה הא׳ בקבוץ הממונות הנאצרות למדינה הב׳ במלחמה או שלום הג׳ בשמירת הארץ מה שירד עליה מחוץ הד׳ במה שיכנס בארץ ויצא ממנה הה׳ בשמירת התורות והנימוסים ואמר בקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר שמה שראוי לייעץ בראשונה אצל בעלי העצה וההמון הוא בעניני האלקים מהעבודות מהקרבנות והזבחים וזולתם וכו׳ ורוב מה שייעצו בו הנביאים הוא מזה הסוג ר״ל מענין השם ית׳ ויתעלה לשמור מצותיו חקותיו ומשפטיו כאשר התפרסם זה מדבריהם ומה שייעץ בקבוץ הממונות צריך שידע ג׳ דברים א׳ שידע תבואות המדינה וסחרה ואתננה מה הם שאם יחסר מהמעולה ייעץ להוסיף עליו הב׳ שידע הוצאת אנשי המדינה כלם הג׳ שידע מיני האנשים אשר במדינה שאם יהיה שם דין בטל נעדר המלאכה ייעץ לגרשו מן הארץ ואולם היועץ במלחמה או שלום צריך שידע כח מי שילחם וכח אשר ילחם עמו ושעור הענין שאפשר שיגיע במלחמה האם הוא קטן או עצום ועניין המדינה הבמחנים או במבצרים ואם הם באופן שיוכלו להלחם וצריך שידע אל מה הביאו המלחמות הקדמות שאם הביאו אל האבדון והמות ייעץ בשלום ואם הביאו אל הנצחון ייעץ במלחמה וצריך שלא יעלם ממנו ענין החיילות וכל חלק מחלקי המלחמה ומי

כל דבר בגבול מה טבעי אשר אין לצאת מהגבול ההוא אלה הם החלקים אשר ראוי להרהיבם בעצה אם הכונה ממנו לייעץ על ההקרבה אליהם ואם נרצה לייעץ על ההרחקה נעשה בזה האופן שמה שאחרים קורין אותה תבונה נוכיח שהיא סכלות והוללות ושראוי שנרחק מהם ומה שקראוהו צדק הוא חמס ושוד ישמע בו על ענינו ומה שקראוהו גבורה הוא עזות לא גבורה וכן מה שקראוהו הגונות ויראת חטא הוא דבר רע נשחת נתעב ונאלה ובכלל כאשר הכונה להמעיט ולהרחיק נכחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן אדרבה נפציר עצמנו להוכיח שהיא פחיתות המשובח הוא אשר ממנו יתחייב דבר הגון הוה ועתיד ולא הבדלנו המשובח מהיושר להורות שחלקי היושר לא יהיו גם תחת המשובח אמנם אף שהמשובח יולד מהיושר מ"מ הם חלוקים במאמר למה שניעין אחת מהמעלי והגזברות מבלי זכירת שבח כללי או יקראו חלקי היושר אבל אם נשבח אותם במאמרנו שנ' שהם דברים משבחים אז יהיו חלקי המשובח וזה כי אין לרדוף אחר הדברים הישרים והמעלות לתכלית השבח לבד אבל אם יתחייב השבח לישר ייטב בעינינו הרצון המתאוה הישר ונשמח בו וכאשר נראה שהדבר הוא ישר אין ספק שנראה אותו שהוא משובח ג"כ מבעלי המעלות אם יהיה דבר משובח אצל בני המעלה ומגונה אצל האנשים הפחותים או שהוא משובח מחברנו ומכל בני המדינה ומעמים אחרים ומבנינו אשר יהיו אחרינו והפתיחה בזה הסוג תהיה באופן כתבנו המשפט, גם כי נוכל להתחיל מהפתיחה נסתרת בהזדמן הסבה תמנע הפתיחה סתם אם יקרה בזה ספור מענין מה בעתיד יען התכלית באלה הענינים הוא תועלת והוא נחלק אל בטוח והגון אם אפשר בערכנו להוכיח ששניהם נרד להראות במאמרנו שתכלית הדבר אשר נייעץ עליו יהיו אלה שניהם יחד ואם ימנע בערכם להוכיח כי אם אחד מהם נאמר בספור מה הדבר שאר נוכיח אותו והנה לקח הספור הנה באופן ר"ל בערך אל הגדת העתיד והוא זולת מה שאמר בגדר הספור שהוא בערך אל זמן העובר ונמשך בזה אל דבר הפילוסוף בקצור ההלצה אשר הביאונוהו למעלה אמנם נרגיל החלוק בזה האופן שאם נאמר מהבטוח נחלק לכח והתחבולה ואם נאמר מהישר על דרך משל ויפלו בו כל חלקי הישר נאמר שהוא נחלק לארבעה חלקים ואם לא יפלו בו כל החלקים נחלקהו לחלקים אשר הנפילה בהם אפשרי' לפי מאמרנו ונרגיל הקיום וההתרה מהמקומות אשר יקיים בהם הבטוח וההגון כגון שנוכיח שראוי לעשות מלחמה ולנצח האויבים אם נרצה לשבת לבטח ויביא ראיות על המלחמה יותר מהשלום ואם ירצה להוכיח הבטוח מצד השלום יאמר שאין למעלה ממנו ושהוא המציל מהנזקין מהסכנות כי מי יודע תכלית המלחמה ויביא המשלים מהטובות

מהסכנות האפשריות בקרוב או לזמן רחוק באי זה אופן שיוכל ויחלק אל
הכח והתחבולה אמנם הכח הוא בהרגל החילות וערכי המלחמה בכלי זיין
בדוגיות שביה באסיפת האנשים וקבוצם והנהג מנהגם התחבולה תורגל
במעות נדרים ונדבות בבדיאות ויפים ומסירות וזולתם מן הדומים לאלה
ההגון יחלק אל ישר ומשובח הישר הוא ענין נעשה במעלה מן המעלות
ויחלק אל התבונה והצדק והגבורה והיראת חטא שהם המדות הראשיות
וכבר כתבנו גדרם בשם הפילוסוף ולהם יסכימו גדרי טוליאו אלא שיקראם
בשמות מתחלפים וגדר אותם ויטורינו בהלצה הישנה בזה האופן התבונה
היא ידיעת האברים הטובים והרעים בכל הזמנים הצדק הוא קנין בנפש
קיים הנותן מה שיאור לכל התגמולים הגבורה היא לקיחה משוערת
מהסכנות וסבל ההתעמלות ההגונות היא שררת הנפש ונצחונה בערך אל
הדברים בלתי הגונים ובלתי תועלתיים אמנם חלקי התבונה יושמו בהרגל
העצתי אם נצריך התיעלת אל הנזקין ונייעץ ההתקרבות אל התועלת והבריחה
מן הנזקין או שנייעץ בדבר מה אשר לנו בו ידיעה היאך אפשר שיעשה
ובאי זה אופן או שנייעץ דבר מן הדברים מצד מה שראינו וששמענו ונוכיח
מה שראוי לעשות בהבאת המשלים מהדברים העוברים אמנם נרגיל חלקי
הצד בעצתי כגון שנייעץ שראוי להמול לעניים ולמבקשי המחילה עוד
שנייעץ לתת תודה למי שגמלנו טובה עוד לקחת הנקמה ממי שהרעו לנו
עוד לשמור האמונ' בכל היכלת עוד לישמו' הדתית והנימוסים וההרגלים
שראוי לאהוב החברות ואחוות מריענו עם טוב ההשתדלות עוד נראה
שראוי לאהוב האלוה ית' והאבות וארץ מולדתנו עוד אם נאמר שראוי
לאהוב המשפט ובפרישות מן החטא האנשים אשר תחת משמעתנו ואשר
התארחנו עמם והקרובים בין מצד האב בין מצד האם עוד שנאמר שאין
ראוי לצאת מהדרך הישר לא לתקות שכר או חן או סכנה או על צד
הבדיאה עוד שנאמר שהמשפט ראוי שיהיה שוה לכל אלו הדברים והדומים
להם אם יפלו בעצה נאמר שהם מדרכי הצדק וראוי ללכת אחריהם ונוכיח
שהפכיהם ראוי למאוס ושהם דרכים על זולת הצדק והמשפט אמנם חלקי
הגבורה נרגיל בעצות באמרנו שראוי שנחשוק בדברי' הגדולים והרמים
נרדוף אותם כי כן דרך הגבורים ושנמאס בדברים הפחותים והשפלים
עוד שאין ראוי להפטר משום דבר הגון מפני סכנה מה גדולה או התעמלות
עוד שנייעץ סבל המות קודם ממה שנבא לידי בזיון וחרפה עוד שלא נפקד
מפקידותינו ומשמרתנו בעד כל צער שבעולם עוד שלא נירא שנאת אדם
מה מחמת האמת עוד שראוי ליכנס בסכנה בעד האבות והאהובים והקרובים
אשר ראוי שנאהב אותם לפי המשפט ונרגיל חלקי ההגונות ר"ל יראת חטא
כשנאמר שראוי לבזות רבוי התאוות והתענוגים הכבודות והמעות ואם נגביל

האלקים לשמוע בטוב והרע ר"ל הטוב על צד ההקרבה והרע על צד ההסרה והוא ג"כ טוב כי הסרת הנזקין טוב מה וברכה את המלך כדרך כל הנפטרין מלפני המלכים ואמרה וה' אלהיך יהי עמך והנה בכל זה המאמר כוונה להעלים הענין אל המלך ולא עלה לידה כי הרגיש המלך לבסוף ודבין הבדיאה ושאל היד יואב אתך שהרגיש בו שהיה אוהב אבשלום והנה האשה אמרה לו האמת ושבחה אותו לבסוף שהוא חכם כמלאך האלקים לדעת את כל אשר בארץ ר"ל שהוא במדרגת ההתבוננות השלמות עד ידע הכל ולא יוכל האדם להטעותו בדבר וישאר מה שנמשך לזה מבואר:

פרק ארבעה עשר

היאך יושמו בהרגל חלקי המאמר בסוג העצתי.

אמר טוליאו בג' מההלצה החדשה כי לפעמים יפול בדברים העצתיים לראות מה הוא יותר טוב משני ענינים ולפעמים מה הוא נפלא התועלת מדברים רבים משל הראשון ממה שבא בעצת בני שכם והמור אם ראוי שימולו או לא משל השני אם ישאל בעצה מהו נפלא התועלת מאלה הג' עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת וכו' עוד הדברים העצתיי' מהם ראוי שיועצו בעבור עצמם מהם ראוי שיועצו בעבור איזה דבר מחוץ לבד מהם ראוי שיועצו בעבור שניהם יחד משל הראשון מה שהיה אומר דוד דינו לבקר משפט והצילו עשוק מיד עושק (ירמיה כ"א י"ב) וכן אמת ומשפט שפטו בשעריכם (זכריה ח' טז) אלה נופלים בעצה מצד עצמם כי אין צורך בהם לדבר מחוץ כי הם טובים מצד עצמם ומזה המין רוב עצות הנביאים בישראל משל השני העצה שנתן יוסף לפרעה באמרו ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו וכו' (יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ) ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות וכו' (בראשית מ"א ל"ה) כי העצות אשר בזה האופן הם דבר מחוץ ר"ל לתועלת המגיע מהדברים אשר מחוץ ומזה המין היתה העצה שנתן ירמיהו לשרי החיילים שלא ילכו למצרים ולצדקיהו שיכנע למלך בבל משל הג' מהעצה שנתיעץ אברהם אבינו להציל את לוט מיד המלכים כי זה כלל התועלת מהממ' (ממה) שהוא דבר מחוץ מה שהיה ראוי מצד עצמו ר"ל הצלתו ולעולם ראוי שיתבוננו בעלי העצה הדבר הנופל בעצה מהו כדי שיוכלו לסדר כל המאמרים בערכו. התועלת בדברים העצתיים יחלק אל ב' חלקים ר"ל אל הבטוח ואל ההגון הבטוח הוא אשר יכונן השמירה

חלקיה ואמרה למה חשבת כזאת על עם ה׳ ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את את נדחו למה חשבת כזאת על עם ה׳ לבלתי השיב המלך את נדחו ומאו דבר המלך את הדבר הזה היה כאשם וחוטא ואמרה זה בכף הדמיון מפני הכבוד שלא ליחס למלך עון וחטאת אלא שהוא ידמהו בזה הפעל או תהיה הכף לאמת כמו אותו כהיום תמצאון אותו (ש״א ט׳ י״ג) ויהיה המכוון בזה שמאו אמרו שהגדה לא ישוב היה בעון ואשמה ויהיה שמוש המ׳ כמו מאז הפקד ועד עתה (?) מדי עברו יקח אתכם (ישעי׳ כ״ח) והנה בזה המאמר בלבול החלקים והוא א׳ מן היפויים ההלציים וזה המאמר הוא הצעה מחלקי ההקשה התמימה שהציע׳ בקצור אשר רצתה להוכיח וא״כ אמרה כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו בארה שהמלך היה באשמה מצד ההפך על צד שבארנו וזה הוא האמית מחלקי ההקשה התמימה אחר כך אמרה ולא ישא אלקים נפש וחשב מחשבות כו׳ וזה המאמר הוא קיום האמית מחלקי ההקשה ואמר שהראיה על זה עוד שאשר בו אפשרות תועלת אין ראוי לדחותו דחייה עולמית הוא שלא ישא אלקים נפש ר״ל שלא יטיל אותה לדחותה דחייה עולמית כמו שעשה מן הגוף ארדבה הוא חושב מחשבות שלא יקח ממנו נדח בדברים שהם עם אפשרית התועלת ותהיה תבת ישא על דרך וינשאם וינטלם או שהיא לשון שרפה כמו וישאם דוד ואנשיו והוא מבואר שאינו לשון נשיאות פנים כמו לא תשא פני דל להעדר תיבת פני ואינה סברה שיהיה העקר חסר בספר כי הדבר הזה יעמד במדרגת ההבדל להבדילו מיתר ההוראות ועתה אשר באתי לדבר אל המלך את הדבר הזה כו׳ הכונה ממנה שעדיין יאמין דוד שמה שאמר לה הוא אמת והוא כדמות התרה כי היה אפשר שיאמר דוד מה לך לדבר אלי על אבשלום לכן אמרה שאם המלך יעשה דבר אבשלום ג״כ יאמינו האנשים יותר ברצות המלך הצלת בן האשה כי זולת זה יתמהו העם שיעשה המלך לה מה שלא עשה לעצמו כי באה לדבר אל המלך את הדבר הזה למה שיש בו מן העזר בערך אל מה שבקשה שזה תהיה סבת שייראוה העם ויאמינו בה שהוא כן לפיכך חשבה לאמר למלך גם זה הדבר והרחיבה בזה המאמר ליפותו גם שתראה שמכח שנדר לה לקיים הבן יתחייב ג״כ שיעשה דבר אבשלום כי זה תלוי בזה והנה כללה אחר כן כל מה שנאמר מהצלת הבן וענין אבשלום ואמרה כי הכלל העולה הוא כי ישמע המלך להציל אמתו מיד האיש כוון להשמיד אותה ואת בניה וזו היא הצלת הבן ואחר כן אמרה ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה בזה רמזה שיבת אבשלום כי על ידה ינוחו לבבות האנשי׳ להאמין מה שצוה מענין הבן כמו שבארנו והתמה בשבח המלך שהוא חכם כמלאך

תנועתה והשתחוה על אפיה ואמרה הושיעה המלך וזה המאמר יגרום התבוב כאשר התפרסם ממה שקדם וזאת היא הפתיחה מחלקי המאמר ואחר כן ספרה כאשר שאלה המלך שהיא אשה אלמנה וימות אישה להורות שבעלה היה מן האנשים החשובים הראוי להקרא איש ולזה היה בו דבר ראוי שלא יכרת שמו על פני הזין אשר היא השאלה אשר שאלה וספרה מחלקת הבנים ושהדך מקרה הגיע המיתה לאחד מהם אל האחד באופן לא היה חייב מיתה או גלות לפי משפטי התורה ועם כל זה יצר בעלי המשפחה גדול מאד והיו רוצים להמית גם את השני ובתבת ויכו האחד וכו' בא הכנוי טרם הידיעה כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו') אשר לא יעבדו את נבוכדנאצר (ירמיה כ"ז ח') אחרי כן אמרה מה שימשך מן הרעה הגדולה אם בני המשפחה ימיתו את הבן האחר והוא הכרת שם האיש ההוא החשוב וזה אחד מאופן ההתעוררות על ההגינה כאשר התבאר ממה שקדם ובזה אמתה שראוי הוא שינצל מזה הצד ומפני שדוד לא ידע הדברים האלה כי אם מפיה ואפשר שהיה הענין באופן יצטרך לקחת ממנו נקמה אמר לכי לביתך ואני אצוה עליך כלומר אצוה מה שיראה לי אחר החקירה והדרישה איך היה הדבר כי אם היה חייב באיזה דבר מצד התורה לא יחייבהו המלך היה זה עון וחטאת בחק המלוכה ולזה בהתבונן האשה הענין הזה אמרה עלי אדני המלך העון ועל בית אבי כלו' שאמת יהגה חכה ואין בזה עון כלל והאמין המלך לקול האות האחרון ואמר המדבר אליך והבאתו אלי ולא יוסיף עוד לגעת לך ואמר והבאתו אלי שהוא לשון זכר למה שצוה על האשה א' מנעריו להביא המדבר אליה או מי שיגע בה אפי' באצבע קטן באופן לא יוסיף עוד לגעת בה ואחרי כן האשה רמזה לו שישבע שבועה ואמרה יזכור את ה' אלהיך וכל זה עשתה לבחון לבב המלך אם עושה זה בכל נפשו ובכל מאודו או בלב ולב כדי שתשלם לה הבחינה מענין אבשלום והנה נשבע חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה והנה נשלמה הבחינה ובטחה שכן יעשה בענין אבשלום על כל פנים ואפשר שיסופק עוד כי אחר שלא היה לבן משפט מות למה תלתה האשה ענין ההצלה בהכרית השם היה ראוי שתאמר כי בני המשפחה עושין אתה חמס להמית הבן אשר אינו בדין שימות והמלך מחייב לעשות הדין מה היה בזה המקום מן החסד וההגינה עד שיבחן בזה שכן יעשה בענין אבשלום ונשיב לזה שעם שהדין הוא כן הרשות ביד המלך והשופטים לעשות זולתו על צד הסיג והגדר לפי הצריך והשעה לכן ספרה הנזק הגדול אשר יתחייב ממנו לעורר הרחמנות והיה בחינה שאם יתרצה המלך יכמרו רחמיו על אבשלום והנה עשתה פתיחה אחרת ועשאתו מקשיב ומתלמד באמרה תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר וא"כ עשתה ההקשה השלימה עם

הדעת אין כמוהו ובכן התבאר הספק הד' ואל הספק הה' נשיב כי מה שאמר דוד לאשה אני אצוה עליך היה אפשר שיהיה ענינו על זולת שיתרצה לאשה במה ששאלה כי אמר אני אצוה עליך סתם המובן ממנו מה שהיה ברצון דוד לכן האשה העומדת תמיד עם התבוננות לראות מה ידובר בה אמר' בלבה אולי יהשוב המלך כי אין הדבר כן כמו שאמר מענין הרוצח שלא היה באופן יהיה הבן חייב מיתה או גלות ויהדר ויפחד פן ישיגנו מות עון לכן אמרה עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי כלומר שהיו הדברים ממש כמו שספרה וכי יפטור המלך את הבן השני מן המיתה ומן הגלות אין בזה פשע כלל מצד המלוכה כי מן ההכרח שנאמר שלא היה זה הרוצח חייב מיתה או גלות לפי משפטי התורה ובכן הותר הספק הה' ואל הו' נאמר שרמזה במאמר ההוא שיזכור י"י דרך שבועה להיותה בטוחה יותר ושתהיה בהינתה שלמה וזהו מה שאמר אחר כן חי י"י אם יפול משערת ראשו ארצה והנה הותר זה הספק ואל הז' נאמר שהתקועית בארה מבוקשה ר"ל שישיב המלך את נדחו מן ההפך וזה שהיתה רואה בשכלה שאין להדות הדבר דחוי עולמי כי אם דבר נעדר ממנו האפשרות על הגיעו הטוב והשלמות כי בזה אין ספק שאין ראוי להשתדל בו כלל אבל ענין אבשלום לא היה בזה האופן כי היו בהשבת הנדה ההוא צדדים אפשרי התועלת לכן היה ההשתדלות בו ראוי וכאילו אמרה הדבר הנעדר אפשרות הגעת התועלת ראוי שידחה דחוי עולמי כי לא יכשר בו ההשתדלות אל ההקרבה ויתחייב מזה שהדבר שהוא אפשרי על הגעת התועלת לא יהיה נדחה דחוי עולמי מצד הטוב האפשרי להיות בו ואחר כן מצוה ההשתדלות בערכו לקרבו כדי שיצא לפעל מה שבו מן האפשרות על הטוב והנה בארה זה הענין מצד המיתה כי לא ישאר בגוף יותר אפשרות אל הגעת הטוב והשלמות בטבע לכן היא בדמיון המים הנשפכים במקום מדרון במקום נמנע להתקבצם כי אז לא ישאר במים אפשרות על הגעת שלמות מה מהם גם כי אין ראוי לעשות בזה ההשתדלות ולזה אמרה אשר לא יאספו ר"ל שאין מי שישתדל בזה והנה נשאר שראוי שישיב המלך נדחו והנה הותר הספק הז' בכלל ונשוב אל הפסוקים ספר הכתוב מה שאמר לה יואב מענין האבלות והעדר הסיכה ואין ספק שהאשה עשתה כל מה שצוה אותה יואב ואם דלג הפסוק העשיה כי בדברים המבוארים לפעמים ידלג הפסוק לפעמים העשיה כאשר התפרסם מהרבה מקומות וספר שיואב שם הדברים בפיה ואמר אחר כן ותדבר האשה התקועית אל המלך רצה לומר שהיתה הולכת הלוך וזעקה אומרת הדברים האלה ומשיבה לכל שואליה ודלג התנועה לרמוז שלרוב מהירותה והפזה כמעט לא נרגש בה

נטה לבו אל צד האהבה דבר מה וזה לא היה עד היום הזה ולזה אמר אולי יש תקוה עם התחכמות ותחבולה שיחזור גם בירושלים ועל עמדו יעמוד והיה זה הדבר עם כל זה מסופק מאד וקשה ההשגה בעיני יואב לגודל החטא ואם שהיה נמנע כאשר היה בתחלה לא חשב אמנם היה רואה כי היה הדבר ראוי להתחכמות גדול ובתחבולות יעשה מלחמה והנה שב הענין מן הנמנע לפי שהיה חושב יואב אל קצת אפשרות ואם היה רחוק ובכן הותר הספק הראשון. ואמנם היה טוב בעיניו לעשות הדבר על יד אשה לסבות מהם שלא יכיר דוד בתחבולה כי השר התחבולית הוא בנשים מעט להלישת שכלם ושעור סברתם המעטית והפחותה מטבע ומהם שתקון המאמר וסדרו באופן שלם הוא מעטי בנשים ובבריאה הדשה וזה היה סבה אל שיתעורר דוד יותר על ידה ומהם שהאדם בטבע נמשך יותר אל הרחמנות והחמלה בנקבות ממה שימשך ממנו בזכרים להיותם יותר רחוקות מן ההצלחה ומן ההשתדלות להשיג מבוקשם וכל אשר היה הדבר ברחוק יותר מן הטוב כן טבע הרחמנות נמשך אליו יותר עם גם כן שהאדם אוהב את הנקבות בטבע. ולזה ראה יואב לעשות זה הדבר על יד אשה. וזה מה שנשיב אל הספק השני ואל הג׳ נאמר שהאשה ליתרון התחכמותה אחרי עשות מה שאמר לה יואב מן האבלות והעדר הסיכה עשתה עצמה ממש כדמיון אשה מצרה והרדה לכליון חרוץ נחפזת ללכת הלוך וזועקה אל המלך והנה נראה כאילו תגיע אל המלך בזולת תנועה לכן בפסוק לא התבאר רק מה שהיתה צועקת אל המלך תמיד וכאשר ישאלוה וזהו מה שאמר ותאמר האשה התקועית אל המלך כו׳ כי זה היה דבורה תמיד כי תקנה הבדיאה הזאת באופן מופלג כמו שראוי כאשר התבאר וזאת היא תשובה הג׳ ונשיב אל הרביעי כי זה הדמיון לוקח הנה לבחינה כמו שהתפרסם וזה כי אם היתה מביאה משל דומה ממש לענין היה דוד תכף מרגיש לזאת התחבולה ולא היתה מגעת אל מבוקשה והערימה לקחת משל תשלם בו הבחינה ואם הוא בלתי דומה כי כונתה לעשות באופן יבחן רצון לב דוד משיבת אבשלום לא זולת זה ושקלה שאם יתרצה לה המלך במה שבדאה מלבה מענין הבן מצד הרע שימשך לה מזה ר״ל מהכרת שם הבעל כל שכן או לפחות לא מעט יתרצה לעשות מה שתשאל גם מענין אבשלום כי יתרון אהבת האדם את בנו לעשות בעדו יותר ממה שהיה עושה בעד אחרים והתשוקה בו תעמוד במקום הנזק המגיע לאשה עד שאם היה מסכים בהסרת הנזק ההוא היה גם כן מסכים בהשלים תשוקתו אל אבשלום כי אולי היה חפץ יותר בהגיע אל תכלית התשוקה הזאת ממה שהיה חפץ בהסרת הנזק מהאחרים או לפחות לא מעט וזה היה התבוננות גדול מצד האשה ויואב ושקול

האנשים מן הלשון המורגל אשר לא יתעורר ממנו האדם לא מעט ולא הרבה והנה התבאר בנסיון שאפילו הגדול שבתענוגים ישעשוע נקיון בו מצד הרגילות וההתדירות והדבר שיש בו קצת מן הצער הבא לפעמים נשתוקק אליו כמו שיבחר האדם לפעמים התעמלות על המנוחה להיותו קל במנוחה ואף אם לא תהיה בזה סבה אחרת. הב' שהבודה בדיאה צריך שיתקנה באופן לא יוכר בה שהיא בדיאה כמו שהתבאר בזה הספר כאלו תאמר שמי שירצה להראות שהוא שוטה ומשוגע צריך שיביא האנשים לחשוב שכן הוא וזה בעשותו כל מפעלות השוטה ותנועותיו כמו שעשה דוד עם אכיש מלך גת. הג' שהוא מבואר כי מי שיש בו מן המרירות הגדולה ומן החרדה העצומה פן תבואהו שואה לא ידע שחרה ויהיה דבר אפשר בו שימנע מצד המלוכה לא ינום האיש ולא יישן ולא יאחרו פעמיו אך ימהר ויחיש מלאכתו הולך וזועק חמס גם כי יבואו דבריו במדרגה מן הבלבול יכירו בו האנשים כי נפשו מרה לו הד' כי כאשר ימנע בערכנו להביא משל ודומה לענין ידמה באמתות נקה אשר נחשוב בעינינו שיספיק לנו לבחון בו מה שנרצה והוא כשנראה בענין יתרון או חסרון מצד אחד יעמוד במקום מה שחסר המשל וכאשר יהיה הענין כן לא יחשב זה הדמיון הטעאיי כי הוא נלקח על צד הביאור. הה' שיתחייב בחק האדם המדבר עם המלכים או השופטים שישים לבו אל דבריהם וידקדק בהם דקדוק רב ועצום עד אם יבין מכח דבריו אי זה רמז על ענין באופן נסתר אז ידבר דבר יגלה לו הענין הנעלם ההוא פן יחשוב השיגו מהם דבר שאינו כן ויפטר מלפניו בדבר מועט התועלת או שאין בו תועלת כלל ובכפיו דבק מאום ואחר התישב זה נשוב אל התרת הספקות ונאמר אל הספק הראשון כי אמת שנכספה גם כלתה נפש דוד לצאת אל אבשלום ר״ל לראותו מבלתי שיבא אבשלום לירושלם כמו שאמר הכתוב לצאת אל אבשלום ותהי' תבת ותכל מלשון נכספה גם כלתה נפשי משרש כלה מן הדגוש ולשון נקבה שב אל מחשב' דוד תאותו או נפשו כמו שאמ' קצת המפרשים והנה עם זה שהתאוה לראותו היה אפשר שתהיה דעת דוד שיעמוד אבשלום לעולם בגשור כי לא יעשה אדם כל מה שיתאוה ואתה רואה כי עם היות בו זאת התשוקה אמר יסוב אל ביתו ופני לא יראה והנה בא לב דוד אל מדרגה מה ממדרגות התשוקה כי קודם זה לא היה לבו אליו כלל. והרגיש יואב זאת ההטיה מלבב דוד אל אבשלום אם שרמז זה באי זה דבור אם בזולת דבור הרגיש שלא היה עומד במדרגה הראשונה כי אולי היה מספר דוד רעות מאבשלום כפעם בפעם על דבר אמנון או שהיה מתמלא חימה אצל זכירת שמו מה שלא היה עושה עתה או כדומה לזה לכן אמר וידע יואב כי לב המלך אל אבשלום ר״ל שכבר

פרק שלשה עשר

ענין האשה התקועית.

יען ענין התקועית נבנה על התעוררות הקינה והמחילה לחוטא שהוא דבר יבוקש ממנו בדבור משפטי כאשר התבאר ממה שקדם הסכמני לדבר בו הנראה בעינינו ממנו בזה המקום למה שבו מהקשי העצום עד לא ראינו פירוש תתישב בו דעתנו עד היום הזה גם אנחנו לא הבינונו אותו מלפנים עד פקח י"י עיני שכלנו והתבוננו בקצת החכמות המיוחדות לדבור אשר העירונו לפשט הפסוקים הבאים בזה הענין ולמכוון בהם הערה נחשוב בה באט (?) עד מרום קצו יער כרמלו וקודם שנתחיל בבאור הפסוקים נעיר על קצת הספקות יבלבלו זה הפשט וישימוהו במטמוני מסתורים ובארץ חשך וצלמות וישב שם עד היום הזה ראשונה כי אחר שראה יואב וידע כי לב המלך על אבשלום כמו שמעיד הכתוב למה לא ישאל הוא בעצמו המחילה עליו עד שהוצרך ללכת בתחבולות כאלה ועוד למה עשה זה על יד אשה ולא מצא איש חכם וישים הדברים בפיו אחר שהיה הדבר נעשה פי עצתו ומה מצא יתרון באשה מבאיש בענין הזה עוד למה לא ביאר הכתוב ביאת האשה אל המלך שאמר הכל בלשון אמירה כמו שכתוב (ש"ב י"ד ד') ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפול על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך והנה חסרה בכאן ביאת האשה מתקועה ירושלם לפני המלך והראוי שיאמר ותבא האשה התקועית אל המלך ותפול על אפיה ארצה וכו' ועוד מה ענין המשל שהביא משני בנים ושהיה נמשך מזה הכרת השם לבעלה אם יהרג גם האחר וזה לא היה דומה לענין אבשלום כלל כי מה היה מפסיד דוד אם אבשלום לא היה חוזר לירושלים ולמה לא עשתה משל דומה בענין ועוד אחר שאמר לה המלך לכי לביתך ואני אצוה עליך מה הוצרכה לאמר עלי אדני המלך העון וכו' ועוד למה חזרה לאמר יזכר נא אדני המלך את י"י אלקיך והנה עשה מה ששאלה באמרו המדבר אליך והבאתו אלי וכו' ועוד מה ענין למים הנגרים ארצה אשר לא יאספו להשיב המלך את נדחו ועוד בלבולים אחרים מאלה ובכלל כל המאמר במדרגה מן הבלבול עד יראה מן התמה הגדול איך קרא הכתוב זאת האשה חכמה ואמר שיואב שם דבריו בפיה כי לפי העולה על הדעת בתחלה היה בזה הענין מן הסכלות מה שלא יעלם וקודם שנבוא אל התרת הספקות ראוי שתדע ענינים מה הראשון שטבע האדם יתעורר מן החדשות ויקוץ בדברים המרגלים במדרגת היפיים ההלציים שהכונה הכוללת בהם היא להוציא

ישאר במחלקת ואחר החלוק נבא אל הקיום לקיים התלונה באחד מאופני הקיומים ונתחיל בהם מן העדים גם מאשר בידינו מן ההודאות על התלונה מהראיות מהדתית מהמנהגים מהחשדים מהאותות וההקשות או זולתם לפי מה שיבקש עניננו ולפי ענין הטענה הסבריית תהיה ראיה או משפטית אחר כן נהשוב מה שאפשר שישיב המתנצל ויטען ונתיר אותם וזאת תהיה ההתרה ואם השיבו המתנצלים וטענו על הקיומים שעשינו ראוי שנרחיב אותם ושנתיר כל מה שאמר ושנפל במחשבתנו שיוכלו לאמר ואופן הטענות והתשובות שיוכלו להשיב האחד על האחר כבר בארנו למעלה. ואחר כל זה ראוי שנספר באופן מחודש ובקצור מה שנאמר על צד הספירה ושנעורר הדיינים בקצור על המנגד על הכעס או האיבה או הקנאה אם נוכל ונעורר אותם עלינו אל האהבה והחן והחנינה כפי מה שאפשר אמנם המתנצל גם הוא יעשה הפתיחה באופן התבאר ונספר בו שדעתנו להתיר כל ראיות המתרעם ולהשיב אל כל מה שאמר ואחר הפתיחה נשיב אל כל דברי התרעומת ונתיר הראיות וההקשות באופן התבאר למעלה כפי מה שתתבקש הטענה ויאמר שזה המתרעם עשה כאיש בליעל ורשע לכונן התרעומת הכזב כאשר יעשו אנשי דמים ומרמה ובזה הודיע חכמתו ומעלליו וזה אם יוכל להתנצל באופן שלם ואם לאו ירגיל מקומות ההוכחה והתחנה ובקשת המחילה אשר זכרנום גם נתיר כל מה שעלה במחשבתנו שיוכל לאמר המתרעם ואחר כן על צד הספירה בקצור נספר מה שנאמר ונחתום המאמר ואמר הפילוסוף בקצורו הנזכר שזה הענין ר״ל ספור מה שנאמר למעלה הוא דבר נפלא בכל מיני הדבור וכל אחד מהחלקים וביחוד בתרעומת והתנצלות ואין המכוון בזה לבד ספור מה שנאמר כאשר בשבח ובגנות לא דבר אחר אמנם ראוי בתרעומת והתנצלות שנעורר השומע אל החנינה וההטבה בעדכנו ואל האיבה והכעס והקנאה בהצטרף אל המנגדים בספרנו הנאמ׳ למעלה למה שמביא ואת ההזרה ר״ל ספור הנאמר לזכור פעולתינו הנשכחות וכשרון מעשנו ורשעת המנגדים ורוע מעלליהם כי זרע מרעים המה בנים משחיתים וזה יעשה בלב השומע רושם נפלא וכל שכן אם נאמר שהם בעצמם הדיינים לא ימלטו לבלתי יקבלו מן האנשים האלה מן הכלימות ההזקים והחרפות אם לא יענשו באופן הראוי ושאנחנו באופן מן ההכנעה אליהם עד כלנו להם לעבדים ונדרש לעולם אל אשר ישאלו ושלא נסור מכל אשר תצונו ימין ושמאל:

ומה שנאמר מה שימשך מן הצרות לאבותינו לבנינו ולבנותינו ולנשותינו אם לא יפנו אלינו ושעל זה יהיה דוה לבנו לא ממה שאפשר שיגיע לנו בעצמנו ומהם שנספר מה רבו מעשנו והסדנו אשר מעולם לכל דורש ולכל מבקש ומהם שנספר רוע מזלנו ועניינו ולחצנו מימים רבים ומהם שנספר היאך סבלנו אותם בסבר פנים יפות ובריאת הישם זה מה שאמר בחדישה אמנם בישנה אומר טיליאו וטורינו המפריש שהחנינה היא מאמר מעורר האנשים אל החנינה ומוסיף במקומות החנינה כגון שנאמר שמרוב קישי זמננו כאשר נצפה שיעבור זמן התלאות והיגונות וישן מפני חדיש ניציא יתחדש כנשר נעורינו או נפלנו בענין יותר רע ממה שהיינו בתחלה ומהם שנעביר המאמר אל בעלי חיים בלתי מדברים או אל הדוממים כאלו נשים הבתים והשדות מדברים לעורר יותר לבב השומעים ומהם שנביא פרטי הצער והיגון ונספרם בבכי כגון אם נתאונן על הבנים נספר שעשועם ולמודם ומזונותיהם בבכי ויללה וכן ביתר הענינים ומהם שנספר שאין לנו מנחם וקרובינו ואחינו עזבונו נטשונו אף כי מרעינו רחקו ממנו ואשר גמלנו אותם טובות ועשינו עמם חסד ואמת שכחונו ולא זכרו ברית אחים:

פרק שנים עשר

היאך יושמו בהרגל חלקי המאמר ר״ל פתיחה ספור חלוק קיום התרה חתימה בערך אל סוג העצומי.

אמר הפילוסוף בקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר שאם נכוון המאמר בסוג העצומי נתחיל הפתיחה באופן התבאר במה שקדם ואם הוא המתרעם יציע הענין אשר עליו התלונה לגרום ההקשבה לשמוע עוד נגרום החבוב באופן התבאר למעלה אמנם כי הוא יותר ראוי לכונן שבח השומעים מהדברים יותר נפלאים ויותר מיוחדים בשומעים עד שנעורר אותם אל הכעס והאיבה כנגד המנגדים באמרנו שהם רעים וחטאים עוד אם התרעם בעבור אנשים אחרים בדבר איננו נוגע לו ראוי שיאמר שאינו עושה זה לתקות שכר רק לאהבת האנשים או לשנאת המנגדים או שהוא היה במעמד וראה הענין על השלמות או שהוא עושה זה לתועלת הכללות או מפני שנכמרו רחמיו בראותו שזה הסיבל הנזק והחרפה הוא נעזב מכל האנשים ואין דורש משפטו מוכה אלקים ומעונה ואחר הפתיחה נבא אל הספור אם שנספר התלונה בחלקים מפוזרים אם שנכלל הכל ביחד ואחר הספור נבא אל החלוק להודיע הדבר אשר הוא בהסכמה עם המנגד ואשר

מרוע תכונתם שבהיותם תמי׳ עם הזונות מכל אשר בחרו ואפילו הנשואות ירגישו בזה בעליהם כי לא יוכלו לחשוב סבה אחרת לזה ההתקרבות הגדול ויקנאו את נשותיהם עד יפרדו מהם והנה הם סבה להפריד האנשים משוכבת חיקם ותהיה תיבת יפרדו יוצאת לשלישי על דרך ומכתבים עמל כתבו (ישע׳ י׳ א׳) או ירצה ביפרדו שהם בהיותם עם הזונות תמיד יפרדו נשותיהם מהם לזנות באנשי הארץ גם הם כי יקנאו בבעלים וזה להם שכר חלף עבודתם והנה מלאה הארץ זמה או ירצה בזה כי מרוב תאותם להיות עם הזונות כל אחד מפרד אשתו ממנו בבינה ומשכיבה עם חברו ומתחלפים נשותיהם זה בזה כי ינעם להם סתרים ותערב לנפשם זאת הזמה הגדולה אשר אין למעלה ממנה. ההבדל כשיתואר שבח או גנות האחד בנבדל ממנו כמו שהאריך הפסוק בתארי גלית כמו שכתיב גלית שמו מגת גבהו שש אמות וזרת וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת שקלים אלפים נחשת וכו׳ (ש״א י״ז ה׳) מאריך ומספר מתעצומות ורומו ולבו כלב הארי והיה זה האריכות כלו על צד ההרחבה לשבח דוד שנצח אותו וכן מה שאמר בישבי בנוב אשר בילידי הרפה ומשקל קנו שלש מאות משקל נחשת הוא על צד ההרחבה לשבח אבישי שהרגו והדומים בזה הרבה בלשוננו והאחדות הוא כשתעשה ההרחבה בתבות מתחלפות אחדות בטעם או במאמרים מתחלפים אחדים בטעם ר״ל שאין שם תוספת או חסרון והמשל בישעיה (א׳ י״א) שבעתי עולות אלים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי הרצון בכל אלה שהשם מאס בכל קרבניהם עולותיהם וזבחיהם על רוב פשעיהם ולבלתי הטהרם מהם ושובם בתשובה גמורה עוד אמר קינטיליאני שגם ימצאו מיני ההמעטה כמו שימצאו מיני ההגדלה וההרחבה והנה טוליאו לקח ההרחבה בהלצה הישנה והחדשה בהגדיל הענין לבד כמו שנראה מגדרה אשר גדרה אמנם קינטיליאנו לקח ההרחבה על צד שתוכ׳ ממנה הגדלה ותוספת בכל ענין בשבח או גנות או זולת כמו שהתבאר ג״כ בהרחבות והגדלות הנמצאות בספרי הקדש וביחוד ביחזקאל בנבואת צור ובנבואת הים ובנבואת פרעה מלך מצרים וזולתם ואמר הפילוסוף בקצור ההלצה שמיני ההרחבה ראוי׳ בסוג המקיים יותר מיתר הסוגים ונשוב לדברי טוליאו בב׳ מההלצה החדשה בענין ההנינה אמר שאנחנו נעורר השומעים אל ההנינה מצדדים רבים מהם שנספר שנוי עתותינו והעתקתם מטוב אל רע ומהם שנעריך ימי המהומה והצער אל ימי ההצלחה הגדולה כלומר ראו במכאוב הגדול אשר עולל לי עם שכבר הייתי ממעל לכוכבי אל ומה שנספר מה יתחייב לנו מן הרע הגדול אם לא נמצא חן בעיניהם ומהם שנאמר שהננו להם לעבדים ובידיהם אנחנו לעשות לנו כטוב בעיניהם

קודם המעשה ובשעת המעשה ואחריו לעשות הדבר כאילו הוא נגד העינים ולספר כל דבר ודבר עם תלונה גדולה ותרעומת והפלגת העון והגדילו בכל פרטי המעשה ובהלצה הישנה מוסיף ה׳ מקומות אחד אשר האחד מהם שנאמר שזה העון נעשה מאדם שלא היה לו לעשות אדרבה היה לו למחו׳ אם יעשוהו אחרים השני שנאמר שזה הוא דבר חדש בערכנו ושלא שמענו כמוהו מעולם הג׳ שנאמר אלה הדברים עם כלמות הרפות מהחוטא לעורר הכעס והחימה והאיבה לשומעים עליו הד׳ שנבקש מהשומעים שיחשבו שזה החטא נעשה בערכם כאלו תאמר שאם היה החוטא בבנים או בנשים יחשבו שזה נעשה בבניהם ונשותיהם החמישי שאפילו בעיני אויבינו ומבקשי נפשינו היה רע עליהם המעשה הזה ואמר קוינטיליאני בחמישי מהמאמר השמיני שההרחבה היא נחלקת אל ארבעה חלקים רוצה לומר הוספה הערכה הבדל ואחדות אמנם ההוספה הוא מאמר מתחיל מן השפל והולך במדרגה עד מרומים והמשל בזה בישעי׳ (א׳ ב׳) הוי גוי חוטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את י״י נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור בסתם ובמוחלט מכל מצוה ומכל מדה טובה וזה גדול מכל מה שנאמר ואין ספק שעם כבד עון מוסיף על גוי חוטא אלא שאפשר שעם היותו כבד עון לא הגיע עדין למדרגה שירע לאחרים והנה אחר כן זרע מרעים מוסיף על כבד עון והנה יתכן שהמכון במרעים יהיה שירעו מעט לאנשים אבל לא יעשו כלה ולזה בנים משחיתים מוסיף על זרע מרעים שהמכוון בזה המאמר שהם משחיתים את הארץ ברוע מעלליהם ועם כל זה אפשר שיהיו עם י״י בקצת המצות והנה הוא מבואר שעזבו את ה׳ מוסיף על בנים משחיתים אלא שעם כל זה אפשר שלא יעשו ביד רמה בשאט נפש להכעיס והתחייב מזה שמה שאמר נאצו את קדוש ישראל שהמכוון בו שיהיו עוברים להכעיס יוסיף על עזבו את י״י ואם כל זה אפשר שתהיה בהם אי זו מדה טובה לכן אמר אחר כך על צד ההערכה שהוא מעריך דבר לדבר והמשל בזה בהושע (ב׳ יב) לא אפקוד על בנותיכם כי תזננה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו כו׳ התחיל בזה הפסוק מזנות הבנות ר״ל שלא היו לאיש עדין והלך ומה אל נאוף הכלות שהוא דבר יותר גדול שהם נשואות בעל ולזה אמר תנאפנה שהוא דבר יותר מיוחד באשת איש עוד נעתק מזה אל דבר יותר גדול ואמר כי הם עם הזונות יפרדו ר״ל כי הם בעצמם ר״ל האבות שהיה להם להזהר מן הפשעים יותר מן הכלות מצדדים אם מצד שהם מלאי ימים יותר ובישישים חכמה אם מצד שלא תבער בם כל כך שלהבת הבחרות אם גם כן מצד שהזכרים דעתם יותר קיימת מהנקבות גם כי מחק גדולי הבית להוכיח אשר תחתיהם עם כל זה הגיע

שנשנה הד׳ בעצמ׳ כי זה יקרא השנות וראוי שהספירה תהיה על סדרן הדברים כדי שיביא השומע לזכור הדברים אשר סדרם בזכרון גם אין ראוי שתתחיל מהספירה לא מההתחלה ולא מהספור שלא יראה אי זה דבר מתוקן ומסודר במלאכה או אי זו תחבולה או בדיאה. להראות העמים והשרים כי זכר כל הנשכחות הוא אשר מעולם ולזה ראוי שתתחיל מהחלוק וממנה על הסדר ובקצור בקיום ובהתרה ההרחבה היא מאמר נלקח לעורר השומעים אל החמה והכעס מצד המקומות הכוללים והמקומות הכוללים ילקחו מעשרה כללים באופן הגון להגדיל העון והמקום הראשון הוא מספרי הקודמים כשנספר במה היה גדל זה החטא אצל השם יתברך ואצל השופטים ומנהיגי המדינות והחכמים בכל דור ודור ובעלי העצה ונביא מה שנכתב ומה בדתות ובנמוסים המקום השני שנתבונן בערך מי העון הנעשה אם הוא דבר שב אל האלקים או בערך כל בני אדם או בהצטרף אל היותר גדולים או אל אשר הם במדרגה שוה עם החוטא בעניני הנפש והגוף וההצלחות אשר מחוץ או בערך אל אשר הם למטה ממנו במדרגה ובאלה הבחינות יתבאר גודל העון או קטנו המקום הג׳ שנספר מה שאפשר שיתחייב אם יותר זה העון לכל וילך החוטא נקי מכל עונש מן הנזקין והסכנות ורעות רבות וצרות המקום הרביע׳ שאם נשא זה העון ולא נעניש החוטא אנשים אחרים גם כן לא ייראו מעשות תועבות גדולות מאלה למה שיקוו המחילה מהם וישיצאו מבלי עונש ויבדל זה המקום מאשר למעלה ממנו שהמקום השלישי הוא בבחינת הרע שאפשר שיתחייב בסתם ומוחלט וזה המקום הוא לקוח ביחוד מצד יצר האדם רע ועושה עולה. המקום החמישי שאם יצא הפסק דין זולת מה שראוי בחק האיש הזה יהיה מעוות לא יוכל לתקון לעולם וחסרון במשפט לא יוכל להמנות ואף על פי שדברים רבים מתרפאים בטוב העצה ובמשך הזמן זה יהיה במדרגת שחין מצרים אשר לא יוכל להרפא צרעת ממארת הוא המקום הששי שנבאר שזה נעשה בכונה ורצון בידיעה ובהכרח ולא יוכל להתנצל בשום צד ולא תצדק בכאן התחנה והבקשה באחד מן הפנים המקום הז׳ כגון שנאמר שזה העון אין למעלה ממנו אכזריות נפלא ולקיחת השררה שלא כדין כמו חרפת הנשים או דבר אחר המביא חרב איש ביד רעהו להשמיד להרוג ולאבד המקום הח׳ שנאמר שזה אינו מעונות המורגלים אמנם כי הוא מיוחד ברוע ובהפלגת הפשעים אשר ראוי לקחת למענו הנקמה. מבעליו באכזריות חמה ושטף אף ולהב איש אוכלה המקום הט׳ כגון שנגדיל העון דרך ההצטרפות כגון שנאמר שהריגת האנשים הוא עון יותר גדול מאונס הבתולה למה שההריגה אינה מקבלת תקון אמנם ענין האונס יתוקן המקום העשירי הוא כשנספר מה שהיה

הטעאי לחלוק על דבר מה מפני השתנות השמות והמשל שהדת אומרת שהגנב יתלוהו על העץ ואחר כן נקרא הגנב בשם לסטס אין לאומר שיאמר שמי שגנב לא יתלוהו על העץ מפני שעתה אין שמו גנב כי אין להשתנו' השמות ענין אחר שהפעל הוא בעינו :

פרק אחד עשר

מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומהחרבה והרחמנות.

יען היפוי הוא מורכב מדברים דומים והמשלים ועניני' אשר נתן בהם הפסק ומהרחבות וענינים אחרים המגדילים ומשמינים ההקשה ראוי שנדבר גם מהטעאות האפשריות בערכם ונאמר שהדומה הטעאי הוא שמצא אחר הוא בלתי דומה ויערך מהצד הבלתי דומה או שהמכוון ממנו לדמותו דמיון כולל או שהוא כנגד האומ' והמישל הוא הטעאי אם הוא שקר או בלתי ראוי או יותר גדול או יותר קטן ממה שהצורך אליו הדבר אשר נפסק ממנו. הדין הוא מסופק באופן הטעאי כאשר לא ידמה למה שאנחנו בו או שהוא בענין בלתי נוגע המחלקת או שהוא בלתי ראוי או שהמנגדים יכולים להביא אותו בעזרתם והוא יותר מיוחס בענינים עוד הוא הטעאי להוכיח מה שכבר הודה בו המנגד למה שהוא אז ראוי להגדילו לא להוכיח מציאותו עוד הוא הטעאי להגדיל ולהרחיב הדבר שלא הוכיחו עדין כאלו תאמר שנגדיל ענין הריגת הנפש טרם הוכיחנו שפלוני הרגו אמנם הטעאות הכלל מהם כשלא נכלל מה שנאמר בסדר עוד אם לא יכללם בקצור ואשר ישאיר אי זה דבר ודאי וקיים על צד הספירה ר״ל מה שהתבאר בהצעה ובאמות ובקיום האמות ובכל ההקשה יש לדעת שהחתימות אשר יקראם היונים כלל העולה נחלקות אל ג' חלקים ר״ל ספירה הרחבה תנינה ואפשר בערכנו להרגיל החתימות בא' מד' מקומות ר״ל בפתיחה בספור באי זה הקשה קיימת ובחתימה ואין ראוי שיעלם שהרצון בחתימה הנה אינה החתימה אשר היא אחת מחלקי המאמר אשר כבר התבאר ענינה כי אז לא היה צודק המצאה כי אם בחתימה אמנם המכוון בה בזה המקום תכלית וחותם מאמר מה או חלק מאמר וזה אפשר המצאו בפתיחה כמו שנקח בסוף הפתיחה איזה משל יחתמה וכן ביתר החלקים ר״ל שימצא בסוף הפתיחה ובסוף הספור ובסוף אי זו הקשה קיימת ובסוף החתימה ונחזור לדברינו ונאמר שהספירה היא כאשר נכלול ונזכור בקצור מה שבארנו וראוי שנספרם על צד מחודש לא

ומטעה וכילי מזולת שיהיה גנב עוד הוא הטעאיי להתיר מחלקת ממחלקת אחר כאלו יהיה במחלקת ובספק אם ראובן גנב אז לא לא נוכל להתיר זה הספק מצד המחלקת בעצמו הוא בשמעון למה שלא התיר הספק כי אם מדבר שהוא במחלקת במדרגת אשר נחפוין להתירו עוד הוא הטעאיי להוכיח הדבר שהוא חוץ המחלקת בדבר בלתי מספיק לבארו היטב והמשל אם ימות ראובן בלא יורשים ויאמר ראובן שכל נכסיו יהיו לדומה לו ויבא שמעון ויאמר כי לו משפט הירשה למה שהוא דומה לראובן ביחס ובתארי הגוף ובחכמה אין ספק במה שאמר להוכיח שתנתן לו הירושה למה שאינו דומה לו מכל הצדדים עוד קיום האמות הוא הטעיי אם יאמר בו אדם דברים סותרים זה את זה בערך על דבר אחד בעצמו כמי שיאמר שאין לענות לכסיל כדי שלא נחשבים היותנו דומים לו ובסוף יאמר שהוא ראוי לענות לאותו כסיל בעצמו פן יהיה חכם בעיניו הנה אלה הדברים סותרים זה את זה עוד היא הטעאיי אם נאמר דבר שירע בעיני הדיינים השומעים כגון שנשבח שונאיהם או נגנה קרוביהם ואוהביה׳ כי זהו כנגד כללי זאת המלאכה לקנות החבוב מהשומעים עוד הוא הטעאיי אם לא נוכיח כל החלקים הנופלים בהצעה עוד היא הטעאיי ההעתק מענין לענין במאמר כאילו תאמר שההתחלה היתה בגנב ואחר כן אלך ממנו אל הורג נפש כמי שמתחיל המאמר בחכמה אחת וילך אל חכמה אחרת וכן ראוי לשמור בכל היכלת שלא יתוסף דבר במאמר שאינו מענין שהתחלנו גם לא נחסר בו דבר צריך אליו עוד הוא הטעאיי להרף ולבזות שום חכמה וידיעה מפני מה שנראה בעלי החכמה ההיא מרוע התכונות והמעללים כמי שמבזה הפילוסופיא מפני שראה קצת מבעליה הולכים בדרך לא טוב עוד הטעאיי כאשר יתבאר ענין החטא אלא שלא נדע מי היה ויכוון האדם המאמר כלו בענין החטא ההוא כמי שיאמר הוא מת נפוח מבלתי מראה א״כ הוא נהרג מסם המות והוא הטעאיי כי הצריך לנו לדעת הוא מי הרגו לא באי זה אופן נהרג כי זה התפרסם לנו והנה לא יוכיח זה המאמר לנו דבר ממה שצריך אלינו עוד הוא הטעאיי כאשר נעריך דבר אל דבר ונאריך במה שיתחייב מאחד מהם והשני נעזב ולא נאמר ממנו דבר כמי שיאמר שרוב החטים דבר יותר מועיל מרוב השעורי׳ למה שהחטים הם כך וכך וירבה בספר התועלת הנמשך מהם ולא יאמר מהשעורים דבר עוד הוא הטעאיי בהעריכות דבר אל דבר שנשבח אחד מהם ונגנה האחר כמי שיאמר שהירא׳ חטא מדה יותר מעלה מהנדיבות ויספר בשבח היראת חטא ובגנות הנדיבות וזה הוא הטעאיי כי אם היות דבר מעולה מדבר לא יתחייב שאחד מהם יהיה רע ויהיה ראוי בו הגנות אדרבה יתחייב ששניהם טובים אלא שהאחד יתואר במדרגה יותר מעולה עוד הוא

שהיית מחזיק אותי בתורת אדם טוב למה תבחר עתה להפרידי ממנו וזה האיפן אפשר שנוכיה וזיפו באחד מב׳ פנים אם שנקה הפך ב׳ החלקים ואם הרפך מאחד מהם משל הראשון שישיב האב לבת לא עשיתי לך חרפה או כלימה למה שאם הוא חשוב יפה עשיתי שנתתיך לו לאשה ואם אינו חשוב אני אושיעך מהחזקין ומהרעות כשאפרידך ממנו משל השני שישיב האב למה שאמרת שאם אינו חשוב למה נתתיך לו לאשה אשיב שאז בשעת החופה היה נראה לי חשוב וטעיתי ואחר כן הכרתי כי לכן הסכמתי להפרידך ואחר כן הוכחת זה. המשכות הוא על שני פנים הראשון יותר חד ואחרון יותר נקל עוד קיום האמות הטעאיי הוא כאשר הדבר המורה על דברים רבים אקח אותו כאלו לא יורה כי אם על אחד והמשל אם אומר שהכרה הוא אחד שנתלבן שהיה חולה או אחת שמחזקת בילד הכרה שילדה למה שאלה אינם סמנים מובהקים אם לא ישתתפו עמהם סמנים אחרים ואם ישתתפו אין ספק שיגדילו החשד עוד קיום האמות הוא הטעאיי הדבר שאומר אפשר שישוב גם כן אלי כגון שאומר אוי להם לנושאי הנשים מפני שיאמר גם אתה נשאת אחת מהם עוד קיום האמות הוא הטעאיי אם אתנצל בדבר כולל כמו שאומר שחטאתי מחמת הבהרות או מחמת הכעס או מחמת החשק שזה התנצלות הוא כולל לכל דבר ויאמר המתרעם אם זה הוא התנצלות אמתי לכל עון יהיה לו התנצלות עוד הקיום הטעאיי כשילקח דבר מה בודאי שעתה הוא בספק וגם מקדם כמו שיקח מרבע העגיל כאלו היא בודאי עוד הקיום הוא הטעאיי אם תכף השלמת דבר מה אומר אם הייתי זוכר או היה עולה על לבבי לא הייתי מניח ביא הענין עד המקום הזה כי הייתי עושה כך וכך אבל לא עלה זה במחשבה עוד הקיום הוא הטעאיי כאשר החטא הוא מפורסם ורוצה להתנצל עם התנצלות קטן בענין כענין ההתנצלות שאול עם שמואל שחמל העם על מיטב הצאן עוד הקיום הוא הטעאיי אם יאמר בו דבר יוכל אדם להשב לרעה כמו שהוא גדול המעלה וחזק יאמר בעצה שהוא יותר טוב להרגיל המלכים ר״ל להיות תחת המלכים מהיות תחת הדתות וזהו מאמר מסוכן שיביא האדם להשיב שאמר אלה הדברים בעד עצמו שיחפוץ למלוך ולהשתרר עוד להרגיל הגדרים הכוללים או הכוזבים היא הטעאיי משל הכוזבים כמו שיאמר במוסר עצמו לסכנות שהוא גבור ובנעדר הרגשת החרפה שהוא ענו משל הכוללים כמו שיאמר בגדר הצדק שהיא תכונה טובה בנפש כי זה הגדר היא כולל המדות טובות כולם עוד הוא הטעאיי ליקח דבר בראיה שהוא המסופק אשר נחקר עליו כמו שהיא רוצה להוכיח הגנב ויוכיחנו מצד שזה האדם הוא איש בליעל כילי ומטעה והעד על זה שגנב לך הוא לקח בראיה אשר ראוי שיחקר עליו שאפשר היותו בליעל

האויבים או ממך שעשאך יורש מקצת נכסיו והוא מבואר שאין לו אויבים גם לא נראו במקום ההוא לסטים מעולם וישאר אחר כן שזה נהרג ממך והנה התבארה זאת הטעאה כשנאמר שהריגתו היתה אפשרית גם על יד אחד מעבדיו או מאשתו שאינם אחד מן הנזכר׳ עוד ההצעה היא הטעאיית כשנייעד אי זה דבר במספר ואניח מהמספר אשר יעדתי והמשל אם אומר שזה הענין כולל שלשה דברים ולא אביא כי אם ב׳ מהם וכן הצעה היא הטעאיית אם אומר יותר מהדבר אשר יעדתי במספר כאמרי על ג׳ דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום ועל היראת הטא וכן ההצעה הטעאיית אם יסופר בה דבר מזמן יותר רחוק ממה שצריך כמו שנתחיל בספור יציאת מצרים מבראשית ברא אלקים וכן בנוהג מנהגם והאמות הטעאיי הוא שאינו מיוחס אל ההצעה או מפני חלשתו או מפני שהוא הבל אמנם היא הלוש כשלא יחייב מה שהוצע בהכרח והמשל אם ההצעה היתה שהרבית הוא דבר רע ורציתי לאמתו מצד שהגזל הוא רע זה לא יחייב ההצעה כי יש לאומר שיאמר שהגזל הוא נטל על כרחו של אדם והריבית ברצונו וההבל הוא הבא מסבה כוזבת במדרגת מי שיאמר שהפילוסופיה היא רעה שהיא תוליד ההפרדה והוא מבואר שאף אם לא תהיה הסבה כוזבת מכל מקום ההצעה האומ׳ שהפילוסופיה היא רעה היא שקר עוד האמות הוא הטעאיי כשנקחהו במדרגת האמות ואינו מוסיף על ההצעה דבר במדרגת מי שיאמר שהכילות היא רע מפני שעצירת היד היא רעה אלה המאמרים מסכימים ואין לאחד מהם תוספת על חברו ואם הם במלות שונות עוד האמות הוא הטעאיי כשנביא לענין סבה למטה ממדרגתו כמי שנאמר טוב שיהא לאדם אהבים רבים כדי שיהיו לו עם מי ישחק וכן החכמה היא תועלתיית מפני שהחכמים הם אוהבי הרחמנות הוא מבואר שאלה הסבות הם חסרות בערך הדבר אשר הם אליהם סבה עוד האמית הוא הטעאיי שאפשר בערכו להלקה בערך אל הצעות רבות והמשל כמי שיאמר שהחכמה היא טובה מפני שהיא מעלה עם זה האמות בעצמו אוכיח שהחשיבות היא טוב וכן הצדק וכן הגבורה וזולתם בקיום האמות צריך שנשמור מדברים רבים גם התחייב בערכנו לשמור ענינים אחרים רבים למה שקיום האמות באופן הראוי הוא מוכיח כל ההקשה ההוגהה אשר בתכלית ואנחנו נרגיל עם השתדלות בקיום האמות הקישה נכפלת בזה האופן כמו שהביא טוליאו המשל מאחת מהבנות שהיתה מוכיח׳ אביה למה שהיה רוצה להפרידה מבעלה והיתה אומרת אבי לא טוב הדבר אשר אתה עושה לי חרפה ובושה גדולה להפרידי מבעלי ועד הנה האמות ואחר כן מביאה קיום האמות שלא ימנע אם שהיית יודע מתכונות האיש קודם או לא ואם היית יודע זה קודם למה נתתני לו לאשה ואם לא היית יודע

פרק עשירי

מישלמות ההקשות ותקונם וקצת הטעאות אשר בערכם.

אמר טוליאי כבר מהחדשה שמציאות הראיות הצריכות בענין ענין אינו ממה שיקשה אמנם לתקנם באופן הראוי ובמקום הראוי ושלא ירבו על מה שצריך גם לא ימעטו ממנו ושלא לכפיל דבר אחד בעצמו גם שלא הניח הענין שהתחלנו ולהביא כל דבר בתכלית הסדור והשלמות לא יחסר דבר זה אינו ממה שיקל לכן נאמר שההקשה השלמה ותמימה מכל צד תחלק אל ה' חלקים ר"ל אל הצעה אמות קיום האמו' יפוי וכלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח האמות הוא המוכיח אמתת מבוקשנו בקצור קיום האמו' הוא אשר יוכיח בהקשות רבות האמות הנאמר בקצור היפוי מה שנגרג מן התיקונים והיפויים על צד ההגונות וההשמנ' להקשה המקויימ' הכלל היא מאמר קצר מקיף בכל חלקי ההקשות ואלה הה' חלקים הם כוללים ההקשה והראי' תמימה אלא שאין כלם הכרחיים למה שאם הדבר קצר שהוכרין מחוקו בקלות אנחנו נחסר הכלל ואם הענין הוא שפל ואיננו סובל מן ההשמנ' וההרחבה נחסר היפוי ואם יתקבצו ב' הדברים יחד ר"ל שהענין קצר והוא ג"כ שפל או נחסר הכלל והיפוי וא"כ ההקשה התמימה וההרחבה היא כוללת הה' דברים שזכרנו והיותר קצרה היא הכוללת ג' חלקים והבינונים היא בעלת ד' חלקים עם הסיון היפוי והכלל ראוי שתדע שאופני ההקשות הטעאיות הם שנים אחד מהם הראוי להוכיח מן המנגד ואחד מהם שאינו ראוי להוכיח מצד שהוא מלא דברי והוא מפורסם הכוזב אין לו פנים מן הראות ובידיעת אלה הדרכים הטעיי' נשמר מההטעאות שיש בהקשו' עוד נלמד להוכיח מי שאינו נשמר מהם ויען אמר שחלקי ההקשה השלמה הם ה' נאמר מההטעאות המיוחדת לכל א' חד למען נוכל להשמר ממה שבכל אחד מהטעאו' או להוכיח בהם המנגד ההצעה ההטעאית כשנלך מחלקים מה או מרוכבם אל הכלל כמי שיאמר שכל העניים חפצים יותר בקניית הממון ברשע מהעמידה בעניו' עם הצדק אם יאמר בזה האופן מבלתי שיספר מה הראיה על זה נוכיח כנגדו בקלות בישנא' לו שזה יצדק בקצת העניים אבל כשיצדק כן בערך כלם הוא שקר עוד ההצעה הטעאית כשהדבר שהוא אפשרי על המעט יכחיש בסתר ובמוחלט כמי שיאמר אין שום אדם אפ' שיבא אל אהבת דבר מה בהבטה אחת כי זה הענין הוא אפשרי לפעמים ואם על המעט והוא מכחישו בכלל עוד ההצעה היא הטעאית כשנאמר שלקטנו כל הדברים ונניח מהם אי זה ענין הגון הראוי כמו שנאמר זה הנהרג לא ימנע אם שנהרג מן הלסטים או מן

וסכנות מצד זה הפעל ובא לכלל טעות עוד אם נביא המשלים שבבר נמחל לאחרים זה העון בעצמו עוד אם נאמר שמוצאת המחילה לא תתחייב סכנה או נזק לכללות עוד שלא נקבל מפני זה מתושבי ארצנו או ארץ אחרת בשת וחרפה והמקומות הכוללים בזה הענין שנביא דברים רבים מהבנת האדם אל החטאים מהמקרים הקורים מהרחמנות ומהשתנות עניני העולם ולהוכיח מהם שראוי למחול לו והמתרעם יאמר אלה הדברים כלם בהפך עם הרחבה ומספר החטאים וענין המחילה אין דבר מתיחס אל הדיין כמו שאמר למעלה כי אם אל המלכים והשרים ובעלי המדינה היושבים ראשונה והפילוסוף בא' מהדלצה מביא קצת מינים מבקשת המחילה אשר לא נזכרו הנה מהם שיאמרו שלא יביט אל הנימוס עצמו המחייב העונש אמנם יביט אל מה שיהיה במניחו מן הרחמנות והחמלה ומהם שלא יהייב שיעיין אל נגלה זאת התורה או הנימוס כי אם אל מה שכוון בו וזה במקום שיהיה המובן מן הלשון הפך מה שיחייב נגלהו מן העונש ומהם שאין ראוי שיענש על מה שהיה על המעט אבל על מה שיהיה נכפל מהפשע וזה כאשר לא קדם ממנו אותו הפעל ומהם שיזכירהו בטובות אשר הגיעו מאשר הפשע אליו אל הפושע כי זה יניעהו שתהא המחילה מכלל אותן הטובות ומהם שיזרזהו על המתינות אצל החמס כשיאמר לו שאין ראוי שימהר האדם כאשר הגיעו עול מאדם אחר להשיב גמולו בראשו תכף אבל יעמוד כי אולי יהיה באחרית זה טוב יגיענו ומהם שנא' שראוי לאדם להיות מקל עם האנשים יספיקהו מהם המאמר הנאה מבלעדי הפעל ושלא היה חוק החקירה ומהם שראוי האדם שיהא נקי מהמדוים והענשים אמנם ההתנצלות מצד העברת העון הוא כשנעביר הפשע אל דבר מה או אל אדם מה ואם נעבירהו אל האדם כגון שנאמר שהיה סבה אשר הביאתהו לפשוע נחקיר אם האיש ההוא היה במדרגת מן היכלת כאשר יאמר החשוד ואיך ואם היה יכול זה מבלי סכנה או באופן הגון לעמו' כנגדו ואם ראוי לנו להאמי' להשוד שאחרים הביאוהו לזה הפעל א"כ נמשך הענין אל המחלקת הסבריי ונתוכח אם הוא נעשה בבינה ואם נעביר העון אל דבר מה כגון שנאמר שדבר מה הטענו נחקיר בזה האופן בעצמו ובאופן כתבנו למעלה בהבר"ה:

הענין והזמן והמקום נגד העינים כדי שישערו השופטים שלא היה ראוי לעשות באופן אחר כי אילו היה בורח אם היינו מתינים ביאת הענין לפני הדיינים ההוראה היא אשר למענה נשאל המחילה יהיא נחלקת אל תוכחה ותהנה כאשר כתבנו למעלה ואלה מקימות בקשת המחילה מצד התוכחה כשנבח׳ שהדבר נעשה בשאט בנפש יתחלק אל הכרח מקרה סבלות ונבקש תחלה מאלה הג׳ הענינים יא״כ נשוב אל ההנהגה ונתבונן קודם אם היה הפשע סבה להכרח מצד מה או כי היה שתוף עמו או אם ההכרח היה סבה לפשע עוד יש לשאול אם היה יכול לבטל או למנוע או למעט ההכרח ההוא עוד אם השב מהשבות או נסה לעמוד כנגד ההכרח ולדחותו עוד ילקחו החשדים מן הטענה הסבריית כי הוא עשה זה בכונה ושהכרח קרה בענין עוד עם ההוראה שקרה לו הכרח גדול שלא היה בידו להיותו אם ראוי שיהיה סבה מספקת למחילה מצד שסבל בדבר אם יאמר החוטא שחטא יש לשאול ולהתבונן אם היה יכול לדעת אי לא עוד אם השתדל לדעת אותו עוד אם העדר הידיעה היה במקרה או בפשע למה שאם קרה זה מצד שכרות או חשק או כעס או כדומה לאלו זה יקרא פשע לא סבל ולא יוכל להתנצל מצד הסכלות עוד נחקור מהטענה הסבריית אם זה ידע או סכל בדבר ונתבונן אם ראוי שהעדר הידיעה יהיה לעזר מספיק אחר שנדע שהחטא נעשה עוד אם יבקש המחילה מצד שקרה זה הדבר במקרה יש לחקור בו כל מה שחקרנו בהכרח למה שכל ג׳ חלקי התוכחה הם קרובים בענין עד שנוכל ליחס להם דברים משותפים והמקומו׳ הכוללים לאלו שיאמר המתרעם שאחר שהודה הוא עצמו בדבר והוא מחזיק בדיו׳ בדבריו עד יאחר המשפט ראוי לענוש אותו וצד ההתנצלות שיאמר המתנצל שהרחמים והחמלה וטו׳ הרצון הם ראוים בכל הדברים והוא מבואר שהדבר שלא נעשה בכונה אין ראוי לחשבו מרמה אמנם נרגיל ההנהגה כשנו׳ על החטא ולא נתנצל מצד מהצדדים הנזכרים ר״ל מצד ההכרח מקרה או סבלות וממה נבקש מחילה עליו ואלו המקומו׳ המיוחדים לה קודם שנאמר שמספר הטובות שעשינו היה יותר גדול הרבה ממספר הרעות ולכן אין להביט אל הרע הנעשה עוד נבקש מצד המעלות והחשיבות שהם לאיש אשר נבקש בעדו המחילה עוד מצד יחס האבות והחשבותם עוד מצד שיש בו תוחלת ותקוה אל שיתחייבו ממנו טובות לכלל אם ינוח מבלתי עונש עוד נאמר שרוב הענוה והשפלות והרחמנות והחמלה שהרגיל בה בין בני אדם בפקידותו תחייב ג״כ לנו שנמחול לו זה הענין כאשר עשה כן נעשה לו עוד אם נאמר שלא חטא מצד האיבה או האכזריות אי שהעמיק לרוע אלא לכונה טובה נתכון וחשב לנהוג פקידות ישר וראוי ונעלם ממני מה שהיה אפשר להגיע אלינו מן הנזקין

מהמנהג מהנפסק מהישוה מהטוב מהתנאי מהטבע כשנעשה הדבר מצד החמלה וההחמנות אשר על זה הצד האבות יאהבו הבנים והבנים האבות מהדת הענין הנעשה מהסכמת העם שהיא דת באומה ההיא מהמנהג הוא כשהדבר הורגל מזולת דת כמו דבר ראוי והגון מהנפסק היא כשהדבר כבר נתן בו הפסק דין או כוונת הדיין בו נודעת וזה הענין נופל באופנים מתהלפים למה שמה שיפסק האחד לא יפסיק האחר גם יראה לאחד מן הדיינים זולת ממה שיראה אל האחר מהשוה והטוב הוא כשהדבר יבוקש אל האמת ותועלת הכללי והמשפט מהתנאי הוא כשהתנו זה עם זה ובאו בפשרה שראוי לקיים כל אחד מה שהתנה אבל בטענה המשפטית הגרועה אם עשה הערכה ואמר שעשה הטוב מב' ענינים הנופלים בענין ראוי לראות בראשונה אם אמת הוא שמה שעשה המתנצל היה רב התועלת יותר ממה שהיה ראוי לעשות לפי המתרעם אם הוא יותר הגון יותר נקל להעשות אחר כן ראוי לשאול אם היה נוגע לו לתת זה הפסק דין ר"ל שזה הוא יותר תועלת או שזה הפסק הוא מוטל על הכלל אחר כן יתמצע אי זה השר מן המתרעם מצד הטענה הסבריית שלא עשה כהוגן להקדים הרע אל הטוב אלא שעשה זה בסבת שקר או דבר אחר ויביא לזה איזה סברה עוד שהיה יכול קודם לראות דרך ולמצוא אופן עד לא היה צריך לעשות מה שעשה וצד ההתנצלות הוא שיתנצל מצד הטענה הסבריית אשר קדם זכרם כנגד כל מה שאמר המתרעם ולהוכיח קודם שהיה יותר מועיל ושלא עשה זה בשביל שחד או דבר אחר ושלא היה יכול למנוע לבלתי יפול בזה הענין עוד ירגיל המקום הכולל שמי שיקדים הרע אל הטוב ויעשה הדבר אשר אין ברשותו יכלתו לעשות ראוי לענש גדול והמתנצל ירגיל המקום הכולל מצד המהלקת ושישאל למתרעם או לדיין שישים לנגד עיניהם בחירתו והמקום והזמן והענין ומה היו עושים אם יהיו כמורו בתוך לבאים גדר מזה וגדר מזה בין הצרות הגדולות והמהומות דעצומות ושאם יתבוננו בו היטב יראו כי טוב עשה בתוך עמיו יבאו ויגידו צדקתו אבל היאך תפול בהרגל העתקת העון או העברתו ראוי לשאול קודם אם זאת ההעברה נעשת באמתות ועוד יש להתבונן אם העון במדרגה שוה בהצטרף אל המתנצל ובערך אל אשר הועבר עליו עוד אם הוכרח אחד לחטוא מפני שחטאו אחרים עוד היה ראוי לעשות הוא בעצמו זה המשפט עד אם לא נעשה משפט מאיתו עון אשר הועבר באחר אם היה מן החיוב לעשות משפט בדבר שלא בא עדין לפני השופטים והמקום הכולל בערך אל המתרעם הוא שראוי לענש גדול מי שיחשוב שהכח יהיה יותר גדול מהמשפט אמנם המתנצל ראוי שיספר האכזריות הגדול שהיה בפעל הראשון אשר גרם לו לחטא ולשים

בתכלית החלישה למה שהעצור הוא יתר גדול מההנהגה והיה לו לשמור הדת העיצרת וכן מי שהתנצל שעשה כפי הדת הראשונה מבלי שישים לב אל הדת האחרונה השוללת הראשונה בכל או במקצת התנצל באופן חסר מאד כי כאשר הענין כן ראוי ללכת אחר הדת האחרונה וכאשר יפול הענין במחלקת ר״ל שהדתית תהיינה הפכיות ראוי שבתחלה נקח הדת שהיא בעזרתנו ונשבח אותה ונספר איתה ונבארה וא״כ נפרסם מה הרצון בדת האחרונה ונמשוך אותה לתועלותינו עוד נביא מהמשפטית בבתם ונחקור ממנה חלקי הדין אשר יתבארו במה שיבא ונראה אם מסכימים עמה או לא ואם הדת אפשר שתובן בפנים רבים קודם ראוי שנחפש אם הוא כן שהוא מסופקת ועוד נחפש היאך היא כתובה ובאי זה אופן ואם פתרון המנגדים אפשר שיושב על הכתב או לא ואח׳ כן נוכיח שפתרוננו יושב בה ושהוא אפשר והגון וישר ושהוא אפשר שיעשה באופן טוב ושוה כפי הדת ההנהגה והטבע וזה הדבר בחק פתרון המנגדים הוא בהפך ולא תהיה הדת מסופקת אם יצדקו בערכה כל אחד מהפתרונים וכאשר נרגיל הגדר ראוי שנגדור ראשונה התבה בקצור באופן נאות אלינו וא״כ נבאר שענינו מסכים עם הנרצה בתבה והמכוון בה וא״כ נסתור גדר המנגד באמרנו שהוא כוזב או בלתי תועלתיי או מכוער או מנוול ובהעברת העון ראוי שישאל אם ראויה הטענה שתעשה באופן אחר או בזמן אחר או במקום אחר או לפי דת אחר או שיהיה אדם אחד השואל או הפועל וכל זה יתבאר בדתית והנהגית לפי הטוב והיושר כאשר יתבאר בטענה המשפטית בסתם וכאשר נוכיח מן הדומה ראוי שישאל בראשונה אם בדברים הדומים גדולים או קטנים ממנו או בדברים בלתי דומים נמצא כתוב בזה האופן או שנפסק כמוהו וא״כ לראות אם הענין דומה ממש למה שאנחנו בו או בלתי דומה ואם נכתב בכונה ר״ל שכן היה כמו שנכתב או שעל צד התחבולה והשמירה כוון שהיה דומה לדבר אחר נעשה בזה האופן כדי שלא יבטל וזה מה שרצינו אמרו מהטענה הראויה:

פרק תשיעי

מהטענה המשפטית בסתם ומהגרועה.

אמנם הטענה המשפטית היא כשנודה בפעל ונאמר שהדבר נעשה במשפט מבלתי לקיחת התנצלות נכרי וראוי שנשאל בה אם הדבר נעשה כמשפט או לא וזה יודע כשנכיר המשפט מאי זה חלקים יורכב לכן נאמר שהמשפט יורכב מאלה החלקים ר״ל מהטבע מהדת

הדיינים הדת אומרת כך וכך עוד נאמר לא ימנע רבותי או המנגדים ידעו זאת הדת אי לא ידעו אותה אם ידעו חטאו בכך ואם לאו ג״כ חטאו אחר כך ראוי להעריך מהו יותר טוב ללכת אחר הדת ולשמור הדת או ללכת אחר המחשבה העמוקה להתבונן ברצון הכותב למה שיראה שראוי ללכת אחר הדת עוד א״כ ראוי שנסתו׳ מה שהעמיקו שחתו המנגדים שהיה רצון מניח הדת א״כ נאמ׳ למה לא נכתב בדת זאת המחשבה שאמרתם מה הזק היה בדת או אם לא היה ספק ביד המניח הדת לכתוב א״כ נמצא פסק כפי מה שנראה לנו בהבנת דברי הדת ונבאר שזה הוא הדת בעצמה שלא רצה דבר אחר המניח כי אם מה שנכתב בה בפרסום ושאותו המאמר הוא צח ומפורסם מתוקן בשלמות עם ראיה ברורה עוד נביא המשלים שכאשר נפלה זאת הטענה בין האנשים יצא הפסק שנעשה כפי הכתוב בדת עוד ראוי שנספר שיש מן הסכנה הגדולה למי שאינו הולך אחר כתב הדת ולהשוב בו מחשבות עוד שהמורה שעשה כנגד מה שכתוב בדת אלא שרוצה להתנצל מרצון המניח הדת המקום הכולל הוא שיענש אחר שעבר על דברי הדת ואם נרצה להשען על מה שיראה שיהיה רצון המניח הדת קודם ראוי שנשבח המניח הדת וחכמתו ותבונתו ושכלכל דבריו במשפט ובקצור ראוי ולא רצה שיכתב בדת כי אם ההכרחי ר״ל אשר ימנע להביא מבלתי שיכתב אבל הדבר המובן בעצמו לא רצה שיכתב בה עוד נאמר שכן דרך המטעים והמזייפים להשען על הכתב לבד מזולת שיתבוננו ברצון המניח הדת ההיא או הנימוס התבוננות שלם עוד שנאמר כי לפי מה שיראה הפשט אי אפשר שיעשה גם כי אינו טוב להעשות לו לפי הדת ולא לפי ההנהגה ולא לפי הטבע ולא לפי היושר ולא יחשוב אדם חכם שזו תהיה כונת מניח הדת בשום פנים עוד מה שנאמר אנחנו הוא דבר נפלא הצדק אמנם פסק המנגדים הוא הבל וריק או שטות או נעדר הצדק או דבר לא יתכן או נמנע שיעשה או שאינו מסכים עם מה שנאמר בדת בראשונה ובאחרונה או שאינו מסכים עם הדת הכוללת או עם דתות אחרות כוללות או שהוא חלוק מן הפסקים שנתנו כבר בזה הענין בזמן העובר עוד שנגיד המשלים מפסקים נתנו בעד רצון מניח הדת ולא בעד מה שנכתב עוד נביא דתות ונמוסים רבים שאנחנו הולכים בערכם אחר רצון מניח הדתות והנימוסים ההם עוד שהמקום הכולל הוא שיענשו הנשענים על המכתב ומניחים רצון הנכתב ראוי שנראה בתחלה כאשר שתי דתות תהיינה הפכיות אחת לאחת אם אחת שוללת האחרת בכל או במקצת או שהם הפכיות באופן שאחת מצוה ואחת מוזהרת או שאחת עוצרת ואחת מנחת ומי שהתנצל שלא עשה מה שהאחת עוצרת מפני הדת האחרת המנחת בוין להתנצלות שהוא

שיאמן בעדים למה שהעידים מפני היראה או שחד או אהבה או איבה העידו מה שהעידו וזה נמנע בחק הראיות והאותות ובנגד הראיות והאותות והחשדים אחרים נאמר בזה האופן והוא שיאמר המתנצל שאי אפשר המצא במדרגה מן התמימות והיושר והנקיות שלא יפול בו החשד מצד מה לכן אין לקחת ראיה על האנשים הטובים להחזיקם מכחה במדרגת הרשעים עוד ראוי שנחליש החשדים ושנאמר שאפשר שהחשדים ההם בעצמם ילקחו בערך וולתו ונאמר שהוא עון גדול ללכת אחרי הסברה והחשד להחזיק בדם האנשים כרשעים בזולת העדים מן הקילות צד המתרעם הוא שיאמר שלא יתפרסם לעולם אי זה קול או חשד שלא יהיה אמת בכל או במקצת עוד שיאמר שזה הקול לא יצא בסבת איבה אהבה שחד או יראה להיות כל אלה הסבות נעדרות בענין עוד שיאמר שאפילו היו כל הקילות האחרים כוזבים זהו אמת כאשר נבאר בראיות כנגד הקילות כשיביא המתנצל משלים מקולות והשדים יצאו על האנשים יהיו כוזבים גם כי הקילות מוצאים לפעמים מחמת שנאה אם גם כן מהאנשים הרעים אשר למדו דבר שקר והולכי רכיל אשר אין להאמין בהם עוד שיאמר המתנצל למתרעם אין להאמין בקילות כי גם אני שמעתי עליך היום קול וחשד מדבר פלוני ולא האמנתי וכן ראוי שלא תאמין בו אתה גם כל אדם יוכל לעשות בדיאה ולהוציא שם רע על האנשים מזולת שיהיה הענין כן ואם הקיל חזק מאד וקשה ההעתקה צריך שנבאר מכח הסברה ונוכיח עד שישאר האמת במקומו ואמר הפילוסוף בא׳ מהמליצה אצל הנגישה שראוי לשופטים שלא ישתמשו בזה המין בלקיחת ההודאה אבל ירגילו ויעשו בהודאות האחרות כי הרבה מן האנשים בבריאות גופותיהם ונסיון נפשותיהם יסבלו הצער סבל חזק ולא יודו בצדק ואולם רכי הלב ואנשי החלישה הנה כבר יודו על עצמם בכזב קודם שיראו הצרות ולכן אין בנגישות דבר ראוי לבטוח בו:

פרק שמיני

מהטענה הראויה.

כבר בארנו במאמר הראשון לזאת הטענה ששה חלקים ועתה נשים בהרגל בערך אל המתרעם והמתנצל חלקיה אחד לאחד ונניח קודם שרצון הכותב הדת יראה מתחלף למה שנכתב בה אם נרצה להרגיל הכתב כרגיל המקומות האלה על צד הספור קודם שנשבח הכותב הדת ונאמר שהיה חכם גדול גם הדת הנגנה מאד מעלפת ספירים עוד נספר לפני

אשר ישער התחייב מזה לא על עשיית החטאת ואם לא קרו לו הסמנים ההם יאמר שזה אמנם היה כי נכון לבו בטוח על היותו נקי שלא תבאהו רגל גאוה ויד רשע לא תנידהו אמנם הביאור הוא אשר נרגילהו באחרונה אחר קיום החשד וימצאהו לו מקומות מיוחדים וכוללים והמיוחדים הם שאי אפשר שינהג אותם זולת המתרעם והם שאי אפשר שינהג אותם זולת המתנצל הכוללים הם שאפשר שירגל בין המתרעם בין מן המתנצל מצדדים מתחלפים אמנם בטענה הסבריית המקום המיוחד למתרעם כאשר יאמר שאין ראוי הרחמנות על הרעים וכאשר יפליג אכזריות העון והמקום המיוחד למתנצל כאשר יבקש על העון המחילה וכאשר יאמר שהמתרעם התרעם על צד החמס והעדר המשפט והמקומות הכוללים לשניהם הם מהעדים וכנגד העדים מהנגישות וכנגד הנגישות מהראיות וכנגד הראיות מהקולות וכנגד הקולות מהעדים נאמר לפי מעלתם והנהגתם ונאמנותם וכנגד העדים נאמר לפי רוע הנהגתם והעדר נאמנותם ושאי אפשר שיהיה כמו שאמר או שלא היה הענין כן כמו שאמרו או שימנע שהעדים ידעו אותו או שאמר מה שאמר מצד איבה אהבה יראה או בגלל שחד או שהם מביאים ראיות ואין בחק העדים כי אם להשיב כפי מה שישאלו מצד הנגישות כשנאמר שדרך הקדמונים היה לחקור האמת במכות ונגישות גדולות כדי שיאמרו מה שידעו וצד המתרעם הוא שיאמר ראוי לעשות כן לנחשדים כפי מה שנהגו מימי קדם כדי שיודו על האמת ואחר הגדת או הודאת הנגושים ראוי למתרעם שיקיים דבריו ויאמר הלא אמרתי אליכם רבותי כי זה פעל ועשה וכנגד הנגישות שיאמר המתנצל שהקדמונים בחרו הנגישות כדי שיודו בדברים הוראים לא במסופקים והשודים כאשר אמר המתרעם שהוא מבואר שאין להביא האנשים לידי נסיון מחמת תרעומת מה קיל או חשד היוצא כי אם בדברים שהם מבוארי ההראות עוד שאי' להאמן למה שיאמר בסבת הצע' כי אין כל האנשים סובלים בשוה המכות והנגישות אבל זה יתחלף לפי החזק והאבירות והחלש' ופחיתו' הלב עד שהחליש שאין יכול לסבול הרף נפשו למות ויודה מה שיחשו' שירצה הדיין כדי שלא יתייסר תמיד עד יתבונן מה שיחפין בו הדיין ואם הוא שקר ולפעמי' בהודאתם ישימו חטא מות על איש צדיק תמים וכל זה להנצל מהיסורים והנה ישפך דם נקי הרבה וירבה הנזק אם נלך אחר הנגישות אמנם זה ההתנצלות יועיל כאשר השיבנו לכל מה שהושם במחלקת מן המתרעם וסתרנו דעותיו בראיות מספיקות מהראיות והאותות ויתר המקומות המגדילים החשד ראוי לעשות בזה האופן כאשר יסכימו ראיות ואותות רבות על הדבר ואמר שענין ברור ומפורסם לא חשד לבד הוא אשר התחייב מהם עוד שראוי להאמין יותר בראיות ובאותות ממה

בדד או מעבר אם הוא בדד לעולם או זה היה בעת המעשה לבד ואם הוא מקום הקדיש או הול כולל או מיוחד ונתפיש תארי המקום אם הוא נגלה או מכוסה ואם היה אפשר שיראה או שישמע הדבר ונכתיב כל הדברים שהם שבים להצדיק המתרעם או המתנצל. שאלות הזמן באי זה חלק מחלקי השנה באי זו שעה בלילה או בין השמשות באיזה יום ובאי זו שעה בכמה שעות נעשה וכן כל הדומה לזה שאלות ההמשך אם היה ארוך בערך אל הענין ואם היה מספיק להשלמת הענין ואם היה ידע קודם שהיה לו המשך יוכל להשלים הענין. הסבה אם היתה מספקת לענין או היתה אחרת טובה הימנה. תוחלת ההשלמה שנמצאו בו הדברים הנזכרים ואם מהצד האחד ימצא כח על הדבר מ״ת עצה חכמה פנים מן ההראות ומצד האחר העדר היכלת עניות הוללות סכלות בלתי פנים מההראות אשר מאלה הצדדים היה יכול לדעת אם אפשר שהדבר יבא לתכלית או לא. תקות ההעלמה תשאל מן החברים מן המסייעים מן המשתפים מן הבנים או עבדי׳ או שניהם כאלו אמר שזה עשה הפעל הרע למה שעשאוהו עם בניו או עם אנשים שלא יגלו זה על זה. הראיה היא כשיתבאר הדבר באופן יותר קיים וראיות חזקות ונחלקו לג׳ חלקים עבר הוה עתיד השאלות מהזמן העבר אנה היה אנה נראה ואם ראוהו א״כ ואם בא בתנאי עם אנשים מה ואם אמר לעשות זה הפעל ואם היה עמו אדם שעשה בחבורתו כדומה לזה ואם היו לו מן המסייעים ומן העוזרים ואם עשה זה במקום לא היה רגיל בו או בזמן אחר בזמן ההוה אם נראה בזמן העשיה ואם נשמע קול פסיעותיו כשהיה רודף אחריו ואם שמעוהו צועק עליו או ששמעו קול כלי זינו או אם הושג זה באחד החושים ר״ל ראות שמע ריח טעם מישוש השאלות מזמן העתיד אם ישאר דבר אשר למענו אכיר איך היה הענין או מי עשהו אם גוף המת נפוח עם שחרות יורה על שנתן לו סם המות ומי עשהו נכיר אם הניח החרב או הבגד או סמן הרגל או שנראה בגדיו מלכלכים בדם או נראה שב המקום ההוא תכף נעשה המעשה. ההמשכות הוא כשנשאל מן הסמנים הנמשכים לעושי העברה או לנקי ממנה צד המתרעם שיאמר אם יוכל שאשר עליו התלונה התאדם או השתחר או שהיה מגמגם מתבלבל בדבורו נדר דבר מה ואלה כלם סמנים נמשכים לעוברים ואם לא נראו אלה הסמנים אחר עשית החטא יאמר המתרעם שזה בערמתו ותחבולתו כבר חשב קודם כל מה שימשך וגמר בלבו להתחזק ולהתאפק עד לא ימשך לו א׳ מהם יען עושים המרגילים ברשע ומפלגים בו שישמרו מההתפעליות יהיו סבה אל הגלות ענינם וזה יורה על ההרגל העצום וכחם אשר להם על עשית התועבות כי לא יגיעם התפעלות מהם כלל יצד ההתנצלות אם קרו ההתפעליות שהדברים האלה נמשכו לגודל הסכנה

שלעולם רדף אחר הכבוד׳ מתנשא לאמר אני אמלוך ובזה האופן נוכל לקיים החטא והעון מצד ההנהגה ואם לא תמצא ההנהגה מסכמת עם החטא נחפש אם נמצא׳ מסכמת מצד מה והמשל החשד הוא שחטא לתוהלה ממין יאין לני מהנהגותיו הקודמות שהיה כילי נמצא מה. שדמהו במקצת ונאמר שהיה נותן שוחד בעל אמונה רעה ובכלל נחפש עונותיו פשעיו להראות שהוא בעל עברות ומדות רעות לכן אין מן התימה אם נפל עתה בזה החטא ואם עצום הוא ואם המתרעם לא יוכל למצא פשע והטאת מצד הנהגותיו הקודמות למה שהיה פריש מאד לפי מה שהתפרסם ויש לו שם על פני הוין כאחד הגדולים אשר בארץ או יאמר המתרעם שאין להביט אל השם הטוב ופרסום מעשיו אצל האנשים אמנם ראוי להתבונן היטב כי הוא עשה זה החטא מבלי ספק ושהוא במדרגת הערומים ובעלי התחבולות מלאו כרכם מכל טומאה כטמאת הנדה בתעלומות והסתר ומקדשים ומטהרים אל הגנות גם כי ירבו תפלה וילכו ישחוה עד המה בחוקת קדושים ופרושים אצל בני אדם ושבע תועבות בלבם ובגלוליהם נפשם חפצה וצד התנצלות היא שיציע המתנצל ההנהגה הקודמת תמימה כפי מה שאפשר אם יוכל ואם ימנע למה שרבו פשעיו מלפנים יאמר שאז בימים ההם היה צעיר השנים או שהיה שובב או סכל או מוכרח או מפותה וא״כ הלך בדרך טובים והתנהג בחסידות והיה צדק אזור מתניו עד אין ראוי שיוטל חטא זה עליו מפני זה ואם היה כל כך מוחזק לרשע בכל הזמן הקודם עד ימנע בערכו לאמר כדברים האלה יאמר המתנצל שאין ראוי להאמין לקולות ולישמור הרעות כי היא נקי מכל פשע והטאת וביחוד מזה העון שהוטל עליו ומי יוכל לעצור באנשים הרעים השונאים והאויבים ומוציאי הדבה שלא יביעו ידברו עתק והוא מאמר כולל ומוסכם מכל האנשים שאין להאמין בקולות ואם התפרסמו עניני רשעו כל כך שאין לו התנצלות כלל מזה הצד יאמר שאין עתה הכונה להתוכח מאמדות וההנהגות הרעו׳ לפני בעלי ההנהגות כי אם לברר הפשע לפני הדיינים אם הוא אמת או לא. היחס הוא כשהמתרעם אומר שזה הענין לא היה שב לתועלת כי אם לזה שהמתרעם עליו גם כי לא היה אדם יכול לעשותו כמוהו או שלא היה אפשר העשיתו כי אם בדברים אשר עשהו או שלא היה אפשר שיעשהו אדם מה אחר באופן כל כך נאות או מצד רב התאוה לא רצה המתן לעשותו באופנים יותר נאותים ואז צד ההתנצלות הוא שיבאר ההפך ר״ל שהיה יכלת באחרים לעשותו כמהו ובאופן נאות ואפשר שישוב לתועלת יותר גדול לאחרים ממה שישוב אליו ושהיה בזה הפעם לאחרים כל מה שצריך. האית הוא נחלק לו׳ חלקים המקום הזמן המשכית הסבה תוחלת ההשלמה ותקות ההעלמה ושאלות המקום הם אם המקום

קרת עוד החמס בנימוסים בלתי כתובים יותר עצום מהחמס בנימוסים הכתובים כי הבלתי כתובים הם כמו הענין הטבעי וכל העולם יסכימו להיו׳ ישכל מודה עליהם כמו כבוד הורים ותת תודה למטיב אמנם הנימוס הכתוב הוא אשר התיחדה בו האומה ואינם במדרגת הדברים הטבעיים והמוסכמים ואחרי בארנו הדברים אשר מהם ילקחו הקדמות בערך אל המתרעם והמתנצל נחזור אל מה שאמר טיליאו בזה בב׳ מהחלצה החדשה.

נשלם הפרק הששי:

פרק שביעי

מהטענה הסבריית.

ראוי שנאמר מה שראוי בזאת הטענה לעשות למתרעם אחר שהמתנצל הכחיש הפעל גם מה שראוי שישיבהו המתנצל וצד המתרעם בספורו שיהיו החשדים מפורדים כי כגון שיאמר שכל פעולות החשוד ודבריו ועניניו ומעשיו ותנועותיו מורות שפעל אותו הפעל אמנם ספור המתנצל ראוי להיות פשוט וצח עם נתינת הבנה והחלשת החשדים שהביא המתרעם וזאת הטענה נחלקת לד׳ חלקים מפורסם והם את ראיה המשכבות באור המפורסם הוא כאשר תבאר שהחשוד היכוח לחטא ושכל ימיו היה שטוף בזה החטא והכעור וזה יחלק אל הסבה וההנהגה והסבה היא שהניעהו אל החטא כאלו תאמר תקות התועלת או בריחת הנזקין תקות התועלת כאשר ישאל האם לא עשה זה הענין לתוחלת שישיג ממנו תועלת או תפארת או עושר גדול או שררה או אהבת הנשים או תאוה אחרת ומשל בריחת הנוקין האם לא עשה זה הענין לברוח מן הנזק מהשנאות מהשם רע מהיגון מהצער ובכלל המתרעם יבנה עניני על תוחלת השגת התועלת ובריחת הנזקין אמנם צד ההתנצלות הוא שיכחיש המתנצל כל מה שאמר המתרעם אם יוכל ואם לאו יחליש דבריו ויאמר שהיא רעה גדולה לחשוד כל אדם שהגיעהו תועלת מצד אי זה דבר ולאמר שהוא עשהו ואם ההנהגה היא כאשר נחייב הענין ממעשיו הקודמים ובזה ישתדל המתרעם למצא אם הכבן הסבין לעשות בזה ואם לא ימצא זה יתבונן אם נפל בחשד דומה לו ויראה אם יוכל למצא הסכמה מה מהנהגתו הקודמת אל זה הפעל בזה האופן שאם החשד הוא שכוון בזה השגת ממון ורווח נאמר שהנהגתו הקודמת מסכמת בזה שהיה כילי וקובץ על יד כל ימי חייו ולזה נפל בזה החטא ואם החשד הוא שעשה לתכלית שררה ושלטונות נאמר שזה הוא דבר אמתי מבלי ספק למה שנראה

מיני החמסים והפעולות אשר הם עיל והתנאים אשר בהם יהיה חמס ועול אבל זה ג"כ התחייב בחק המתנצל למה שהוא יודה לפעמים במציאות הדבר אשר טען כנגדו עם שיכחיש שהוא עיל וזה שיודה בשהוא לקח לא בשהוא גנב בשהוא קלל לא בשהוא חרף שהוא בעל בעולת מצוה לא בשהוא נאף ולזה ראוי לשניהם שידעו מה היא הגנבה מה הוא החרוף ומה הוא הנאוף וזה כפי התורה הכוללת או המיוחדת באומה והחמס אשר לא יקבל התנצלות היא הנעשה בקדימת ההשתכלות ובבחירה ויש חמסים שיודה עליהם שמותם שהם מן החמס אשר בתכלית ושנעשו בהשתכלות ובבחירה כמו הגנבה והנאוף כי אלה אי אפשר מבלי בחירה ולזה כשהודה באלה השמות לא נשאר לו התנצלות ויתחייב על המתנצל לבלתי יודה בשמות אלו ואם הודה לא יודה אלא בסוג כמו שיודה בשהוא קללו לא בשהוא חרף וזה שההסתוגות יתחלפו בנגות לפי הפחות והיתר למה שהכילו' לא יחשב לחרפה ואם הנאוף הנה אין ספק שהוא חרפה נפלאה ולפי שהמתרעם יגדיל החמס והמתנצל ימעיטהו ראוי אחר כן שידובר מהחמס הגדול והמועט ומה שימצא בדברים המועטים חמס גדול זה יהיה אם אם מגודל הרע בעצמו הנמצא בזה הדבר המועט אם מעצם הנזק אילם מעצם הנזק בדבר המועט הוא כמי שישלול מן העני מכלת ביתו כאשר היה מועט ואין לאל ידו שיקנה זולתו אוכל וגדל הרע בעצמו בדבר המועט כמי שיגנוב שקל כסף מן ההקדש למה ששקל כסף הוא דבר אין ראוי שיחשב למעוטו אמנם הוא רע גדול למה שנשאו לבו למעול באלקים ולקחת ממונו ולזה הגיע אל התכלית מה שאפשר מן הרוע ובאלה אינה ראויה המחילה והסבל כלל ומהחמס העצום שיהיו בעלי הצדק והחסידות מדוכאים על פעולותיהם אמנם כי זה תפארת לאנשים ההם כמו שקרה זה להרוגי מלכות שהגיע להם מזה תפארת לא ישוער אחר המות וכן מה שסבל ירמיהו מן המכות ויתר הדברים שבו לו לתפארת בחייו ובמותו ובכלל כל מי שינזק על הדבר ראוי שיכובד בו ישיג באותו הנזק כבוד מופלג ומן החמס העצום שיהיה החמס ההוא דבר חדש לא עשהו אדם לפניו או לאחריו עוד שיהיה הוא ראשון שעשהו ונמשך אחריו כל מי שעשה זה הפעל כענין קין עם הבל עוד מן החמס העצום המגיע ההפסד והאבדון למנהיגי העם יראו להם הדרך ישבין אור כמו מניחי הנימוסים ואשר יבאו ממנו טובות אל הכלל עוד אשר יפיל ממנו בקרובים והאוהבים למה שיהיה מתק האדם להטיב לקרוביו ואהות מרעיו לא לעול אותם ולחמסם עוד הבגידות ושבועת שוא והפרת הברית ואשר יבושו קויהם הם מן החמסים העצומים וכל שכן אם קבלו מהם טובות לכן ראוי לתת לאלה העונשים הגדולים במקום הראוי במושב זקנים במקהלות על גפי מרומי

האוהבים למה שיקיו מן הרצוי קדם בואם אל מקום הדי' ואוהבי השופטי' יעוולו בנקלה כי לא יפחדו יגיע אליהם העונש מצדם ודברים רבים זולת אלו יקל העו' בערכם אשר לא זכרתים לבחרי הקצור.

פרק ששי

מהאנשים החמוסים והחמס.

הנה בעלי הממון יעשה להם העו' לפעמים אם היתה כונת המעול על הממון אם לרוב הצרך אליו להיותו עני אם שהוא יכול לשים על עפר בצר ולכנוס סגולת מלכים והמדינות ומפני זה ירבה מעשה העול ולזה העשירים יהיו חמוסים מזה הצד כי אם עוולו העניים לא ישיגו מה שכוננו אליו מקבוצת הממון והבוטחים בכל אדם עד לא יחושו לרוע תכונת האנשים יפיל בהם העול בנקלה וכן השומרים מהתבוות במריבות ומחלקה גם אלה יחמסו כי לא יחקרו על העול לברחם מהמחלקה ובעלי העצלה וההתרשלות ואשר לא ידעו ענין העול והיושר ובעלי הבשת יפול העול עליהם מדי יום ביומו כי לא יחפשו עליו ויסבלוהו גם אשר נבטח בהם שישבחוהו כגון הקרובים והאחים או שלא ירגישו בו נעוול אותם מבלי פחד למה שאלה לא יחשבו שהאחים יעולו אותו ואף אם יודע שקבל העול מהם ישכח' קד' שיבקר להוציאו מידם במריבה ומחלקה והאנשים אשר נחמסו פעמים רבות גם אשר הפסידו ריבותם לפני השופטים שבו למרמס רגל וכל אדם יעוולם אחרי היותם בזה האופן מן החלושה והעדר היכלת ואין מושיע להם והנכרים במדינה או ביחס או במדות או בלשון או בדת מכונים שיעשה להם עול למקום התענגות והעול הנופל בם הוא הבזיון כי העול יהיה בממון והכבוד והשלום ופתויי הנפש והפחדנים אלה יביאו אליהם העול כי לא ירא האדם מהם כלל והסבלנים הנשקעים באמת יחמסו ויעולו כי לא יחשב שהם ינקמו ממנו אמנם הדברים הנלקחים בעולנות הם אם הדברים אשר ראוי שתפיל בהם המחילה ואם שהם יסתרו ויעלמו אמנם הדברים אשר תפול בהם המחילה הם הגנבים והמעטים כי לא יחושו האנשים בהפקדם אמנם סבות ההסתר וההעלם הם רבות אם שיקל שנוי התמונותיהם או גווניהם או שימצאו הומן להם אצל העולן עד יחשבו שהם שלו ולזה יקדימו לקנות ממין הדבר שירצו להמום אם שהם דברים שהם משתנים עם הזמן מבלי שישנה אותם האדם אמנם מיני החמס יהיו מול ב' דברים ר"ל אם שיהיה ערב או מועיל והם ימצאו על שני דברים אם להחיות נזק אם להשארות תועלת והחמס היא שיקח האדם דבר מהעול ברצונו ובבחירתו ולא יצטרך המתרעם לבד אל שידע

והצרה העצימה מה שלא יעלם להגיע אליו או שנחשוב לפעמים שהרעות טובות מצד שיצילו מעונשים גדולים נקמות ומאורות התענוג היא שנוי אל תכונ׳ מתחדשת פתאום מהרגשת הטבעי לו ודיגון והצער הוא שנוי אל תכונה מתחדשת פתאום מהרגשת דבר בלתי טבעי לו הערב היא מורגש אשר יפעל זאת התכונה בנפש והמצטערים הם המפסידים אשר יפעלו הפך זאת התכונה והנה כל אשר היה בדבר יותר בטבע היה יותר חזק התענוג ולזאת הסבה בענינה היה הדבר אשר במרה והרגל ערב למה שמה שנרגילהו פעמים רבות ידמה הדבר הטבעי אשר היא תמידי וראוי שתדע שהתאות מהם דבריות מהם בלתי דבריות והבלתי דבריות הם אשר נשתתף בהם בבעלי חיים כמו מאכל משתה משגל וזולתם אמנם תאות השמע והראות כאילו תאמר לעשות שרים ושרות או שנלביש בגדי זהב עם אבן יקרה אינם ערומות מהדברים כי באלה לא יתענגו הבעלי חיים ולא נשתתף בהם עמהם גם כי שני אלה החושים ידמו לדבריות מצד מה אם השמע ישותף עמו מצד המלות ואם הראות מצד הקוים והרמיזות הנעשות אצל המשא ומתן גם לא ימנע אם שאשר בו התענוג הוא הוה ויהיה התענוג בפגישתו אם שהוא עובר ויהיה התענוג בזכרונו ואם שהוא עתיד ויהיה התענוג בתוחלת ולזה היה הכעס ערב מצד מה למה שימצא בו מן התוחלת על נפילת הרע על מי שיכעס עליו והנה אחר כך בקשת הנקמה תערב מצד התקוה אשר תשיגנו לתת לאיש כפעלו אמנם הנצוח לא בלבד יערב לאוהבי הנצוח לבד אמנם יערב לכל בני אדם בכלל וזה כי הנצוח הוא תשוקה אל ההתנשאות אשר הוא הנכסף מכל בני אדם ואם יתחלפו בזה בפחות ביתר וכן הכבוד הגדולה והרוממות מבואר מענינם שהם נכספים מכלל המין והכפלת הדבר האחד בענינו ערבה מצד הכנס בהרגל והמורגל יערב וכן ההעתקה והתמורה מענין לענין ערב בטבע מפני הרגשת דבר מתחדש וכן הלמוד וההקיים והדמויים ערבים למה שבאלה ידע הדבקות אשר בין הנמצאות והתענוג אמנם היא בהשגת הדבקות אשר בין שני דברים מהדברים בעולם הנמצאים וענין המציאות מבואר בענינו שהוא נכסף אצל כל אדם ולהועיל לקרובים והשעשוע העיוני ואהבת הבנים ואהבת כל אדם פעולותיו ומדותיו שהם טבעיות לו או בהרגל אין ספק בה שהיא מן הדברים הערבים ואחר התישב זה נאמר שהעול יעוול בחשבו אפשרות עשייתו בערבו ושיהיה ממה שיעלם ולא יודע או שיהיה ממה שישכח בזמן מועט אם לא יהיה ממה שיעלם אמנם בעלי הכח והיכלת והתחבולה הרמה הם יעשו העו׳ אם לא יעלם לחשב׳ הנצ׳ מהרע מהפלגת יכלתם אם מעושר אם מקרוב׳ אם מאוהב׳ אם בתחבולו׳ גם כי יועיל לבעלי התחבולות הוציא׳ העול באופן לא יחשב על גם יקל העו׳ בהצטדק אל

פרק חמישי

מסוג העצומי וקודם מענין העול.

אמר הפילוסוף בא׳ מההלצה שהעול הוא הוק יהי ברצון על דרך העברה בדת הנימוס והנימוס מפני מיוחד ממני כולל והנימוס המיוחד הוא הכתוב למען לא ישכח המיוחד בעם ועם אומה ואומה ואמנם הנימוסים הכוללים הם הבלתי כתובים שהכל מודים בם כמו כבוד ההורים ותת תודה למטיב והפעולות אשר היו ברצון מהם בהסתכלות ובחירה קודמת להם ומהם מה שיהיה לא מהשתכלות קודם אבל מהלשת השתכלות למקום מדה רעה או הרגל וכן פועל דבר על דרך העול ולא ימנע אם שיפעלהו מצד עצמו לבד מרצונו ובחירתו ואם שלא יפעלהו מצד עצמו ובחירתו וזה אם שיפעלהו בהודמן ונקרא קרי ואם שיפעלהו בהכרח ואשר יפעלהו בהכרח מהם מי שיפעלהו מצד טבעי להיותו רע בטבע ואם שיפעלהו מפני מכריח מחוץ ואשר יפעלהו מצד עצמו הוא לבדו עלת הויתו לא דבר אחר מחובר בו מחוץ ולא ימנע אם שיפעלהו מפני הרגל רע או מדה רעה אם מפני תאוה ותשוקה ואם מפני התשוקה לא ימנע אם שיהיה מפני תשוקת דברית ואם מפני תשוקת דמיונית וזה לא ימנע כי ממנו מפני תשוקת כעסנית וממנו מפני התאוה והנה א״כ העולים יעולו לאחד מז׳ סבות א׳ מפני ההודמן ב׳ מפני הטבע ג׳ מפני האונס ד׳ בגלל ההרגל והמדה ה׳ מפני הדבריות ו׳ מפני הכעס ז׳ מפני התאוה. וכל אלה חלקי חלישת הסברה זולת הדבריות ואשר יפעלו בהודמן אין להם תכלית מוגבל גם לא יהיה העול שבהם מתמיד כי ההודמן הוא אשר על המעט כאשר התבאר במקומותיו ואשר הוא מטבע המעול היא מתכונה קיימת שקועה ותכליתו הוא תכלית ההפעליות הרעות אשר יהובר בהם אחד זה ואולם אם יהיה מצד השגעון והשטות לא יוחס אל הטבע כי אם אל אשר הוא בקרי ובהודמן ואשר הם מצד האונס תכליתם תכלית הפעולות הנעשות בבחירה ואשר הם מצד הדבריות תכליתם הדברים אשר יחשב בהם שהם מועילים ואם הדברים הערבים אמנם העול שהוא מהכעס תכליתו בקשת הנקמה ואולם העול אשר יהיה במדה או בהרגל או שהוא מצד התאוה תכליתו התענוג ולכן כל הדברים אשר יחשב בהם שהם ערבים יעשו בגלל אחת מאלה הסבות הד׳ אשר יפעלם האדם מצד עצמו ר״ל ההשתכלות והכעס המדה וההרגל ובכלל כל אשר יפעלו העול מצד עצמם יפעלו בגלל דברים שהם באמת טובות או ערבים או שיחשבו כן מזולת יהי הענין כן ולזה כשנחשוב הנע׳ לעתי׳ לאו זה טוב עצום וגדול נסבול מפני זה מן התלאה

צחות עוד חלקי המאמר ר״ל פתיחה ספור קיום התרה חתימה ומאמר שיר ידידות מרמה החלוק בקצת כמו שאמרנו והוא משובח מכל הצדדים ר״ל מעניני הנפש ועניני הגוף ומהדברים אשר מחוץ גם כי הוא מתחיל מהדבור הנשא ימשלים בבינוני ובנחזקאל ובירמיה ובקצת מדברי ישעיה תמצא מאמרים רבים בסוג המקיים משער הגנות ואמר הפילוסוף בקצורו מן ההלצה אשר עשה לאלכסנדר שאם נשבח איש מה מצד יחס האבות ומעלותיהם אם היו כלם השובים ראוי שנספר אותם אחד לאחד עד נגיע אל האיש ההוא אשר נכון בו השבח ואם הראשונים היו בעלי המעלה עם שאשר הם קרובים אל האיש היו אנשי דמים ומרמה ראוי שנשבח הראשונים אחד לאחד ונדלג אלה האמצעיים עם התנצלות וערמה באמרנו כי לא רצינו להאריך ולהרבות דברים עם שמעלות אבותיו של פלני נודעה בשערים והיא מן המפורסמות ואם היה הדבר בהפך ר״ל שהראשונים היו אנשי רשע והאמצעיים טובים נתחיל מן האמצעיים ונספר אותם אחד לאחד ונתנצל שלא התחלנו לספר מראשית היחס לבחרנו הקצור עם שהוא מפורסם שאלה האנשי׳ שהם גדולי המעלה אי אפשר שיבאו מפחותי העמים ואנשי בלי שם ואם לא נמצא לו יחס אבות כלל או נאמר שבחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ובו הגיע כל השלמות שהיה ראוי לכל המשפחה לא יחסר כל בו ובשער הגנות נעשה מה שנאמר בהפך ואמר עוד שאם נשבח אותו מצד מעשיו ותבונותיו נתחיל מהצדק ואחריו התבונה ואחריה הגבורה ואחריה היראת חטא ואחריה יתר המדות עוד אמר שראוי לישמר בשער הגנות פן נאמר עניני הגמולים והגבלות כי אם ברמז יהיה וישראוי לנהוג בגנות הגומים על צד ההתול למנגדים ואמר בא׳ מספר ההלצה שישגבת הענין ועלויו הוא על פנים רבים אם שיאמר שהוא היה הראשון באותו הפעל כמו שנאמר בקין שהוא היה ראש לרוצחים ובאברהם שהיה תחלה לגרים אם שהוא פעל בזמן מועט מה שדרכו ליפעל בזמן מרובה או שפעל בזמן מה הקשה פעלתו אלה הדברים יפליגו הענין אם טוב ואם רע ואמר קינטיליאנו בתשיעי מן השלישי שהשבחים הלקוחים מעניני הנפש הם השבחים האמתיים והם לעולם שבחים אמנם הלקוחים מהענינים אשר מחוץ ומעניני הגוף הם שבחים אם נרגלם בטוב ההנהגות כאלו תאמר שהעושר ורבוי הקנינים אינו שבח מצד עצמו כי אם בהרגילנו אותו בנדיבות ובתרומות ומתנות לאביונים ובן היכלת הוא שבח אם ירדוף דרכי הצדק והיושר והיופי ותאר האברים הוא שבח אם לא תמשך ממנו הרדיפה אל התאוה ובכלל אלה מצד עצמם אין בהם שבח או גנות כי אם בהצטרף אל הנהגתם והרגלם ואם הנדיבות והיושר וזולתם מן ההנהגות הם לעולם אמתיים בשבח והנה נשלם מה שרצינו זכרו בסוג המקיים:

הפאר שימצאו ההיכלים משן רם עם זה מר אהלות קציעות כלומר ריח להם כלבנון ובערוגת הבושם ובאה העלה תמירת העלול ישוה אחר מן היפויים ההלציים וזה כי היה עלול לבעל הריח אחר כן אמר בנות מלכים ביקרותיך שב לשבחו גם מהענינים אשר מחוץ ואמר שבין הבנות היקרות אשר תהיינה לו כפלגשים תמצאנה בנות מלכים על דרך והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך וכאלו אמר בנות מלכים ביקירותיך ותנועת היוד נבלעה בדגש והשגל שהיא המלכה תהא נצבת לימינו בכתם אופיר כלומר מלובשת מבגדי זהב אשר להם הרקמה עם אבן יקרה ועד הנה הגיע הקיום וגם זה מה שבזה המזמור מהדבור הנישא ואמר אחר כן שמעי בת וכו' התחיל לדבר בבינוני ויען אפשר שיסופק היאך המשיח בחיר ה' וקדושו יתערב עם זרים ויחבק חיק נכריה הוא מתיר זה הספק בשאלה יעזבו דתם וישכחו עמם ובית אביהם וזה החלק הוא ההתרה מחלקי המאמר ואמר לכל אחת מבנות המלכים שתעזוב דתה ובית אביה ותשוב לבית ישראל ובזה האופן יתאו המלך יפיה עם שראוי שתכנע אליו ותשתחוה כאחת השפחות לפני אדניה ואמר שלא תתאונן לעזבה עמה אלקיה ומולדתה כי באה אל מעלה גדולה ורמה להיות פילגש המשיח עד שבת צור ר"ל עדת צור שהיא העיר המעטירה תבא אליה במנחה שתליין בעדה אל מלך המשיח ופניה יחלו עשירי עם ותהיה לה כל כבודה מסגלת מלכים והמדינות נפך ספיר וברקת פנימה באוצרותיה וממשבצות זהב לבושה וכאלו אמר כל כבודה לבת מלך פנימה ר"ל כל דבר נכבד ויקר יהיה בגנזיה ונחסרה הלמד כמו שני שרי גדודים היו בן שאול (ש"ב ד' ב') שהרצון בו לבן שאול ובכן תובל למלך מעלפת ספירים בבגדי זהב ורקמה ובתולו' ריעותיה אחרי הובאה אחריה קדם ריעותיה והוא אחד מן היפויים החלציים ואחכ"ז שב להשלים שבחו' המשיח והצלחתו ואמר מובאות לך אלה בנות המלכים עם הפלגת התפארת וההוד שספרנו מובאות לך וסרות אל משמעתך לעשות בהם כרצונך ותובלנה בשמחות וגיל ותבאנה בהיכל מלך ושב לשבחו מצד יחס האבות ואמר תחת אבותיך יהיו בניך ר"ל שהוא מזרע המלוכה מגזע ישי המפואר שהיו בו מלכים נוראים ימברך אותו במדרגת הנפטר מהמלך כמו ויברך יעקב את פרעה ואמר שבניו ג"כ יהיו בזה האופן מן ההצלחה וימליכו תחת אבותיו ושהוא יזכיר שמו לעולם במקהלות עד שכל העמים יודו אותו כל גוים יאשרוהו וזאת היא החתימה ומשמעי בת עד סוף המזמור דבר במדרגת הדבור הבינוני כמו שיעד במה שאמר שיר ידידות כאשר התפרסם ממה שקדם ולא שתף בזה המזמור מהדבור השפל קטנה או גדולה והנה עלה בידינו שבזה המזמור מדבר בסוג המקיים בשער השבח ובו כל הדברים הצריכים למליץ ר"ל המצאה סדור וכירה רמיזה

חציך שנונים ולב אויבי המלך עמים תחתיך יפלו וזהו ההתמצעות שהוא אחד מן היפויים ואלה שבהם משותפים מצד הנפש והענינים אשר מחוץ למה שהגבורה והצדק והענוה הם דברים בנפש והנצחון ופעולות הגבורה הם מהענינים החצונים ועד הנה הגיע הספור ואל תפלא באמרנו הדברים העוברים בהצטרף אל המשיח כי המדבר ברוח הקדש מדבר בעתיד בתבונת עבר וספר הנצחון מגוג ומגוג שיעשה על יד המשיח כאלו עבר ובערכו שב חגור חרבך על ירך עמים תחתיך יפלו והציך שנונים וכו' כי אחרי זה יהיה שלום בארץ ולא ילמדו עוד מלחמה גם המקור בא במקום העבר כלו ילדה ועזוב (ירמיה י"ד ה') ואמר אחר זה כסאך אלקים עולם ועד וכו' זה החלק מיוחס אל הקיום והוא מתחיל בו מעניני הנפש כאשר התבאר למעלה ואמר שכסאו תמיד הוא השופט צדק לעולם ולקח הנה המקום תמורת המקומות והנה תאר אותו בתארים הנפשיים כאלה לעולם ואמר שהוא אלקים עולם ועד לא יהיה פעם בזה התאר בהפכו ובא אלקים בזה המקום על דרך אלהים לא תקלל שהרצון בו השופטים האמתיים והמנהיגים החשובים גם שבט מלכותו הוא שבט מישור כלומר שכל מה שיצוה מצד השלטונות והממשלה היא דבר ישר לא זולת זה וכפל הענין על צד ההרחבה במאמר ועשה אחד מהיפויים הצלציים הנקר' צחות ואמר אהבת צדק ותשנא רשע והוא מדמה מה שאמר כסאך אלהים והנה התחייב מכל זה ר"ל מצד הצדק והיושר המופלג שיהיה לו הוד מלכות נגיד ומצוה לאומים כי מצדקה יכון כסא וזאת היא אחת מן המדות הראשיות ואולי הגדולה שבכולם וביחוד אצל המלכים וזהו המכוון בעל כן משחך אלקים אלקיך שמן ששון מחבריך כלומר שכמו שהוא מופלג בתכונת הצדק יותר משאר האנשים כן התחייב על צד הגמול הראוי שיהיה לו שלטונות וממשלה על כלם והנה המלכות במשיחה כי היו מושחים אותו במין נזר ביום חנכת מלכותו כאשר התבאר מדוד ושלמה ואין ספק התחייב מן זאת המשיחה שמחה ששון ויקר לבעליה וא"כ שב לשבחו מענינים אשר מחוץ ואמר מר ואהלות קציעות כל בגדותיה ר"ל שבגדיו בתכלית הפאר והיופי מקוטרים מכל אבקת רוכל עם שהם בהיכלים היקרים והנכבדים ר"ל בהיכלי שן ומר וקציעות ואהלות הם מיני בשמים הידועים ובאה תיבת קציעות בחסרון ו' וכאלו אמר מר ואהלות וקציע' ותיבת מני בתוספ' יוד כמו מני אפרים שרשם בעמלק והיכלי שן משכבת אל מני על דרך כבעל גמולות כו' (ישעיה נ"ט י"ח) שהוא כאילו אמר כבעל גמולות כבעל גמולות ישלם וכן כאן כאלו אמר מן היכלי שן מן היכלי שן ב' פעמים והוא אחד מן היפויים הצלציים מורה תוקף הענינים והפלגתו ושעור הפסוק הוא כן כל בגדותיך מן היכלי שן מן היכלי שן שמחוך בהם שהוא ענין נפלא

שהם דברים ראוים בפתיחה כאשר התפרסם ממה שקדם אמר יפיפית כו' תתחיל לשבח המשיח מעניני הגוף שהם קודמים לעניני הנפש ואמר שיש בו מן היופי אשר בתכלית עד אין כמהו באדם ולזה אמר יפיפית בהכפל הפ' והע' כי זה ענין הכפל בס' הקדש ר"ל להורות על חוזק הענין כמו ירקרק אדמדם וזולתם עוד שבחו בעניני הנפש ואמרו שיש לשון למודים ידע לדבר בכל ענין על השלמות וזה ראוי למלכים למען יהיו דבריו מקובלים אצל השומעים קבול יערב להם כי זה ענין מתמיד יותר ממה שיקבלו דבריו על צד היראה והפחד ולזה אמר הוצק חן בשפתותיך וכן אמר ישעיהו נ"ב ע"ה לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו (ישעי' מ"ב ב') ר"ל שיקובלו דבריו בזולת צעקה מצד ערבותם ומתק שפתים יוסיף לקח ובכלל הדבור השלם הוא הכרחי לבעלי ההנהגה אלא שהוא מן הפלא למה יחס אלה התארים הברכה מאת האלקים והגמול הגדול במה שאמר על כן ברכך אלקים לעולם טרם אומרו הדברים הגדולים ר"ל הצדק והאמת והגבורה וזולתם מראשוני ההנהגות ונאמר אנחנו שאמנם היה הענין כן כי המדות וההנהגות הם מתחייבות באדם לפי מזגו עד שמי שמזגו שלם כפי מה שאפשר כן תהיינה פעלות השכל בו שלמות לפי מה שאפשר ולזה כאשר תאר המשיח ביופי הגוף ותארו המורה על שלמות המזג הוא מבואר שתהיינה מדות תכונותיו והנהגותיו בזה האופן מן השלמות ג"כ והנה תתחייב אליו הברכה היים עד העולם והנה נשלמה הפתיחה וא"כ אמר חגור הרבך וכו' והוא הספור שהוא מספר דברים שעשה ותהיינה אלה התיבות חגור צלח רכב מן המקור ר"ל שאלה הענינים הם בו לעולם הגבורה הנצוח כנגד האויבים והענוה והצדק בהצטרף אל האוהבים עם שהוא רוכב על דבר אמת ר"ל שהוא מושל בעיוניות ומנהיג אותם ברצונו במדרגת הרוכב בהנהגת הבהמה ומזה ימשך לו הוד והדר והם שתי מלות נרדפות נאמרות על השבח והכבוד אשר בתכלית ואלה תכונות רמות במלכים ותהיה וענוה צדק כמו וענוה וצדק בחסרון וי"ו כמו שמש ירח (חבקוק ג' א') אמנם גדר הגבורה והענוה והצדק התבארו למעלה ושעור הפסוק הוא כן אתה הגבור לשון קריאה מעשיך העוברים הם אלה חגור חרבך על ירך לנצח האויבים ר"ל במלחמת גוג ומגוג אשר מזה נמשך לך הוד והדר וגם צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותמיד ימינך תורך נוראות ונפלאות מהפלגת הנצחון והציך שנונים עמים תחתיך יפלו כו' אמר בלב אויבי המלך שהוא לנוכח ושלא לנוכח בפסוק אחד כי כן מנהג הלשון ע"ד שמעו עמים כלם (מ"א כ"ב כ"ח) ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד א') ושעור הפסוק הוא כן הציך שנונים בלב אויבי המלך עד שעמים תחתך יפלו והנה התמצעו בין

רחש לבי דבר טוב כו׳ תבת רחש בלשון הקדש מורה על התנועה ולזה יקרא הכלי שתורגש בו תנועה אצל החוש בשעת אפיית הדברים בו או בשולם מרחשת וכאלו אמר לבי הניע דבר טוב ולקח הנה העלה תמורת העלול כי זאת התנועה והרחישה שבא אל השפתים שהן עלולות מהלב וזה הענין יוחס אל תחלת המאמר שראוי להתהיל בקול נמוך וכאלו לא יורגש כי אם התנועה כמו שהתבאר בפרק הרמיזה וא״כ אמר אומר אני מעשי למלך ויהיה מעשי בזה המקום מלשון קנין או תקון משל הראשון את הנפש אשר עשו בחרן כו׳ (בראש׳ י״ב ה׳) משל השני וימהר לעשות אותו (שם י״ח ז׳) ועשתה את צפרניה (דברים כ״א י״ב) ואם הוא מלשון קנין המכוון מזה שאלה הדברים אשר הם בשכלו בקנין ר״ל במדרגת קישי ההתרה שהיא ענין הקנין כאשר התבאר במאמרות הוא אומר בעבור המלך ואם הוא לשון תקון יהיה שעורו שהדברים האלה המיוסדים בתכלית התקון נאמרים בעבור מלך המשיח ואפשר שבא זה הלשון כדי שיובנו ממנו ב׳ הענינים יחד ר״ל התקון והקנין ואמר לשון אמירה באמצע שהאמירה בסתם לא תאמר נמיכות הקול או רוממותו לבד כי לשון אמירה נופל בשניהם וזה הוא ענין הקול הראוי באמצע כאשר התבאר ואמר א״כ לשוני עט סופר מהיר כי זה הקול הנאות באחרונה כמו שהתפרסם מפרק הרמיזה והנה כלל זה הפסוק דברים רבים תכונת הקול הראוי בכל חלקי המאמר וזאת היא הרמיזה והסדור והזכירה מתבת מעשי שהוא לשון כולל שניהם כמו שהתבאר ותתחיל מהם ההמצאה כי הוא הקודמת אליהן עם שתיבת מעשי ר״ל הענינים שהיו נמצאים ועומדים בלבו וכבר עשה אחד מהיפויים ההלציים בפסוק הראשון הנה לנו אם כן עד הנה כל הדברים הצריכים למליץ ר״ל המצאה סדור רמיזה זכירה צחות גם רמז בזה הפסוק שהוא ידבר בדבור הנשא באמרו למלך למה שהוא דבר יותר ראוי בעניני המלכים ואל יחשב לנו לזרות מה שאמרנו שתיבת מעשי כוללת תקון וקנין כי אדרבה אם לא נאמר כן היה הענין זר בחק המליץ השלם ר״ל לדבר בתבות המשותפות כאשר התבאר בג׳ מההלצה למה שראוי שידבר בתבות קלות ההבנה נותנות ההשכלד התמימה ולזה אם נאמר שעשה זה בכונה כי שני הענינים נופלים בענין ולא יפול בו הטעות נצא מזאת המבוכה זולת אם יאמר שהיא תורה ג״כ מעשה מלשון ועשית ארון כו׳ (שמות כ״ה) והנה היא תבה משותפת מורה על אחד מג׳ דברים ר״ל על העשיה סתם ועל התקון ועל הקנין וענין העשיה בכאן שקר אלא שהתר זה הספק למה שיקל שאין יסופק עליו וזה שאין בכאן עשיה סתם והנה לא תפסד מפני זה ההבנה השלמה הראויה במאמרים הצחיים ונשוב אל באור הפסוקים אחד שספר המשורר דרך כלל מה שרצה לאמר ובאי זה אופן

אל באור הפסוקים שזה המזמור נעשה ברוח הקדש על המשיח ופעולותיו והדברים שראוי לשבחו בין מעניני הגוף בין מעניני הנפש בין מהדברים אשר מחוץ כאשר יתבאר והוא מחקה את המשיח כאלו היה נמצא אז בזמן ההוא ומדבר אתו פנים בפנים הנה זה המאמר בדבור המקיים ובשער השבה ממנו עוד ראוי שתדע ששושן לפי מה שנחשוב הוא הפרח שקורין יילא"ו ויש לו ו' עלין והוא מגזרת שש ושפתות' שושנים (שה"ש ה' י"ג) ר"ל דמיונם בריח כמו שסוף הפסוק מעיד עליו באמרו נוטפות מור עובר שמבואר מעצמו כי הרצון בו דמיון מצד הריח והנה מהדברים הריחניים נבא אל השגת בעל הריח וכן מתכונות המשיח ופעולותיו שהיו לו בלבו ברוח הקודש הוא בא אל השגת המשיח וענינו ועם שאפשר לומר כי שושנים היה אולי א' מכלי הנגון או מין ממיני יחסי השיר נסכלים אצלנו מכל מקום רמז בזה גם שידבר בעניני משיח מאמר שלם עם כל חלקיו שהם ששה ר"ל פתיחה ספור חלוק קיום התרה חתימה כמו שיתפרסם במדרגה נעימה וערבה כאשר יערבו לנפש ויחזיקו הלבבות במדרגת הדברים הריחניים עוד אין ראוי שיעלם שתבת שיר בלשון הקדש לפעמים תורה על דבר סתום כזהב לפי הנגלה על דרך מיטב השיר כזבו ולפעמים על דבר נאמר על צד נעימות המוסיקא אף על פי שפשטו אמתי ונגלה משל הראשון שיר השירים אשר לשלמה משל השני ותען להם מרים כו' ובזה האופן האחרון נלקחה תיבת שיר בזה המקום ומה שאמר ידידות מן מה ידידות והיא תיבה נאמרה בלשון הקדש על הפלגת החבה ובאה בזה המקום בחסרון המתואר ומשפטו דברות ידידות כמו כעדר הקצובות (שה"ש ד' ב') ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג)ורצה בדברות ידידות שני אופני הדבור ר"ל הנשא והבינוני שהם נכספים מאד לבני אדם וכאלו עשה החלוק ואמר שהוא ידבר בזה המזמור באחד מב' פנים ר"ל פעם בדבור הנשא ופעם בדבור הבינוני ולא ירד אל השפל כלל ואחר התישב זה נחזור אל הפסוקים ונאמר ששעור הפסוק הראשון הוא כן משכיל שיר ידידות ר"ל הנותן ההשכלה התמימה כפי מה שראוי נתן למנצח ועל ידו נתן לבני קרח לשורר אותו על שושנים אם יהיה הרצון בשושנים אחד ממיני הנגון או מנעימות המוסיקא אמנם אם רצה לרמוז בשושנים ששה חלקי המאמר כמו שבארנו יהיה שעורו ככה זה שיר ידידות על שושנים ר"ל שנעשה על דרך המאמרים השלמים נתן למנצח ועל ידו לבני קרח ועשה בזה אחד מהיפויים ההלציים הנק' הבלבו' ותבת מנצח הוא לשון חוזק ונצחון כמו את נצח ישראל לא ישקר (ש"א ט"ו כ"ה) ויז נצחם על בגדי (ישעי' ס"ג ג') שהדם הוא חוזק הגוף ותקפו והוא החוזק שבמשוררים הפקיד עליהם כמו לנצח על מלאכת בית י"י (דה"א כ"ג ד') אחר כן אמר

לו כמו שהזיק לרבים אחרים כאלו תאמר לאבשלום ווולתם ולא היה אליו לחרפה ואם הזריזות והעריצות נאמר שהוא לא נהגה כי אם בדברים החשובים וההגונים ואם הבריאות נאמר שזה הוא מצד חכמתו ותבונתו להיותו בלתי נשמע אל התאוה ועושה ענינו במשקל ובמשורה ואם נכוון הגנות אם עניני גופו הגונים נאמר שהוא מרגילם בעברה היופי בזנות העריצות להרוג האנשים מבלי פשע ולהכות באגרוף רשע גם בריאותו מרגילו בכל תועבות ואחר כך נחזור אל הדברים אשר מחוץ משותפים עם עניני הנפש ונראה אם לו מן הממונות וגנזי זהב וכסף או אוצרות חשך העניות והדלות מה לו ממיני היכולת והתפארת מן האוהבים ומן השונאים ומה היה ענינו עם השונאים ומי גרם לו השנאות ובאי זו אמונה או חבה או משמרה הרגיל האהבות והיאך היה ענינו עם הממונות או עם החסרונות היאך הרגיל כחו ויכלתו באלו נאמר אם היה גדול הנפש וגבור כנגד השונאים או אם מדותיו גרמו לו השנאות ואם ותרן נדיב בממונו או להפך ואם הרגיל היכלת במשפט וביושר או עות אדם בריבו או הרגיל בגאוה ורוממות או בענוה ואם מת ראוי שנאמר מה היה סבת מיתתו ונשוב אל ד' מדות העקריות והראשיות ר"ל התבונה הגבורה הצדק והיראת חטא ונראה אם תתנהג בצדק בתבונה בגבורה וביראת חטא או בהפכם והנה בארנו כל הצדדים אשר יפול בהם השבח והגנות אלא שלא יתחייבו כלם לכל מאמר שישובח או יגונה אבל ראוי שילקחו הצדדים הנופלים באמת וההכרחיים לפי ענין וענין אמנם ההתימות ראוי שתהיינה קצרות ותתמצענה ביניהם הרחבות תכופות וקצרו' כאילו נאמר הנה בארנו ישבח פלוני מעניני הנפש והגוף והדברים אשר מחוץ ומפני שהצדק הוא שרש כל המעלות וזה נמצא בו על השלימות ראוי א"כ שישובח במקהלות ויהללוהו בשערים ומה שהבאנו שהצדק הוא שרש כל המעלות כו' היא הרחבה ושאר מה שנמשך לזה מבואר.

פרק רביעי

הפסוקים המעידים על מה שנאמר עם דברים מהפילוסוף קוינטיליאנו.

כאשר תתבונן בספרי הקדש בשבח וגנות שהוא רוב מה שדברו בו הנביאים לרומם המעלות ולהשפיל הפחיתיות עד עפר תמצא כל הצדדים הנאמרים למעלה אשר בערכם ילקחו השבח והגנות והמישור במזמור מ"ה האומר למנצח על שושנים לבני קרח ויש לדעת קודם שנבא

לתכלית תודענה חטאתיו ומדותיו המגונות למען ישמר האדם ממני ולא יהשבהו לירא אלקים וסור מרע או שאני מגנה אותו כדי שתראו צדקתי כי לא ידעתי אכנה ולהמיל או לכסות על בעלי הפחיתיות אם מצד האיש אשר בערכו המאמר אם נכון השבח נאמר שהוא נמנע בערכי לספר כל תהלותיו או שראוי לשבחו בראש הומיות ועל גפי מרומי קרת או שנאמר שטובותיו רבו כמו רבי עד תלאה לישון בני אדם לבא עד תכליתם ואם נכון הגנות נאמר באופן הפכי למה שנאמר בשבח אם מצד השומעים כגון שנאמר אם נכון השבח שאין דברי כפני גמולי מחלב עתיקי משדים שהם חכמי' נבונים ויודעי' בדרכי פלוני ומעלליו יותר ממני ואם הם אינם מכירים בו נאמר שיישר בעיניני לספר בשבחיו לפני השומעים האלה כי הם למעלתם ידמו פעולות החסידים ובעלי הכשרונות יהיה זה השבח שב גם כן אליהם שהם במדרגתו מן השלמית או יותר גבוהה ואם נכון הגנות נאמר ההפך כגון שנאמר שיש לי לספר דברים מעטים בזה למה שהם מצד חכמתם ותבונתם מכירים בו יותר ממני ואם אינם יודעים בו נאמר שראיתי לדבר בפניהם מפעולותיו הנשחתו' כדי שיוכלו להשמר ממנו גם כי ידעתים באופן מן השלמית יגנו אותו יותר ממני מצד הדבר בעצמי כגון שנאמר שהענין בעצמו במדרגה מן השלמית עד יראתי פן אחטא בלישוני וישמטו ממני רוב תועלותיו ושבחיו ואם נכון הגנות נאמר בהפך אמנם הספור בזה הסוג אם נרצה לעשותו נספר דבר מה ממעשיו מבוערים או הגונים עם שמירת מה שנאמר למעלה מענין הספור שיהיה בלשון נגלה ולא פנים מן ההראית וזולתם ממה שיתבאר ואם החלוק ראוי שנגיד הדברים שנרצה לשבחם או לגנותם כגון שנא' אני משבח פלני או מגנהו מצד שלשה דברים אח"כ ראוי לנו שנא' סדרם לפי הזמן ר"ל זה עשה בזמן פלוני וזה בזמן פלוני וכן בהדרגה ואם הקיום נתחיל בו מעניני הנפש שהם היותר חשובים ועקריים ואחר כך מעניני הגוף הגונים או בלתי הגונים או מהענינים אשד מחוץ ואם מהענינים אשר מחוץ אם מהיחס אם הוא גדול נאמר אם נכון השבח נאמר שהוא הולך בעקבות אבותיו או שהוא גדול המעלה מכל מה שלפניו מבני משפחתו ואם הוא שפל היחס נאמר שאם היותו נעדר המסייעים מצד בני היחס והמשפחה מכל מקום הוא בא מעצמו אל זה השלמות הגדול וידיו רב לו ואם נכון הגנות אם יחסו טוב נאמר שהוא כלימת המשפחה וחרפת אבותיו ואם אין יחסו הגון נאמר שהוא מוסיף עון על עונם וחרפה על חרפתם ואם מההתלמדות אם נכון השבח נאמר שהוא כבר התלמד במעלות ובכשרונות ובטוב הפעלות בכל ימי הנערית ואם נכון הגנות נאמר ההפך ואח"כ נבא אל עניני הגוף הגונים או בלתי הגונים אם נכון השבח אם מיופי נאמר שיפיו לא הזיק

הנבחרות אשר לא יכוון בהם בעליהם השגת הממון וקנייתו לפי שזה יורה על רוממות המעלה גם הפעולות אשר ישובח בהן האדם הם שישאר זכרם שמור לנצח אצל בני אדם והראוי שישובח בו ג״כ האדם שיהיה נותן לאוהביו וזולת אוהביו לנכרים אצלו או בלתי נכרים שכבר יחשב שרוממות מעלת הנדיבות היא נתינת הממון לכל אמנם ההמון יטעו בקצת מה שנאמר וישבחו מי שאין ראוי זה לו להשבו מעלה כגון שיחשבו המוסר עצמו לסכנות גבור והמפזר ותרן וכן בנוהג מנהגם עוד אמר שראוי שישובח האדם בפני האוהבים ויגונה בפני השונאים גם ישובח בדברים אשר הם שבח אצל בעלי המקום ויגנה בהפכם כי אין כל מה שישובח ויגונה שוה בערך אל המקומות׃

פרק שלישי

היאך יושמו בהרגל חלקי המאמר בערך אל סוג המקיים.

אמר טוליאו בג׳ מההלצה החדשה שהקדמות השבח או הגנות ילקחו מאחד מג׳ ענינים אם מן הדברים אשר מחוץ אם מעניני הגוף אם מעניני הנפש אם מן הדברים אשר מחוץ כגון הדברים הבאים בקרי והזדמן אם טוב ואם רע כגון היחס ההתלמדות הממונות מיני היכולת התפארת המדינה האהבי׳ וזולתם והדברים ההפכיים לאלו אם מעניני הגוף הם אשר לגוף בטבע מן התועלת והעדרו כמו הזריזות העריצות היופי והבריאות או ההפכי׳ לאלו אם מעניני הנפש הם הדברים הבאים מצד העצה והמחשבה כגון התבונה אשר קראנוה למעלה הלבוב והצדק הנקרא למעלה היושר הכולל או הסידות הגבורה או גדולת הנפש ההגונות אשר קראניה למעלת ירא חטא וגדרו טוליאו בשהוא אשר כלבו הגונות וד׳ התאוות (התאוות הגונות) ר״ל לקיחת התאוו׳ באופן הגון וראוי וכן גם כן ההפכיים לאלו ואחר התישב זה נאמר שהפתיחה בזה הסוג ראוי שתלקח אם מצד עצמנו אם מצד האיש אשר בערכו המאמר אם מצד השומעים אם מצד הדבר בעצמו אם מצד עצמנו כגון שנאמר לשומעים רבותי אני משבח פלוני מצד שהכרח היא שישובחו האנשים מאשר כהם מין המעלות או שנאמר אני משבח אותו בכונה לתכלית ידעו צדקותיו וטובותיו שזאת ההודעה לא תהיה ערומה מהתועלת או שנ׳ אני משבח אותו כדי שתדעו כזה טוב לבבי שאינו יכול להתאפק לבלתי שבח הראוי לו ואם נכוון הגנות נאמר ההפך כגון שנאמר אני מגנה פלוני על צד ההכרח כי ראוי הוא לכל אדם לגנות האנשים הראויים לו או שבכונה ראוי לעשות זה

והיתרנות יראת חטא גודל המחשבה ענוה נדיבות לבוב חכמה ואלה המעלות
מהם בהצטרך אל האנשים ומהם לא אולם אשר הם בהצטרך אל האנשים
הם כמו הגבורה והנדיבות והותרנות וזולתם ויותר אלה מאשר אינם
בהצטרך למה שאלה יקבלו הפחות והיתר בערך אל העתים ובערך אל
האנשים כי הגבורה יותר טובה בעת המלחמה ממה שתהיה בעת השלום
ומעלת הנדיבות והותרנות יותר תשובח אצל הצריכים מאשר תשובח אצל
הבלתי צריכים אמנם אשר אינם בהצטרך אל האנשים כגון היראת חטא
והלבוב הם טובים בכל עת בשוה ואחר התישב זה נספר גדרי המעלות
הנזכרות ונאמר החסידות היא מעלה יתרה אשר למענה ינתן לכל איש מבני
אדם החק הראוי לו כשעור מה שתצוה הדת והעול הוא הפך זה הגבורה
היא מעלה יפעל האדם בה הפעולות המעולות בעריצות והזק כפי מה
שתצוהו הדת ומורך לבב הפך זה היראת חטא היא מעלה המונע' מרדוף
אחר תאות הגוף על זולת מה שתצוהו הדת והבלתי ירא חטא הפך זה
הנדיבות היא מעלה פעלת הנאה המפרסם בממון והנבלה הפך זה אמנם
מעלת הותרנות תבדל מהנדיבות בפחות ויותר שהותרנות יותר רב מהנדיבות
ולכן יותר ראוי שנאמר שהותרנות הפכו הנבלה והנדיבות הפכו הכילות
וגודל המחשבה היא מעלה יהיה בה נעימות הפעולות הנשגבות וקטן הנפש
הפכה והענוה היא מעלה יפעל בה מן הרוממות וההתנשאות כפי הראוי
והגאות הפך והלבוב היא מעלת השכל אשר בה יהיה נעימות ההסתכלות
והעצה עם מציאות המעלות המדותיות לו אשר המה מכשרון התשובה
אמנם גדר החכמה ומינה וחלקיה החקירה בה בזולת זה המקום ובכלל
פעלות המעלות יהיו משובחות כאשר היו משוערות ביושר ומה שישובח
בהם האדם הפעולות העצומות המצערות אשר יהיה תגמולם הכבוד לבד
כי הפעולות אשר תגמולם הכבוד טובות מהפעולות אשר תגמולם הממון
והפעולות אשר אין המכוון בהם תועלת עצמו אדרבה אפשר שישיגהו
מהם נזק ראוי שישובח בו האדם עוד אמ' הפילוסוף שאשר לא יטמאו
בפעולות אשר יתגוללו בהם אנשי הזמה אבל יוכיחם בפעל ומעשה הם
בעלי מעלה ראוי שישובחו בה וכן לבישת הבושת אצל זכרון הגנויות
תורה על המעלה לפי שכבר יחשב באדם שהבושת ימנעהו מאיתו הפחיתות
ויהיה לפעמים ג"כ העדר הבשת אצל זכרון הגמולים אות ישובח האדם בו
וזה שכבר יחשב שהאדם יעשה בשת וכלימה אצל זכרון הגנויות כאשר
פעלם או הגיעו לידו או היא תאב שיפעלם ואמר עו' שאהבת הנצוח
ואהבת הכבוד ממה שישובח האדם בם לפי ששניהם אותות יורו על בחירת
המעלות לא להשגת ממון אם אהבת הנצוח הנה תורה על בחירת הגבורה
ואם אהבת הכבוד תורה על בחירת כל המעלות ולכן הנה המעלות הנכספות

פרק ראשון

פרק ההצעה לזה המאמר.

אחרי התבאר סוגי הדבורים וד' הדברים הצריכים למליץ וחלקי המאמר ר"ל פתיחה ספור חלוק קיום התרה החתימה ראוי לנו שנלמוד איך יושמו בהרגל אלה החלקים בהצטרך אל ג' סוגי הדבור ר"ל המקיים והמשפטי והיעצתי ויען המקיים הוא בשבח וגנות כאשר התבאר וזה אפשר בעינינו שיהיה בהצטרך אל פרטי מה ותקון הפרט הוא קודם לתקון הכלל כי לא יושער תקון הכלל או קלקולו כי אם מצד הפרטים המרכיבים אותו ראינו להתחיל בזה בסוג המקיים ולהקדימו גם אל המשפטי מצדדים אם מצד שהמשפטי הוא יותר כבד והעתקת המתלמד היא מן הקל אל הכבד אבל לא להפך אם מצד שקודם יפול באדם השבח או הגנות ממה שישיגהו היותו מתעצם במדינית לפני כל יודע דת ודין והוא מבואר שאפ' קטן בעריסה אפשר שנכון בו השבח או הגנות בתארי גופו ובדברים זולת אלה וא"כ נתחיל מן סוג המקיים עוד נלך בהדרגה אל המשפטי שהוא דבר אפשרי שיפול ביחידים ונסים בעצתי שהוא ענין נופל בכללות ובהנהגת המדינות :

פרק שני

מהדברים המדותיים אשר ישובח בהם האדם.

ויען קצת מהשבח והגנות נופל במדות ראינו להביא בזה המקום קצת מן הדברים המדותיים אשר ישובח בהם האדם כפי מה שיאמר הפילוסוף בא' מההלצה אחרי אשר נגדור הנאה והמעולה אמנם הנאה הוא הדבר המשובח וטוב וערב מצד מה שהוא טוב הנבחר בגלל עצמו והמעולה היא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשערה או יחשב בו שהוא טוב ואולם חלקי המעלה הם החסידות ר"ל היושר הכולל הגבורה

השער השני

כולל שמונה עשר פרקים .

במאמ׳ וזה לא יעשה במאמרים ההטעאיים גם רמז אל ההעתקת המאמר מן השפל אל האמצעי ומן הבינוני אל הנשא במאמר אחד וישעור הכתוב שהחכם הוא מתחיל לפעמים מן הדבור השפל והולך ממנו בהדרגה אל הבינוני עו׳ מן הבינוני אל הנשא אמנם שיבא מן השפל אל הנשא בזולת אמצעי זה אינו כי העתקת הענין מן ההפך בזולת אמצעי הוא ממה שימנע

ועד הנה הגיע הנרצה ממנו לאמרו בזה החלק :

ראוי שנשמר מהרגל נפילת התיבה באופן מתדמה כגון חברים מקשיבים מלעיבים מכאיבים עוד נשמר מחלק התבה לחלקים כגון שיאמר חכם אתה מדני' כל סתום לא עממוהו אל חלק דני אל לשני חלקים עוד נבריח חבור ארוך מהתיבות או מהמאמרים עד שיקוצו האומר והשומע ההאותות הוא הנותן המאמר כליל מהיופי מצד החלוף הנמצא בו יתחלק אל יופי המאמרים ויופי הענינים יופי המאמרים כאשר נמצא במאמר מן הקשוט והעדי דבר לא יעלם ויופי הענינים הוא כאשר יופי זה הדבר הענינים בעצמם ואמר מצד החלוף הנמצא בו כי כאשר המאמר הולך באופן אחד הוא נעדר היופי וההאותות במדרגת מה שהיה מראה אחד לבן או שחור או זולת זה והנה הצייר יפאר מלאכתו במראים מתחלפים כי באלה יחפצו האנשים במאמרים גם אין ראוי שיעלם כי מה שנאמר הנה מהכפל וההשנות וזולת זה ממה שספרנו אינו הותר מה שנאמר מהם ביפויים הלציים כי המכוון מהם הנה כשיפסידו צחות הלשון וערבותו וינהגהו בכבדות ואם מה שיאמר ביפויים הוא זולת זה והנה שלמה המלך כלל כל הנאמר בכאן בבי פסוקים והוא מה שאמר במשלי (ט"ז כ"ג) לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח צוף דבש אמרי נועם מתוק לנפש ומרפא לעצם וזה כי במה שאמר לב חכם ישכיל פיהו רצה הדבור השפל אשר אין המכוון ממנו כי אם ההשכלה ר"ל שישכילו האנשים ואמר חכם כי זה אחד מתנאי המליץ כאשר התבאר למעלה והרצון בלב שכל כמו לבי ובשרי ירננו אל אל חי (תהלים פ"ד ג') ושעורו הוא ששכל החכם ישכיל השומעים מאמרו ויהיה ישכיל יוצא לשלישי והנה אין ספק שזה המאמר הוא על דבור השפל אשר יבוקש ממנו לבד שיעמדו האנשים על אמתת הספור בנקלה ואחר כן אמר ועל שפתיו יוסיף לקח רצה בזה המאמר הדבור הבינוני לכן אמר יוסיף לקח ר"ל שיוסיף בו ערבות ומתיקות מה שלא היה בדבור השפל ואשר זה ענינו הוא הדבור הבינוני ולזה אמר בלשון הוספה לבד כי יספיק לו מעט מהתוספת עד שיעבור השפל והנה בא בזה המאמר בהדרגה מן הפחות אל הנכבד וכבר התפרסם למעלה הנרצה בתיבת לקח ואחר כן אמר צוף דבש אמרי נועם הגיע עתה לתכלית מה שאפשר מן הצחות והנעימות אשר בדבור ורצה בזה שיבא אל אשר הוא נעים וצח מכל הצדדים שהוא הדבור הנשא ולזה אמר אמרי נועם המאמרים אשר בהם מן הנעימות כפי מה שאפשר ראוים שיהיו כמו צוף אשר בו מן המתיקות מה שלא יעלם ואמר אחר כן מתוק לנפש ומרפא לעצם ר"ל שיהיה זה הנעימות אמתי לא הטעאיי עד שראוי שיושג בו המבוקש מצד ערבותו אל נפש השומעים ויקבל בזה השומע תועלת אל מה שהוא נוגע בהצלחת הנפשות והצלחת הגוף גם כן כפי הענין

בקרוב באו אמנם הם נראים קרובים אל זה הסוג מפני חדושם ונכריותם עד יראו רחוקים מאד מהדבור השפל שהוא הדבור המורגל ואם בערך אל הדבור הבינוני כשלא יסדרו התיבות והמאמרים בסדור הראוי עד יקשה אל השומע להבינו במדרגת מי שיאמר תמורת מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו מה בהמה נאנחה בקר נבוכו עדרי כי להם מרעה אין עדרי גם נאשמו הצאן זהו מאמר ההטעאיי בערך על הבינוני ויקראוהו מותך בלתי שקט שהוא כמו הדבר המותך המפסיד תמונתו ושאין אדם יכול לעמוד על ענינו להיותו בלתי שקט ולא יחייב לשומע ההקשבה בשום פנים ואם בערך אל הדבר השפל אם יחטא בדקדוק המלות וסדרם בתבות ובמאמרים המורגלים וראוי להקרא חסר כמי שיאמר הלך שפחתך בשוק וא״כ יאמר עבדך תקע באזני וא״כ זאת אשיב אל לבי זהו חסר ומאמר הטעאיי ואינו שומר מדרגת הדבור השפל שהוא נגלה מפורסם וברור בלשון נאות ואם הוא מורגל גם כי אינו משלים הדברים ואומר אותה לפרקים ולא יתנו הבנה שלימה אל השומע ויש לדעת כי בכל אופני הדבור ימצאו יפויים נאותים להם ואם ישמרו באופן הראוי ישימו המאמר צח וההפך להפך עי׳ במאמר אחד בעצמו ראוי שנבא לפעמים מן הדבור הנישא אל הבינוני ומן הבינוני אל השפל והרגל אלה ההתחלפיות פעמים יצליחו וכאשר התבארו אופני הדבור בערך אל הצחות ר״ל שהם ג׳ נישא כשידובר מהענינים הנישאים ובינוני כשיספר מהדברים אשר הם במדרגה האמצעית ושפל כשידובר מהענינים ההמוניים נספר הדברים אשר יתאר בהם הצחות הראוי והישל׳ ונא׳ שהם ג׳ ר״ל היופי וההרכבה וההאותות היופי כשידובר בנקיות ובאופן נגלה מבואר ויחלק אל ב׳ חלקים אל היושר והפרסום והיושר כאשר המאמר נקי מטעיות הדקדוק וזה הטעות באחד מב׳ פנים אם שיהיה באופן הקריאה אם זולת זה ואם הוא באופן הקריאה כגון שיקרא התיבה שהיא מלעיל מלרע או להפך ואם שיהיה זולת זה כגון שלא יבדיל בין מה שראוי להבדיל לפי הדקדוק ר״ל בין זכר לנקבה יחיד ורבים עבר ועתיד וזולתם וזה יתבאר במלאכת הדקדוק והפרסום הוא הנותן המאמר נגלה ומבואר וזה כשידובר בתיבות ומאמרים המיוחדים לדברים ואשר הם בהרגל וההרכבה היא שיהיה חבור התיבות צח מכל צד וזה כשנשמר מתכיפת אותיות הגוה או יתר האותיות העושה המאמר כבד׳ ונשחת משל הראשון אם אמר חבה או איבה אחותך משל הב׳ הקרית חקקת השבת חשבונות במאמר הראשון נכפל נחות הה״א שהיא מאותיות הגוה ובשני נשנית הת׳ פעמים רבות עוד ראוי להשמר מתכיפת תבה אחת בעצמה כמו שיאמר מה מהסבה הראשונה היתה הסבה האחרונה לסבה לעלולים רבים עוד

את קדוש ישראל נזורו אחור על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישעיה א׳ ב׳) וכל הענין וזה כי הם תיבות שהם בתכלית הצחות עוד נמצאו בזה המאמר מן היפיים והמליצים אשר יבוקש ענינם בדבור הנשא כמו הקריאה והצחות וזולתם ויש בו ענינים נשאים הלקוחים ממקום ההרחבה כי ימצא בו מן ההרחבה במאמר מה שלא יעלם וכן מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צועה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת (ישם ס״ג א׳ ב׳) וכל הענין וכן נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי פרשתי ידי כל היום אל עם סורר (שם ס״ה ב׳) וכל הענין כי בזה המאמר מן ההרחבה וההתנשאות והיפיים אשר יבוקש ענינם בדבור הנשא מה שלא יעלם וכן ביחזקאל נבואת צור ומלכה ופרשת הודע את ירושלים את תועבותיה (יחזקאל ל״ז ב׳) וזולתם רבים אמנם הרגל מהדבור הבינוני הוא אם נמעט דבר מהצחות וההתנשאות ממה שהוא בדבור הנשא אבל לא ישנבא אל המורגל והשפל כמו כה אמר אדני ה׳ ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבוה ותלול בהר מרום ישראל אשתלנו (ישם י״ז כ״ג) וכן כל הענין וכן ואתה בן אדם התשפט את עיר הדמים והודעת את כל תועבותיה ואמרת כה אמר ה׳ עיר שופכת דם בתוכה (ישם כ״ב ג׳) וכן בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו ותזננה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן ושמותן אהלה וכו׳ (ישם כ״ג ג׳) אמנם הרגל מהדבור השפל הוא לדבר במנהג כללות העם בלשון מורגל אליהם כמו ספור ירמיהו מענין גדליהו בן אחיקם ומהרבן הבית וספרי יהושע שמואל ומלכים במעט רובם אשר לא יעברו ההרגל והספור הנהוג בכללות האנשים וראוי שנשמר פן נפול באופנים המטעאים אשר יראו קרובים אל אלה האופנים אם בערך אל הדבור הנשא צד אחד המטעאי כרוך בעקבו ודבק בו שהוא במדרגת הנפח אל עבי הגוף וגסותו הטבעי שהאדם לא ירגיש בהבדלם כי אם בהתבוננות ויחשבוהו הסכלים לדבור הנשא כגון שיכון ההתנשאות לדבר אין הצורך אליו או ידבר בלשונות כבדות או תבות נכריות או יביא במאמר השאלות בלתי נאותות כמו שיאמר נצי׳ במקום נצי׳ מפני שמצא זה בדברי הקליר כי זה הלשון עתה אינו כמנהג או שעשה בנין הפעיל מן שמר ואמר השמיר ורצה לחדש גורה לא נמצאה או שיאמר עיני כשלה מני עוני ברכי ימרו בבכי כי אלה אינם השאלות נאותות כי לא יפול הכשלון על העין והבכיה על הברכים ואע״פי שחבר מאלה ובוצא בהם מאמרים יראה בהם התנשאות וההרחבה במאמר אלה הם מאמרים המטעאים מזה׳ לגבי הרוח אשר אמרו ללשוננו נגביר ויחשבו לרומם הדבור בזריות והדשים

אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת ובין ערבות אמריה וצחיותיה וכל הקת הדלצה ומשפטיה אשר יכללו בספרי הקדש ובין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הבדל מופלג עד ידמו כאזוב אשר בקיר בערך אל הארז אשר בלבנון ונפלאתי איך עבר רוח י״י אותי מלפנים ולא ידעתי מקומה אין ובן תוכל להקיש ביתר החכמות ומזה התבאר הטעות והשגיאה הרמה תנוה בחיק קצת החכמים בעיניהם מאנשי אמתנו עתה האומרים לא תחזו לנו נכוחות מאשור וממצרים לא תשתו מים קרים נוזלים מאמנה ופרפר וכל נהרות דמשק ולנו המים מקור מים חיים מצור שלג לבנון ומה לנו אל ארץ מצרים לשתות מי שיחור כי מי ידלה לנו עתה מים עמוקים להשקות את הצמא במדבר מי יראה לנו מעינות ותהומות יוצא׳ בבקעה בהר או יוציא מים מצור החלמיש והנה עם כונתם לרומם התורה ולנשאה הם משפילים אותה בדבריהם כי יניאו לבב האנשים לבלתי יראו מסתוריה ויהקרו מן השלמות והתבוננות לבלתי יבוא בחדריה ותעלומה יוציאו אור וישארו עם הנראה מקצת פשטיה וקצת סודותיה המקובלים אצלנו ורב טוב הצפון בה אין דורש ואין מבקש וחטא׳ לפני ה׳ על שגגתם על אלה והדו׳ אמר הנביא ע״ה הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע שמים השך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר (ישעיה ה׳ ב׳).

פרק ארבעה עשר

פרק הצחות ומיניה.

אופני הדבור הנקראים אצל קצת החכמים צורות יהלקו אל ג׳ ר״ל אל דבור הנושא הבינוני והשפל ולא ימלט מאמר שלא יהיה באחד מאלה הפנים זולת אם היה הטעאי הנשא היא אשר ירכב ממאמרים נשאים עם הרכבה צחה ונקלה הבינוני הוא אשר ירכב ממאמרים אשר הם במדרגה בינוני בין הנשא והשפל הוא אשר ירכב ממאמרים שפלים עד לא יעבור הדבור המורגל בין האנשים והרגל הדבור הנשא היא בזה האופן אם נקח בו תיבות שהם בתכלית הצחות מיוחדות או משאלות ואם נביא בו מאמרים נשאים אשר בהרחבה והרחמנות ואם ירכב מיפוי המאמרים או התבות אשר להם התנשאות והמשל לזה האופן רוב מאמרי ישעיהו וקצת מספורי יחזקאל כמו שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה׳ דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי ידע שור קונהו וכו׳ הוי גוי חוטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את ה׳ נאצו

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות י״י ועשיתם אותם (במדב׳ ט״ו ל״ט) וכו׳ ואמר אח״כ למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והנה זאת המצוה תביאנו לזכור מה שצוה לנו י״י מן המצוות באופן בארו רבו׳ והיה בדמיו׳ צורות המאמרים והנה התפרסם כי מקצת תועלת המצות היא שהם הקיום דמויים והמשלים לענינים יקרים ונכבדים לא יערכם זהב וזכוכית ובהם יתקן הדברים ההם באופן יותר שלם עד לאין תכלית מאשר יעשו המקומות הנזכרים עם צורותיהם מהדברים שגורמים לזכרם כי הם מעשי ידי השם ית׳ הוא עשאם ויכוננם ואלה מעשי ידי אדם ומה יצדק אנוש עם אל ולא זו בלבד אבל כל חכמה וכל תבונה אשר תמצא בחבור מן החבורים היא בתורתנו הקדושה ובספרי המדברים ברוח הקדש למבינים עניניהם ולאשר האיר י״י עיני שכלו בתכלית מה שאפשר מן השלמות וזהו מה שאמר המשורר ע״ה תורת י״י תמימה משיבת נפש (תהל׳ י״ט ח׳) כלל בזה הפסוק ב׳ ענינים אחד מהם שהתורה היא תמימה ר״ל שלא יחסר בה דבר כי כן ענין התמי׳ עד היא נימוס שלם לכל השלמיות לא יחסר ממנו איש ומזה יתחיב שתכלול האמתיות בכללם ברמז אם בפרסום והאחר שהיא תשיב הנפש אל מקום חוצבה ולא יצטרך לה בזה דבר אחר כי היא מספקת בעצמה כי כמו שכללה כל השלמיות כן תכלול כל מה שצריך אל השארות הנפש והדבקה באלקים שהוא השלמות האחרון והנה סוף הפסוק ואחריתו יתחיב מראשיתו כי למה שהיא תמימה יתחיב בהכרח שיהיה ספק בידה להושיב אל המלוא העליון ושבה אל בית אביה כנעוריה י״י בדד ינחנה ואין עמו אל נכר והנה בימי הנבואה בירחי קדם כאשר מציון מכלל יופי אלקים הופיע היינו לומדים ויודעים מן התורה הקדושה כל החכמות והתבונות וכל ההשגות האנושיות בכללם כי הכל בה בהסתר או במפורסם והיה מה שנמצא מהן אצל האומות מעט מצער בערכנו עד היו אומרים אשר שמעו את שמענו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה אמנם אחרי הסתלקה השכינה מבינינו בעונותינו הרבים ופסקה הנבואה והדעה וחכמת נבונינו נסתרה לא נוכל להבין התורה השלמיות והשגות והוא מצד חסרוננו לבלתי ידענו התורה על השלמות לכן היה הענין בהפך כי אחרי ידענו כל החכמות או חלק מהם א״כ נתבונן בדברי התורה אז תפקחנה עיני שכלנו שהם נכללות בדבר התורה ונתמה איך לא הבננו זה ממנה מתחלת הענין כאשר קרה לנו פעמים רבות וביחוד בחכמת ההלצה כי בהתבונני בדברי התורה ההתבוננות הנופל עתה אצל רב האנשים לא שערתי תהיה בה זאת החכמה או חלק ממנה אמנם אחרי למדתיה וחקרתיה וכמטמונים חפשתיה מחבורי זולתינו מהאומות אחרי כן שבתי לראות מה ידובר בה בתורה ובספרי הקדש

המקומות עם הצורות תכף נבא לזכור המאמרים אשר יחקיר ושיליאי בזה המקום סותר דעת קצת היינים שהיו לומדים לתלמידיהם במעט צורות לבלתי תכלית ואמר שאין ראוי למלמד לתת לתלמיד זולת ההתחלות ילצאת מן הענינים במשל אחד ומזה יבא המתלמד לעשות כן בנוהג מנהג' וקצרתי להיותם בלתי מועילים למה שנרצה אמנם מה שאמר בזה המקום ובמקומות אחרים שהסדר הטוב בלמוד להתחיל מן הכבד כי כאשר ידעהו יבין ממנו תכף הקל רוי זולת מה שנחשבהו ומה שנמצא מזה בספרים כי העתקת המתלמד ראויה שתהיה מן הקל אל הכבד לא להפך וכאשר תתבונן בתורתנו הקדושה זולת התיעל' האחרו' הנמצאו' בעשי' המצוות רבות מהם הצונ' זה המרו' להזכיר אמר בענין השבת בדברות הראשונות זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד וכו' ואחר כן אמר כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וכו' (שמות כ י"א) ואמר בדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך י"י אלקיך משם על כן צוך י"י אלקיך (דברים ה' ט"ו) והנה זמן עשיית זאת המצוה עם חקותיה ומשפטיה ירמו המקומות והצורות אשר למענם יגרמו זכרון הדברים והעדר אכילת החמץ תביאני לזכור שנשאו בצקם טרם יחמץ בצאתם ממצרים כמו שאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג ח') ואמר בענין התפלין והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך י"י ממצרים (שם) ואמר בקדשת הבכורות והיה כי ישאלך בנך מחר וכו' ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג י"י כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לי"י כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה (שם) הנה אלה המצות יגרמו זכרון קצת הנסים נעשו ביציאת מצרים וענין המשכן והארון והמנורה והמזבחות והשלחנות וכל הכלים ובית עולמים והעבודות מי לא ידע בכל אלה וגורמים לזכור מהאלקיות דבר גדול זולת מה שידמה מענין שכל האדם וענינים אחרים נפלאים ואלה הם המשלים והמיונים באופן נפלא עד לאין תכלית יותר ממה שידמו המקומות והצורות הדברים אשר הם לה' דמיונים ואמר בפרשת אמור בר"ה זכרון תרועה מקרא קדש (ויקר' כ"ג כ"ד) ר"ל שהוא ידמה ההכנעה ושברון הלב הראוי בימים ההם וגורם לזכור אותו מלשון תרועם בשבט ברזל (תהל' ב' ט') רוע התרועעה הארץ (ישעיה כ"ד י"ט) וכן גם תרועת השופר תחקה היללה והקינה כי מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו ואמר בחג הסוכות בסוכת תשבו שבעת ימים וכו' (ויקר' כ"ג מ"ב) ואמר אחר כן למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל וכן בענין הציצת גם כן אמר והיה לכם לציצת

לפני המטה מחזיק בימינו כוס התרעלה ובשמאלו ישטר צואה ובאצבע קמיצה ביצי הטלה יבואת הצורה יהיה כל הענין חקיק לפנינו למה שהחולה שהוא במטה ידמה המת מהסם ואשר לפניו עם התרעלה ידמה ההירג בהם והשטר יורה לנו שהוא בסבת ירושה וביצי הטלה יביאנו להזכיר ענין העדים ודומה לזה ראוי לעשות בנוהג מנהגם לקחת תמורת הדבר שנרצה להזכירו ענין ידמהו ויביאהו למזכרת וזה ענין צורת הדברים ואם צורות המאמרים הם מהדברים הקשים וצריכות השתדלות והסתכלות ורגילות יותר והוא שבאמצעות צורות מה נבא אל זכרון מאמרים נאמרים כאילו תאמר שבעשיית המצות נבא אל מזכרת זה המאמר שצוה השם ית' באמרו שבעת ימים מצות תאכלו (ויקרא כ"ג ו') וכן בראותנו תאר הסכה נזכור תכף מה שכתוב בתורה בסכות תשבו שבעת ימים (שם שם מ"ב) ולזה יצטרך זכרון טבעיי הגון ונאות כי זולת זה יהיה הענין ממה שיקשה מאד אמנם אם הטבע יסכים תעזרהו המלאכה העזר לא יעלם ויהיה אז מה שתעשה המלאכה בזה דבר יותר גדול ממה שיעשהו הטבע ולמה שהתבאר בנסיון שהדברים המרגלים והשפלים שהם נגד עינינו תמיד לא יהדשו ויושם חוק בזכרון והדברים החדשים אשר אינם כמנהג הם אשר יבנו בדמיוננו בית זבול להם כמדרגת הנערים שהם כל מה שלמדו וראו בקטנותם להיות להם בזמן ההוא כל הדברים חדשים מקרוב באו ויפלא מהם המדמה אם כן הצורות המביאות אל מזכרת המאמרים ראוי שתהיינה בזה התאר ר"ל דבר שיש בו מן החדוש והפלא כי אז יתעורר הזוכר להחזיקו יאחזהו ולא ירפהו כי לא יתעורר האדם מזריחת השמש והערבו שהוא דבר תמידי ומורגל כאשר יתעורר מלקוי השמש והלבנה הבאי' לעתים רחוקות ולזה הזקנים שאין בערכם כמעט דבר חדש או פלא הם בעלי השכחה העצומה ויקשה להם לזכור הדברים קשי נפלא ולזה ראוי שהמלאכה תדמה לטבע למה שהיא תקון הטבע לא זולת זה כמו שאמר קוינטיליאנו ונקח אם כן לגרום זכירת המאמרים הדברים החדשים והנפלאים כגון הענינים שיש להם הפלגה מה בחשיבות או ביופי נעדרי הרבוי וקלות התנועה וכן הענינים המכוערים אשר בתכלית יגרמו הזכרון להיותם גם כן בלתי מרגלים אלא שלא יעשו זה במדרגת החשובים והנשאים והיפים או שנלביש הצור' בגדי מלכות שש ורקמה ואבן יקרה או עטרת מלכות בראשה או שנעשה בהפך זה ר"ל שנכוון בה' הפלגה מה מהכיעור כאלו תאמר שהם מלכלכות בדם או בזכו' או עם אי זה מראה מכוער או עם קרנים בראשם ובכלל אי זה דבר מביא לשחוק ותהי' הפלגה מן יופי או כעור למען אלה החדושים וההפלגות יגרמו הזכירה וכל זה ראוי לעשות בהשתדלות ורגילות מופלג עד שבזכרנו

מהמקומות בהעדר יצטרך אליהם ראוי שהמקומות בעמדם יעמדו מרוב ימים יפקדו עוד ראוי שנסמן כל חמישי במספר באלו תאמר שבמקום החמישי נשים היד מזהבת כדי שיובן לנו מה' אצבעות היד הוא החמישי יבן בחמישי השני התחייב אצלנו לישום בו דבר יורה על מספר העשירי יבן בחמישי השלישי דב' יורה הט"ו יבן בכלם על הסדר אמנם לקחנו המספר החמישי למה שאיננו לא קרוב ולא מופלג עו' אין ראוי שיוקחו מקומות שיעברו בהם האנשים תדיר כי זה הוא מה שיבלבל הזכירה מאד וזה מבואר בנסיון שהדבר הנעשה במסתורים לא יעבור מנפשותינו ועושה בנו רושם חזק ויתקיים מה שלא יתחייב בערך אל הדבר הנעשה בפרהסיא ובתשואות ובהמון קריה כי לא נחזיק בו ויעבור והנה איננו ובכלל המקומו' ההם יהיו כאשר אין העברת האנשים תכופה ותדירה בהם כי זה יקיים ויחזק ויעמיד הדבר ולא נשכחהו עו' לא יהיו המקומות דומים זה לזה ויוכר הבדלם והתחלפם בין שיהיו המקומות מעשה ידי אמן כבתים ועליות וזולת בין יהיו טבעיים כמו הרים וגבעות בקעות והניהג מנהגם כי זולת זה יהיה הטעות בהם קרוב וזה דבר לא יעלם עוד המקומות יתחייב בערכם שיהיו מתדמים לצורות בגודל ר"ל שהמקומות יהיה בגודל ראוי ביחס אל המקום לא שנושיב דבר קטן במקום גדול או להפך כי זה יחייב הבלבול אמנם ראוי שיושב דבר דבר במקום נאות לו לפי הקטנות והגודל גם לא יהיו המקומות חשוכים מאד או להפך כי אם בתואר אמצעי ביניהם כי החשוך לא יראה מצד חשכותו גם המזהיר הרבה יעלם מצד רב זהרו לענין בערך אל השמיש עוד המרחק בין מקום למקום יהיה קרוב לשלשים רגלים לא יוסיף או ימעט ממנו הרבה כדי שיקל אל הדמיון לעצור אותו במדרגה השיג הוש העין אשר לו ברוחק ראוי לא יותר רחוק או יותר קרוב ממנו ואם לא ייטב בעיני האדם לקחת המקומות הנמצאים יוכל לציירם בדמיונות ולהמציאם כטוב בעיניו כי ביכלתו לצייר מדינות עירות ארמונות ומי שיאמר לו מה תעשה אמנם ישמור הכללים הנזכרים לבלתי יפקד מהם איש וזה תכלית מה שיאמר טוליאו ומהמקומות אמנם הצורות הם על ב' פנים אם שתהיינה צורות הדברים בעצמם אם שתהיינה צורות המאמרים ואם צורות הדברים התחייב בערכם שיהיה להם צד דמיון עם הדבר אשר להם צורות והמשל אם המתרעם יאמר שפלוני הרג את הנפש בסם המות בסבת הירושה ושהוא יוכיח ויבאר על פי עדים אז המתנצל ראוי לו שיזכור כל הפרטים האלה כדי שיוכל להציל את נפשו מיד להכה כי אם יפקד אחד מהם לא יוכל לקחת על הדבר ההוא הנפקד ויפול ולא יוסיף קום לכן למען לא ישכח דבר מן הדברים ראוי לו לקחת צורה מתדמה יתבארו בה כל מה שאמר המתרעם וזה כשנצייר מטה אחת בו חולה אחד נוטה למות והחשוד

ד') ואמר עוד עוצה עיניו לחשוב תהפוכות קורץ שפתיו כלה רעה אדם בליעל איש און הולך עקשות פה קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו (שם ו' י"ג) וזה תכלית מה שנאמר בזה הפרק מהרמיזה.

פרק שלשה עשר

פרק ענין הזכירה.

אמר טוליאו בהדרשה הזכירה ממנה טבעית ממנה מלאכותית הטבעית היא כח תקוע בנפשו עם מחשבה וכאלו אמר שהיא כח מה בנפש אשר בו נזכור הדברים הדמיונים והשכליים והמלאכותית היא אשר תקיים מצד המלאכה וההרגל במדרגת מה שנמצא מהדברים הטבעיים שהמלאכה תקיים אותם ויוסיף בהם ואם הם שלמים כן הענין בכאן שעם היות לאדם הזכירה רבת המעלה והשלמות מכל מקום המלאכה תקיים אותה ותוסיף בשלמות ההיא ואם כן הזכירה הטבעית ראוי לחזקה ולקיימה במלאכה למען תהיה יותר שלמה ולזה התחייב לנו לדבר בזאת המלאכה הנה ולתת לה חקים ומשפטים טובים ונאמר שזאת הזכירה המלאכותית תעשה באמצעות המקומות והצורות והמכוון במקומות שיהיו קטנים ושלמים ומסומנים נעשים מצד הטבע או מצד המלאכה כדי שנוכל להחזיקם בזכירה בקלות כמו הבתים והמרחב אשר בין שני העומדים והזוית וקשת הפתחים והנוהג מנהגם והצורות הם חקיים סימנים והמשלים לדבר שנרצה לזכרו כמו הסוסים והאריות והנשרים וצריך שנשים הצורות במקום מן המקומות אם נרצה לזכרם וראוי לנו לבאר היאך נמצא המקומות והיאך נתקן בהם הצורות כמו שיודעי האותיות יוכלו לכתוב אותם ואחר כן לספר אותם מבחוץ כן גם כן יודעי החכמה יוכלו להושיב במקומות הדבר אשר ידעו ואחר כן לספרם מבחוץ מצד הזכירה והמקומות דומים לשעוה או לנייר והצורות לאותיות והישבת הצורות במקומות מתדמה לכתיבת האותיות בעיר ואם נרצה לזכור דברים הרבה התחייב לנו למצוא מקומות רבים באשר נושיב צורות הרבה וממה שהתחייב אצלנו היא שיהיו המקומות ההם מסודרים בסדר מיוחד עד לא נתבלבל אם נתחיל מהראשון או מהאחרון או מהאמצעי כמו שהשמות אשר נזכור אותם אם הם עם סדור מוגבל מאי זה צד שנתחיל לספרם על הסדר כן הענין במקומות בשוה למה שהמקומות הם בדמיון השעוה או הנייר שאם לא נצטרך אל הצורו' החתומות בשעוה או אל האותיות הכתובים בנייר מ"מ השעוה והנייר ישארו קיימים אחר מחיקת הצורות והאותיות וכן בהעבירנו הצורות

הידים כמעט תמצאנה להם תנועות עד לאין תכלית עד יאמר להם שהם מדברות נודרות מבטיחות קוראות מגיהות מתחננות יראות מבקשות מואסות שמחה עצבון ספק הודאה תשובה רבוי מספר זמן מפרסמות מצוות מזהירות מבארות מתמיהות מתביישות עד כמעט הם כלשון אחד משותף לכל בני העולם וכן האצבעות מה ישיבו דרכם לבאר ולחלק ולהראות ולספור מה יגידו ירבו ידברו ולפעמים עם קצת תנועת הכתפים עצמו מספר גם החזה והבטן עם קצת תנועה עוזרים על פרסום הענינים ולפעמים הבאת היד עליהם וזה על המעט אמנם כאשר יעשה אין להסיר הבגדים מעליהם וכן בתנועת הרגלים לפעמים נעזור להספיק בערך אל קצת הספורים ואין ספק שבתנועות האלה בעצמם יפלו דברים הטעאיים אשר ראוי להשמר פן יפלו בהרגל אמנם הדבר הראוי שהמליץ יתבונן עליו הרבה הוא לראות מי היא המדבר ומול מי ישוב הדבור ולפני מי למה שהוא מבואר שאין ראוי לעשות מרמיזות הפנים התנועות והתמונות לפני המלך או שר הצבא או נשיאי העדה ולפני דלת עם הארץ באופן מתדמה ובכלל קינטילאנו האריך בזה המקום אריכות לא מעט ואנכי דגלתי דבריו וקצרתי למה שרובם נכללים בדברי טיליאו אחד באחד יגשו והרמיזה בכללה אין ספק שהיא מפרסמת מספרי הקודש אם מתארי הקולות אמר ישעיה הנביא ע"ה (נ"ח א') קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם כו' והנה הורה בזה שהקול בתוכחה ראוי להיות גדול וכן להפך קול האמללים ובעלי התחנה ראוי שישפל כמו שנאמר ושפלת מארץ תדברי ומארץ תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך כו' (ישעיה כ"ט ד') וכן אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שומע (שמות ל"ב י"ח) קול מלחמה במחנה (שם י"ז) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה (ירמיה ז' ל"ד, ט"ז ט') כל זה יורה על השתנות הקול כפי הגנאות לדבר דבר ואמר בתנועת הראש בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלים (מ"ב י"ט כ"א) עוד בתנועת הידים עם הראש ספקו עליך כפים כל עוברי דרך שרקו ויניעו ראשם (איכה ב' ט"ו) ואמר עוד בתנועת הידים כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה כו' (ירמיה ד' ל"א) וביחזקאל וגם אנכי אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי כו' (יחזקאל כ"א כ"ב) והנה הכתי כפי אל בצעך אשר עשית כו' (שם) וכן גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמיה ב' ל"ז) וכן בתנועת הרגלים והידים יחד ביחזקאל כה אמר ה' אלקים הכה בכפך ורקע ברגלך ואמור אח (יחזקאל ו' י"א) וכן על תמונת הגוף למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמיה י"ד ט') וכן רום עינים ורחב לב לב שמח ייטיב פנים (משלי כ"א

גדול ואם תהיה במתונן צריך שיעשה עם קול שפל והרבה נשך עם מנוחות תכופות והמשכיות ארוכים והשתנויות גדולות והנה נשלם ענין הקול אמנם תנועות הגוף הוא תקון תמונת הגוף והפנים באופן יאותו אל המדבר וזה שצריך שיהיה בשת בפנים ומעט כעס והתמונות לא תכוון בהם הלבישה המפואר בתכלית גם לא הגבות למען לא נראה או מכת הלוצצים או מעובדי האדמה וצריך שיהיו התמונות והפנים מיוחסים אל הקולות שאם היה הדבור עם ההאותות ראוי להניע מעט היד הימנית עם עמידת הגוף ומעצבות והשמחה והדבר הממוצע בין שניהם יהיו כפי שיאות לדבור ואם הוא ברומז צריך שיעשה זה עם הטיית הראש מעט לפי שזה הדבר הוא בטבע כי כל אשר נקרב הראש אל השומעים יבינו יותר הדבר אשר נלמדם וישיגוהו ואם הוא בספור תהיה התנועה מתדמה למה שאמרנו בהאותות ואם הוא בשחוק צריך שנראה השמחה בפנים מזולת תנועת התמונות ואם המחלקת אם הוא בהתמדה צריך שנניע הזרוע במהירות והפנים ותהיה בהם מהוראת ותנועת הכעס ואם הוא בחלוק ראוי שיעשה עם הישטת הזרוע במהירות הרגל הימין עם פנים קיימים בכעס ואם ההרחבה אם היא במקציף נכוון התמונות והפנים כאשר במחלקת בהתמדה אם אחור יותר ואם במתונן זה יעשה עם פנים מלאי העצבון ובכי במהרות הנשי׳ והכות בראש ובחזה עם עמידת הגוף ואמר קינטיליאנו בר׳ מחלק הי״א שהרמיזה היא דבר גדול ויש לה כח מופלג במאמרים הרלציים עד לא יאמנו הדברים והראיות אשר יביאם המליץ אם לא תעשה בערכם הרמיזה כפי מה שיאות עוד אמר שכבר שאלו לדימושטיני מה הוא היותר מועיל בכל מלאכת ההלצה ונתן מקל עוז ומטה תפארת לרמיזה וכן שאלו פעם שניה ושלישי׳ וישיבם כדברים הראשונים ואמר שהקול במלחמה ראוי שיהיה נשא בכל היכולת ובכעס אכזרי עז וקשה עם נשימות תכופות ובקנאה יותר קל בחנפיות בהודאות בפיוסים ובפיוסי קל ושפל במספיקים ומניעים ונודדים ויועצים כבד בפחד ובשת שפל ברחמנות רך בבאורים אמצעי בין חד וכבד אמנם שהתמונות ורמיזות הפנים יועילו להראות לאדם מה שיהו הוא דבר מבואר בנפשו למה שנותנות ההספקה והרבנה אף בלא דבור כאשר יעשו החרשים גם בתנועות העפעפים והעינים תובן הבונה וההשתהאה הגד תגיד לנו כי תכנע הנפש העושה וכן נכיר הכעס השמחה והדאגה והחנפות אף בבעלי חיים בלתי מדברים גם הצורות המחוקות בקיר תורנה על הכעס הדאגה השמחה וזולתם ואין אומר ואין דברים הערף ראוי להיות זקוף והצואר מתקבץ ומתפשט הכתפים מורים על העברה ועל העבדו׳ בהתקבצם וכאשר יקצרו הערף ולפעמים על הערמה כאשר יראו על החנפות והתימה והיראה עם קצת הישטה מהזרוע עם עוצר הכתפים או התפשט אמנם

ויעירהו כאיש אשר יעור משנתו והנה יתחייב מזה שדבר אחד בעצמו יתמי׳ הקול על מדרגה אחת מהקיום ויחייב ערבות וטעם ומתיקות בנפש השומע כמו שהענין כן בהרבה מהדברים הטבעיים שימצאו תועלות רבות לדבר אחד כי רוב העשבים הם במלאכת הרפואה מועילים לדברים רבים ואחר שכבר התבאר ענין קיום הקול ראוי שנאמר מרכותו שהוא דבר ראוי למליץ ונאמר שהוא יחלק לג׳ חלקים ר״ל הדבור שהוא כולל הפתיחה והספור והחלוק, והמחלקת שהוא כולל הקיום וההתרה. וההרחבה שהוא כוללת התימה. הדבור הוא מאמר שפל קרוב אל הדבור התמידי. המחלקת הוא מאמר חזק נעשה לקיים ולהתיר. ההרחבה הוא מאמר יעורר האדם אל הכעס או אל ההחמנות. הדבור יחלק אל ד׳ חלקים אל ההאותות אל הרומז אל הספור אל השחוק. ההאותות הוא מאמר עם כבדות מה עם שפלות הקול. הרומז הוא מאמר המורה עם קול שפל אם אפשר שיעשה הדבר או לא יעשה. הספור הוא באור הדברים הנעשים או נראים. השחוק הוא מאמר מאי זה דבר אשר לו פנים מן ההראות ואפשר שיקנה שחוק עם בושת ותרבות. המחלק יחלק אל התמדה וחלוק. התמדה היא צעקה נחרצה מהמאמר המסופר. החלוק הוא מאמר במחלקת מתמיד עם מנוחות קצרות לפעמים עם צעקה חזקה. ההרחבה תחלק אל המקציף והמתחנן המקציף הוא מאמר מרחיב העון מעורר השומע אל החמה והכעס והמתחנן הוא מאמר מרחיב הצרות והתלאות ויעורר לבב השומע אל ההחמנות יען רבות הקול הוא נחלק לג׳ חלקים ואלה החלקים יחלקו לח׳ חלקים אחרים ראוי שיתבאר היאך תנועת הרמיזה בערך אל כל אחד מהם הדבור כאשר הוא עם ההאותות ראוי שיסופר בפה מלא עם קול שפל אבל לא שנבא אל הדמעות והבכי ואם הוא עם הרומז צריך שיעשה בקול מדוקדק מעט עם מנוחות תכופות ועם חלוקים למען יתבארו הדברים היטב ויכנסו בלב השומעים ואם הוא עם הספור צריך לשנות הקול כפי מדרגת הספור שאם הוא בעניני המלחמות נגיד הדבר במהירות ובענין מיוחס אל המלחמה ואם בענינים אחרים נדבר באחור יותר ולפעמים בשמחה לפעמים בעצבון לפעמים בחזק ולפעמים בחלישה לפעמים במדרגת שואל או משיב או זולת זה בכל דבר וענין שיבא בספור כפי הראוי לו ואם עם השחוק צריך שיאמר בקול חרד מעט עם דבר מה מן השחוק לא שימשך אליו עד יר׳ סכל ואם המחלק אם הוא בהתמדה צריך שיתוסף באופן בינוני עם דברים מחוברים אחד אל אחד ולאמר הדברים עם צעקה מהירה ואם בחלוק תתחייב אליו צעקה ברורה עם מלאות הפה ויכוין שיהיה שעור משך הקולות כשעור משך המנוחות אשר ביניהם ואם ההרחבה אם תהיה במקציף צריך שיהיה הקול נמוך עם צעקה חלקה והברה שוה והשתנות תכוף עם מהירות

מה שיספר ספור מאנשים יתארם באותו ההפעלות או המדה ומהם עוד
שהם תעשינה במין מן המשקל בדבור ההלצי כפי מה שנאמרהו אחר זה
ומהם עוד שתעשינה שירים בפתיחת המאמר וחתימתו ומקומות העמידה
כי עוד אמר וראוי שתדע שהרמיזה בפנים אין לה צורך בהלצית הכתובות
אמנם צריכה בנאמרות פנים בפנים כי עוד אמר והרמיזה בפנים אמנם
היא מועילה ברוב בהלצות המסדרות על צד המחלוקת לפי שהאדם אמנם
יצטרך אל העזר בכל הדברים הנותנים הספק במקום המחלקת כדי שיפול
הנצחון עד כאן ואמר טוליאו בשלישי מההלצה החדשה הרמיזה תחלק
אל ב׳ חלקים ר״ל בתאר הקולות ותנועות הגוף ותאר הקול יחלק אל שלשה
חלקים אל חוק וקיום ורך והחוק הקול יתוסף מן הטבע והולך ומתגדל כפי
גדול האדם וההנהגה הרפואית שומרת אותו וקיום הקול יתוסף מן הטבע
גם כן אלא שהרגל הקריאה והצעקה שומר אותו ורכות הקול הוא אשר
נוכל לכוף אותו כשנדבר באופן יאות לנו וכרצוננו וביחוד עושה זה האיתות
הצעקה מחוזק הקול וחלק מהקיום אשר אחד מהם עושה אותו הטבע
והאחר הטבע שומר אותו אין לנו שנדבר בו בזה המקום אמנם מן חלק
מהקיום אשר ישמרהו הרגל הצעקה ומרכות הקול ההכרחי אל המליץ והוא
נקנה מהאותות הצעקה ראוי שיספר הנה היאך נוכל לשמור הקול שיהיה
במדרגה אחת מן הקיום הוא בזה האופן אם בתחלה יהיה נמוך ישפל יש
למה שאם היה זולת זה בתחלה ר״ל אם היה חזק יזיק אל הלחיים קודם
שנרגילהו בקול שפל עם מנוחות ארוכות למה שבזה ינפש הקול והניש מה
הלחיים והנה צריך שנעזוב הצעקה התמידית נלך בהדרגה אל המאמר
ונכוון ההשתנות עד שלפעמים נגביה הקול לפעמים נשפיל ובזה האופן
יתקיים ויתמיד הקול ולא יעשה צרור והחדות והצעקה יכו בלחיים ויזיק
להם ותכף יפסידו ערבות הקול אמנם באחרית המאמר בצעקה מתמדת ובנשימה
אחת ראוי שיאמרו דברים רבים כי כבר נתחממו הלחיים בהדרגה ולא
יוזקו מן הקול והנה עלה לנו מזה שבתחלת הקול יהיה נמוך ובאמצע עם
ההשתנות פעם נמוך פעם חזק ובאחרונה על מדרגה אחת מן הצעקה לא
זולת זה והנה בזה האופן יחם הקול אל השומע מתדמה יחם הקול אל
המדבר כי כמו שיוזק המדבר מהקול החזק והקול החד ויהיה נאות לו בתחלה
הקול החליש זה הענין בעצמו יקרה לשומע כי הוא יתפעל מן החד ויוזק
ויערב לו החליש וכן כמו שבאמצע השתנות הקול עם מנוחות ארוכות
ישבות וינפיש המדבר כן זה ישוב אל השומע לנחת רוח ולערבות גדול
והמנוחות תעוררנה לו להבנת הענין והשגתו וכמו שבאחרונה תאות התמדת
הקול עם צעקה מה למדבר ולא תזיק לו לסבה שזכרנו כן השומע מצד
הצעקה המתמדת יחזקה הדבר בלבו ויעש רושם גדול לשמירת הדבר

באמרו יי׳ ארך אפים וכו׳ ואדרבה בפעם ההיא היה ראוי לעשות במדרגה מה שיגרום החבוב לבני אדם כי גדלה חמת יי׳ עליהם עד לאין מרפא אמנם התשובה על אלה הספקות היא ממה שיקל כי במעשה העגל אמר השם יתב׳ ועתה הניחה לי והנה רמז לו בזה שאם יתפלל עליהם ינחם על הרעה ולא יעשה כלה והנה לא היה צריך לגרום החבוב ולשכך החמה תכף ולזה גם כן לא הוצרך לפתיחה.

פרק שנים עשר

פרק ענין הרמיזה.

אמר הפילוסוף בג׳ מההלצה דבר זה ענינו קדם שנדבר במלות הנה ראוי שנדבר בענינים הנעשים עם המלות על צד העזר בטוב נתינת ההבנה והפלת ההצדקה והגעת הכונה המכוונת והם אשר היה כבר מנהג הקדמונים שיקראום רמיזות הפנים וזה שהדברים האלו למה שהיה מדרכם שיטו השומעים אל ההאונה וההשמעות והסברת הפנים למדבר והרחבת הנפש למה שיניחהו הושאל להם זה השם ואלו הדברים ב׳ מינים אם תמונות אם קולות ונעימות והתמונות מהם מה שהם תמונות לגוף בכללו ומהם מה שהם תמונות לחלקי הגוף כידים והפנים והראש ואלו הם יותר רבי העשות אצל ההלצה והתמונות בכלל יכוון בהם אחד משני ענינים אם נתינת הבנת הדבר ודמותו המפיל האמות ואם דמיון להפעלות מה או מדה מה וזה אם במדבר רצוני שידומה בו שהוא כאותו ההפעלות או המדה כמו שידבר אדמוני הפנים מתפעל בהפעלות הפחד כאשר רצה להגיד שהוא מפחד או במתון ואבירות לב מביא להשוב שהוא משכיל ואם כאשר אליו הדבור כאשר רצה שיציירהו בצורת מפחד או משכיל ואם שיפול אותו ההפעלות בנפש השומע או אותה המדה עד שיהיה מובן אם מול האמת הנופל מאותו ההפעלות או המדה ואם מול הפעל המגיע ממנו ואולם הנעימות הנה הם תעשינה במאמר ההלצי לפנים מהם לדמות ההפעליות או המדות וזה גם כן לג׳ פנים אחד מהם אצל מה שרצה המדבר שיביא לדמות את השומעים שהוא באותו ההפעלות או המדה כמו שהוא כאשר רצה שידומה בו ההתמנות יחנן קולו וכאשר רצה שידומה בו הכעס תבער חמתו וככה במדות ואמנם היה זה כן שאלו הקולות נמצאות בטבע מגיעות מאשר יתפעלו כמו אלו ההפעליות והאופן השני שתהיה כונתו הגעת השומעים מול הפעלות מה או מדה מה אם כדי שיגיע להם האמות המגיע מאותו ההפעלות או המדה או הפעל המגיע ממנו והג׳ אצל

להוריש בני ישראל את ארצם וזאת היא ראיה גדולה על שאין מן הראוי להשמיד את ישראל כי מה יעשה לשמו הגדול ויהיה אל בוה. המקום במקום בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרה אשתו שהוא כמו בעבור כאשר יתבאר בלבנת הספיר והנה ימשכו מזה למצרים ב׳ דברים אחד שישמחו וישישו אף גילת ורנן כי ראו נקמתם מהרעות הגדולות וצרות רבות ורעות סבלו למענו ועוד שיחשבו שזה היה מבלתי יכלת וכו׳ ומפני שהיה אפשר שיאמר שזה לא יתחיב כי מה שהושיע השם ית׳ במצרים היה מפני שהיו ישראל במדרגה ראויה אל שיעשו אליהם הנסים והנפלאות והנה אמנם עתה על רוב פשעיהם הדיחם הסתיר פניו מהם והיו לאכול ובא להם הענש הגדול מצד העונות והמרדים ולזה לא יתחיב ממנו חסרון מה ביכלת השם אמר א״כ שמעו כי אתה י״י בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה י״י ועננך עומד עליהם כו׳ כלומר זה אינו למה שימצאו בישראל דברי ההשגחה הפרטית שהוא הפך הסתר הפנים והם כל אלה שזכר כאשר נפלאו ישראל מכל העם אשר על פני האדמה. וזאת היא ההתרה ואמר אחר כן אם תמית את העם הזה כאיש אחד לא מצרים לבד יאמרו זה אבל כל הגוים אשר שמעו את שמעך יאמרו מבלתי יכולת וזאת היא ראיה אחרת אלא שבמצרים יתקבצו ב׳ דברים השמחה הגדולה שהתחייבה אליהם מצד הנקמה ושיאמרו מבלתי יכולת לכן היה מחק השם ית׳ שלא לשמח נפש אויביו גם שלא יוכלו לאמר הדבר הרע הזה ואחר הראיות שב אל הפתיחה ואמר שיגדל כחו וגבורתו כאשר דבר ושיזכור מדותיו המזקקות אשר בהם מנהיג ישראל י״ל שהוא ארך אפים ורב כו׳ במדרגת מה שנעשה האדם מחבב בזכרו שבחיו מצד המדות המופלגות ההנה ואחר כן אומר סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וזהו הספור וכל זה הבלבול יתחייב מפני האף והחמה כי כאשר היה הענין כן צריך שהמליץ יתחיל מהראיות לשכך מיד חמת השומע כלומר אם תעשה זה יתחייב כך וכך וילך בהדרגה אל הפתיחה ואל הספור כפי צורך הענין אמנם אפשר שיסופק כי אם ההתחלה מן הראיות תתחייב על הכעס והחרון למה לא עשה זה משה רבינו עליו השלום בהתפלל עליהם על ענין העגל והוא מבואר שחטאו ישראל בפעם ההיא חטאה גדולה מרו ועצבו את רוח קדשו והנה או יתחיל מן הספור יאמר למה י״י יחרה אפך בעמך כו׳ והלך ממנו אל הראיה ואמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם כו׳ כלומר שהיה ראוי שימחול להם כי מה יאמרו מצרים כו׳ ר״ל שנצדקו בדבריהם כאשר אמרו ראו כי רעה נגד פניכם (שמות י׳ י׳) ושהשם ית׳ היה אלקי הרעות לבד כאשר חשבו קצת מהקודמים כמו שאמר בן רשב״ד בבאו בספר מה שאחר לפי ההעתקה החדשה עוד למה לא שב אל הפתיחה כמו שעשה בכאן

ראוי שנדבר בענינו וזה שמו אשר יקראו טוליאו בג׳ מהמליצה וזה גדר אשר גדרו הסדור הוא באשר המאמרים שהמציגי יסודרו כל אחד מהם במקומו המיוחד לו והוא על ב׳ פנים אם שיהיה כפי חקת המלאכה ומשפטיה אם שיהיה כפי הראוי לזמן אשר בו המאמר אמנם כפי המלאכה יהיה הסדור האמתי כשנתחיל מן הפתיחה ואחריה הספור ונמשך א״כ החלוק ואחריו הקיום עד נכון ההתרה ולבסוף נסיים בחתימה כאשר התבאר למעלה ולא בלבד חלקי המאמר העקריים צריך שיבאו על סדר אבל זה הענין בעצמו יתחייב בחלקי כל חלק מהם כאלו תאמר שנביא כל חלקי הראיה אשר יתבארו במה שיבא איש על דגלו באותות בסדר מסוגל כפי מה שיאות לא ידח ממנה נדח וזה מה שממנו לפי המלאכה והסדור לפי הזמן הוא שנסדר כל אחד מן החלקים אשר במאמר לפי הצורך והשעה והוא כי נצטרך לפעמים להתחיל מן הספור או מאי זו ראיה חזקה או מראיית המכתבים או מן הקיום או מן הדומה לאלו מהפך הסדרים אשר אין לעשותם אלא כשהשעה צריכה לכך וזה כי אם נראה השומע במדרגה מן הלאות עד תכבדנה אזניו משמוע או כי רבו הדברים המנגדים ושועתם עלו באזניו או ענין אחר זולת זה או ראוי להניח הפתיחה ונתחיל מהספור או מאי זו ראיה חזקה וא״כ אם יאות לנו נחזור אל הפתיחה ואם הספור בלתי מפורסם למה שאין לו פנים מן ההראות נתחיל מראיה מה חזקה ובכן ראוי לנו לנהוג ההפוכים האלה וחלופם הסדרים אם יבואני ההכרח לשנות הסדר שהוא לפי המלאכה והסדר הראוי בקיומים והתרות הוא שהראיות החזקות תהיינה בראשונה ובאחרונה והחלושות והבינוניות אשר הם לבדם מעטות ההאמתה אמנם יקנו האמתה עם האחרות אם תמצאנה יחד ראוי שיושמו באמצע וזה כי תכף השלם הספור יצפה לב השומע אמות המבוקש לכן ראוי שיהיה האמות בראשונה מן החזקות שבראיות ויען הנאמר באחרונה ישמרהו השומע בקלות ותקל עליו זכירתו אין ספק שראוי לסיים באי זו ראיה קיימת וחזקה והנה הסדור בזה האופן יצליח המליץ במדרגת סדרי המערכות באופן הראוי במלחמה אשר בו מן התוחלת והתקוה על הנצחון דבר לא יעלם ואנחנו הביאנו למעלה הרבה מן הפסוקים המעידים על הפוך הסדר והנה משה רבינו עליו השלום בהתפללו בעד כל ישראל בענין המרגלים התחיל מהראיה החזקה שבראיות על שיהיה ראוי לה׳ ית׳ למחול להם ואמר במדבר י״ד ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ואמרו אל יושב הארץ כו׳ כלומר אם תעשה את הדבר הזה ושמעו מצרים אשר נראה בהם כחך הגדול לכל האותות והמופתים והעלית את העם הזה מקרבו ואמרו שאמנם היה זה חיל שהרגת אותם עתה בעבור יושבי הארץ הזאת שהם במדרגה מן היכולת והרוממות שלא יכלת אליהם

זה יעניש מיד אחר כן צריך שיביא הסבה כי בזולת זה אין מקום למחלקת ואחר התבאר זה מן המתנצל צריך שהמתרעם יקיים התלונה ויחזקה שהוא כנגד מה שהביא המתנצל שאם אמר המתנצל שהרג את הנפש מפני שהרג בנו או המתרעם יקיים התלונה ויחזקה שהוא כנגד מה שהביא המתנצל שאם אמר המתנצל שהרג את הנפש מפני שהרג בנו או המתרעם יקיים התרעומת כשיאמר היה לך להביאו בדין לא להרגו אתה עם שאפי׳ הדיין לא היה יכול להענישו טרם שיודה החוטא והנה יולד מזה ההתעצמות ר״ל ממה שהתנצל בו המתנצל ומאחר שקיים התרעומת המתרעם המשפט מהדיין אם היה מן הראוי שיהרוג את הנפש מפני שהרג את בנו או לא והנה בזה האופן יצמח המשפט וכאשר שפט הדיין מה תיראה לו צריך לקבץ כל מה שהביא המתרעם וכל מה שהתנצל בו המתנצל ולהביאם אל מקום המשפט בכל הטענות וחלקי הטענות ראוי לדרוי זה הדרך זולת בטענה הסבריית כי אין צריך לשאול בה למה עשה כי הוא מבקש זה ואומר שלא חטא אלא אחר שהמתרעם נתן התרעומת מכח הסברה כמו שאמרי׳ למעלה מפני שיצא מן המקום עם חרב מלאה דם והמתנצל אמר שלא הרג נשאר זה בדעת הדיין להתבונן מה ראוי לדון אם שהרג אם שלא הרג ואם הסברה דבר ראוי להשען בה או לא ואם היו טענות רבות במחלק׳ אחת והיו המשפטים גם כן רבים וזה היה מנהג הרומיים במשפטים בימים ההם והנה באלה המאמרים באו קיומים והתרות והתבארו מיני ההמצאה אלא שלא התחייב אצלנו לאמר בחתימה יותר ממה שנאמר בתחלה לקלות העמידה על עניניה :

פרק אחד עשר

פרק ענין הסדור.

אמר קוינטיליאנו בראשון מהו׳ במדרגת מה שהתחייב לבונים מבנין הבית כי לא יספיק אליהם לבד היוצא להם הדברים הצריכים לבנין ר״ל הסיד והאבנים ועצי ארזים או ברושים וזולתם אבל הצורך הגדול הוא לחבר הענינים האלה ולתקנם על סדר ולכונן הבנין חלק אחר חלק לא יאחר המוקדם ולא יקדים המאוחר כן גם כן צריך לעשות במאמרים כי עם היות לנו ספורים אמרים וראיות ותשובות והתרות כהנה וכהנה לא יועילו ולא יצילו אם לא ישמר הסדור המיוחד בהם ולזה היה הסדור דבר גדול והכרחי במאמר ובלעדו המלים להבל וריק כמו ענן יכלה ולא תעשינה ידיו תושיה לא יענה עוית ולא יקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח לכן

ואת הטענה טענה שלמה למה שלא תצטרך לדבר מחוץ יקוה בו המתנצל ההלצה הטענה המשפטית הגרועה היא כאשר הטענה מצד עצמה הלושה אם לא תשען על דבר מבחוץ וזאת תחלק אל ד׳ חלקים ר״ל הודאה הרחקת העון העברת העון ההערכה וההודאה היא כשהוא מודה על החטא ומבקש מחילה עליו ותחלק אל הוכחה ותחנה וההוכחה כאשר יתנצל שלא עשה זה בכונה ותחלק אל סכלות מקרה והכרח סכלות כגון שהוא מתנצל מצד שלא היה יודע שזה חטא שאם היה יודע לא היה עושה מקרה כגון שמתנצל על שלא עשה הדבר שהיה מחויב לעשותו מצד מקרה שקרה כגון שהגשמים מנעוהו או כל הדומה לה הכרח כגון שמתנצל שהוא הוכרח לעשות הדבר או לבלתי עשותו והתחנה היא שהוא מודה שחטא ושעשה זה בכונה אבל הוא מבקש מחילה עליו וזה בלתי אפשר שיעשוהו הדיינים כי הם אינם רשאים לעבור על מה שיגזרהו הדת או הנימוס מן העונשים אמנם זה ראוי אל המלכים ואל הראשים אשר אין למעלה מהם הרחקת העון כשיודה שחטא ושעשה בכונה אלא שחטא אחרים הביאתהו לזה והמשל מאחד שהרג אמו והתנצל שאמו גרמה זה מפני שהרגה אביו ובזה האופן העתיק החטא ממנו ושמו על אמו העברת העון הוא על שני פנים אם שיעבירהו על אדם אחר או על ענין מן הענינים משל הראשון אם הדיינים לא יוכלו להמית בדין אדם מה מצד גדלו ורוממותו וצוו לאחד מן הפריצים שיהרגהו כי לא יבואהו עונש מזה והלך הפריץ והרגו אחר כן נקבע הפריץ ההוא אל המשפט והתנצל שעשה זה במצות הדיינים והנה בטל ממנו העונש למה שהעביר העון אל הדיינים, משל השני שאחד צוה לבניו בשעת מותו שיעשו באר למקום מן המקומות אשר נימוס העיר יזהיר מזה כאשר נעשתה התלונה על הבנים שלא עשו מה שצוה אביהם התנצלו מצד הנימוס ר״ל שהנימוס יזהיר שלא יעשה והנה העבירו החטאת מעליהם ושמוה על הנימוס אמנם ההערכה היא כשימנע מבלתי עשות אחת משתים ראוי שהאדם יעשה היותר בטוח מן המכשולים כאשר נערך אחד אל חברו ואם קרה זה הדבר אל שר הצבא על דרך משל שהיה באופן שלא היה יכול להנצל מן האויבים כי אם באחד מב׳ פנים ועשה אחד מהם שהיה נראה לו יותר מעט הנזק הנה אם נקבע אל המלך או אל מנהיגי המדינה יתנצל שאחר שההצלה היתה נמנעת בזולת נזק ברר מה שהיה בו פחות מן הנזיקים והנה בארנו הטענה ומיניה והנה ראוי שנספר היאך תושם בהרגל אחד שנבאר מה שצריך לעשות למתרעם ולמתנצל בסבה העצומית וזה כי בהמצא הטענה תכף ישאל ההתנצלות מן המתנצל אשר היא סבת המחלקה למה שאם לא יהיה כאן התנצלות יעדר המחלקת כי הדיין יתן הפסק דין לפי התרעומת וזה כי אם אדם יודה שהרג את הנפש אם לא יתנצל ויתן סבה למה עשה

מן התרעומת המניעה בערכם לא תקרא ראשונה ואמר מחוברת אל תרעומת בעל התלונות כי זולת זה לא תקרא טענה כגון שיאמר המתרעם הרגת והוא אינו משיב כלום. והטענה תחלק אל ג׳ חלקים ר״ל סבריית ראיית ומשפטית ויש לדעת שהאנשים שהזכרנו היו מוסיפים אל אלו הג׳ הטענה הגדריית אמנם היא תחת הראויה על צד האמת הטענה הסבריית היא כאשר תפול המחלקת על הענין בעצמו והמשל נהרג אדם מה וראינו אחד יוצא עם חרב בידו מלאה דם הסברה נותנת כי הוא הרגו אחר שהוא לבדו נראה בזה התוא־ר הנה אם נקבע אותו אל השופט ונאמר שהוא אשר מצאנו החרב בידו הרגו וישיב לא הרגתי זאת היא הטענה הסבריית וטענה הראויה כאשר יולד המחלק־ת מחמת המכתבים ותחלק לו׳ חלקים ר״ל הטענה מן הנכתב והמשמעות מן הדתות הסבריות מן המסופק מן הגדר מן ההעתק מהדומה מהמכתב והמשמעות כאשר האחד מביא ראיה מאי זה שטר ושכנגדו אומר שמשמעותו אינו כן מן הדתות הספקיות כגון שנמצאו שתי דתות מדברות בענין ואחת מהם אוסרת או שאינה לא מתרת ולא אוסרת אם המתרעם ישען על אחת מהם וישיבהו המתנצל שהדת האחרת המוספת גם כן מן הענין אינה מסכמת בזה ומי ראית לסמוך על האחת יותר מן האחרת מן המסופק כגון שמאמר המצוה על דרך משל יובן בשני פנים עד לא נדע באיזה מהם רצה ואם לפי משמעות אחד היה ראוי שיקבל ראובן מזאת הירושה ק׳ דוקא ולפי המשמעות השני אינו ראוי שיקבל דבר אם ישען ראובן על אלה רק דוקא מכח אחד מאל־ המשמעיות וכשנגדו מתנצל מכח המשמעות האח׳ היתה זאת הטענה טענה ראויה מן המסופק מן הגדר כגון שהיה שם מה בדתות או במכתבים שיסבול שני פרושים אם המתרעם יקבע לכשנגדו אל השופט להעניש כפי מה שיורה אחד מן הפרושים והמתנצל פוטר עצמו מן העונש לפי הפי׳ האחר שאפשר שיעשה כי היתה זאת הטענה טענה ראויה מן הגדר ר״ל שתולד מכח פרושים מתחלפים שתסבול התבה ההיא מן ההעתקה כגון שהתנצלו הוא מכח ההעתק־ה מענין לענין כגון שיאמר שאלה הדיינים אין בידם לשפוט זה הדין וראוי שיעתק הענין אל דיינים אחרים או שיאמר שאין זה אשר התלונה עליו ראוי להעניש והנה ראוי שיעתק העונש מאיש לאיש או שיאמר שזה אינו זמן ראוי לזאת הטענה והנה תעתק מזמן לזמן מן הדומה כגון שלא ימצא לענין אשר אנחנו בו מאמר מיוחד בדתות או בנימוסים או בדברים אחרים וירצה המתרעם לדמותו אל אי זה מאמר אחד אשר מכחו היה ראוי המתנצל להעניש והמתנצל אומר שאינו דומה זו טענה ראויה מכח הדומה הנה נשלמו חלקי הטענה הראויה אמנם הטענה המשפטית היא כאשר יודה המתנצל על עשית הדבר אבל אם נעשה בדין או לא וזה יישאר במחלקת ותחלק אל שלמה וגריעה הטענה המשפטית השלמה היא כאשר המתנצל מודה ואומר שעשה כראוי ונקראת

כשנלקח הסוגים בלתי מעורבים עם חלקיהם כגון שנקח העצם הכמות והאיכות וזולתם מזולת חלקיהם והנה מי שיאמר מפני הפחיתות והכילאות והעוות באו לכלל צרות רבות ורעות הוא חוטא לפי המעוט למה שהפחיתות היא סוג לכילות ולעוות והוא מעורב א״כ הסוג עם חלקיו וראוי שאדם ישמר מזה ר״ל כשהסוג בחלוקה לבלתי יערב עמו אחד מחלקיו ואמר בהלצה החדשה שאחר ראיתנו הדבר אשר בו נסכים עם המנגדים והנשאר במחלקת כמו שהתבאר ראוי שיושם בהרגל הבתור והיא נחלק לב׳ חלקים אשר אחד מהם היא הספירה ר״ל שהיא מונה החלקים והמשל שיאמר אני רוצה להוכיח המבקש בג׳ פנים ואמר שאין מן ההכרח שילקח מספר יותר גדול מג׳ פן נשכח אחד מן החלקים ויכנס השומע בחשד באופן המליץ לא יאמן עוד והחלק האחר נראה הבאור והוא כשנבאר עניננו בקצור מבלי מספר באמר׳ מצד שמו הרע מצד מדותיו מצד אותות רבות אוכיח המבקש ואמר קינטיליאנו בה׳ מן החלק הד׳ כי פעמים רבות החלוק הוא יתר במאמר אבל הצורך אליו הוא מאיר אותו מאד ומפרסמו וישא המליץ חן מהשומעים למענו וידומה כמו שהוצאו הענינים מהכלל ההמוני ויושמו לעיני הדין וראוי שיהיה מפורסם וגלוי כי איך יהיה המאיר המאמר כלו חשוך כל השך טמון לצפוניו. הנה נשלם זה הפרק.

פרק עשירי

פרק הקיום וההתרה.

אחר שבארנו ענין הפתיחה והספור והחלוק ראוי לנו שנבאר ענין הקיום וההתרה אשר עליהם תשען כל תקות הנצחון והפקת הרצון למה שתכלית׳ הנצחון ואם הפתיחה בה הקנאת החבוב והתלמדות וההקשבה והרצון בספור להגיד עניננו בסתם ובחלוק תתברר הכונה ממנה אלה שניהם הושמו לתקות השגת הנצחון כי כאשר נוכיח כונתנו אשר זה יעשה בקיום ונתור ראיות המנגדים אשר זה פעל ההתרה השגנו פרי ההלצה ותכליתה אבל זה לא יעשה אם לא נדע קודם ענין הטענה וחלקיה ואמר טוליאו בחדשה שבכר חשבו קצת מהקודמים שהיא תחלק אל ד׳ חלקים אמנם הוא קבל מרבו שאינם כי אם שלשה למה שאחד מאלה החלקים חשבו האנשים ההם שהם שנים וזה בחלוף מה שהתברר אצלו אמנם הטענה היא המניעה הראשונה מהמתנצל מחוברת אל תרעומת בעל התלונות והמשל בעל התלונות אומר הרגת את הנפש והמתנצל אומר לא הרגתי זו היא המניעה הראשונה אבל מה שימשך א״כ מהדברים אם זה עשאו כדין או לא וזולתם

כל סוגי הדבור ר״ל בעצתי ובמקיים ובעצומי אלא שבג׳ מהלצה אמר דבר זה עניננו ואולם הדבור העצתי הנה אין בו ספור כלל לפי שלא יתכן ספור במה שיהיה בעתיד אמנם הספור הוא במה שכבר היה או שהוא הוה עתה והנה בין שני אלה המאמרים סתירה ואפשר שנאמר שהפילוסוף לקח בקצורו תבת ספור באופן רחב ר״ל בעד כל הגדה הווה תהיה עוברת או עתידה ובג׳ מהלצה לקחה ביחוד בערך אל העבר וההוה לבד או שלפעמים יפול הספור גם בסוג העצתי כשההלצי נעתק אל השבח מההעצה כמו שאמ׳ הוא אחר כן עוד אמר קינטיליאנו בפרק הנז׳ שנפלה מחלוקת בין הקדמונים אם התשובה בשלילה בסוג המריבי תקרא ספור או לא כאלו תאמר המתרעם אומר ראובן הרג את הנפש והמתנצל משיב לא הרגתי אם זאת התשובה ר״ל אמרו לא הרגתי היא ספור והשיב כי התשובה היא ספור לא מצד מה שהיא שוללת אלא מצד שיתחייב אצלו לסתור ראיות בעלי התלונות או להביא איזו ראיה או סברה לדבריו גם מדברי הפלוסוף בשלישי מהלצה יראה שתשובת המתנצל בשלילה תהיה ספור.

פרק תשיעי

ענין החלוק.

אמר טוליאו בהלצה הישנה שהחלוק יחלק לב׳ חלקים האחד המודיע באיזה דבר נסכים עם המתנגדים ומהו הענין הנשאר במחלוקת אשר מזה יעשה הושם חוק בלב השומע כאשר צריך שיתבונן היטב והחלק האחר כשנבאר בקצור הדברים שנרצה לדבר בהם בחלקנו אותם להלקים מה ושגיהם מגלים הדבר ומולידים המחלוקת וראוי לנו שנבאר בקצור היאך ראוי שיפול כל אחד מהם בהרגל אמנם החלק הא׳ ראוי שיטהו המתרעם לתועלתו באופן זה בזה דעת המנגד מסכמת עמנו ר״ל שיואב הרג אבנר כי הם יודו בזה אמנם אם הרגו בדין או לא זה נשאר במחלקת והנה הביא זה הענין לתועלתו באמרו שאפילו המנגדים מודים אליו במקצת והחלק האחרון הנקרא באור הוא כולל ג׳ דברים ר״ל קצור התכה מעוט הקצור כאשר לא ילקח בו כי אם המאמר ההכרחי וזהו תועלתו מצד שאין ראוי שנחזיק בלב השומע בתבות נכריות או ביפויים יתוקים כי אם בענינים בעצמם ובחלקי סבותיהם והתכה היא כאשר נכלול בחלוק כל הדברים אשר תחת הענין אשר בו המחלקת כאשר ראוי להתבונן היטב שלא נעזב דבר מה תועלתו כאלו תאמר שנחלק החי אל מדבר ואל בלתי מדבר או שנחלק אותו אל שה מעופף והולך ולא עזבנו אחד מן החלקים ההכרחיים המעיט

מובנת בעצמה כמו הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ כו' (במדבר כ"ב) ושנעזוב הדבר שלא יועיל ולא יזיק וכ"ש המזיק לבד ושלא נאמר דבר אחד בעצמו ב' פעמים או יותר זולת אם יהיה לצחות כמו הענין בקצת הספורים אמנם נעשהו מפרסם כשנביא הענינים ראשון ראשון ואחרון אחרון בשמרנו סדר הענינים והזמנים ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התיבות ואחורם ושלא נדבר בזרות לפי הלשון ושנשמע מהדבר שמשמעו לב' פנים ושלא נצא מהמבוקש ולא נספר מראשית הענין גם לא נבא עד סופו ושלא נעזוב הצריך בדבר ושנשמור מה שנאמר מן הקצור לפי שהמאמר הקצר באופן ראוי הוא יותר מפורסם ותקל הבנתו אמנם היאך יהיה לספור פנים מההראית הוא בזה האופן אם יסכים לדעת אנשי המדינה ולפי הרגלם וטבעם אם יהיה בו שעורי הזמן כפי מה שיאותו לענינים והעצות הראיות והמקים הנאות ואופן הדבור כפי מנהג המובאים בספור ושאי אפשר שנסתור אותו מצד שהזמן היה קצר ממה שצרי' או מצד שלא היה לו סבה תבוא' לזה או מצד שהמקום לא היה ראוי לכך או שהיה נמנע בחק האנשים ההם אם מצד שלא יוכלו עשוהו אם שאפילו היה היכולת בידם לא היו עושים מצד מדותיהם ויש לדעת שהדברים ההכרחיים בכל פעל הם שבעה כמו שאמר יעזרינו בישנה ראשונה מי הוא העושה ב' מה עשה ג' באיזה מקום ד' עם מי עשה ה' בסבת מה ו' באי זה אופן ז' מתי נעשה והמשל יואב הרג את עמשא הנה לנו שנים ר"ל מי הוא שהיה יואב ומה נעשה נהרג עמשא באיזה מקום עם אבן הגדולה אשר בגבעה עם מי עם החרב כמו שכתוב ויואב חגור מדו לבושו ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה וכו' (שמואל ב' כ' ח') בסבת מה מפני שהיה ירא פן דוד ימנהו שר צבא תחתיו באי זה אופן כמו שאמר הכתוב ויאמר יואב אל עמשא השלום אתה אחי ותאחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל החומש וישפך מעיו ארצה וכו' (שם) מתי ביום כשרדפו יואב ואבישי אחר שבע בן בכרי ואפילו אם הדבר הוא אמת מ"מ צריך להקור כל אלה החקירות כדי שיהיה לענין פנים מן ההראות למה שדברים הרבה הם אמתיים עם שאינם נראים ואם אין הדבר כן כ"ש שראוי להקור אותו באמתות והנה אלה הדברים צריך שנחקור אותם בתחבולה רבה וניכל להעזר בהם מכח אי זה נימוס או עדות מהאנשים הגדולים וראוי שתדע שקיינטיליאנו בפ' ב' מחלק ד' מביא מחלקות רבות מהספיר מדעות הקדמונים ושרבים חשבו שהספור הוא בערך סוג העצומי לבד ובהצטרף אל זמן העבר ולזה יראה שיסכימו קצת דברי טוליאו אמ' לפי מה שיראה מדברי הפילוסוף בקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר הספור אפשר שילקח בערך אל כל הזמנים ובערך אל

לומר הגדה חידה בדיאה ההגדה הוא ספור הדברים הנעשים הרחוקים מזמננו והחידה היא מאמר יבאו בו דברים בלתי אמתיים גם אין בהם פנים מההראות כמו שנאמר ביחזקאל חוד חידה ומשל משל וכו׳ הנשר הגדול גדל הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז וכו׳ (יחזקאל י״ז ג׳) וכן מה שאמר יותם הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך ויאמרו לזית מלכה עלינו (שופטים ט׳ ח׳) אלה הדברים והנוהג מנהגם מבואר מענינם שהם נמנעו הצדק כל שכן שאינם אמתיים אלא שירו על מה שירצו לומר באופן יותר צח ומתוקן הבדיאה היא מאמר יבאו בו דברים בלתי אמתיים אמנם הם אפשריי הצדק והמשל ממאמר נתן אל דוד באמרו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ריש לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאוד ולרש אין כל וכו׳ (ש״ב י״ב) וכן מאמר התקועית אל דוד גם כן אשה אלמנה אני וימת אישי ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה וכו׳ (שם י״ד ו׳) אלה הדברים זולתם ואם היו ענינים בדוי מלבם מ״מ מבואר מענינם שהם אפשריים ואלה מתחבולות תקון הענינים ויפוים ומה שנעשה מזה הסוג עם הבאת האנשים מדברים ושואלים זה לזה ומשיבים כמו שאמר ויטורינו בישנה ויען מקצת האנשים הם חכמים ונבונים מקצתם סכלים מקצתם רכי הלבב מקצתם גבורים או זולתם זה ראוי לספר באופן אחר ענין החכמים ממה שנספר ענין הסכלים כי ההגדה ראויה שתהיה מתדמה לאנשים אשר נביא אותם בהגדה ההיא א״כ ראוי שיהיה לך מן ההאותו׳ והצחות לפי הענין כבדות קלות תקוה יראה חלוף הדעות השר חשק בדיאה רחמנות חלוף דענינים השתנות המזל תלאה נעדרת התקוה שמחה פתאומית תכלית נאה לענינים כל אחד לפי מה שידרישהו טבע האנשים הובאו במאמר עוד התחייב בערך אל הספור ג׳ דברים האחד שיהיה קצר ב׳ שיהיה מפרסם ג׳ שיהיה לו פנים מן ההראות הקצר כשלא נתחיל לספר מתחלת הענין כמו והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו י״י ממצרים מבית עבדים וכו׳ (שמות י״ג) הנה הוא מספר מה שצריך ואינו מתחיל לספר השתלשלות ביאת מצרים והמשך הענינים זה אחר זה ושנאמר הדבר כולל כמו ששת ימים עשה י״י את השמים ואת הארץ ואינו מגיד מה שנעשה דבר יום ביומו ולא נבא אל תכלית אלא עד מקום הצריך לנו כמו ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג י״י כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה׳ כו׳ (שם) הנה עזב מה שנעשה על הים להיות זה השעור מן הספור בערך אל מה שצריך לנו ממנו בזה המקום מספיק ושלא נצא מענין אל ענין אחר בלתי צריך במקום ההוא ושלא נטעה מאשר התחלנו לספר ושנספר היציאה מן המדינה ותשאר הביאה

לא יהיה דבר לאבן נגף ולצור מכשול ולמזכרת עון ורצתה באמרה בזאת המחילה המיוחדת שאם לא ימחול תהיה לו למכשול ולפוקה גם לא תהיה שיישפך השופך דם נקי ידו ישב אל דוד כי אם לא היה מוחל והיה שופך דם נקי יהיה נשפך דמו גם כן שהיה נקי בהצטרכו למי שהיו רודפים אותו ולא ישאר בו דבר רע יבטל הישועה ומה שירצה השם להטיב לו ואחר זה יזכיר את אמתו ותבקשנה נפשו למה שסבבה אליו מן הטובות והנה כלל זה הספור רבים מחלקי המאמר עם יפויים רבים ערבות והכנעה לא יערכנו זהב וזכוכית.

פרק שמיני

ענין הספור.

אמר טוליאו בהלצה החדשה מיני הספור הם שלשה האחד כשנספר דבר מה נעשה לתיעלתנו לכוון בו הנצחון ויבוקש ענינו בדברים אשר נתן בהם הפסק דין בעתיד והסוג השני מן הספור הוא אשר יקרה באחד מחמשה פנים אם לכוון בו ההאמתה כמו שאמר כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע וכו' (במדבר ל"ב ח') שזה הספור הוא בא למען יתאמת להם העניש אם יעמדו במרדם אם שנכון בו התרעומת והתלונה כמו לך רד כי שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים (שמות ל"ב ז) שזה הספור בא על צד התלונה והתרעומת על אשר חטאו ישראל והרבו לפשוע אם על צד ההעתקה מענין לענין כמו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמורי כאשר צוה ה' אלקינו אותנו ונבא עד קדש ברנע (דברים א' י"ט) והוא מבואר שזה הספור הוא בא לפרסם בו אופן העתקתם ועברם ממקום למקום אם שיכוון בו יפוי הענינים ותקונם כמו הספור ממשתה אחשורוש כמו שנאמר חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת וכו' (אסתר א' ו') כל זה הספור בא על צד היפוי והתקון יתבאר בהם הפלגת הענינים במשתה ההוא אם שיכוון בו שבח או גנות לדבר כמו הספור הגדול שעשה יחזקאל מצור ומלכה עם שבאו בו דברים רבים על צד היפוי והתקון ובהלצה הישנה במקום השבח והגנות אומר אם שיבא מצד ההרחבה במאמר הסוג השלישי הוא כאשר יתבאר באיזה אופן יותר מעלה ויותר מתוקן נוכל להגיד הב' סוגים הראשונים וזה לא ימנע אם שיהיה בענינים בעצמם אם עם הבאת אנשים מדברי' במאמר עוד אשר הוא בענינים הוא נחלק לג' חלקים רוצה

עון והיות אביגיל במקום נבל על החטא ההיא לבד והנה ספרה מה שימשך לדוד מן הגמול מקבול זו הצעקה כמו שבארנו למעלה וחטא אביגיל במקומו לא נמחל עדיין ולא בקשה עליו מחילה כי יראה ולא בטחה בנפשה שישלם לה זה מבלי פעל אחר ולזה נתנה הדורון קודם עם דברים בהם מן הערבות וההכנעה מה שלא עד ישלם לה מה שקיתה משכנך כעס דוד וחרון אפו כי ראתה כי כלתה לנבל הרעה ואתה ידע מה שאמר הפילוסוף כא' מהחלצה מענין הדורון שהיא דבר נכסף מאד מאד ואחר כל זה בקשה המחילה מהעון אשר קבלה על נפשה ואמרה שא נא לפשע אמתך ויעדה לו מן הטוב שימשך לו בעבור זה ניסף על מה שאמר למעלה ואמרה כי יעשה ה' לו בית נאמן ר"ל שיהיה ביתו נכון עם אל ותמשך ותתקיים המליכה בידו לדורי דורים ואחרי כן שבה לשבחו כי תמיד יראה מפני האף והחימה ואמר כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימיך הנה שבחתו במה שהיה נוגע בהנהגת המלכות באמרה כי מלחמות ה' אדני נלחם עם שבחה אותו מצד המדות ובאלו אמרה שהוא ראוי ללחום מלחמת ה' שהוא ענין נפלא התועלת לא שילחם עם איש הבליעל הזה עם נבל ומבל זה היה מתחייב שימחול לה שלא היה בטבעו לעשות רע עד שלא עשה רע כל ימי חייו ובאלו אמרה והיאך תעשה הרעה הזאת ואם כן ספרה ישעת שונאיו ורוע מעלליהם ואמרה ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך רצוני לומר שהיו מבקשים את נפשו חנם לשפוך דם נקי וזה המאמר בכאן היתה הערמה הגדולה כי רמזה לו בזה שהוא היה בענין ההוא במדרגת נבל רצוני לומר שכמו שהאנשים היו רודפים אחריו לשפוך דם נקי כן היה ענינו עם נבל שהיה דוד רודף אחריו לשפוך דם נקי גם כן והיאך היה מקוה התשועה מהשם משונאיו אם היה נופל בזה העון בעצמו אדרבה זה פעל היה סבה שימדוד לו ה' מדה כנגד מדה ולכן היה ראוי להתרחק ממנו הרחוק אשר בתכלית והנה היטבה בכל המאמר הכתוב לדוד או מצד מה שברוד מן המדות או מצד רוע תכונות שונאיו ואם כן אמרה והיתה נפש אדני כו' ספרה מה שימשך מן הגמול לו ומן העונש לאויביו ועשתה יפוי אחד מן היפויים ההלציים הנקרא החלוף ואמרה שתהיה נפשו צרורה בצרור החיים עם ה' יתברך רצוני לומר שתשוב אל מקורה אשר ממנה חוצבה תמיד מתעננת מזיו הבורא יתברך ונפש האויבים תקלע בתוך כף הקלע והנה צרורה בצרור החיים הפך תקלע כי הדבר אשר יקלע מטלטל בהרבה והדבר הצרור בצרור הוא נח במקומו הטבעי ולא ילך אנה ואנה ורמז בזה אל שהכרת תכרת הנפש ההיא ואם כן תתמה דבריה באופן מלאכותי מפואר כאשר כללה כל האמור למעלה והיה כי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר מן הטוב וההצלחה

ושעור הפסוק הוא כן ועתה אדני חי ה׳ אשר מנעך מבא בדמים והושע ידך לך וחי נפשך כו׳ כלומר מזאת המניעה יתחייב שתושע לך ימינך גם שתחי נפשך לעולם הבא ויש בזה מן הפלא למה לא אמרה תכף שתשא לפשע אמתו אחרי נכנסה במקום החטא קודם שתספר מה שימשך מן הגמול והנה אמרה הגמול קודם בקשת המחילה והיא בחלוף מה שראוי למה שהגמול נמשך למחילה ועתה שא נא עיני שכלך וראה מה שבזה הספור מן החכמה היקרה עד יקשה למצא ספור כמוהו בשלמות בספרי הקדש וזה כי לא ראתה אביגיל למצא התנצלות לנבל כי אם בהעתקת העון למה שהתקבצו שם בדברים מונעים המחילה ר״ל האיש הבליעל והפעל המגונה והנה רק רע כל היום מצד האיש ומצד המעשה ולא נשאר לה הדרך אחד מצדו ולזה ראתה שתעתיק העון ממנו אל מי שימצא חן בעיני דוד מצד עצמו וחשבה שהיא תהיה בזה התואר עם מה שבטחה אחר בטחון בבורא ית׳ בנעימות מדותיה וערבות דבריה ונכנסה בזה במקום בעלה והיה אתה בדבר צד טוב וצד רע הצד הטוב בערך אל נושא העון והצד הרע בהצטרף אל העון בעצמו והנה בא הדבר מן הרע משני צדדים אל רע מצד אחד לבד ובזה האופן היה אפשרות בקשת המחילה מצד הטוב כי קודם זאת ההעתקה לא היה בו אפשרות בקשת המחילה מצד נבל כאשר יתבאר בזאת המלאכה ולזה תכף הגיעה אל דוד אמרה בי אני אדני העון (שם שם) כי זה היה היסוד אשר עליו בנתה כל ההצלה הזאת והיסוד הוא קודם לבנין בהכרח ואמרה בי אני אדני בהכפל כנוי המדבר בעדו להורות בזה המאמר שלא נשאר ממנו כלום אצל נבל כאלו אמר בי העון ואני העון בעצמו עם שזה אחד מן היפויים הנלצים כאשר יתפרסם בזה הספר והנה בקבל דוד זאת ההעתקה לא תשאר תרעומת לדוד על נבל זולת אם יאמר שהוא במדרגת מי שהי׳ בידו למחות ואינו מוחה כי הוא שב בזה הענין שהעון נהפך לאיש אח׳ והשתדל להסיר ממנה התרעומת ואמרה אל ישיב אדני כו׳ כלומר לבו אל נבל אפי׳ להחזיקו בתורת מי שיש בידו למחו׳ ואינו מוחה כי נבל שמו ונבלה עמו ר״ל שהוא מוטבע על הנבלה גם כי היא אתו בקנין ובהרגל ואחר שמטבעו הוא מוטבע על שישלם רעה תחת טובה שהיא ענין הנבלה היאך יחשב לו לעון העדר הנתינה בשב ואל תעשה והבן חכמת זה המאמר שלא אמר שישא עונו כאשר אמר׳ שא נא לפשע אמתך רק אמר שלא ישיב אפילו אל לבו לחשוב בו צד קטן מעון והנה התנצלה מצד שלא ראתה הנערי׳ ואמרה ואני אמתך לא ראיתי וכו׳ כי אם היתה במעמד היו לה שני עונות אחד העון מנבל אשר העתיקה כפי יכלתה והנה אפשר שלא ימחול לה דוד בהקבץ שני הדברים יחד ומה שעלה בידו עד הנה הוא הנקות נבל מכל

פתיחה אחרת אלא שביאר שהדבר הגון אשר היא הפתיחה בדברי הגון כאשר התבאר באמרו גר ותושב כי מזה הצד היה ראוי שיתנו לו אחוזת קבר לפחות במכירה ומה שאמר תנו לי אחוזת קבר הוא הספור והנה אין בכאן חלק אחר מהמאמר וכאשר גם כן השיבו בני חת אמרו נשיא אלקים אתה בתוכנו וזאת היא הפתיחה ועשו הכבוד בשבח השומע ואם כן אמרו הספור רצוני לומר במבחר קברינו קבור את מתך והתמו באמרם איש ממנו את קברו לא יכלה ממך ותשובת עפרון לא כללה כי אם פתיחה ספור והתימה הפתיחה היא אמרו לא אדוני שמעני בקש ממני שישמעהו ושאר מה שנמשך עד לך נתתיה הוא הספור ומה ששנה אחר כן לעיני בני חת נתתיה לך היא החתימה גם אליעזר עבד אברהם התחיל מהספור זולת אם נאמר שמה שאמר קודם לא אוכל עד אם דברתי דברי (שם כ"ג ל"ג) היא הפתיחה שהוא כאלו יבקש שישמעהו והסרו הנה הרבה מהחלקים והנה אלה כלם בסוג העצתי והנה אביגיל עזבה הפתיחה והתחילה מן הספור ואמרה שחטאה במה שכתוב בי אני אדני העון (ש"א כ"ה כ"ד) ואחר כן עשתה דוד מחבב ומתלמד ומקשיב אם שעשאהו מחבב בדבריה עם תכלית הכנעה אם שעשאהו מתלמד ומקשיב באמרה שתדבר דבר וישמע את דברי אמתו לפי שזה הענין ראוי לעשותו עד סוף המאמר כמו שהתבאר למעלה אחר כן אמרה אל נא ישית אדני כו' כלומר שלא ישית לבו אליו להשוב שהוא בחטא כלל ואחר כן אמר' כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיח' שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מן היפויים ההלציים ר"ל ההעתקה ומפני שהיה לדוד צד תרעומת על אביגיל אם היה שידעה הדבר הרע הזה ולא בקשה למחות כפי יכלתה אמרה אחר כן ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת וזה החלק הוא ההתרה ואם עשתה החתימה נפלאה באשר כללה כל הנאמר עם התועלת אשר ימשך אליו מזה והנה כללה בזה מה שאמרה נבל שמו ונבלה עמו במה שאמרה יהיו כנבל אויביך (שם שם כ"ו) ר"ל שיהיו משלמי רעה תחת טובה כמוהו כי אז בודאי יפלו ולא ייכלו קים יאבד זכרם תמה כי אשר הם בזאת התכונה אף מרעיו ירחקו ממנו וינטשו על פני השדה ויהיו דראון לכל בשר ובמה שאמר' חי ה' אשר מנעך וכו' עם רמזה בזה המאמר שלא ישית אל לבו כללה בכאן גם מה שימשך לדוד מזה שלא ישפך דם נקי כי הוא לא היה חייב מיתה על דרך האמת וזה יהיה סבה אל שיושיע ידו לו וידבר עמים תחתיו עד שתהי נפשו לעד בעולם האמתי הרוחני כמו שנשנה זה המאמר אחר כן באמרה והיתה נפש ארוני צרורה כו' והנה התמצע חי נפשך בין חי ה' והושע נפשך [ידך] לך והוא מן היפויים ההלציים הנקרא הבלבול

זה הענין אשר אנחנו בו כגון שתרצה לקבוע אדם אל המשפט מפני
הרצה ותעשה הפתיחה בענין הנואף. עוד הפתיחה ההטעאית אם במקום
שראוי לעשות השומע מחבב אני עושה אותו מקשיב או מתלמד או להפך
עוד הפתיחה ההטעיית אשר אינה מחייבת אל השומע לא התלמדות ולא
קשב ולא חבה וזה מה שאמר טוליאו בחדשה אמנם בישנה אמר שהמקומות
ההטעאיים בהצטרף אל הפתיחה אשר ראוי להשמר מהם בחוקת היד
הם י׳ רצוני הכולל המשותף המשתנה הארוך הנפרד המחלף ואשר הוא
כנגד תורת הפתיחה הכולל הוא אשר הוא אפשר שילקח בערך אל ענינים
רבים המשותף הוא שאפשר שילקח מכל אחד משני החולקים המשתנה
הוא כאשר אפשר שכל אחד יקחהו עם מעט שנוי הארוך הוא כשהתבות
או המאמרים יותר ארוכים ממה שצריך הנפרד הוא כשלא יולד מהסוג
ההוא ואינו כמו אבר דבק עם יתר החלקים המחלף הוא המחלף הסדר
ממה שיבקש סוג הדבור כאלו תאמר שבמקום שראוי לעשות השומע
מחבב או מאזין הוא עושהו מתלמד או להפך ואשר הוא כנגד תורת
הפתיחה וכלליה הוא שאינו עושה השומע לא מחבב לא מאזין ולא מתלמד
ויש לדעת שקוינטיליאנו בראשון מהרביעי אומר כי לפעמים הפתיחה היא
דבר יתר כשהדיין זולת זה הוא מוכן לשמוע או שהענין אינו צריך להכנה
ואמר אריסטו שאינו מחויב שתעשה לפני דיין ישר למה שהדיין הוא
נלאה מעסקי רבים מצד שהזמן קצר ועוד שבשאר חלקי המאמר לפעמים
אנו עושים מה שנעשה בפתיחה מן ההתלמדות והחבוב וההקשבה ואומר
לדיינים שיטו אזניהם לשמוע ואמר הפילוסוף בשלישי מהמליצה כי רוב
מה שיצטרכו הפתיחה וההתימה הוא בחלק העצתי ולפעמים בדבור המדיני
ובשהמאמר קצר לא יצטרך אליה ואמר אם כן וכאשר היה הענין כן באלו
החלקים כמו שספרנו הנה החלקים ההכרחיים שנים הכונה והאמות וכל מה
שידחה בו בעל הריב הנה הוא מהאמותים והנה כלל ההתירה בכלל
האמותי ואם כן אמר וראוי שיונהו לאלה הענינים כשהיו מתחלפים לשמות
כמו שיעשוהו אנשי המלאכות ואמר בראשון ירצה שיקרא החלק הראשון
פתיחה והשני הכונה והשלישי הספור והרביעי האמות והחמישי ההתימה
וההתירה כללה באמית והנה אם תתבונן בספרי הקודש תמצא כי מה
שאמר אריסטו וקוינטילאנו הוא אמת אין ספק בו וזה כי אם תבקש
המאמרים הנמצאים בספרנו והספורים המעט מהם אשר ימצא בו כל
החלקים ובכלל זאת החלוקה אינה הכרחית ולא אפשר שימצאו במאמרים
החלקים כלם וזה יצא אל הפעל על המעט והנה אברהם אבינו עליו
השלום כשבקש המערה מאנשי חת אמר גר ותושב אנכי עמכם כו׳
(בראשית כ״ג ה׳) והנה היה הדבר הגון ובסוג העצתי ולזה לא עשה בו

כגון שאומר לבעלי התחבולות שיעלים או שנספר הדישות ודברים לא נודעו או איזה חדוז שנאמר או שנגיד או זה מעשה שהיה או שיהתלו שניהם זה בזה וראוי שתדע כמו שאמר ייטרינו בישנה שהדברים שזכרנו אין לעשותם מבלתי הבטה אל מה שצריך כי ראוי שהאדם יתבונן מה טוב לעשות ויעשה לפי מה שיראה שהשעה משחקת לו ולפי הצורך גם אם לא יראה דרך לדברי ההתול והשחוק אולי יפותה כמה שיעירו אל העצבון והדאגה מן המעשים הספורים והדבורים או דבר בו מן הפלא והתימ׳ כי גם זה יסירהו מן הלאות או שיבטיח השומע לבלתי אמור כמו האחרים המאריכים בדבריהם אמנם יכלכל דבריו בתכלית הקצור זה תכלית מה שנאמר בהסרת הלאות אמנם ההבדל בין הפתיחה סתם והפתיחה הנסתרת כי בפתיחה סתם תכף במאמרים נגלים ומפורסמים נגרום אל שלבב השומע יהיה מתלמד מקשיב מחבב והפתיחה הנסתרת תחייב כל אלה אלא שתעשה כל זה בהעלמה והסתר כמו שבארנו ואין ראוי שיעלם שזה הענין צריך שיהיה שמור בכל חלקי המאמר ר״ל לעשות השומע מחבב מקשיב מתלמד אלא שזה בפתיחה הוא הכרחי יותר וראוי לנו שנחלק ההטעאות הנופלות בפתיחה ונאמר ראשונה ראוי שתהיה הפתיחה טובת ההבנה בלשון בינוני מבלתי צחיות למען לא יחשוב אדם בה תחבולות אם תעבור הרגל הלשונית עוד ראוי להשמר שלא ילקח בה דבר על צד הסבה אפשר שילקח בכל דבר כגון שנאמר הנה באתי אליך כדורש משפט כי ידעתי לא יעלם ממך דבר המשפט להגיע לכל אחד מבעלי דינים מה שראוי לו הוא דבר כולל שאפשר להביא זאת הסבה בכל ענין לכן אין ראוי להרגילה בפתיחות עוד שלא יאמר מה שאפשר שיאמרהו המנגד כגון שיאמר לשומע זכור תזכור שאני הייתי למשמעתך כמה שנים עם שהמנגד גם כן היה אתו בזמן ההוא עוד ראוי להשמר לאמר דבר שהמנגד אפשר שיביאהו לעזרתו עם מעט השתנות והמשל אם אני השתדלתי לבקשת השומע בדבר מעשי התועלת והכבוד ושכנגדי כבר השתדל והשיג למענו השומע דבר יותר מעלה וגדול ממה שהשיג למעני ואם כן אם אומר לשומע שיזכור מה שהועלתי אותו בענין כך או המנגד יאמר שיזכור התועלת הגדולה אשר הגיע לו ממנו והנה יאמר דברי ממש עם שנוי ענין התועלת ואין ספק שזה ישוב לי להזק גדול עוד ראוי להשמר מהפתיחה שיש לה מן הצחות שעור רב או שהוא ארוכה ביותר וזה אפשר שיהיה באחד מג׳ פנים כמו שיאמר קוינטיליאנו אם שהפתיחה בעצמה תהיה ארוכה אם שהיא ארוכה להיותה מעורבת עם יתר החלקים אם שהיא ארוכה כהצטרף אל סוג הדבור ר״ל סוג העצומי והעצתי אשר ראוי בערכם שתהיה הפתיחה קצרה עוד ראוי להשמר שלא יהיה בפתיחה דבר שהוא

להוכיח שעון כמהו בחק האיש הזה נמנע למה שלא נמצא מעולם שעשה כדומה לזה או שנביא ראיה ממה שנעשה כבר בדומה לזה או גדול ממנו כאלו תאמר שאם נרצה להציל המכה את חברו מן העונש נביא ראיה ממי שעשה כזה או ממי שהרגו שהוא עון יותר גדול ונמחל לו וכן ראוי למחול לזה או שנביא ראיה ממה שנעשה לקטן ממני ר״ל שבזמן פלוני קרה זה הענין בערך אל פלוני שהיה קטן מזה האיש במעלה ומחלו לו הדיינים וכל שכן שראוי שתמחלו לזה אתם ואחר שנרגיש שלבו פונה אל הרחמנות ראוי שנלך בזה ההתנצלות לאט עם הבאת הדמיונים אם שנספר רעות גדולות מהמנגדים ונפליג בספור רשעתם עם שנאמר שלא נרצה לדבר בהם איך הם בערך אל ההנהגות כמו שיאמר אחריש אתאפק ולא אספר חטאתיך ומה שעשית כך וכך וזה אחד מן היפויים הנקרא העלמה ובזה ירחק לבב השומע מבעלי התלונות ואם נראה שלבב השומע פונה אל המנגדים מצד שהספיקו אליו בדברים אתו כי זה ידעהו בקלות מי שהרגיל מלאכת התלונה וההתנצלות נבטיח הדיין לספר מה שחשבוהו החולקים מן הראיות למבצר ומשגב ובית מקדש מלך ושנשברהו או שנתחיל ממה שספרו המנגדים וביחוד ממה שדברו באחרונה כי שם תבין עוד כי כאשר יראה השומע המתנצל מוכן להשיב יחשוב שהאמת אתו או שנאמר במספק שלא נדע מאי זה מקום נראה נכון התחלה לרוב הראיות אשר לנו כנגד החולקים ואם לבב השומע נלאה מרוב דברים ששמע מבעלי התלונות נתחיל מאי זה דבר מעורר השחוק כגון חידה או בדיאה או הדרכה אשר לה פנים מן הראות כגון שידבר בלשון אחרת ר״ל שאם היה ספרדי יתחיל לדבר בלשון אשכנזי או שיעשה אי זה פעל מתדמה לאחר כגון שעשה עצמו בעל הטוטרת או שדבר בלעגי שפה או הקריאה בטעות כגון שקרא שמן בחולם או איזה הפוך במאמר כגון שאמר אשמע בעיני ואראה באזני או אי זה דבור מסופק כגון שיאמר דבר שאפשר שישיב לשני ענינים כמו שלף איש נעלו או איזה חסרון אות כגון שרצה לאמר הצלחה ואמר הצחה או אי זה חשד כגון שידבר או יעשה פועל יובן ממנו חשד מה כנגד בעלי התלונות כגון שנראה עצמנו לבלתי אמור דבר מהם אלא שנטה עצמנו אל אזן אחד מן האנשים אשר זה יוליד חשד גדול בלב השומע או לעג כגון שנאמר לשומע זה בעל התלונות לא היתה חכמה אשר שגבה ממנו כל סתום לא עממוהו או אי זה פעל שטו׳ שנספר להסיר הלאות מן השומע או אי זו הפלגה כגון שיאמר פלוני עשה לו כנפים לעוף בשמים או אי זה דמיון כגון שיאמר לשומע זה בעל התלונות כאריה יכסוף לטרוף כי זה יביא להרחיק לבב השומע מן המנגד או חליף אותיות כגון שיאמר בעל רתנילות במקום תלונות או שנעמוד מלאמר כי זאת מן הסבות שהשומע יהיה מקשיב או איזה משל

עמו ההכנעה ובקשות ותחנות או אם נדחה מה שיצא עלינו קול מהדבות והאופן שאפאר (שאבאר) שנביא החבה צד המנגדים הוא אם נביא המנגדים באיבה או בקנאה או במחלוקת וענין שנביאהו באיבה היא אם נספר איזה דבר נעשה מהם כמיאוס והתנשאות וחסרון אמונה באכזריות או בעזות במרמה במרד בי"י ברב תאוה אמנם נביאם בקנאה אם נספר גבורותם וכחם והתקישרם ועשרם ועזרתם ויחסם יסעודתם והמסובים עמהם תמיד וקרוביהם ומנהגם בהתנשאות ושכל מה שהם עושים הוא בעד תועלתם לא בעבור האמת והאופן הביאנו אותם במחלקת הוא שנספר שהחולקים עלינו הם יושבי קרנות בעלי עצלנות והתרשלות ורב תאוה אמנם מצד השומעים נביא החבה אם נאמר שמעשיהם כלם הם נעשים בחכמה ודעת וענוה במשפט וצדקה או אם נפרסם מה גדלה תפארתם בלב האנשים ויהלו כמטר להם ידמי למועצותיו ואם מצד הדברים בעצמם נביא החבה כשנרומם ענינו ונשבח אותו וענין החולקים עלינו ודברי ריבותם נשפילם עד ארץ נגיעם עד עפר.

פרק שביעי

מן הפתיחה הנסתרת.

המנע העשות הפתיחה סתם היא באחד מג' פנים אם שהדבר אשר בידנו מכוער ר"ל שהענין ההוא. גורם אל שירחק ממנו לבב השומעים מצד כעורו אם כשלבב השומע הספיקוהו מי שקדמו לדבר לפנינו או שהוא נלאה משמוע מצד המדברים ההם שקדמונו ואם הדבר מכוער נאמר שראוי לדיינים להביט יותר אל הטוב שאפשר שיגיע מזה החוטא יותר ממה שיביטו אל העון אם הוא אדם גדול המעלה שאפשר שיאמר זה בערכו או שראוי שיביטו אל מעלת אבותיו והשיבותם ומה שעשו מהטיבות או שראוי שיביטו אל הפלגת חכמת זה החוטא ומלאכתו היקרה יותר ממה שיובט אליו או שיאמר שיותר ראוי להביט אל האיש הנכבד הזה גדול העצה ורב העליליה יותר משתפקד חטאתו וחרפתו לא תמחה והנה אם תתבונן בהתנצלות הראשון נלקח דבר תמורת דבר ובשני אדם תמורת אדם ובשלישי הדבר תמורת האדם וברביעי האדם תמורת הדבר ובזה האופן ראוי לבאר דברי טוליאו בזה המקום כמו שאמר ויטורינו בישנה או ראוי לנו שנכביד העון ונאמר שמה שאמרו המנגדים הוא עון מופלג וחטאת עצומה אין כמיה ואין ערוך אליה בתעצומה ורומה ואחר שהפלגנו בזה נאמר שזה הדבר הרע אשר בתכלית ימנע שיוחס בחק האיש הזה אשר הפלינו התלונה בו והנה הכבדת החטאת והפלגתה הועילה לנו

מההבוב למען לא יגנד לנו צד הבעור אשר בו ואם מה שיקרה לנו יהיה שפל נשתדל לעשות מקשיב ואם יהיה המכוער נעשה בזה הפתיחה הנסתרת אשר נבאר ענינה אחר זה זולת אם יקרה דבר מה באשר נוכל להם להשען לעשות החבוב כאלו תאמר שבתלונה הנעשת ממנו מן אשר כנגדנו נגרום החבוב והמשל אם נקבע אחד מחברו אל השופט וצוה לכנס במאסר ואמר מתלונן אני נענש שלא כדין ואז השיב חבריו שקבעו אתה תכנס במאסר על אפך ועל חמתך כדין או שלא כדין ואז יאמר אותו העני אל הדיין ראה אדני אם גבה לב האיש הזה לאמר כדברים האלה זה יביא אל שהדיין יכמרו רחמיו וימשך מפני זה שהנקבע ההוא לא יכנס במאסר הנה בזה האופן קרה שעשינו הפתיחה וחיבה החבוב לשומע במקום לא היתה ראויה בו כי אם הפתיחה הנסתרת ואם הדבר אשר לפנינו הגון אז הרשות בידינו לעשות הפתיחה או לבלתי עשותה ואם נרצה לעשותה ראוי לנו שנוכיח שהדבר ההוא הגון או שנאמר בקצור מאי זה ענין הכונה ממנו לדבר ואם לא נרצה לעשות הפתיחה ראוי שנתחיל להוכיח המבקש מן הדת או מן הכתב ר"ל מאיזה שטר יהיה בעזרתנו או מאי זו ראיה חזקה יתבאר בה מה שכוונגוהו ואמרו קצת המפרשים שהרצון הנה בדת איזו דת שתהיה אלהית או אנושית ואחר התישב זה ראוי שנאמר היאך יעשה השומע מתלמד מקשיב או מחבב אמנם נעשהו מתלמד או נספר כלל מה שנרצה לומר בקצור או שנעשהו מקשיב למה שהמתלמד הוא אשר יבין לבו תקשיב אזנו להבין היטב וראוי שתדע שמי שהוא מתלמד הוא מקשיב אבל לא יתהפך אמנם האופן באשר יעשה מקשיב אם נאמר שהכונה ממנו לדבר בענינים הגדולים הדשים מקרוב באו או מהדברים שהם הכרחיים לכללות או אל השומע בעצמו או מהדברים נוגעים בעבודת האלקים או שנבקש ממנו שתהיינה אזניו קשובות לדברינו שנאמר לו מספר הענינים אשר יהיה בהם המאמר אמנם אפשר שנעשהו מחבב באחד מד' פנים אם מצד עצמנו אם מצד המנגדים אם מצד השומעים אם מצד הענינים בעצמן והאופן אשר נעשהו מחבב מצד עצמנו אם נשבח משמרתנו ומעשנו בלתי ההנשאות והמשמרה היא לפי ויטוריינו המפרש בהלצה הישנה הדבר המוטל עלינו להשלימו אם מצד הדת ואם מצד הטבע או שנספר היאך הועלנו לכללות והיאך הפלגנו בכבוד הורים ורחם עליהם ושהטבנו לאחות מרעינו גם כי גמלנו טובה אל השומע אם הדברים האלה כלם נכונים להאמר בהצטרף אל הענין אשר אנחנו בו עוד נספר עמלנו ולחצנו שאנחנו נעזבים ונטושים אין עוזר לנו וכי צרותינו נגדנו תמיד או אם נתחנן לפניו שיהיה לנו לישועה ושנאמר לו שאין לנו בטחון כי אם עליו והוסיף טוליאו בהלצה הישנה שכמו כן הענין אם ננהג

הכמות והאחרת ביחס אל מקרה האיכות ובכלל אומר שהעצם האחד בעצמו יחלק אל חלוקית רבות בלתי מסכימות האברים ביחס אל מקרים מתחלפים מבלתי שיקרה מזה בטל וכן הענין באלה החלוקות שנתן טוליאו שהראשונה בערך אל הקיום והעצה ועצום שהם איכות מה והשנית בערך אל איכות אחרית ר״ל הגון מבוער ספק ושפל שהם איכיות אחרות וכל אלה הם נשאים על הדבור עוד השיב באופן אחר שהחלוקה הראשונה היא בהצטרף אל הדבור וזאת השנית היא בהצטרף אל מקרה הדבור ר״ל בהצטרף אל המקיים והעצומי והעצתי כי כל אחד מהם יחלק אל הגון מבוער ספק ושפל ואחר התישב זה נגדור הדברים הנזכרים כפי אשר גדרם טוליאו בחדשה ונאמר ההגון הוא כאשר נכוון התנצלות לדבר שראוי זה בו בערך אל כל אדם או שנכוון התלונה והתרעומת על דבר ראוי זה לו בערך אל כל אדם. המבוער הוא שנכוון המחלוקת והתלונה על דבר ההגון או שנכוון ההתנצלות על המבוער. הספק הוא אשר לו צדדי המבוער וההגון ר״ל שימצא בו צד הגון אל השומעים וצד מבוער. השפל הוא כאשר יבא לפני הדיין דין שפל אמנם בהלצה הישנה אומר שסוגי אלה הסבות הם חמשה הגון נפלא שפל ספק והשוך ואמר שההגון הוא אשר לב השומע יכוון בו ההתנצלות אף אם לא נאמר דבר והנפלא הוא אשר יפרד ממנו לבב השומעים והשפל הוא הנעזב מן השומעים ואין להם חפץ להטפל בו והספק הוא כאשר נטיית לבב השומעים בספק או שיש בו צד לכאן ולכאן מצד עצמו והחשוך הוא אשר בו השומעים מתונים או שהוא דבר מבולבל מהדברים שהם קשי ההבנה וזאת החלוקה האחרונה מביאה גם קינטיליאנו בא׳ מהחלק השביעי ואמר ויטורינו המפרש שאלה הגדרים לא נלקחו מעצמות הדברים כי אם בהצטרף אל לבב השומעים והנה אלה החמשה דברים הגון נפלא שפל ספק חשוך לא נלקחו במוחלט אלא כפי מה שיסברו בו השומעים והנה הגדרים שהביאם בהלצה החדשה יען אמר בגדרים ההם שיהיו כן בערך אל כל אדם אין ספק שלקח אותם מהדברים בעצמם מבלתי הצטרף אל סברת השומעים כי הדבר שהוא ראוי לכל אדם הוא מצד שכן הוא בטבע אמנם קצת המפרשים השבו להבר את האהל וכתבו שגם שם המכוון בהגון מבוער וזולתם לפי סברת השומעים והוא זולת מה שנחשבהו אנחנו בזה המקום והנה החלוקות הנזכרות תתחייבנה חלוף גדול בפתיחות לפי הענינים אשר הפתיחות האלה בערכם ולזה אמר טוליאו שהפתיחה היא על אחת משתי פנים אם מה שממנה בנגלה ותקרא פתיחה סתם אם מה שממנה בהעלם ותקרא פתיחה נסתרת והפתיחה סתם כבר גדרנוה למעלה שהתחייב אצלה שתעשה השומע מחבב ומתלמד ומקשיב ואם יקרה לנו ענין מסופק נתחיל

בנפשו והיה בראותו כי אין הנער ומת (שם) היא חליק כי בו יתפרסם הדבר אשר לא יסכימו עליו ר"ל על עזיבתו וכאלו אמר זה התפרסם לנו כי ימות אם לא יראה הנער ילוה הוא הדבר שאין ראוי לנו לעשות אלא שלא פרסם לדבריו בענוה ובמוסר כעבד לפני המלך גם מזה הפסוק יובן מה שהסכימו עליו עם יוסף רצוני לומר בביאת בנימן במצרים ומה שנשאר במחלקת היא העזיבה הנה כי אנחנו לא נסכים בזה זה ענין החלוק אלא שבא כאן ברמז לסבה שבארנו אם אמרו והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו בינין שאולה וזהו הקיום וכאלו אמר הראיה שאין לנו להסכים עמך בזה היא כי אם נעשה זה ימצאנו עון גדול למה שנסבב מיתת אבינו בינון שאולה וזה עון פלילי ומה שאמר כן כי עבדך ערב את הנער היא ההתרה כי היה אפשר שיאמר מדוע אתה לבדך תרבה תדבר גבוהה גבוהה ואחיך יתאפקו והוא מתיר זה במה שאמר כי הוא ערב אותו והיה ראוי שישתדל בהשבתו לו יותר מן האחרים והנה מאמר כי עבדך ערב לא היה נופל עם טיב ההבנה על מה שנאמר קודם אם לא שנאמר שנרמז למעלה שהם לא יניחוהו ולא יעזבוהו כמו שבארנו אמר א"כ ועתה ישב נא עבדך תחת הנער כו׳ כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי כו׳ זאת היא החתימה כאשר כלל במאמר קצר מה שאמר למעלה והנה לנו בזה המאמר כלו פתיחה ספור חלוק קיום התרה חתימה.

פרק ששי

מהפתיחה.

אמר טוליאו בהלצה החדשה במאמר הראשון שסוגי הדבור הם ארבעה ר"ל הגון ומכוער ספק ושפל והקשה עליו ויטורינו בהלצה הישנה לו ממה שאמר הוא בעצמו למעלה שסוגי הדבור הם שלשה ואמר בהתרת זה הספק שלא ימנע שדבר אחד בעצמו יחלק בחלוקות מתחלפות אחר שהחלוקות הנה אינם במדרגה אחת והמשל בזה שאנחנו נאמר שהחי ממנו מדבר וממנו בלתי מדבר וזאת היא חלוקה אחת עוד נאמר החי ממנו מהלך ממנו מעופף ממנו שט על פני המים זאת היא חלוקה אחרת ושתי החלוקות אמתיות אלא שהחלוקה הראשונה היתה בערך אל הדברים העצמיים והחלוקה השנית היא בהצטרף אל הדברים המקריים וכן גם כן אם נאמר שהחי ממנו אדום ממנו לבן ממנו שחור ממנו מריקם עוד נאמר שהחי ממנו גדול ממנו קטן ממנו בינוני הנה אלו החלוקות כלם אמתיות ואם הם בלתי מסכימים במספר החלקים אלא שהאחת ביחס אל מקרה

יתן הראשון תתחייב לני הפתיחה ואם השני תמשך מזה החתימה וזה שיעשה זה בהביא ראיה לא ימנע אם שיביא ראיה להוכיח דעתו ויולד הקיום אם שיביא ראיה לבטל דעת החולק ותצמח ההתרה ולזה היו החלקים ששה לבד לא פחות ולא יותר אמנם הפתיחה היא מאמר כאשר יובן לב השומע להאזין ולהבין מה שיאמר וזה כאשר נעשה אותו מכח דברינו מקשיב מחבב מתלמד והפילוסוף בי' מקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר גודר אותה ככה הפתיחה היא מאמר קצר באשר נעשה לבב השומעים מתלמד מקשיב ומחבב בערך אל מה שידובר בעתיד אמר קינטיליאנו בד' שאלו הדברים ר"ל שיהיה לב השומע מוכן ושנביא אותו אל שיהיה מקשיב מחבב מתלמד הוא דבר ראוי לעשותו בכל חלקי המאמר אלא שזה יותר הכרחי בפתיחה להמתיק לבב השומע באופן נביאהו להשיק אל מה שימשך מהמאמר. הספור הוא הגדת הדברים האמתיים או כאלו הם אמתיים ר"ל שיש להם פנים מן ההראות אמנם הפילוס' בקצור ההלצה שעשה לאלכסנדר גידר הספור באשר בו נספר הדברים העוברים או נבאר הענינים ההוים או שנגיד העתידים. החלוק הוא באשר יתבאר הדבר אשר יסכים בו עם החולק ואשר יישאר במחלקת או שהוא באשר יתבאר מה שרוצה לאמר בעתיד וקינטיליאנו ברביעי גודר אותה ככה החלוק הוא מספר הדברים אשר בינינו לבין החולק במחלקת ואשר נסכים עליהם יחד. הקיום הוא מאמר כאשר תתבארנה ראיותינו עם קיום דעתנו או שהוא אשר בהביא ראיות על עניננו המאמר מוסיף בו חזוק וקיום כאשר גדרו טוליאו גם ויטורינו המפריש בההלצה הישנה. ההתרה היא מאמר באשר תתבאר הפלת הראיות והספקות הקורות לענין נחזיק בו וזה אם בכל אם במקצת החתימה היא גבול ותכלית מלאכותי מכל מה שנאמר אמנם אמרנו בזה הגדר מלאכותי שראוי שיתוקן באופן יעורר השומע אל הרחמנות או אל האכזריות והכעס או שישנה במאמר קצר כל הנאמר למעלה והמשל לחלקי המאמר מאמר יהודה עם יוסף פרשת ויגש וזה כי אמרו ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני (בראשית מ"ד) כו' כל הפסוק הראשון הוא הפתיחה והנה נמצאו בו שלשה תנאי הפתיחה ר"ל לעשות השומע מחבב וזה מצד ההכנעה והתחנה שעשה לפניו באמרו בי אדני ואל יחר אפך בעבדך גם מצד מה שאמר כי כמוך כפרעה ששבח אותו עד עשאו בדבריו במדרגה אחת עם המלך עוד יעשהו מקשיב ומתלמד במה שאמר ידבר נא עבדך דבר כי לזה הספור יתחייב שני הדברים יחד כמו שיתבאר ומה שהתחיל אדני שאל את עבדיו וכו' כל זה הוא ספור עד והורדתם את שיבתי ברעה שהוא מספר הדברים שנפלו בזה הענין ומה שאמר ועתה כבואי אל עבדך אבינו והנער איננו אתנו ונפשו קשורה

כי הדישא היה נפסד מרוב המטר והעישב ימולל ויבש כי לא ירוה צמאונו בשעירים ובזה האופן ר"ל שספר הכתוב באמרו כשעירים עלי כו' ימצא לכל אחד מה שיאות לו לא יחסר דבר והנה אמר משה רבינו ע"ה שדבריו יהיו באופן מהשלמות עד שיאותו בע"ך אל כל ענין וענין כקטן כגדול ישמעון והראוי שלא יבצר ממנו התכלית אשר כוון אליו עם שרמז בזה אל הרמיזה שתהיה כפי מה שיאות לענין ענין כי האותות הדבור וערבותו כבר רמוז כתבת לקחי ושעור המאמר כלו הוא כאלו אמר על דרך משל לשמים וארץ תהיו לי לעדה כי יבאו דברי עם ישראל באופן מן השלמות עד לא יחסר בהם דבר מתנאי הדבור השלם ר"ל מהמצאה הסדר הצחות הזכרון והרמיזה אשר ראוי למי אשר אלה לו שיגיע אל מה שכוון אליו ואם בזה לא יוסרו לי תהיה תוכחה גמורה על קשי ערפם ותשאר זאת הבחינה מבוארת הצדק אם היה חסר במאמר אפילו דבר מועט מאשר התחייב אל דבור השלם היה אפשר שיאמר שזה קרה מחסרון המאמר והיה בהם בזה קצת התנצלות והנה זאת השירה בכללות היא במדרגה מהדבור הנשא לא תסלה בכתם אופיר ואיך לא וי"י הכין דרכה עשאה ויכוננה השם רוח אדם בקרבו.

פרק חמישי

מחלקי ההמצאה

אחר שקדם מה שהתחייב למליץ שימצא אתו ראוי שנבאר חלקי המאמר לפי מה שבארם ארסטו בשלישי מההלצה ובקצורו ששלח לאלכסנדר ולפי מה שבארם טוליאו בא' מההלצה החדשה והישנה עם ויטורינו המפרש ולפי קוינטיליאנו ברביעי מספרו ונאמר שההמצאה תחלק אל ששה חלקים פתיחה ספור חלוק קיום התרה חתימה ואמרו קצת המפרשים שלא בלבד ההמצאה תחלק אל אלו הו' חלקים אבל אפשר היות הענין כן גם בסדר בצחות בזכרון וברמיזה וראוי שתדע שאמר בואציאו ברביעי מהנצוה כי למה שמדרך המליץ להוכיח לא ימנע אם שיעשה זה בהביא ראיה ואם שיעשה זה בלתי ראיה ואם יעשה בלתי ראיה לא ימנע אם שיעשה זה בלתי משית השומע מקשיב מתלמד מחבב וזה על שני פנים אם דרך ספור לבד ויולד הספור אם דרך באור מה שבינינו ושכנגדנו ויתחייב החלוק אם שיעשה זה בדברים נאותי ההספקה בלתי ראיה למה שיעשה השומע מחבב מקשיב מתלמד לא ימנע אם שיעשה זה בהצטרף אל העתיד להאמר אם בהצטרף אל הדבר שכבר אמר אם

בהלצה החדשה שהחמשה הדברים הנזכרים תקל עלינו עשייתם או הוצאתם אל הפועל אם מצד המלאכה אם מצד ההדרכה אם מצד ההשתדלות המלאכה היא נימוס מה נותן דרך ומשפט הדבור ההדרכה היא אשר למענה נתעורר עם ציור אמתי להדמות אל קצת האנשים במדרגת הדבור וההשתדלות הוא מנהג והרגל תמידי מן הדבור יאמר ויורינו בהלצה הישנה שההשתדלות הוא תמידות הפעל ואם ישאל שואל באי זה מקום מן המאמר ראוי שימצאו אלו החמשה ענינים נשיב שהראוי להם להיות מפוזרים בכל המאמר עד שבכל חלק ממנו תהיה ההמצאה והסדור הראוי והצחות והרמיזה כפי הענין במדרגת הדם שהוא מתפשט בכל הגוף והנה התבאר מה שנאמר בזה הפרק מהחמשה דברים הנזכרים ממה שאמר משה רבינו ע"ה האזינו השמים ואדברה כו' (דברים ל"ב א') למה שהוא מביא אלו הענינים כלם במה שאמר יערוף כמטר לקחי כו' וזה כי תבת לקח בלשוננו תאמר על הדבור הערב שהוא כאלו לקח האדם אשר ידבר אליו לעשות בו כרצונו כמו הטתו ברוב לקחה (משלי א' כ"א) הלוקחים לשונם וינאמו נאם (ירמי' כ"ג ל"א) ר"ל שלוקחים לבב האנשים להטותם אל אשר ירצו והנה רמז בזה המאמר ר"ל יערוף לקחי שלשה דברים ר"ל ההמצאה והסדר והצחות אם ההמצאה והצחות במה שאמר לקחי כי היא תורה על הערבות כמו שבארנו גם כי הוא דבר לקחו לפרסם מה שירצה לספר והוא ענין ההמצאה אם הסדר יובן ממה שאמר יערוף כמטר ר"ל שידבר בסדור מופלג ובמאמרים מופסקים בהדרגה באופן יובנו בשלמות אצל השומעים במדרגת המטר היורד טפה אחר טפה בסדר נאות כפי ענינו ואם הזכירה יתבאר ממה שאמר תזל כטל אמרתי וזה כי משה רבינו ע"ה למד מה שלמד מפי הגבורה והיו נגד עיניו ולבו תמיד כמו הטל שהוא ענין תמידי בלתי נעצר והנה אמרותיו היו מסודרות מהזכירה אשר בתכלית לא ששכח במקצת ממה שנאמר לו עד יפיל בדבריו ספק שיאמר דבר בלתי מסכים עם מה ששמעו מפי השם ואמר א"כ כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב וראוי שתדע שהרצון בשעירים המטר הדק אם מצד שיגיד עליו ריעו ר"ל שתבת רביבים תורה עליו אם מצד שהוא מלשון ושער שחור צמח בו כלומר שהוא במדרגה מן הדקות כמו השערות והנה אם כן יהיה יחס הדשא בערך אל העשב יחס השעירים בהצטרף אל הרביבים ר"ל שהדשא יהיה העשב הדק בתחלתו אשר יספיקו לו השעירים והעשב יקרא בהיותו נשלם ונגמר ויצטרך אל מטר רב ממה שהיה צריך לזה הדשא והוא מבואר שאילו היה הסדר נהפך ר"ל שיהיו הרביבים בערך אל הדשא והשעירים בערך אל העשב לא היה נשלם מה שנקוה מן העשב והדשא

למה שקצת הדברים הם אמתיים ואינם נראים וקצתם נראים ובלתי אמתיים וקצתם אמתיים ונראים וקצתם בלתי נראים ובלתי אמתיים כמו שאמר בואציאו בספר הנצוח שעשה משל הראשון שהשמש גדול מן הארץ כמה פעמים זה עם היותו אמתיי ומבואר במופת היא בלתי נראה ובלתי מפורסם משל השני אין שום אם הורגת את הבן זה המאמר מפורסם עם היותו בלתי צודק למה שהרבה מהם הרגו בניהם כמו שנמצא בספרי דברי הימים וגם בספרי הקדש במלכים מהנשים שאכלו בניהם משל השלישי שהשמים הם כדוריים בזה יתקבצו שניהם יחד רצוני לומר האמתית עם מה שיראה ממנו משל הרביעי שהכל אינו גדול מן החלק ואפשר הדבר היות לבן ושחור יחד ואמרנו בזה שישים הדבר מפורסם באמצעות הדברים האמתיים או הנראים כי זה מספיק למליץ שהוא מוכיח מן המפורסמות ומהדברים שיש להם פנים מן הראות והנה אם יאמר האשה הזאת ילדה אם כן שכב איש אותה הנה באר והוכיח באמצעות דבר אמתי אמנם אם יאמר האיש הזה חטא והאות שנתאדמו פניו אצל זכרון החטא באר מבקשו באמצעות דבר יש לו פנים מן הראות ואם הסדר הוא סדור וחלוק הדברים אשר יביא במקום הראוי להם למה שאם הקדים המאוחר או להפך או שהביא במקום הראיות החזקות החלושות או להפך או זולת זה מן הפוך הסדר הוא מבואר שיצא בזה מן הדרך האמתי והנאות ואם הצחות היא הבאת התבות או המאמרים הנאותים בענין ענין ואם הזכירה היא חזקה קיימת מהענינים המלות והסדרים ואמר חזקה קיימת כדי שיובן מזה הזכירה המלאכותית רצוני לומר הנעשית מצד המלאכה כמו שיתבאר למה שהזכרנו הטבעי הוא דבר ראוי שיתבאר בספרי הטבעים והוא זולת מהמבין ממני בזה המקום ואם הרמיזה הוא תקון הקול הפנים והאברים עם ההאתות לענין רצוני לומר שאם יאמר דבר יעורר על העצבון ראוי שיתקן הקול והפנים במדרגת המקוננים והבוכים וכן תנועות האברים כאילו תאמר שיכה כף אל כף או תנועה אחרת מסכמת לעצבון וכן ביתר האברים ואם יעיר על השמחה יתקן כל הדברים הנזכרים בהפך וכן בכל ענין וענין כפי מה שיאות לו מן הרמיזות והנה אם תתבונן היטב אלו החמשה דברים הושמו לפי הסדר הראוי להם הקדימה והאחור כי אי אפשר שההמצאה לא תקדם כי הסדר אינו נופל כי אם בענינים הנמצאים גם הצחות הוא בערך אל ההמצאה והסדור והיא מתאחרת להם וכן הזכרון הוא בערך אל שלשתם ורודף אחריהם והרמיזה היא האחרונה שאם לא ימציא יסדר ידבר צחות ויזכר על אי זה דבר תפול הרמיזה וראוי שתדע שאמר קוינטיליאנו בשלישי מהחלק השלישי שאפשר היות המאמר במדרגה מן הקצור עד לא יתחייב למליץ בערכו החמשה דברים הנזכרים ואמר טוליאו

מאדם מה הם מעלה והשיבות לנפשו והגנות הוא כשהדברים האלה ישובו גנות פחיתית והסרון לנפש אשר ידובר אליה בערכו אמנם העצתי הוא שכאשר יושם בעצם תמצא בו הרשאה או מניעה וזה שכל מי שיעין בין לאחד מאנשי המדינה בין לכלל המדינה הנה לא ימנע אם שיעין בהרשאה או במניעה והרשאה הוא המאמר העצתי המספיק על שהדבר ראוי שיעשה והמניעה הוא מאמר העצתי המספיק על שהדבר אינו ראוי שיעשה ואין ראוי שיעלם שהצואה והאזהרה והגערה והפיוס והתחנה והנוהג מנהגם הם תחת זה הסוג ואם העצומי או המשפטי הוא דבר שכאשר יושם מחלקת בו תלונה או התנצלות ממנה והתלונה היא אשר יכוון בה לבאר שפלוני עשה הפך מן הראוי רצוני לומר שהגיע ממנו רע לפלוני וההתנצלות הוא אשר יכוון בו לבאר שלא עשה הפך מן הראוי ולא הגיע מפלוני לפלוני רע והתוכחה תחת התלונה וראוי שתדע שהיות ראוי שבזמנים בערך אל המקיים הוא הזמן העומד או קרוב אליו כי מה שישובח או יגונה הוא בדברים הנמצאים בו בעת השבה והגנות ולפעמים ישבח אדם או יגנה לתהבולה מהתחבולות ואז יכוון בשבח או בגנות זולת מה שספרנוהו והתכליות לאלה הסוגים לפי המכוון מהפילוסוף בראשון מההלצה אם בערך אל העצתי יהיה המועיל או המזיק רצוני לומר שירשה במועיל או ביותר מועיל וימנע מההזק או מיותר הזק ותכלית העצומי הוא היושר והעול ותכלית המקיים הוא השבח והגנות ואם ישתמש אחד מאלו בתכלית חברו הנה זה לא יהיה על הכונה הראשונה והמשל שאפשר שהיועץ יספיק על שהדבר יושר או עול ויכוון בזה ליעץ בהרשאה או במניעה רצוני לומר שיעץ שהדבר שהוא ישר ראוי שיעשה אמנם הדבר שהוא עול ראוי האדם להתרחק ממנו וכן גם כן כשישתמש במעלה או בפחיתות יכון בזה ליעץ התקרב אל המעלות או התרחק מן הפחיתיות.

פרק רביעי

הדברים הראויים להיות במליץ.

אמר קוינטיליאנו בפרק הג׳ מהחלק הג׳ כי קצת מן הקדמונים לא הסכימו במספר הדברים הראויים למליץ עם מה שאמר טוליאו בראשון מההלצה החדשה אלא שהאמת הוא מה שכתבו שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ההמצאה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה וההמצאה היא חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים אשר ישימו הענין מפורסם ומה שאמר אמתיים או נראים אמתיים

פרק שלישי

בסוגי הדבורים אשר תעיין בהם ההלצה.

חשבו קצת הקדמונים כמו שאמר טוליא'ו בהלצה הישנה שהדברים אשר תעיין בם ההלצה הם בלתי בעלי תכלית רצוני לומר שאין ענין וחקירה אשר לא תעיין בם ההלצה כאלו תאמר החקירה אם הריקות נמצא או לא ומהו הזמן והמקום וזולתם מן החקירות טבעיות אלקיות איך ומה שתהיינה וחלק עליהם הפילוסוף והנמשכים אחריו רצוני לומר טוליאו וקוינטיליאנו וזולתם וזה לשון הפילוסוף בראשון מההלצה וכבר ימצאו סוגי הדבורים אשר תעיין בם ההלצה מהענינים הרצוניים שלשה כמו שימצא מספר מיני השומעים למאמר ההלצי שלשה וזה כי הדבור מורכב משלשה מאומר והוא המליץ ומנאמר לו והוא אשר יעשה לו המאמר ומאשר יתחייב אליהם המאמר והם השומעים והתכלית במאמר אמנם הוא פונה מול אלו השומעים והשומעים בלי ספק אם חולק ואם שופט ואם המכוון לתת לו הספקה והשופט אם שיהיה שופט בענינים העתידים והם המועילים והמזיקים ואם בענינים שכבר היו והענינים שכבר היו מהם אשר ימצאו לאדם בבחירתו כמו המעלות והפחיתות מהם שימצאו לאדם בזולת בחירתו אבל מאדם אחר והוא העול והיושר והשופט בענינים העתידים הוא הראש והשופט בענינים ההוים הוא אשר יפקדהו הראש כמו הדיין במדינותינו אלה ואמנם החולק הנה אמנם יחלק בכח הקנין ההלצי אם כן סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי עד כאן דבריו אמנם קינטיליאנו בפרק רביעי מהחלק השלישי אומר שלא ימנע אם שתהיה משמרת המליץ בדבר נוגע במשפט או חוץ ממנו אם ינתן הראשון יהיה בידנו סוג אחד מסוגי ההלצה והוא העצומי או המשפטי והדבר אשר הוא חוץ מהמשפט לא ימנע גם כן אם שיהיו בערך אל זמן העתיד ויולד העצתי שהעצה היא בדברים העתידים ואם שיהיו בערך אל הזמן העבר ויצמח המקיים למה שהשבח והגנות המיוחדים במקיים יביטו הזמן העבר עוד באופן אחר שלא ימנע אם שיהיה הדבר בודאי אצל המליץ ומזה יצמח המקיים שהוא מחייב שבח או גנות בודאי אם שיהיה זה אצלו בספק וזה לא ימנע אם שהוא בבחירתנו ויתחייב מזה העצתי ואם שהדבר תלוי בספק זולתנו וימשך העצומי ואחר התישב זה ראוי שנגדיר כל אחד מאלו הסוגים כאשר נוכל להבין מהפילוסוף בראשון מההלצה וטוליאו בראשון מההלצה החדשה והישנה וזולתם ונאמר שהמקיים הוא אשר יכלול שבח או גנות בערך אל אדם מה והשבח הוא שהדברים הרצוניים אשר ידברו

בלשון למודים והמכוון בצדיק הנה האדם אשר לו הצדק אשר במדות ובדעות ולהורות על זה אמר אחר כן לב רשעים והיה ראוי שיאמר להסכים עם ראשית הפסוק וכסף סיגים לשון רשע אלא שרצה בזה המאמר להורות שלא התחייב למליץ השלם השלמות אשר במדות לבד אמנם התחייב לו גם כן השלמות בדעות ולזה אמר שהרשע אי אפשר שיעשה זה כי עם היותו בעל הפחיתיות שהוא רשע כי כן יקרא הרשע סתם הוא גם כן חסר השכל אין תבונה בו אשר זה בחלוף עם מה שהתחייב אל המליץ השלם כמו שהתבאר וזה מה שרצה בלב רשעים כמעט ותהיה הכ"ף לאמת כמו אותו כהיום תמצאון אותו (ש"א ט' י"ג) ולו אמר בלבד כסף נבחר לשון צדיק וכסף סיגים לשון רשע היה המבין בצדיק שלם המדות וכן היה המובן ברשע פחות המדות ובמה שיצא משטתו ואמר לב רשעים כמעט תחת מה שהיה ראוי לאמר כסף סיגים לשון רשע גלה דעתו שהרצון בזה המקום שלם המדות והדעות והמכוון ברשע חסר המדות והדעות והנה התנה במליץ הטוב שיהיה חכם ושלם במדות כמו שהתפרסם למעלה מדברי קוינטיליאנו ויען הדבר המתואר בו הצדיק אין ספק בטובו ויפיו והיה שלמות הלשון אשר היא ההלצה מתואר לצדיק התחייב מזה שזאת המלאכה ראויה וטובה ונדולת השלמות והתועלת גם כי היא דבר יתוקן במלאכה כאשר הענין כן בכסף והנה אם כן עלה בידינו מזה הפסוק שההלצה היא נאותה וראויה ליכתב ושהמליץ השלם יכללו בו שלשה דברים שיהיה חכם שלם המדות ומכלכל דבריו במשפט בכל מה שאפשר בערכו וזה מה שאמר שלמה המלך גם כן שפתי צדיק ידעון רצון ופי רשעים תהפוכות (משלי י' ל"ב) לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח (שם ט"ז כ"ג) ופסוקים הרבה זולתם ולזה מופלגי ההלצה היו בחירי האומה וסגולתה כמעט נשלמו בהם המעלות כלם רצוני לומר הנביאים אשר אין ערוך אליהם וכל זה יחזק דברי קוינטיליאנו אמנם משמרת המליץ אמרה שלמה המלך אחר הפסוק הנזכר באמרו שפתי צדיק ירעו רבים והנה המשיל בכאן תמימות ההספקה בכל ענין וענין למזון המיוחד לכל איש ואיש כי כמו שצריך המזון להיות נאות לניזון ודומה לו כפי מה שאפשר באופן ישוב הוא הוא כן גם כן התחייב בחק המאמר להיות נאות ודומה לשומע באופן יפיק רצון המליץ כאלו היה המליץ בעצמו ולזה אמר ירעו רבים כי דרך הלשון לכנות המאכל במרעה כמו ירעו בשן וגלעד (מיכה א' י"ב) וכן נרמזה בו גם השגת השכל כמו ורעו אתכם דעה והשכל (ירמי' ג' ט"ו) ואמר רבים כי מהראוי לו שיספיק ויאמר הראוי בכל הענינים והנה זה שב אל מה שנדרנו למעלה במשמרת המליץ:

חלקים כפי חלוקת קצת המחברים רצוני לומר לטבעית מדינית דברית ואין ספק שהחלק השלישי רצוני לומר הדברית כלה ראויה למליץ אם הדקדוק לדעת ענין השם והפעל והמלה ואת מוצאם ואת מובאם ולדבין כל מה שימשך אליהם מן ההוראות והשמושים באופן שלם ואם ההלצה לא יפקד ממנה מאומה כי היא מלאכתו המיוחדת דדיה ירווה בכל עת ואם ההגיון צריך לו מאד להתוכח עם שכנגדו ולהבדיל בין הכוב והצדק בין הטמא ובין הטהור אלא שלא יצטרך לרדת עד תכלית דקדוקיו ופלפוליו כי אין מחק המליץ להוכיח הדבר בדיוקים ועמיקות כאשר יעשה בעל מלאכת ההגיון אלא שיתחייב בערכו להביא דברים תמימי ההספקה עם המשלים וראיות מפרסמות יעמדו עליהם השומעים בקלות ואם החלק השני רצוני לומר הפילוסופיא המדינית התחייבה אליו בשלמות כי כל זאת המלאכה תבנה עליה אם שירצה ליעין לשבח או לגנות ולהבין ארחות משפט שהם אשר יסוב עליהם המליץ כל זה הוא דבר התבאר ענינה בפילוסופיא המדינית ואם החלק הראשון הוא מבואר שהוא גם כן מן הדברים הראוים לו למה שיפול הדבור הרבה בסוג העצתי בעבודת האלקים כמו שיתבאר עם שראוי לדעת הנהגת השם יתעלה בעולם למען יוכל האדם להתקרב אל בוראו ולשמור חקותיו ותורותיו ולכוון בכל כח אל זאת ההנהגה ויברח מפני זה מתאוות העולם ותענוגות בני האדם אשר לא יתנוהו השב רוחו אל האלקים אשר נתנה ואל תפלא באמרנו בחלק הראשון בעבודת האלקים עם שהיא הפילוסופיא טבעית למה שהמכוון אצלם בטבעית החכמה האלקית כמו שאמר ויטורינו המפרש בהלצה הישנה שהטבעית היא אשר תספר מענינים האלקיים והפילוסופיא המדינית היא האומרת מענינים המיוחסים לאדם בהנהגת המדינות סוף דבר לפי דברי זה החכם המליץ הוא אדם טוב נקי בלשון לימודים ומשמרתו היא שיוכל לדבר כפי מה שאפשר בכל הדברים שהם מיוסדים מצד הדתות והמדות אל ההרגל המדיני עם הפקת רצון השומעים כמו שאמר טוליאו בההלצה החדישה או שהוא הדבור כפי הראוי לדפקת הרצון כאשר אמר בישנה והנה אם תתבונן בדברי שלמה המלך יתבאר לך כל מה שאמרנו למעלה מאמר אחד קצר אשר בו מן הפלא מה שלא יעלם וזה שהיא אמר כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט (משלי י׳ כ׳) והרצון בכסף הנבחר הכסף אשר הוא נקי מן הסיגים בתכלית מה שאפשר בערכו מן השלימות ורמז בזה אל הספור הנאות אשר בתכלית וכאלו אמר שלשון הצדיק הוא הספור הנאות אשר בתכלית והתנה במליץ הטוב והשלם שיהיה צדיק והנה זה שב אל גדר המליץ אשר ספרו קוינטיליאנו שהוא אדם טוב בקי בלשון למודים וכן להפך שהצדיק בעל הספור הנאות אשר בתכלית הוא האדם הטוב הבקי

וילעג לשאת לספחת ולבהרת מי יאמר וכיתי לבבי אשכיר חציו מדם
העצלה ממותי חללים תמות והרב תאכל בשר התאוה בצדקתי החזקתי
ולא ארפה לא אמוט לעולם היעזוב מצור ישלג לבנון כי מי הנהר העצומים
והרבים וישטפו כפעם בפעם עיר ויושביה או כי ארצות ומדינות תהומות
יכסיימו מטעם המלך וגדוליו כי הרבו לפשוע ויבאו המים בקרבם ואם
יצאה איש אלקים ותאכל בקצה המחנה ולהבה תלהט הרים מנפיש ועד
בשר תכלה העל זה תכחד מן הארץ לא תבא עוד אלינו לא תראה ולא
תמצא גם כי תחוד חידה ותמשול משל ובשקר תסתר ישרתי במדינות מדי
הודיש בחדשו הלבן יסחבוה צעירי הצאן סחוב והשלך ויז מדמה אל הקי־
ברגלים תרמס ועל עפר תשכב יעלו עליה קהל לאמר אל תפקדו את
הארורה הזאת שמטוה וישמטוה הלא אלה כעדי תלביש לדעת לעית את
יעף דבר ותקשרם ככלה להורות דעה להבין שמועה וכי כבדה אזן משמוע
אם לא תברא חדשה אז תהפוך אל עמים בשפה ברורה בתודה וקול זמרה
תטיב נגן תרבה שיר בנתה טורים בחרוזים למען תזכר גם כי שמעה קול
אלה במחנה בשנאה תעורר מדנים תפקד צבא מלחמה תטיב את דרכה
לבקש אהבה וישנה את נערותיה לטוב ומה תכעיסוה גם כעס מה פשעה
ומה חטאתה ומה שמין דבר נמצא בה והנה זה מה שהשיבו האנשים
האלה תשובה נצחת על הראשון והאחרון מהמאמרים המדברים סרה על
זאת המלאכה והמאמר הנשאר התירו הפילוסוף בראשון מההלצה באמרו
וימצאו הרבה שיגיעו למכוונם בזה הפעל ומבני אדם מי שיפעל זה בהזדמן
ומהם מי שיפעלהו בהרגל וקנין קיים וידוע שמי שיפעל זאת המלאכה
בקנין קיים הוא יותר חשוב ממי שיפעלנה בהזדמן כי אשר ידע בסבה
אשר בה יפעל פעולתו יותר תמים ויותר מעלה וזה הענין ידעוהו ההמון
כל שכן היחידים סגלות לכן היה מחייב שיוחקו חלקי זאת המלאכה בספר
ולא יהיה מספיק הנמצא מזה בטבע לבד ולא בהרגל כמו הענין מהרבה
מהמלאכות ההקישיות אמנם מהו המליץ הוא דבר הוקשה אל קצת
המחברים מצד שקצתם שיהשבו כמו שאמר קינטיליאנו בפרק השני מן
החלק השנים עשר גם ויטורינו בפירוש ההלצה הישנה והמפריש אלאנו
שימנע בחק המליץ השלם שלא יהיה אדם טוב וצדיק והביאו לזה צדדים
רבים מצד הפרסום להוכיח דעתם מהם שהמליצים הנמרצים שהיו בכל
דור ודור היו בריאי ההנהגה וטובים קראו בשמותם עלי אדמות ומהם
שהניחו שאי אפשר למליץ שיספיק בדברים תמימי ההספקה אם לא יהיו
פיו ולבו שלם רציני לומר כי היאך יעורר על הצדק והיושר באופן הראוי
ולבו יקבץ און לו לעות אדם בריבו והנה יביא במאמר השלישי מהחלק
השנים עשר הדברים הראוים למליץ יקודם מחלק הפילוסופיא לשלישה

לשון רמיה והחכמה תעוז לחכם באמרות טהורות כסף מוקק בעליל הארץ וזאת הרשעה היוצאת למרה לשנה דבר שקר שוא ודבר כזב לא הרחיקה שמה עלילות דברים לא לאמונה גברה בארץ תפיה כזבים ורכו דבריה משמן תפתח פיה תענה עזות והמה פתיחות ברהובות תתן קולה. והנה טוליאו בתחלת ההלצה הישנה וקוינטיליאנו בשבעה עשר מהשני ורוזנים אחרים נוסדו יחד להציב גבולות ההלצה להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה ויקראו בקול גדול לאמר מה לכם תדכאו הרכה הענוגה בית נתיבות נצבה עוד תוסיפו סרה להסירה מגבירה הרים המצנפת והסר העטרה והיא בהכלי מלך ולפני כל יודעי דת ודין לבנות ולהרוס בחקת התורות ומשפטם מות וחיים ביד לשון לתת לאיש כפעלו הלא היא בנתה מזבחות ההנהגה אבני גזית הצבה עמודיה שבעה תתן לכל ממלכות את הנזר ואת העדות איכה תרעה כל מדינה ומדינה ועם ועם ליד שערים ומבא פתחים תרון ותאמר לאדם הן יראת ה׳ חכמה עלו זה במעלות התבונה הסיר מלכי הפחיתות איש ממקומו ומלאי חמת ה׳ המטים עקלקלותם אלה וכחש רצוח ונאף פרצי אל תטמאו בכל אלה תקריבו הריק והמלא תסיעו עברו משער לשער במחנה וראו מי הוא הצד ציד החשיבות יבא כפריו אלף כסף הכשרונות ורבא יבוון מגמלי אדון המציאה קדמוה יקימון נושאים נכאת וצרי ולוט להסיר מאיש או אשה כי יעשו אחת התועבות גם כל חולי וכל מכה פצע וחבורה ומכה טריה גם כל מדוי מצרים יתני יקר מוולל איתו תלבישו מלכות לתת בידו מקל עוז ומטה תפארה ובלעדו לא ירים איש את ראשו ואת רגלו הוא ישא הוד וישב על כסא רם ונשא היא ישפוט תבל בצדק יעודד ענוים ישיב רשעים לשאולה יכה עמים בעברה כל גוים שכחו אלקים. הן אלה קצות דרכיה והיתה סחרה ואתננה קדש לה׳ מדי יום ביומו לא יותן סגור תחתיה נופך ספיר וברקת ומי יספר כל תהלתה ואם מימים ימימה באו פריצים וחללו יפעתה נשאו את ידידה מעליה ויעדו מלבושיה שש ומשי ורקמה להשתחוות ולזבוח לעשתורת אלהי צדונים או למלכם שקוץ עמונים העל זאת תאבל הארץ והכרת תכרת הנפש ההיא התמימה לרשת משכנות הקצף והרון על כל המונה לבנות את במת התופת וגי בן הנום תגלה ערותה ותעל צחנתה והיתה דראון לכל בשר שוטטו נא בחוצות היצירה תחת שמי ה׳ מים עד ים באיים הרחוקים ומנהר עד אפסי ארץ ובקשו ברחובותיה אם תמצאו אור כי יהל תמיד לא יחשה ולא יבואו ימי הפקדה בארץ עיפתה כמו אפל ולא יגיעו ימי השלום להיות ענן לבושו וערפל התלתו ומי משלנו ידמה לעליון בל יסע יתדותיו לנצח מתנשא לאמר אני אמלוך לעולם ועד במשפט ובצדקה יגה שביב אשי ונגע לא יקרב באהלי

את יעף רצוני לומר לדבר דבר בעתו את יעף כפי מה שאפשר והמכוון ביעף הצמא לשמוע דבר ה' כמו והיין לשתות את היעף במדבר (ש"ב ט"ז ב') על דרך לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' (עמוס ח י"א) ונאמר אנחנו שהגדרים הנזכרים לא יסתרו זה את זה וגם שניהם באחד טובים ולהבנת זה הענין ראוי שתדע שהתכלית ממנו חיצוני וממנו פנימי כאלו תאמר שתכלית השלחן הפנימי הוא שיעשה על השלמות כפי מה שאפשר בערכו עוד השלחן נעשה לאכול עליו ללמוד או לעשות דבר מה אחר וזהוא התכלית החיצוני וכן במה שאמרנו מן הגדרים תכלית ההלצה הוא עשיית מה שאפשר מן המאמרים לא יפול דבר מתנאי ההלצה נקרא תכלית פנימי אמנם הפקת הרצון הוא התכלית חיצוני על מדרגה שהאכילה והלימוד תכלית חיצוני לשלחן:

פרק שני

אם ראויה זאת המלאכה להכתב ומי הוא המליין ומשמרתו.

שלשה המה מטיבי צעד יביעו ידברו עתק לא תקום ולא תהיה ההלצה אחת מן המלאכות ובמספר החכמות לא תבא ראשונה כי בכל דור ודור קמו אנשים בני בליעל אשר אמרו ללשוננו נגביר ויבקשו לשלוח יד במלך והשרים שתו בשמים פיהם שמו תבל לשמה ועריו הרסו קבר פתוח גרונם להטות מדין דלים ואת הישרה יעקשו אמרו לרשע צדיק אתה לכילי נדיב יהללוהו בקהל עם נבל נבלה ידבר במושב זקנים יהללוהו דורש משפט ומהיר צדק סירו טמא קראו למו זקנים משער ישביתו ולשונם תהלך בארץ להרוס מגדלים כל חומה בצורה יפילו מי יתן החרש הרישון והנה טוליאו בתהלת ההלצה הישנה וקוינטיליאנו בפרק שבעה עשר מהחלק השני ספרו מה שהשחיתו אלה מן הארצות והישובים משאתם יגורו אלים רבים חללים הפילו ואין יתרון לבעל הלשון ואת ועוד אחרת אשר ידי הטבע עשוהו יכוננוהו היצלה למלאכה היאמר כאשר מימי קדם קדמתה כי הלו בה ידי החכמה להכין אותה ולסעדה והיא תבא במשפט הטבעים עם זקני עמה ושריה תתן לראשה לוית חן ולא ידעו גבולה איה עטרת תפארת תמגנם ולא הבינו את דרכה כי יד ה' עשתה זאת להגדיל כבוד ולהפליא תושיה עם בני אדם להם לבדם נתנה למורשה ונעלמה מעיני כל חי ומי הוא זה ואי זה הוא אשר לא יספר ידבר יגיד ומלים יכביר לפי הצורך והשעה ויכלכל דבריו במשפט ולא למד חכמה ודעת קדושים לא ידע ועוד מי יתן לי מתבונות ודעת ומה יעשה למלאכה

למספרם מהם במדות מהם בדעות משל הראשון שמרו משפט ועשו צדקה
וגו' (ישעי' נ"ו א') משל השני שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה
המוציא במספר צבאם וגו' (שם מ' כ"ו) ואם נאמר שההלצה היא חכמה
אשר בענינים המשתפים והמיוחדים נוהגת דבור מלא ושלם לפי מה
שנמצא בקצת החבורים או שהיא מלאכה מסדרת להפיק הרצון או חכמת
אמרות טהורות מזוקקות כאשר יגיד קינטיליאנו בפרק ששה עשר מן
המאמר השני או שהיא השגת מראה דרך ומשפט אמתי מן הדבור כמו
שאמר אלאנו המפרש הכל שב אל ענין אחד במעט עם מה שאמר
הפילוסוף כי ענין דבור מלא ושלם במאמר הראשון הוא אשר רמזהו
אריסטוטילס בעומס על עצמו כו' וענין בכל אחד מן הענינים הנפרדים
הוא מה שנאמר הנה היא חכמה אשר בענינים המשתפים והמיוחדים וכו'
אמנם המאמר השני הוא אומר תכלית ההלצה שהיא הפקת הרצון וזה לא
זכרו אריסטוטילס במאמרו אבל מאמר השלישי והרביעי הוא מבואר
מענינים שהם נכללים במאמר הפילוסוף אשר זכרנוהו אמנם תכלית
ההלצה כפי מה שהתבאר מדברי טוליאו בראשון מההלצה הישנה
ומדברי ויטורינו המפרש הוא הפקת הרצון במאמר למה שכל מה שישתדל
המליץ ולדבר גבוהה גבוהה לשון מדברת גדולות הוא לזה התכלית רצוני
לומר להמשיך לבב האדם לעשות אשר יחפצהו מן הענינים לא יסור
ממנו ימין ושמאל ואמתת זה התבאר ממה שאמר שלמה המלך במשלי
(י' ל"ב) שפתי צדיק ידעון רצון ופי רשעים תהפוכות כלומר שפתי
הצדיק אשר יכוננו דבריהם בתכלית מה שאפשר מנתינת ההספקה ידעון
להשיג התכלית אשר כוונו אליו והוא רצון האנשים אמנם פי רשעים
אשר לא ידעו דרכי ההלצה ולא יבינו בחשיכה יתהלכו וישיגו דברים
הפכיים אל מה שכוונו אליו ולקחו בזה הגדר במאמר למה שהפקת הרצון
תעשה בדברים רבים כאלו תאמר שאדם ישיג מבקשו בתת מנות כלי
כסף וכלי זהב ושמלות והאשה המנאפת מוכרת עמים בזנוניה וממלכות
בכשפיה ולהבדיל ביניהם אמרו בגדר הנזכר במאמר שהמליץ מפיק הרצון
בסבת מאמריו מיוסדים על אדני פז מתוקים מדבש ונפת צופים אבל מה
שיראה מדעות קצת הקדמונים הביאם קינטיליאנו בפרק הששה עשר
ממאמר השני תכלית המליץ הוא לחבר במאמריו כל מה שאפשר מן
הדברים לפי חקת המלאכה ומשפטיה בערך אל השגת ענין וענין וזה
התפרסם מדברי ישעיהו באמרו ה' אלקים נתן לי לשון למודים לדעת
לעות את יעף דבר כו' (ישעי' נ' ב') כלומר שה"י נתן לו לשון האנשים
המורגלים המופלגים בהלצה לדעת לאמר הדברים הנמרצים בעת הראוי
את יעף וכאלו אמר התכלית מזה הלשון למודים הוא לדעת לעות דבר

הפרק הראשון

מה היא ההלצה ומה תכליתה.

אמר אריסטוטילס בראשון מהלצה שענין ההלצה היא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים והתבאר שם שהרצון בכח הוא המלאכה אשר תפעל בשני המקבילים רצוני לומר בדבר והפכו אלא שלא יתחיב לה המשך התכלית המבוקש על צד ההכרח והמשל שאם היה המבוקש מהמליץ הורת האנשים רעי התכונה והמפעלים אל שלמות ההנהגות והרבה והפציר במאמרים הלציים בכל היכלת עד שלא הניח דבר ממה שהתחייב לו לפי תנאי זאת המלאכה ומשפטיה עם כל זה אפשר שלא ישיג התכלית אשר אליו נשא את נפשו והנך רואה בעיניך כמה הפליגו הנביאים ע״ה במאמרות טהורות מזקקות וקראו אל בני ישראל בחזקה לאמר שובו בנים שובבים ויתנו כתף סוררת גם מאז לא פתחה אזנם לשוב אל ה׳ אלקיהם ונוקשו ונלכדו עלה הכורת עליהם ספו תמו מן בלהות והמכון בעומס על עצמו ההספקה האפשרית שיכון במאמר תכלית מה שאפשר בו מן הסדור התקון והיופי לפי חקת המלאכה בענין אשר בו המאמר לא יפקד ממנו איש ומה שאמר בכל הדברים הנפרדים הוא ענין לא ימצא כמהו במלאכות החלקיות כי הם לא יספיקו בכל הדברים כי אם בענינים ישרם במלאכה ההיא כאילו תאמר שהרפואה לא תספיק כי אם בדברים הצריכים לחכמת הרפואה וכן בעל חכמת הגימטריאה אין לו לבאר או להוכיח דבר בלתי מצטרך אל מלאכתו וכן בכלם כאשר יתבאר בחפוש אמנם ההלצה אפשר לה שתספיק בכל המלאכות ובכל הענינים כאלו תאמר שהמליץ יספיק למי שמכחיש דבר מה התבאר ענינו בחכמת הטבע שהענין הוא כמו שהתבאר שם וזה בהפלינו עם האיש ההוא בנעימות הספור וטוב ההלצה מצורף לאיזו ראיה משיכחת או מפורסמת עד יביאהו לחשוב שהענין ההוא במדרגה מן הפרסים כדברים המורגשים אשר כל אדם חזו בם וכן הענין ביתר המלאכות והנה הנביאים ע״ה הספיקו לאומה הישראלית בדברים כמעט אין תכלית

מצאתני והייתי נקי מאלתך ואם העולה על רוחך כי לכן פניתי אל הדברים ההם והאמנתים להיותם קרובים לדברי הנבואה יתלכדו ולא יתפרדו אז רוחי בקרבי אשתך וקרא ואנכי אענה ופי הוא המדבר הנני וקראתי שם זה הספר **נפת צופים** למה שבו מנעימות הספורים וערבותם והוא צוף דבש אמרי נעם הוד והדר יעטרהו מתוק לנפש ומרפא לעצם ויען ידיעת הכללים קודמת לידיעת הפרטים כאשר התבאר בספר השמע הלכתי בזה הספר מן הכלל אל הפרט למען ילקטו הדברים אחד אחד מבלי בלבול והסתבך רק בסדר אשר ידי הטבע כוננוהו וימינו הוא סמכתהו למען ירוצו בו חפצי צדקו ולא ייגעו עד ימצא מקום תהלות הספורים לה' משכנות שפה ברורה לאביר יעקב ולשון עלגים תמהר לדבר צחות והיה זה הספר

בכללו נחלק לארבעה שערים:

השער הראשון יתבארו בו גדר ההלצה ותכליתה ואם היא ראויה ליכתב
ונדר המליץ ומשמרתו וסוגי הדבורים והדברים הראויים
למליץ וחלקי ההמצאה.

השער השני ידובר בו איך יושמו בהרגל חלקי המאמר בערך אל שלשה
סוגי הדבור רצוני לומר מקיים משפטי עצתי ודברים נופלים
בעול וחמס ומענות עצמיות נשגבים בהנהגה.

השער השלישי יתופר בו מן המדות ומן מיני ההקשה המיוחדים למליץ.

השער הרביעי ידבר מן היפויים ההלציים.

השער הראשון כולל ארבעה עשר פרקים:

הפרק הראשון פרק גדר ההלצה ותכליתה.
הפרק השני אם ראויה זאת המלאכה ליכתב ומי הוא המליץ ומשמרתו.
הפרק השלישי פרק סוגי הדבור.
הפרק הרביעי הדברים הראויים להיות במליץ
הפרק החמישי מחלקי ההמצאה.
הפרק הששי פרק הפתיחה.
הפרק השביעי פרק הפתיחה הנסתרת.
הפרק השמיני פרק הספור.
הפרק התשיעי פרק ההלוק.
הפרק העשירי פרק הקיום וההתרה.
הפרק אחד עשר פרק הסדור.
הפרק שנים עשר פרק הרמיזה.
הפרק שלש עשר פרק הזכירה.
הפרק ארבעה עשר פרק הצחות ומיניה. ומהנה נתחיל בעזרת המלמד לאדם דעת:

יללקוט שישנים לכן קנאתי לה׳ קנאה גדולה ומלאני לבי להראות את העמים והשרים כי עדות ה׳ נאמנה תמימה נשגבה מחכימת פתי היא חותם תכנית אשר בה כל מישג ונודע למינהו מציאות מפורסמת אי רמיזה בה ינוחו הלבבות וישקיטו עמה מקור החיים הנצחיים וההשגחה הפרטית ליראי ה׳ ילחושבי שמו ידה חלקתה להם בקו כללה אמתת המציאות בכללו וכל חכמה עיונית או מעשית כללות מסגל רוחני נתגלה בנבואה ליושבים לפני ה׳ לא ישופתו עין הנשמה מולת השפעה נבואיית אי מקובלת ממנה לא ידע אנוש ערכה אם לא יבקשנה ככסף בכל מדינה ומדינה וכמטמונים יחפשנה ויען קצת משרי המלך הפרתמים בחורי חמד לבושי ההשגה אוכלי יערי עם דבשי יעירוני בבקר בבקר לתת להם לשון למודים יתנשאו בו לעומתם על אשר אמרו קצת המפרשים בספרי הנבואה ידברו בצואר עתק בכל חקת ההלצה ומשפטיה למען לא נגרע גם אנו מהקריב קרבן הכפורים השלמים למיעדו נתתי את לבי לדרוש ולתור ולגלות את אשר ידעתי בחכמת ההלצה עם שהוא נקלה בעיניה וידעו כל העם אשר אני בקרבו את מעשה ה׳ ופעלו כי טוב הוא ונורא הוא על כל סביביו וכל הגוים מאין ופעלם מאפע מאפס ותוהו נחשבו הן איים כדק יטול לכן מצאתי השומרים משמרת הלשון ואסובבה את מובחותם מזוית אל זוית מרחוק ומקרוב ובאתי בחצריהם ובטירותם ובידי מנורת זהב טהור וגולת הרצון האלהי לשמן יששן על ראשה יאירו שבעת הנרות אל עבר פני לראות במו אופל מקום ספיר אבניה עברתי משך ויון ותובל ותירס האיים הרחוקים אלישה ותרשיש כתים ודודנים ואספתי היל כל הגוים זהב ירב פנינים לישם שבו ואחלמה וסגלת מלכים והמדינות וכלי יקר שפתי דעת ועשיתי עטרות ומלאתי בהם מלואת אבן יקרה וישמתים על ראש השרידים אשר ה׳ קורא לצפירת תפארה אומרים אמור למנאצי הקבצו יהדיו פליטי הגוים חזו מפעלות ה׳ צאו וראו בעטרה שעטרה לי אמי לתורה ולתעודה ביום התנתי וביום שמחת לבי אם תתנו סגור תחתיה אם יש לכם בכיסכם אבן ואבן גדולה וקטנה כאשר יש לנו כל הנמצא לכבודנו ולמה תרימו קרן תשמיעו במרום קולכם ועם התבוננו בכל הנמצא כתוב בספר בזאת המלאכה עזבתי קצת המאמרים לא יתנו בברותי ראש גיא שמנים ושלחתים לנפשם והבאתי תחתיהם אמרות טהורות מדברי הנבואה אשר בהם אתפאר ואליהם פי קראתי לכונן פשטים נפלאים חדשים מקרוב באו לא שערום קצת הקדמונים ורמה גבורי לאפי עליזי גאותי ואתה בן אדם אם תחשוב האמנתי כי ידברו הנביאים בלשון מדברת גדולות למה ישראיתי דבריהם מסכימים עם הנמצא מזה אצל קצת האומות לב הותל הטך והמכשלה הזאת תחת ידך וישכבה בחיקך עמך ישב בקרבך בקשתני ולא

פלאים שרקו וניעו ראשם אבדה עצה מבנים ויסברו מעינית התבונה ימקריה והחכמה באה בחדריה ותסגור דלתיה בעדיה ותשכון בחגוי סלע מרום שבתה ותשב במחשכים במסתרי התעודה בנתה ביתה לא תאיר אל עבר פניה כימי קדם אין גם אחד תקרא בפתחי שערים כשנים קדמוניות עתה תאבל הארץ קריה נאמנה תפרש כפיה כי הכי בניה בסגורים ידדו במצילות ההוללות כל משבריהם וגליהם עליהם עברו מלכה ישריה בגוים אין תורה כי אם צרה והשכה מעוף צוקה ונביאיה לא מצאו חזון לא יראו אור ההשגי (ההשגה) כי יהל לא הכמו ישכילו זאת המנחה השלמה כלילת המשכלית כי טח מראות עיניהם עתה רחקו מעלינו כל יודעי דעה והשכל כל עתודי ארץ שמעו אשר גואלנו ואשר הטאנו סורו טמא קראו לנו היינו ביניהם לנידה כי יאמרו ידנו רמה עלינו במעלות החכמה עד שחקים, הנה עם בני ישראל רם ועצום ממנו במדרגת הסכלות בחשכה יתהלכו עם טמא שפתים נלעג לשון אין בינה מה אמולה לבתך הבת השובבה כי אשר למדת אותם אלופים לראש והשקיתם מיין הרקה כוס מלא מסך התבונות מעסים רמוניך שתו וישכרו וייטבו לבם עד נפקחו עיניהם בחכמות רמות נעלמות מראשית עריסותיך עשו להם כוונים לקטר למלאכת השמים מראשית פרי אדמתך הביאו אל בית האוצר וישנו את טעמם לעיניהם מגו כבשיך יתחממו עשו להם במות טלואות אשר שם הרקמה מהררי קדשך הצבו אבנים גדולות לבנות להם מצודות ומגדלים ממך פנה ממך יתד כללי יפים ממך יצא כל נוגש יחדיו ערוך כאיש למלחמה ועתה יאמרו לנו המים עלינו למרום התבונות שבינו בנינו בתים עליות והיכלות רבי התפארת בכל מדע והשכל יקראו לך טמאת השם סכלה הוללה גיעלת אישה ובניה מתבוססת בדמי הבטלה הבקה אשפתית הנבלות לטמאה בם באין חכמה ותבונה ואנכי באיש עברתי אמרתי אסירה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלינו עשו כליליה וראו במראות הצובאות פתח ההשגות העיוניות מראות היצירה התמימה ושקלו גבעית ההשגה במאזני הבחינה והפשטתי אמתחותם וראיתי את כל בית נכאתם ואלך ביער לכרות לי ארזים ומראש ינקותם רך קטפתי ובאתי אל ערוגות הבשם ואריתי מר ואהלות לעשות לי גנות ופרדסים וכאשר ראיתי אחר כן בחצרי ובטירותי הדר בהדר למצוא מקום למגדלות מרקחים אשר חשבתים חדשים מקרוב באו וידי נטפו מר ואהלות קציעות כל בגדותי אשכול הכפר נרד וכרכום עם כל ראשי בשמים נטעו ושורשו בקרן זוית אשר לא דמיתי ולא עלו על לבי מלפנים אמרתי מדושתי ובן גרני לא יחסר כל בו אך לשקר שמרתי מעט הצאן ההנה במדבר העמים אף כי זאת אשיב אל לבי כי לא במחתרת מצאתים ובמקום ארץ חשך אם לא עמדתי את רוכלים בארצות לרעות בגנים

ספר נפת צופים

הדור חפין שפתי דעת — על מה נרפים אתם נרפים
הטיבו נגן הרבו שיר — כי בא מגיד נפת צופים
חברי ספרי אמרי שפר — בשמו כן הוא נפת צופים

אמר העבד הקטן האוהב הנאמן יהודה יצ"ו הנקרא מסיר ליאון בימים ההם בהיות אור ישראל כאור החמה כאור שבעת הימים בסוד אלוה עלי אהלנו בשבת עיר על תלה וארמון על משפטו וככבי השמים וכסיליהם יראים מגשת אלינו לרע ומטות הממשלה אף ברושים שמתי להם ארזי לבנון מבין עבותים היתה צמרתם כעב תעופינה בנות המזמה והכמות שרותיה אל הר קודש וכיונים אל ארבותיהם אף הלצה מצאה בית ובת השיר קן לה בין העומדים אשר שתה אפרוחיה את מזבחות ה' לכבוד ולתפארת כל ממלכות התבונה בעדן גן אלהים היו משם יפרדו שם תרבצנה בנוה טוב בזאת התורה אשר שם משה מבין שורותיה יצהירו בתוך אבני איש התהלכו אשה רעותה לא פקדו אז ראינו בנעם ה' ונהרנו בחכמה ודעת במסלה עלינו עד מרומים בנינו בשמים מעלותינו ממעל לכסאות ההנהגה שמנו קננו בסתר המדרגה הנשגבה נחבינו בצלה חמדנו וישבנו אז יהפך עלינו המון חיל גוים למען דעת צדקות ה' שפעת גמלים תכסנו לקחת מפינו תורה ואניות תרשיש בראשונה עם נפך ספיר וברקת לדעת מוסר השכל אלה משבא יבאו ואלה מארץ סינים זהב ולבונה ישאו אלו מראש הררי קדם עם כל אבקת רוכל להבין אמרי בינה מה גדלו מעשינו בימים ההם מה יקרו רעינו עם אל ותעלוזנה כליותינו אף גילת ורנן מה עצמו ראשי עם קדש ונפלאו במועצות ודעת גבהה קומתם כבוד הלבנון נתן לנו הדר ההנהגה והתפארת עד יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה וכאשר השך עלינו השמש בצאתו והפרה הלבנה כי כבוד ה' סר מעלינו ויסתר פניו ממנו ותבקע העיר ההללה טבעו בארץ שעריה ובית קדשנו ותפארתנו היה לשרפה ממרום משפטים משחיתים באו לנו קרעו את סגור לבנו ולא דמו הסר המלכים איש ממקומו וספקו עלינו כפים כל עוברי דרך כי ירדנו

„ואתה תחזה לחכם הגדול ר' יהודה המכונה מיסיר ליאון איש מנטובה בספרו נופת צופים שער א' פ"ג שהוא פרק הזכרון לענין אמרו כי מהעברת היפוים והמליצים הבאה אלינו מחכמי א"ה אנחנו מכירים מה יפו ונעמו יתר שאת בכתבי הקדש."

(ר' עזריה מן האדומים בספרו מאור
עינים חלק אמרי בינה פרק ב')

„כמהר"ר יהודה מסיר ליאון חכם גדול בתורה ובפילוסופיאה רב מורה צדק בעיר מנטובה"ה עברו ריבות בינו ובין הגאון מהר"י קולון ז"ל [illegible] גירש את שניהם ממלכותו חיבר ספר נופת צופים במליצה ונדפס (אמר אהרן בלי שם מקום ובלי שנת הדפוס וקודם ר"ם לפ"ק מראהו במראה כתב יד ויקר מאד), וס' לבנת הספיר בדקדוק, ס' מכלל יופי על המליצה, ופירוש על משלי, והעתיק ללשון הקודש ס' המדות ושאר מאמרי אריסטו ופירשם בטוב טעם ודעת וכתב איזה אגרת לאחיו היהודים תושבי פיראר"א ובולוניאה ולא נדפסו ומהסכמתו הנדפסת בס' האגור דפוס נאפולי נראה שהרבין יש תורה בתחלת ימיו עם הרב המחבר ס' האגור."

(תולדות גדולי ישראל לר' מרדכי
שמואל גירונדי ז"ל דף 200)

Im Selbstverlage des Herausgebers.

נופת צופים

ספר ההלצה

לרומם כתבי הקדש ולדראות העמים והשרים את יפים

מאת

רבי יהודה המכונה מסיר ליאון

איש מנטובה בר פלוגתיה של מהרי"ק

יצא לאור

לכבוד הרב הדרשן המליץ והבלשן נופת צופים

מידי

יצחק נח מאנהיימער

ה' יאריך ימיו ושנותיו

ליום מלאת לו שבעים שנה (יום שבת קדש לסדר אלה תולדות נח)

נלוו אליו

ח"י כללים לפרש מאמרי האגדה

מאת

אהרן יעללינעק

יושב ודורש פה ווינא

שנת ה' תרכ"ד לפ"ק.

בדפוס של בענדינער ושלאסבערג.